

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
THE ATATÜRK INSTITUTE OF STRATEGIC STUDIES

Cilt/Volume: 16
Sayı/Issue: 35
Eylül/September 2020

BASKI / PRINTED BY

MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü / TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Milli Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon / Phone : 0 212 398 01 00 (3860-3832)
E-posta / E-mail : makale@msu.edu.tr
guvenlikstratejileri@gmail.com
Web : www.msu.edu.tr/enstituler/atasaren/gsd

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ**

**TURKISH NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES**

Cilt/Volume: 16 • Sayı/Issue: 35 • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü **Owner on behalf of the Atatürk Institute**
adına Sahibi ve Sorumlusu **of Strategic Studies**

Dr. Gültekin YILDIZ (Prof.)

Baş Editör / Editor-in-Chief

Dr. Gültekin YILDIZ (Prof.)

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Mehmet Mert ÇAM

Kaan KILIÇ

Teknik Editör / Technical Editor

Dilek KARABACAK

Alan Editörleri / Area Editors

Dr. Banş ATEŞ (MSÜ ATASAREN)

Dr. M. Cem OĞULTÜRK

Dr. Tolga ÖZ (MSÜ ATASAREN)

Dr. Orhan SEZGİN

Dr. Güngör ŞAHİN (MSÜ ATASAREN)

TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

Index Copernicus

ULAKBİM TR DİZİN

Sosyal Bilimler Veritabanı

ASOS INDEX

(Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)

SOBİAD Atf Dizini

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda dört kez Mart, Haziran, Eylül ve aralık aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Security Strategies is an international peer-reviewed journal and published quarterly in March, June, September, and December. The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Turkish National Defence University or of the Atatürk Institute of Strategic Studies.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ (Özyeğın Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Kasım HAN (Altınbaş Üniversitesi)
Prof. Dr. R. Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar ONAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÖZGEN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL
Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Fuat AKSU (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BEŐİKÇİ (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Hikmet KIRIK (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasip SAYGILI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL (Beykent Üniversitesi)
Dr. Giovanni ERCOLANI (Peace Operations Training Institute - ABD)

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Bölgesel Çalışmalar / Regional Studies

- 2005-2015 Perspektifinden Amerika Birleşik Devletleri'nin
Sahraaltı Afrika Politikası ve Afrika Komutanlığı (AFRICOM) 461
U.S. Sub-Saharan African Policy and Africa Command (AFRICOM)
from the 2005-2015 Perspective
Yücel ÖZEL - Güngör ŞAHİN
- Somali - Kenya Deniz Sınırı İhtilafı 519
Somalia - Kenya Maritime Delimitation Dispute
M. Cem OĞULTÜRK
- Göçün Güvenikleştirilmesi Bağlamında
Bulgaristan'ın Suriyeli Göçmenlere Yönelik Politikası 555
Bulgaria's Policy towards Syrian Migrants
in the Context of Securitization of Migration
Kader ÖZLEM

Güvenlik Araştırmaları / Security Studies

- Soğuk Savaş: Amerikan Büyük Stratejisi, Johnson Doktrini ve Kıbrıs 595
The Cold War: American Grand Strategy, Johnson Doctrine and Cyprus
Kaan Kutlu ATAÇ - Mehmet Mert ÇAM
- Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Politikası:
Kurumsalcılık mı Tutarlılık mı? 635
The Cyber Security Policy of European Union:
Institutionalism or Coherence?
Fulya KÖKSOY
- Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin
Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi 675
Assessment of Natural Gas Reserves in East Mediterranean
with Economy and Security Dimension in Terms of Turkey
Hüseyin Tamer HAVA

Savunma Yönetimi/Defence Management

- Türkiye'de Silah İthalatının İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi 707
The Impact of Arms Imports on Economic Growth in Turkey
Şerif CANBAY - Derya MERCAN

- Yayın İlkeleri** 735
Submission Guidelines 739

2005-2015 Perspektifinden Amerika Birleşik Devletleri'nin Sahraaltı Afrika Politikası ve Afrika Komutanlığı (AFRICOM)*

U.S. Sub-Saharan African Policy and Africa Command
(AFRICOM) from the 2005-2015 Perspective

Yücel ÖZEL** - Güngör ŞAHİN***

Öz

Uzun yıllar uluslararası sistemde incelenmeye değer görülmemeyen ve Soğuk Savaş'ın kutupları ABD ve SSCB açısından hak ettiği ilgiyi göremeyen Afrika, iki kutuplu sistemin çöküşüyle birlikte başta Sahraaltı Afrika olmak üzere yeniden ilgi odağı haline gelmeye başlamıştır. 2008 yılında küresel düzeyde yaşanan finansal kriz, dünya genelinde güçler arasındaki rekabeti şiddetlendirmiş, Afrika'nın sahip olduğu kaynaklar açısından çekiciliğini gündeme getirmiştir. Kriz sonrasında Afrika, ABD ile birlikte yükselen güçlerin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Türkiye) rekabetinde dönüm noktasına ulaşmıştır. 2005 yılı sonrasında ABD kıtaya gerçek anlamda ilgi göstermeye başlamış, 2007 yılında Afrika Komutanlığı'nın (AFRICOM) kuruluşuyla birlikte ABD'nin Afrika

* Yücel Özel'in Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 2005-2015 Yılları Arasında Karşılaştırmalı Afrika Politikaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2018, adlı yayımlanmamış doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr., Millî Savunma Bakanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, ORCID: 0000-0003-2591-9219, e-posta: yucelozel@gmail.com.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0001-6296-8568 e-posta: gsahin@msu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 11.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 25.06.2020

462

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

politikası, Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın görev ve teşkilatı üzerinde uzlaşısı sağladığı AFRICOM ile daha uygun bir zeminde uygulama alanı bulmuştur. ABD'nin, günümüz uluslararası ilişkiler teori ve analizlerinin henüz tam olarak uygulanabilir olmadığı Sahraaltı Afrika'ya yönelik 2005-2015 yılları arasında uyguladığı politika, Afrika'nın değişiminde ve yerel güç dengelerinde etkili olmuş, aynı zamanda terörle mücadelede bir dönüşüm gerektirmiştir. ABD dış politika kararlarının alınmasında iç ve dış kamuoyunun etkisi olmakla birlikte, Afrika ülkelerinde kimliğe ve geçmişe dayalı dış tehdit algısı da bu politikaların belirlenmesinde önemli olmuş, 2008 yılı sonrasında ABD'nin Afrika'daki faaliyetleri ulusal çıkarlarını gerçekleştirecek tarzda özenle seçilmiş ve yönlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Afrika, Birleşik Devletler Afrika Komutanlığı, Sahraaltı Afrika, Bütünsel Devlet Yaklaşımı.*

Abstract

The continent of Africa, which has long been neglected in the international stage for many years, and which has not received the attention it deserves from neither centres of power poles, especially Sub-Saharan Africa has become a centre of interest after the collapse of the bipolar system. The global financial crisis of 2008 intensified the competition the Powers across the world, and enhanced Africa's attractiveness as a resource-rich continent. After the 2008 crisis, Africa has become one of the geopolitical competition grounds for the United States (US) and rising powers (Brazil, Russia, India, China, and Turkey). After the year 2005, the US began to show real interest in the continent, and with the establishment of US Africa Command (AFRICOM) in 2007, African policy of the USA was identified with AFRICOM. The policies that the United States followed for sub-Saharan Africa between 2005 and 2015, when current theories and analyses of international relations were yet to be fully implemented, have influenced Africa's transformation and regional balances of power. In the adoption of US foreign policy decisions, domestic and international public opinion is critical; however, the external threat perception based on identity and background in

African countries have also been important in determining these policies. After the 2008 Crisis, the US engagements in Africa were carefully selected and governed in such a way to achieve national interests.

Keywords: *United States of America (USA), Africa, United States Africa Command (AFRICOM), Sub-Saharan Africa, Whole of Government Approach.*

Giriş

Uluslararası ilişkiler açısından ABD'nin Afrika ile ilişkileri 1820 yılında bugün Liberya olarak bilinen ülkeye, yaklaşık 2500 kişilik bir köle grubunun yerleştirilmesiyle başlamıştır. Bu insanlar 1847 yılında bağımsızlıklarını ilan ederek bugünkü Liberya'nın temelini oluşturmuştur. ABD, 1862 yılında ABD ve Liberya arasında imzalanan "Ticaret ve Denizcilik Antlaşması"¹ ile Liberya'yı tanımıştır. 1885-1945 yılları arasında yaklaşık 60 yıllık dönemde Afrika'yı aralarında paylaşan Batı,² sömürgeleştirdikleri topraklardan hem hammadde sağlamış hem de bu ülkelere mamul ürün satmış ve ellerindeki sermaye fazlasını sömürgelere yatırarak Afrika ülkelerini kapitalizme entegre etmiştir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na kadar Afrika ile ilişkisi düşük profilde seyretmiştir. Afrika, Soğuk Savaş döneminin Doğu-Batı kutuplaşmasında siyasal ve güvenlik odaklı sebeplerle uzun yıllar uluslararası sistemde incelenmeye ve ilgiye değer görülmemiş ve daha çok Avrupa'nın arka bahçesi olarak kalmıştır. Bu dönemde ABD'nin kıtaya ilgisi Sovyet yayılmacılığının önlenmesi ve ekonomik gerekçeler

¹ U.S. Department of State, Office of the Historian, "A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Liberia", <https://history.state.gov/countries/liberia> (Erişim Tarihi: 09.01.2016).

² Batı kavramının uluslararası ilişkilerde üzerinde mutabakata varılmış bir tanımı yoktur. Bununla birlikte bu kavram medeniyet, coğrafi sınırlar, dinsel sınırlar, etnik sınırlar, güç, normlar, kurumlar, kültür gibi kavramlardaki ayrışma kastedilerek kullanılmaktadır. Bu çalışmada Batı kavramı; medeni norm ve kurumlara sahip olan devletler anlamında kullanılmıştır. Batı kavramı ve konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirme için Bkz. Jacinta O'Hagan, *Conceptualizing the West in International Relations: From Spengler to Said*, Palgrave Macmillan, New York, 2002, p. 212-228.

ile sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde 1964'te Kongo, 1986'da Libya; Soğuk Savaş sonrası dönemde 1996'da Liberya operasyonları ABD'nin kıtaya sınırlı müdahaleleridir. 2007 yılında AFRICOM'un kurulmasından önce ABD'nin Afrika'ya önemli müdahalelerinden birisi de terörle mücadele adı altında Somali'ye olmuştur. 2007 yılında AFRICOM'un kuruluşu ile birlikte ABD'nin Afrika politikası AFRICOM ile özdeşleşmiştir. Çalışmada 2005-2015 dönemi incelenerek ABD dış ve güvenlik politikasında AFRICOM'un etkisi, bir coğrafi komutanlıktan fazlası olan AFRICOM vasıtasıyla uygulamaya koyulan yeni sivil-asker çalışma modeli ve ABD yönetimindeki entelektüel dönüşüm anlaşılmasına çalışılmıştır.³

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından 2008 Küresel Finans Krizi'ne kadar geçen yaklaşık 17 yıl, küreselleşmenin yükseliş dönemi olarak adlandırılmaktadır. 2007 sonbaharında başlayan, 2008 yılının ilk yarısında "Küresel Finans Kriz" olarak adlandırılan bu kriz, 1929 Büyük Buhranı sonrasında kapitalizmin bu tarihe kadar gördüğü en büyük kriz olmuştur. Finansal sistemin küresel piyasalara entegrasyonu zayıf olduğundan küresel ekonomik kriz finansal kanallardan Afrika'ya gelememiştir. Bununla birlikte, 2008 kriziyle daralan küresel talep, Afrika mallarına olan talebi de daraltmış ve krizi Afrika'ya taşımıştır. Afrika ekonomileri küresel ekonomik krizin sonuçlarını ticaretlerinde küçülme, tüketim ve üretimlerinin daralması olarak yaşarken diğer yandan sanayileşmiş ülkelerin aralarında gelişen sert rekabetin çatışma coğrafyası olmuştur. Bu rekabet Afrika'nın fakir ülkelerine daha şiddetli yansımıştır.⁴ 2000'li yıllara gelindiğinde ABD'ye yönelik 9/11 terör saldırıları, Afrika'nın yeniden Orta Doğu ile birlikte ABD'nin

³ 9/11 saldırılarının ertesinde ABD'nin kabul ettiği "Teröre Karşı Savaş Stratejisi" Afrika kıtasını ABD savunma mimarisinin odağına taşımıştır. Afrika'nın güvenlik şemsiyesi altına alınması ve bu güvenlik mimarisinin boyutları ve doğası ABD savunma stratejilerini de belirlemiştir. Bunun sonunda ortaya hibrit bir askerî kuruluş olan AFRICOM çıkmıştır.

⁴ Sedat Aybar, Değişen Afrika, Yeni Paylaşım Savaşı ve Türkiye'nin Stratejisi, <https://www.dunyabulteni.net/afrika/degisen-afrika-yeni-paylasim-savasi-ve-turkiyenin-stratejisi-h457154.html>, (erişim tarihi: 13.06.2020)

gündeminde yer almasına neden olmuştur. ABD, 2002 tarihli Bush Doktrini adıyla da bilinen Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde uluslararası teröristlere karşı her yerde mücadele edileceğini deklare etmiştir. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin Müslüman olması, Batı medyasının saldırıları İslamiyet ile birlikte ifade etmesi ve Afrika ülkelerinde faaliyet gösteren El-Kaide türü terör örgütleri ile birlikte ele alındığında, ABD'nin ilgisinin Afrika üzerinde yoğunlaşmasının nedenlerinden birisinin de 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi kapsamındaki teröristlerle mücadele olduğu görülmektedir.⁵ Diğer husus ise Afrika'da bulunan ve bulunması muhtemel olan petrol rezervlerin ABD'nin ilgisini çekmesidir. ABD, petrol rezervlerinin bulunduğu ülkelerde siyasi istikrarın sağlanması, pazar ekonomisine geçilmesi ve asgari kriterlerin oturtulması gibi klasik kapitalist gerekliliklerin hayata geçirilmesini zaruri görmektedir.

Afrika'ya yönelik artan ilgi sadece ABD ile de sınırlı değildir. Geçmişte İngiltere ile birlikte Afrika'daki en büyük sömürgeci güçlerden Fransa, Afrika'ya yönelik uzun vadeli strateji belirlemeye devam etmiş; Çin, Hindistan, Brezilya ve ABD, Afrika'ya yönelik politikalar ortaya koymuştur.⁶ Başta Çin, ardından Hindistan, Brezilya, Türkiye⁷, Körfez Ülkeleri, İsrail ve aynı zamanda bazı Mağrip ülkeleri olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler artan bir şekilde Afrika'da varlık göstermektedir.⁸ Özellikle 2000 yılından itibaren Çin'in Afrika açılımı kıtayı yeni bir

⁵ National Security Strategy Archive, "The National Security Strategy of the United States", September 2002, p. 5, 31, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/> (Erişim Tarihi: 20.07.2017).

⁶ La commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées, "La présence de la France dans une Afrique convoitée", SÉNAT, Rapport d'information, N° 104, Session Ordinaire de 2013-2014, 29 Octobre 2013, p. 20, <https://www.senat.fr/rap/r13-104/r13-1041.pdf> (Erişim Tarihi: 22.07.2017).

⁷ Aybar Sedat, Türkiye-Afrika ilişkilerinde Yeni Aşama, Analiz, 25.11.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-afrika-iliskilerinde-yeni-asama/693041> (Erişim tarihi: 13.06.2020)

⁸ La commission des affaires étrangères, *a.g.y.*, p. 21 (Erişim Tarihi: 19.07.2017).

rekabet alanı haline getirmiştir.⁹ Küresel aktörler, 2050 yılında nüfusu iki milyar¹⁰ olması beklenen Afrika'ya özel önem atfetmekte, bu kıta ile ekonomik ve politik ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermektedir.

Bu kapsamda Çin Afrika ilişkileri ayrı bir incelemenin konusu olmakla birlikte, Çin'in Afrika kıtasına ilgisine kısaca değinmek, ABD Afrika ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için faydalı olacaktır.

2000'li yıllardan itibaren kıtaya ilgisi artan Çin, Afrika ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek için, 2000 yılında Çin-Afrika İşbirliği Forumunu (ÇAİF/*Forum on China-Africa Cooperation-FOCAC*) kurmuştur. Batılı ülkelerin Afrika'daki sömürgeci geçmişleri, kıtada Batılılara karşı ön yargı ile yaklaşımın en önemli nedenidir. Bu önyargı, Çin'e avantaj sağlamaktadır. Yatırım yaptığı ülkelerde "içişlerine karışmama" politikası izleyen Çin, projelerle ilgili muhataplarına hiçbir ön koşul dayatmamaktadır.¹¹ 2003-2017 yılları arasında Çin'in kıtada yatırımlarının arttığı ülkeler sırasıyla Mısır, Nijerya, Cezayir, Güney Afrika, Mozambik, Etiyopya, Angola, Nijer, Zambiya ve Fas'tır.¹²

Afrika coğrafyasının büyüklüğü ve kıtadaki ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılık, Çin-Afrika ilişkileri hakkında genel kabul gören bir yaklaşımın ortaya konulmasını güçleştirmektedir. Gündeme getirilen başlıca endişe, Çin-Afrika ilişkilerinin Batı tarafından olumsuz olarak görülmesidir. Çin, Batı açısından Afrika için bir tehdit olarak görülmektedir.¹³

Çin ve Afrika arasındaki ilişkiler, sürekli gelişen ve derinleşen özelliğinden dolayı karmaşıktır. Çin'in yanı sıra, ABD, AB ve ondan

⁹ La commission des affaires étrangères, a.g.y., p.151,181 (Erişim Tarihi: 22.07.2017).

¹⁰ United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2013), "World Population Prospects: The 2012 Revision, Highlights and Advance Tables", http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2012_Highlights.pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2015).

¹¹ İbrahim Arslan, "Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences*, Cilt/Volume: 16, Sayı/N: 31, ss./pp.: 125-142, 2018, s. 131.

¹² Arslan, a.g.e., s. 133.

¹³ A.g.e., s.134.

bağımsız politikalar izleyebilen AB üyesi Fransa ve Almanya, ilave olarak İngiltere, Rusya, Hindistan, Japonya, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerin kıtaya ilgilerinin artması, Çin'in, gelecekte Afrika'da rakipsiz olmayacağını göstermektedir.¹⁴ Çin, önümüzdeki süreçte, Afrika ile mevcut ilişkilerini geliştirmek için, kıtada özellikle ABD'nin tutumunu izlemek ve buna göre politika geliştirmek durumundadır.

Çin; Afrika'da, ekonomik ve siyasi ilişkiler alanlarında etkilidir; ancak hegemonik bir sömüren güç görüntüsünden uzaktır. Afrika, özellikle ABD tarafından Afrika Komutanlığının oluşturulması ve "Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi"nin şekillendirilmesi/yönlendirilmesi bağlamında AB/Almanya'nın askerî alanda gayretleri olmasına rağmen Çin, ABGM'nin uygulamalarına malzeme ve mali destek sağlayarak sınırlı ölçüde dâhil olmaktadır.¹⁵

Çin ve Afrika ilişkileri, 1980'lerden itibaren Çin-Afrika İşbirliği Forumu kurumsal çatısı altında geliştirilmiştir. Günümüzde ilişkiler AfB bünyesinde stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Bununla birlikte Çin-Afrika ilişkilerine etki yapabilecek diğer etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁶ Özellikle 2010 sonrası kıta ile ilişkilerine öncelik veren ülkelerin artması, Afrika'da koşulları zorlaşan rekabetçi ortam ile küresel ve Afrika boyutunda ABD'nin izlediği dış politika, Çin'i kısıtlamakla birlikte yeni koşullara uyum sağlamaya zorlamaktadır.

Dünya hammadde kaynağının beşte birinden fazlasına sahip Afrika; 55 ülkenin bulunduğu, iki binin üzerinde farklı dilin konuşulduğu, 1,3 milyar¹⁷ insanın yaşadığı, 30.370 milyon kilometrekarelik yüzölçümüne sahip bir kıtadır. Afrika Birliği üyeleri, dünya nüfusunun yedide birini barındırmakta, Birleşmiş Milletler'de (BM) nicel olarak önemli bir yer işgal etmekte, BM sisteminin yönetim organlarındaki oyların dörtte birinden fazlasıyla en büyük oy bloğunu oluşturmaktadır.

¹⁴ A.g.e., s. 138.

¹⁵ A.g.e., s. 136.

¹⁶ Arslan, a.g.e., s. 140.

¹⁷ World Population Prospects 2019, Data Booklet, p. 13. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_DataBooklet.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

Bununla birlikte, Afrika ülkelerinin bahse konu politik güçlerini, kendi lehlerinde politika ve programlara çevirmekte ne kadar başarılı oldukları konusu tartışmalıdır.

Batı eğitimi görmüş Afrikalı elitlerin milliyetçi ideolojilerinin hızlandırdığı 1960 yılındaki bağımsızlık hareketleri ve şiddet olayları sonucunda bağımsızlığını kazanan Afrika'da, 1960 yılından sonraki 30 yıllık süreçte yaklaşık 80 kanlı darbe yaşanmıştır. 1999 yılına kadar, Sahraaltı Afrika ülkelerinin %40'ında istikrarlı yönetim sağlanmış, yaklaşık %25'inde politik çalkantılar yaşanmıştır. Ülkelerin %38'i iç savaş ve silahlı çatışmalara maruz kalmıştır.¹⁸ Soğuk Savaş sonrası Afrika'ya yatırım yapmanın akılcı görünmediği dönemde kendi başına kalan Afrika, kökleri sömürge dönemine dayanan etnik çatışmalara, hastalıklara ve kıtlığa maruz kalmış, küresel aktörlerin tekrar ilgisini çekene kadar büyük oranda kaderine terk edilmiştir. İnceleme konusu olan başta ABD ve diğer aktörlerin kıtaya dönüşünü 11 Eylül 2001 terör saldırıları hızlandırmıştır. Fakat bu aktörlerin, bağımsızlık sonrası kıtada yaşanan ve bir kısmı sömürge dönemine dayanan sorunlarla mücadele etmeleri gerekmektedir.

Bell; eski ideolojilerin, evrensel ve insancıl olduğunu savunmakta; Asya ve Afrika'nın yeni ideolojilerini, ekonomik kalkınma ve ulusal güç tarafından yönlendirilen, dar görüşlü ve kitlesel ideolojiler olarak görmektedir.¹⁹ Fukuyama için gelişmekte olan dünyada tecrübe edilen milliyetçilik ve ideoloji ise, gelişme sürecinde Batı tarafından tecrübe edilen güçlere benzerdir.²⁰ Bu nedenle Sahraaltı Afrika ideolojik açıdan diğer kıtalardan farklılık göstermektedir ve uluslararası ilişkiler teorileri ile ekonomik gelişim modellerinin tam olarak açıklayamadığı, diğer kıtalarda uygulanan hukuk kurallarının mevcut durum itibarıyla

¹⁸ Adebayo Adedeji, *Comprehending and Mastering African Conflicts: The Search for Sustainable Peace and Good Governance*, Zeb Books Ltd., London, 1999, p. 4.

¹⁹ Daniel Bell, *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, The Free Press of Glencoe, Illinois, 1960, p. 373.

²⁰ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Men*, Macmillan Inc., New York, 1992, p. 271.

tam anlamıyla uygulanabilir olmadığı bir kıtadır.

Robert Pastor 1980 yılında yayımlanan eserinde “*intermestic*” konseptini kullanmıştır.²¹ Hem iç hem de uluslararası anlamına gelen bu tanım, ABD Dış Politikası'nın üç durumuna vurgu yapmaktadır. Bunlardan birincisi; ABD Dış Politikası'nın tamamen iç dinamiklerden etkilenmesi ve bunun dış politikaya önemli derecede etki etmesidir. İkincisi; dış politika kararları temel olarak dış politika karar vericiler tarafından alınır; ancak bunların iç politikada önemli etkileri olur. Üçüncüsü, bu politikaların aynı anda ve etkileşimli olmasıdır.

ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politikası; kendi iç dinamiklerinden, uluslararası ortamdan ve Afrika'nın değişiminden etkilenmektedir. 9/11 olayları öncesinde iç kamuoyunda eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları birincil önemde görülürken, 2001 yılı sonrasında, ülke savunması, dış ilişkiler ve ulusal hedefler öncelikli konular olmuştur. Bu bağlamda, Afrika uluslararası politika ve güvenlik açısından ABD nezdinde önemli bir kıta olarak ön plana çıkmıştır. Diğer kıtalardan farklı beşeri ve siyasi özelliklere sahip Afrika'ya yönelik ABD dış politika karar verme ve uygulama süreçleri, hibrit (sivil-asker) karar verme teşkilatı oluşturulmasına neden olmuştur. 2007 yılında kurulan AFRICOM bu hibrit (sivil-asker) yönetim sürecinin bir örneğini oluşturmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorilerinde Afrika her zaman benzeri olmayan bir vaka olarak sunulmuştur. Boutros Boutros-Ghali 1996 yılında “Afrika'nın Marjinalizasyonu” kavramına atıf yapmıştır.²² Gali'ye göre, 1990'lı yıllarda Afrika'nın gelişimindeki başarısız deneyler, kıtayı liberal demokrasinin kayıtlarında kara bir lekeye dönüştürmüştür. Pek çok kalkınma uzmanı için Afrika, siyasi teorilerin ve mükemmel planlanmış ekonomik kalkınma modellerinin geçersiz olduğu, diğer

²¹ Robert A. Pastor, *Congress and the Politics of U.S. Foreign Economic Policy, 1929-1976*, University of California Press, 1980, p. 9.

²² Boutros Boutros-Ghali, “The Marginalization of Africa”, *Mediterranean Quarterly*, 1996.

altı kıtayı yöneten yasaların ve ilkelerin yürürlükte olmadığı bir yerdir. Küresel toplumun ve ABD dış politika yapıcılarının Afrika meselelerine müdahil olmalarının gözlemden öte gitmemesi ve nadiren insani müdahalelerle sınırlı kalması çok uzun sürdürmüştür.

Peter Schraeder 1994 yılında yayımlanan makalesinde, ABD politikalarını belirleyenlerin, siyasi ve/veya askerî bir kriz dikkat çekene kadar Afrika kıtasını görmezden gelme eğiliminde olduklarını, ABD'nin 1789 yılında kuruluşundan günümüze kadar Afrika politikalarını; kayıtsızlık, “en kötü ihtimal” ve “en iyi ihtimal” değişkenleri göz önüne alarak belirlediğini zikretmiş, ABD resmî politikasını belirleyen çevrelerde Afrika, diğer bölgelere tahsis edilen zaman ve kaynaklara kıyasla büyük bir endişe kaynağı ve geri olarak değerlendirilmiştir.²³

Christopher Clapham, 1996 tarihli Afrika ve Uluslararası Sistem adlı yayınında benzer bir gözlem yapmıştır. Clapham, ABD-Afrika ilişkilerinin “parametrelerini ortaya koyma” yönündeki herhangi bir girişimin, Afrika'nın ABD nezdinde olan önemsizliğinin bir değerlendirmesinden başlaması gerektiğini belirtmiştir.²⁴

Analistler, yardım ihtiyacının çok fazla olması durumunda insancıl yaklaşımın Afrika'da temsil edilen geniş ABD çıkarlarını kapsamakta zorlandığını ifade etmektedir. Uluslararası ilişkiler uygulayıcı ve uzmanları, Amerika'nın Afrika'daki ortakları için daha proaktif politikalar benimsemesi gerektiğini de ileri sürmektedir. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Johnnie Carson, 2012 yılında ABD Kongresi'ndeki konuşmasında, dünyadaki en hızlı büyüyen 10 ekonomisinden altısına ev sahipliği yapmanın yanı sıra Afrika'nın birkaç yıldan beri ABD dış yatırımları açısından en yüksek getiri oranına sahip olduğunu belirtmiştir. Afrika'nın ekonomik büyümesi doğal kaynakların ihracatındaki artışa ilaveten, 2000 yılından itibaren toptan ve perakende ticaret, ulaşım,

²³ Peter J. Schraeder, *United States Foreign Policy Toward Africa: Incrementalism, Crisis, and Change*, Cambridge University Press, 1994, p. 2-3.

²⁴ Christopher S. Clapham, *Africa and the International System: The Politics of State Survival*, Cambridge University Press, 1996, p. 134-135.

telekomünikasyon ve imalat dâhil sektörlerde büyümeden de etkilenmiştir. Afrika'ya yapılan doğrudan yabancı yatırım projeleri 2003 yılında 339 iken 2011 yılında 857'ye yükselmiştir. Afrika içi yatırımlar 2003 yılında 27 projeden 2011 yılında 145'e yükselmiştir.²⁵ Doğal kaynaklar da önemli gelirler elde etmeye devam etmektedir.²⁶

Yukarıda belirtilen nedenlerle, ABD-Afrika ilişkilerinde tarihsel ve kavramsal açıdan Afrika'da politika üretmenin ampirik köklerini gözden geçirme ihtiyacı vardır. Devletlerarasındaki ilişkilerin açıklanmasını tek bir teoriye indirgemek mümkün değildir. Çok boyutlu bu ilişkilerin açıklanması birden fazla teorinin kullanılmasını gerekli kılar. Bu nedenle, ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya yönelik dış politikaları analiz edilirken realist ve inşacı (*constructivist*) teorilerden faydalanılmıştır.

1. Kuramsal Çerçeve

ABD'nin Afrika'ya ve bu bölgedeki faaliyetlerine yönelik politikaları sadece maddi değil, ABD'nin iç ihtiyaçlarına ve sürekli değişen küresel koşullara göre gelişmektedir. Araştırmanın esas konusu olan ABD'nin Afrika dış politikasını anlayabilmek için öncelikle ABD-Afrika ilişkisinin iç kamuoyundaki beklenti ve ihtiyaçlara cevap verdiğinin farkında olunmalıdır. Aynı şey aslında Afrika toplumları da dâhil olmak üzere küresel toplumdaki herhangi bir başka ülke hakkında da söylenebilir. Uluslararası arena, aslında ülkelerin iç ihtiyaçlarını karşılama girişiminde buldukları yerlerdir. ABD'nin önde gelen bir güç olması, dış politika hedeflerini uygulama ve sınırsız faaliyetlerde bulunma gibi bir kaynak ve yetkisi olduğu anlamına gelmez. İnsancıl amaçlarla olsun ya da olmasın, ABD'nin Afrika'daki faaliyetleri ulusal çıkarlarını gerçekleştirecek tarzda özenle seçilmekte ve yönlendirilmektedir. Ulusal çıkarların gerçekleşmesi her zaman

²⁵ Ernst and Young's attractiveness survey, "Building bridges: Africa", 2012, p. 16,30, <http://www.apo-mail.org/EY%202012%20Africa%20Attractiveness.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2017).

²⁶ Senate Committee on Foreign Relations, *Economic Statecraft: Embracing Africa's Market Potential*, 112th Cong., 2d sess., S. Hrg. 112-604, 2012, p. 4.

mümkün olmasa da bu ilkeler dış politika kararlarının belirlenmesinde rehber ilkeler olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Örneğin, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Angola halkının sıkıntılarının, ABD’li karar vericiler açısından Mali, Togo veya Burkina Faso’daki durumdan daha az tolere edilmesinin nedeni budur. Bir başka deyişle, ABD’nin Afrika’ya ilgisi statik olmaktan ziyade kendi iç ihtiyaçlarına ve dolayısıyla ulusal çıkarlara göre gelişmekte ve dalgalanmaktadır. Yurtiçi ihtiyaçlar da uluslararası durumun dış baskısına maruzdur. Bu anlamda, bu çalışma, Robert Putnam’ın “iki seviyeli oyun” hipotezi²⁷ ve yurtiçi ihtiyaçların uluslararası realiteye etkileri ile “*intermestic*” kavramının bazı yönlerini yansıtmaktadır. Örneğin, Orta Doğu’daki gerginlikler ve istikrarsızlık ve 9/11 terör saldırıları, uluslararası güvenliği Amerikalılar için büyük bir endişe haline getirmiştir. Bu daha sonra, Afrika ülkelerini de içeren ve ABD’nin Afrika kıtasındaki çıkarlarına yeni bir boyut getiren “uluslararası terörle savaş” gibi girişimlere neden olmuştur.

Başka bir deyişle, Amerika’nın Afrika’ya ilgisinin temelinde, hegemonik statüyü devam ettirmek yatmaktadır. Teröre karşı savaş ilan eden ABD’nin güvenlik açısından Afrika’da da beklentileri vardır. ABD Asya’daki kadar olmasa da Afrika’da ekonomik çıkarlara sahiptir. Nihayet, Afrika ülkelerinin çoğu ABD’nin müttefiki olarak değerlendirilmektedir. ABD bu kıtadan yoksun olarak küresel hegemonya ve liderlik için mücadele edemez.

Bu bağlamda, tüm devletler uluslararası sistemde hayatta kalmak için mücadele etmektedir. Bununla birlikte, küresel hegemon kimliği göz önüne alındığında, ABD’nin hayatta kalma stratejileri mutlaka

²⁷ Robert D. Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, *International Organization*, Vol: 42, No: 3, 1988, p. 427-460 http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1188138.files/Week%205/Putnam_1988.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2017). Putnam’ın iki seviyeli oyun modeli, iç politikadan kaynaklanan kısıtlamaların uluslararası ilişkilere etkisine odaklanır. Bir aktörün başarısı, taraflar arasında anlaşma ve bu anlaşmanın her iki tarafça onaylanması ve yürürlüğe girmesiyle ölçülür. Bu nedenle farklı seviyelerdeki aktörlerin çıkarlarının örtüşmesi gerekmektedir. Ayrıca bir anlaşma yapmayı, anlaşma yapmadan görüşmeleri sonlandırmaya tercih etmeleri gerekir.

küresel olmalıdır. Devletin hayatta kalma ve güç kazanım stratejileri arasında bir bağ mevcuttur. Güçlü devletler, teşvik edici bir dış politika (*promotive foreign policy*) benimseyerek güçlerini, etkilerini ve otoritelerini muhafaza etmeyi ve artırmayı hedeflerler. Bu teşvik politikaları, bir devletin değer ve çıkarlarını teşvik edip bu değerlere dayanan uluslararası bir sistem oluşturmak olarak ifade edilebilir. Soğuk Savaş sırasında ABD ve Sovyetler Birliği, Afrika'da bir rekabete girdiler. Bu rekabette her ikisi de öncelikle devletin rolü ve gelişimi hakkında normatif görüşler pazarlayarak ittifak kurmaya çalıştı.

ABD devlet yetkilileri tarafından sık olarak ifade edildiği gibi, Afrika da dâhil olmak üzere, ülkenin stratejik hedeflerinin sadece bölgesel liderliği değil, aynı zamanda küresel üstünlüğü ve hegemonyayı güvence altına almayı amaçlamaktadır. 1930'ların sonundan 1980'lerin ortalarına kadar uluslararası ilişkiler disiplinin hâkim teorisi olan realizm, aynı zamanda "uluslararası ilişkilerin teorisi" olarak da ifade edilmiştir.²⁸ Teorinin en etkileyici yanı çok uzun süre disiplinde etkinliğini koruyabilmesidir. Charles Kindleberger, Stephen Krasner, Robert Keohane ve Robert Gilpin tarafından temeli atılan hegemonik istikrar teorisi, realist/neo-realist ve liberal/neo-liberal teorilerin sentezinden oluşmaktadır. Sahraaltı Afrika ile günümüzün hegemon devleti ABD münasebetini daha sağlıklı değerlendirebilmek için kullanılması faydalı olacaktır.

Kıscası hegemonik istikrar, uluslararası arenada tek başına baskın bir ulus devlet modeli ve bu devletin, dünya ekonomisini istikrarlı hale getirecek tek düzenleyici güç olmasını ortaya koymaktadır. Bu ulus devlet, gücü elinde bulundurmalı, uluslararası ilişkileri düzenlerken bu gücü kullanmalı, ilişkilerin düzenlenmesini de daima kendisinin belirleyip devam ettirmesi gerekmektedir. Aksi halde ekonomik istikrar mümkün olmayacaktır.

²⁸ William T. Fox and Anetta Eaker Fox, "The Teaching of International Relations in the United States", *World Politics*, Cambridge University Press, Vol. 13, No.3, 1961, p. 343, <http://www.jstor.org/stable/2009479> (Erişim Tarihi: 19.05.2016).

Açlık ve fakirlik çeken coğrafyalarla daha istikrarlı ve ferah toplumlar arasında etkileşim vardır. Ancak bu etkileşim vicdani olmaktan öte küresel sistem içindeki kazançları adına ortaya çıkmaktadır. Yani kazancın zarar görmemesi için çalışmaktadır. Bu yüzden mallardan-hizmetten yararlanacak her kişi bedelsiz kullanıcı olmayı tercih edecek, maliyet başkalarına yüklenirken kârdan yararlanmaya devam edilecektir.

Hegemon kavramının, dünyadaki tek bir gücün baskın olmasından daha geniş bir anlamı vardır. Gerçekte ideolojik olarak liderlik eden devlet ya da devletlerin, daha az gücünün bir ölçüde rızasına dayanan hâkimiyetinin özel bir biçimi anlamına gelir. Bu düzende, bazı ülkelerdeki üretim sistemi, evrensel üretim sistemleriyle bütünleşmiştir. Hegemonun sosyal sınıfları diğer ülkelerde sosyal sınıflarda yandaş bulmuştur. Devletleri yakınlaştıran tarihsel bağlar, ülkelerdeki sosyal sınıflar arasında karşılıklı menfaatler ve ideolojik yakınlık nedeniyle küresel sınıflar oluşmuştur. Bu bağlamda devletlerarası sistemde yeni dünya toplumu oluşmaya başlamıştır. Devletler, kendi işleyiş ve siyasetlerini dünya düzenine entegre ederek uluslararası hale getirilmiştir.²⁹

Hegemonyanın tesisinde Üçüncü Dünya ülkeleri başat ülkeler ile aynı etkin statüde yer almamışlardır. Bununla birlikte başat ülkeler; Üçüncü Dünya ülkeleri içinde kilit görevlerde ajanlar/örgütler; hegemonun kurallarını uygulayan merkez bankaları ve ekonomi bakanlıkları gibi kurumlarda, benzer değerler paylaştıkları kişiler bulmuşlardır. Bu kişiler genellikle, gelişmiş kapitalist ülkelerde eğitim görmüş ve büyük bir çoğunluğu IMF ve uluslararası sermaye ve finans çevreleriyle bireysel olarak yakın temas içerisinde olmuşlardır.³⁰

İnşacı teori (*constructivism*), realist ve liberal teorilerin sosyal gerçeklikleri tam olarak açıklayamadığını savunmaktadır. Teori, devletlerin gerçek üstü aktörler olmadığını, içinde buldukları sosyal şartlardan doğrudan etkilendiklerini öngörmektedir. Bu anlayışa göre,

²⁹ Robert W. Cox., *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, New York, Columbia University Press, 1987, p. 7.

³⁰ Robert W. Cox., a.g.e., p. 260-263.

uluslararası sistem, sosyal bir şekilde inşa edilmiştir. Özetle konstrüktivizm, realizm ve liberalizm gibi güç ve ticaret türü maddi unsurlar üzerinde yoğunlaşmak yerine, fikirlerin dünya siyasetindeki etkileri ve rolü üzerinde durmaktadır.³¹

Sosyal inşacı teori (*social constructivism*) uluslararası ilişkileri sosyal ilişkiler ağı olarak görmektedir. Söz konusu teoriye göre sosyal bir varlık olan insan, çevresi ile sürekli olarak iletişim ve etkileşim halindedir. İletişim ve etkileşim süreci, sosyal bir yapıda, belirli kurumlar ve kurallar ya da kişiler aracılığıyla gerçekleştirilir.³² Teori insan tarafından oluşturulan sistemlerin yine insan tarafından değiştirilebileceğini savunur.

Sosyal inşacı teorinin önemli bir özelliği klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin kavramlarını kabul etmelerinin yanı sıra onlar tarafından arka plana atılan ve insana ait bazı önemli faktörler üzerine vurgu yapmasıdır. Uluslararası ilişkileri sosyal bir ilişkiler ağı olarak gören sosyal yapılandırmacı teorinin üzerinde durduğu önemli kavramlar, kimlik, kültür ve söylemdir.³³ Bu kavramlarla birlikte, uluslararası ilişkilerde daha önceden dikkate alınmayan özelliklerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Sosyal yapılandırmacı teori, devletleri sosyal olarak oluşturulan toplumlar olarak görmektedir, dolayısıyla devletler uluslararası toplum içerisinde amiller olarak faaliyet göstermekte³⁴, genelde fikir ve kimliklerin ne şekilde oluşturulduğu, nasıl değiştikleri ve devletlerin davranışlarına nasıl etki ettikleri konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.³⁵ Bu teoriyi diğer teorilerden ayıran en önemli özelliklerinden birisi,

³¹ John Gerard Ruggie, "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge", *International Organization*, 52/4, 1988, p. 867.

³² Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Vol. 23, No. 1, July 1, 1998, p. 171-200.

³³ Alexander Wendt, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, p. 391-425 <http://www.jstor.org/stable/2706858> (Erişim Tarihi: 20.03.2016).

³⁴ Wendt, *a.g.m.*, p. 73-74.

³⁵ Stephan M. Walt, "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram", Çev. Başak Çalı, *Bilginin Ufukları*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1998, s. 25.

insanın fikir, düşünce, inanç ve değerlerine yaptığı vurgudur. Kimlik ve çıkarların karşılıklı olarak birbirini biçimlendirdiği sosyal inşacı teorinin güvenlik yaklaşımlarına olan katkısı daha önce de belirtildiği üzere çizdiği kavramsal çerçeveye üzerinden değerlendirilmektedir.

Sosyal inşacı teorinin uluslararası ilişkileri özneler arası olarak algılayan yapısı ve uluslararası ilişkileri etkileyen insana özgü yapıları ortaya çıkarması nedeniyle çıkar ve kimlik arasındaki ilişkiye özellikle dikkat çekilmesi gerekmektedir. Wendt, kimlik ve çıkar arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır:

“Kimlik; aktörlerin kim ya da ne oldukları ile ilgilidir. Çıkarlar ise aktörlerin ne istedikleri ile alakalıdır. Aktörler davranışlarını açıklamak için bazı motifler kullanırlar. Aktörler ne olduklarını ya da kim olduklarını bilmeden çıkar tanımlı yapamazlar. Çünkü kimlikleri farklı kültürel birikimler içerir... Bununla birlikte kimlikler davranışları açıklamada tek başlarına yeterli değildir... Çıkarlar olmadan kimliklerin davranışları açıklamak için gerekli motifleri olmaz, kimlik olmadan çıkarların ne yönde olacağı belirlenemez.”³⁶

Kimlikler aktörlerin kendilerine has kültürel özelliklerini yansıtmalarının yanı sıra, aktörler arası karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak da oluşur. Bu noktada aktörlerin birbirleri ile ilgili algılamaları önem arz etmektedir. “Ben ve öteki”nin nasıl tanımlandığı, ötekine yüklenen olumlu/olumsuz anlam söz konusu aktörün tarihsel deneyimleri ve kültürü ile alakalıdır.³⁷ Bu özelliğinden dolayı kimlik çıkarlardan önce gelmektedir. Diğer bir ifadeyle çıkarlar kimliklere göre tanımlanır. Devletlerin kimliklerinden bahsetmek için ise ortak değer, kültür, tarihsel deneyim ve bilginin varlığının bulunması gerekmektedir.

³⁶Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 231.

³⁷Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State”, *The American Political Review*, American Political Science Association, Vol. 88, No. 2, 1994, p. 386, <http://www.jstor.org/stable/2944711> (Erişim Tarihi: 26.06.2016).

ABD'nin Sahraaltı Afrika ile ilişkilerine yönelik diğer kavramsal yaklaşım sosyal inşacı teoridir. ABD'nin Sahraaltı Afrika ile ilişkilerini açıklarken sosyal yapılandırmacı teoriden de değişik bir bakış açısıyla faydalanmanın mümkün olduğu görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda ABD'nin Afrika ile ilişkilerinin seyri, söz konusu teorinin uygulanabilirliğini artırmıştır. Her iki ülkedeki Afrika algısının olumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Afrika'ya yüklenen negatif kimlik ile Afrika ile ilişkilerin tek taraflı ekonomik çıkarlara indirgenmesi, sorunlu ilişkilerin temelinde yatan iki neden olarak gösterilebilir. Öte yandan Afrika'daki ABD algısı, sömürgeci ve çıkarıcı devletlerin kendilerini geri bıraktırdığı düşüncesi vb. nedenlerle olumsuzdur. Farklı bloklar tarafından aynı amaca yönelik politikalara maruz kalmanın vermiş olduğu iticilik, gün geçtikçe Afrika'da her iki ülkeye yönelik algıyı gitgide olumsuz yönde etkilemeye devam eden faktörlerden biri olmuştur.

Afrika ülkeleri 1945-1990 arası dönemde parasal olarak borçlandırılarak sömürgeciliğin değişik bir uygulamasına maruz bırakılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde önem kazanan sosyal inşacı teori, bu dönemde Batılı devletlerle Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilere farklı bir bakış açısı getirmiştir.

11 Eylül sonrası verilen mesajlarda Afrika'nın da teröre yataklık yapan kıtalardan birisi olarak ifade edilmesi ve 2007 yılında AFRICOM'un kurulması da Afrika ülkelerindeki sömüren kimlik algısının güçlenmesine neden olan önemli faktörlerden bir diğeridir.

Sonuç olarak, 2005-2015 arasındaki dönem ABD'nin Afrika ile karşılıklı algılamalarında önemli değişimler olmuştur. Afrika ile ilgili algılarda yaşanan değişim çıkarları etkilemiş, diğer bölgesel güçlerin Afrika'ya ilgi ve çıkarlarının değişmesi ile birlikte, Afrika çok değişkenli bir rekabet alanı olarak önemini korumaya devam etmiştir. Geçmişten gelen ve Afrika ülkelerinin çoğunda mevcut olan kimliğe dayalı dış tehdit algılamalarının varlığı, karşılıklı bir güven ortamının oluşmasının önündeki en büyük engel olmuştur.

ABD'nin hegemon olarak uluslararası sistemde düzeni muhafaza ederek mücadele etme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu çalışma,

hegemonya konseptini kullanmak suretiyle genellikle dış politik analizlerde göz ardı edilen bir faktörü öne çıkarmaktadır. ABD'nin dış politikasının gelişimini anlayabilmek için öncelikle bir egemen güç olarak, iki konuda baskıya maruz olduğunu anlamak gerekir. Bunlardan birincisi; uluslararası sistemde bekası için verdiği mücadele ve ikincisi; düzeni koruma ve egemenliği için gerekli olan koşulları sürdürme baskısıdır.

ABD ve Afrika arasındaki ilişkileri uluslararası ilişkiler açısından tek bir teorik yaklaşım ile açıklamak mümkün görünmemektedir. Çalışma, inşacı bir bakış açısıyla, Afrika'da ortaya çıkan değişiklikleri, bu değişikliklerin ABD'nin dış politikaları üzerindeki etkisini ve yeniden yapılandırmasını açıklayan bir çerçeve sunulmaktadır.

ABD dış politikası her zaman ve öncelikli olarak iç politika dinamiklerinden etkilenmiştir. Bu nedenle, hegemon da olsa, kaynakları sınırlı olan ABD, Afrika'ya uzanabilmek için iç kamuoyunu tatmin edecek gerekçeler bulmak zorunda kalmıştır. Afrika'ya yönelik kimliğe ve geçmişe dayalı iç algı, dış politikaların belirlenmesinde önemli olmuştur.

2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika Politikası

Afrika Kıtası'ndaki sorunlar tarihsel olarak ABD için stratejik öncelikler olarak tanımlanmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, ABD'li birçok politika yapıcı ABD ordusunun kıtadaki rol ve sorumluluklarının az olması gerektiğini düşünmüş, 1995 yılında ABD Savunma Bakanlığı, ABD'nin Sahraaltı Afrika hakkındaki güvenlik stratejisinde Afrika hakkındaki görüşünü; "Afrika'ya çok az stratejik ilgi gösteriyoruz" şeklinde özetlemiştir.³⁸

ABD Afrika politikaları dönemsel olarak değişim göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Afrika politikası SSCB ve ondan kaynaklı ideolojiye karşı çevreleme politikası olmuştur. Bu kapsamda bağımsızlığına kavuşan Afrika ülkelerinin Doğu Bloku'na katılımını

³⁸ DOD Office of International Security Affairs, "United States Security Strategy for Sub-Saharan Africa", August 1995, p. 3, <http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA297401> (Erişim Tarihi: 02.06.2017).

engelleyici adımlar ön plana çıkmış, bölge ülkelerine yapılan ekonomik ve askerî yardımlar bu maksada uygun olarak yapılmıştır.³⁹

Soğuk Savaş sonrasında ABD, Afrika'da bir "bölgesel güvenlik alanı" oluşturmaya yönelik gayret sarf etmiş ve bu gayretlerini "Demokrasi Yardım Programları" çerçevesinde desteklemiştir.⁴⁰ ABD dış politikası Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte "çevrelemeden" "genişlemeye" geçiş yapmıştır.

ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin insani müdahale kapsamındaki kararı gereğince Somali'deki duruma müdahil olmuş ve 3 Aralık 1992'de Somali'ye asker göndermiştir. Bir bakıma ABD icra edilen koalisyon harekâtına liderlik etmiştir. Harekât esnasında 18 ABD askerî 3 Ekim 1993'te Mogadişu'da hayatını kaybetmiş, bu olay ABD'nin Afrika'ya daha temkinli yaklaşmasına neden olmuştur.⁴¹

Verilen kayıplar karşısında iç kamuoyundan gelen tepki üzerine ABD Somali'den çekilme kararı almıştır. 1994 yılında Ruanda soykırımı yaşanmış, ABD tüm dünya gibi bu ülkedeki katliamı izlemiştir. ABD'nin Somali'de yaşananların ardından Ruanda soykırımına tepkisiz kalması, Afrika'yı sorunlara kıta içinde çözüm aramaya ve dolaylı olarak iç çatışmaya itmiştir.

George H. W. Bush dönemi ABD dış politikasına hegemonya ve müdahalecilik hâkimdir. Bu dönemde Panama harekâtı, Körfez Savaşı, Somali Harekâtı gibi bazı gelişmeler yaşanmıştır. Aslında Bush döneminde SSCB kendi iç sorunlarıyla uğraşmış ve dağılma süreci başlamıştır. Her ne kadar bu dönemde bir ABD-SSCB rekabetinden söz edilemese de, ABD'nin ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni" kapsamında

³⁹ Messoud Karshenas, "Agriculture and Economic Development in Sub-Saharan Africa and Asia", *Cambridge Journal of Economics*, Volume 25, Issue 3, 1 May 2001, pp. 315-342. DOI: 10.1093/cje/25.3.315.

⁴⁰ Edward R. McMahon, "The Impact of U.S. Democracy and Governance Assistance in Africa: Benin Case Study", *Center on Democratic Performance Department of Political Science*, Binghamton University, New York, 2002, p. 9-13.

⁴¹ Nicolas Van de Walle, "US Policy Towards Africa: The Bush Legacy and the Obama Administration", *African Affairs*, Vol. 109, No. 434, 2009, p. 2.

müdahaleci bir dış politika izlenmiştir. Somali Harekâtı ile kamuoyunda “Bush Doktrini” kapsamında insani yardım harekâtına iştirak edilebileceği tartışmaları yapılmıştır.⁴² Clinton döneminde Afrika’da artmaya başlayan ABD askerî varlığı,⁴³ George W. Bush döneminde 9/11 saldırılarıyla daha da arttırılmış ve bu süreç AFRICOM’un kurulmasına kadar devam etmiştir.⁴⁴

ABD’nin Afrika güvenlik politikası iki alt başlıkta sınıflandırılabilir. Bunlardan birincisi; 9/11 olayları sonrasında dünya genelinde uygulanan “terörle mücadele” konseptidir.⁴⁵ Buna göre; Orta Doğu’da “terörü destekleyen” devletler kadar “zayıf” devletler de terörün gelişmesi için elverişli ortam sağlamaktadır.⁴⁶ İkincisi ise; enerjinin, enerji geçiş güzergâhının ve ekonomik alanların güvenliğinin sağlanmasıdır.⁴⁷

⁴² The National Security Strategy of the United States, 17 September 2002, p. 11, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/> (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

⁴³ ABD kuvvetlerinin Suudi Arabistan’a gelişlerinin sekizinci yıldönümü olan 7 Ağustos 1998’de, El Kaide intihar bombacıları Kenya’nın Nairobi ve Tanzanya’nın Darüsselam kentlerinde ABD büyükelçiliklerine saldırılar gerçekleştirmişlerdi. Bu saldırılar Usama Bin Ladin’i ve El Kaide’yi göz önüne getirmiş, konuyla ilgili toplumsal bir bilincin oluşmasını sağlamış, terör eylemlerinin baş planlayıcısı olan Usama Bin Ladin’i FBI’nın arananlar listesinde ilk sıraya yerleştirmişti. Saldırlara tepki olarak, ABD Başkanı Bill Clinton ulusal televizyonda, Sonsuz Erişim Operasyonu’nun (*Operation Infinite Reach*) başladığını duyurmuştu. 20 Ağustos 1998’de başlatılan bu operasyon Sudan ve Afganistan’da önceden tanımlanmış hedeflere bir dizi füze saldırısı gerçekleştirilmesinden oluşmuştu. Kısa bir süre sonra, Sudan ve Afganistan hükümetlerini felce uğratmayı hedefleyen ekonomik yaptırımlar gelmişti. Birkaç ay sonra, ABD Dışişleri Bakanlığı Terörle Mücadeleye Yardım Programı’na (Antiterrorism Assistance Program) Kenya’yı da eklemiş, böylece iki ülke arasında faal bir ortak terörle mücadele mücadelesinin başlamasını sağlamıştı. ABD terör kurbanları için 42 milyon dolarlık bir fon ve Kenya’ya arttırılmış yardım ve destek taahhüt etmişti.

⁴⁴ Buğra Sarı, “Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 101.

⁴⁵ The National Security Strategy of the United States, 17 September 2002, p. II, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/> (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

⁴⁶ Robert I. Rotberg, “Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators”, *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Brooking Institution Press, 2003, p. 1-2.

⁴⁷ Robert I. Rotberg, a.g.m., p. 18-20.

2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi, Afrika'ya yönelik stratejik bir yaklaşımın zorunluluğuna vurgu yapmış, 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi ise Afrika'ya öncelik vermiştir.⁴⁸ Afrika Boynuzu bölgesi, askerî bakımdan ABD için en önemli bölgelerden birisidir. Bölgenin Orta Doğu petrollerine ve terör örgütlerinin kaynağına yakınlığı ile deniz korsanlığının önlenmesinde stratejik bir konuma sahip olması ABD'nin ilgisinin görünür sebepleridir.

ABD Savunma Bakanlığı 1999 yılında ABD'nin Afrika'ya yönelik stratejik politikasını geliştirmesini desteklemek amacıyla AFRICOM'un 2007'de kurulmasına öncülük edebilecek bir hareket olan Afrika Stratejik Araştırmalar Merkezi'ni⁴⁹ (*The African Center for Strategic Studies/ACSS*) açmıştır. Savunma Bakanlığı bu tarihte, Afrika'ya yönelik bölgesel bir merkez kurmanın önemli olduğunu kabul ediyor, ancak Afrika için Coğrafi Muharip Komutanlığı'nı uygun bulmuyordu.

11 Eylül 2001'deki terör saldırıları ABD'nin Afrika'ya yönelik stratejisinde de bir dönüm noktası oldu. 9/11 olayları kıtadaki aşırılık yanlılarının varlığına dikkat çekti ve kıtanın ABD güvenliğine etkisini yeniden değerlendirilmesine neden oldu. Sonuçlardan biri, Afganistan ve Orta Doğu'dan kaçan teröristleri etkisiz hale getirmek için 2002'de kurulan Birleşik Müşterek Görev Gücü-Afrika Boynuzu'nun oluşturulmasıydı. 2003'te bir akademisyen "ABD Afrika Kuvveti"nin oluşturulmasını talep etmişti fakat önerisi ABD hükümeti tarafından kabul edilmemişti.⁵⁰

Mart 2006'daki Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Bush Yönetimi "Afrika'nın jeostratejik öneminin giderek arttığına ve yüksek öncelikli

⁴⁸ The National Security Strategy of the United States, 16 March 2006, p. 37, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2006/> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

⁴⁹ Afrika Stratejik Araştırmalar Merkezi Washington'da konuşlanmıştır. ABD Savunma Bakanlığının beş bölgesel merkezinden birisidir. Bkz. <http://africacenter.org/> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

⁵⁰ Milady Ortiz, "U.S. Africa Command: A New Way of Thinking", *National Security Watch*, March 13, 2008, p. 2.

konuma geldiği” tespit etmişti.⁵¹ Aynı ay, ABD Merkez Kuvvetler Komutanı (CENTCOM) Orgeneral John P. Abizaid kongredeki ifadesinde, Afrika Boynuzu’nun bölgesel aşırılık yanlısı grupların, terörist eylemlerin ve etnik şiddetin nüfuz etmesine karşı savunmasız görüldüğünü belirtmiştir. Avrupa Komutanlığı’ndan General James L. Jones, 2006 yılında komutanlığın zamanının yarısından fazlasını Afrika sorunlarıyla geçirdiğini, ancak üç yıl öncesinde neredeyse kıtaya hiç zaman harcamadığını belirtmiştir. Aynı yıl, General Jones’un halefi General Bantz Craddock, Afrika’nın son yıllarda [ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı için] güvenliğinin istikrarı için en büyük zorluk olarak ortaya çıktığını, ABD Politikası ve katılımı için Afrika için ayrı bir komutanlığın daha iyi odaklanma sağlayacağını belirtmiştir.⁵² General Craddock’un önerisi ile tutarlı olarak, Başkan Bush 2007’de AFRICOM’un kurulmasına karar verdi. Daniel Volman, Obama’nın Afrika dış politikasını; Clinton’ın başlattığı ve George W. Bush tarafından artırılan ABD askerî etkinliğini Afrika kıtasında genişletmek olarak ifade etmiştir.⁵³ ABD’nin Afrika’da artan askerî varlığı; doğal kaynakları korumak, Çin’in artan etkisine tepki vermek ve terörle savaş konseptini devam ettirmek için stratejik bir konum elde etmek olarak yorumlanmaktadır. ABD’nin demokrasi, yolsuzlukla mücadele gibi Afrika’da savunduğu kavramların çok tutarlı olmadığı ve burada asıl amacın ABD ulusal çıkarları ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁴ Başkan Bush döneminde ulusal güvenlik kaygısıyla yapılan ekonomik

⁵¹ Sean McFate, “US Africa Command: Next Step or Next Stumble”, *African Affairs*, December 24, 2007, p. 111-120.

⁵² Bantz John Craddock, “Statement of Reappointment to be General and to be Commander, U.S. European Command”, Nominations Before The Senate Armed Services Committee, Second Session, 109th Congress, September 19, 2006, <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-109shrg36311/pdf/CHRG-109shrg36311.pdf> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

⁵³ Daniel Volman, “Obama, AFRICOM, and U.S. Military Policy Toward Africa”, PAS Working Paper Number 14, Ed. David Schoenbrun, *Program of African Studies*, Northwestern University, Evanston, 2009, p.31, <https://www.africanstudies.northwestern.edu/docs/publications-research/working-papers/volman-obama-africom.pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

⁵⁴ Sarı, *a.g.m.*, s. 113.

yardımların yanında uluslararası alanda teröre karşı sert politikalar da yürütülmüştür. Dönemsel olarak değişen bu tutum, bölgede istikrarın sağlanmasını da engellemektedir. Oysa terör Afrika kıtasında göreceli bir olgudur ve en genel ifadeyle, kaynağında Afrika'nın yeni keşfedilen doğal kaynakları ile başta ABD olmak üzere, sanayii güçlü, gelişmiş ülkelerin bağımlılığını aramak gerekir.⁵⁵

2008 yılında Obama'nın iktidara gelmesi ile yeni politika hedefleri belirlenmiş, bunlarla beraber yeni yardım programları hayata geçirilmiştir. ABD'nin doğrudan diplomatik ilişkilerini güçlendirmeye yönelik olarak; demokratik rejimlerin desteklenmesi, güvenlik konusunda iş birliğine yönelik programlar ve insani yardım kapsamında sağlık ile ilgili yardım programlarına öncelik verilmiştir.⁵⁶ Obama da Afrika'yı ihmal etmeyeceğinin sinyallerini vermiş ve 10-11 Temmuz 2009'da Gana ziyaretinden üç hafta sonra 04-14 Ağustos 2009 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Clinton, Sahraaltı Afrika bölgesinde yedi ülkeyi ziyaret etmiştir.⁵⁷ Obama döneminde, Bush iktidarı süresince ABD'nin uzak durduğu "yumuşak güç" kavramını yeniden gündeme taşıdığı söylenebilir. Başkan Barack Obama'nın yönetimi yumuşak güç Amerikan dış politikasının büyük bir bölümünü oluşturmuştur.⁵⁸

Obama yönetiminde AFRICOM Afrika'da ilk askerî harekâtı 2011 yılında Libya'da gerçekleştirmiştir. Libya lideri Kaddafi, AFRICOM'un

⁵⁵ Sedat Aybar, Afrika'daki Terörün 'Kök'ü Dışarıda, <http://panorama.khas.edu.tr/afrikadaki-terorun-koku-disarida-262> (Erişim Tarihi: 14.06.2020)

⁵⁶ Alexis Arieff et al, "CRS Report R41840 U.S. Foreign Assistance to Sub-Saharan Africa: The FY2012 Request", *CRS Report for Congress*, Defense and Trade Division, May 20, 2011.

⁵⁷ 4-7 Ağustos Kenya, 7-9 Ağustos Güney Afrika, 9-10 Ağustos Angola, 10-11 Ağustos Democratic Kongo Cumhuriyeti (Zaire), 11-13 Ağustos Nijerya, 13-14 Ağustos Liberya, 14 Ağustos Yeşil Burun. Bkz. Hillary Rodham, Clinton's visits, *Office of the Historian*, Department of State, <https://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/clinton-hillary-rodham> (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

⁵⁸ Joseph Nye, "Soft Power and Obama's Grand Strategy", speech on foreign policy at the Sanford School, *The Chronicle*, Duke University, March 24, 2010, <http://www.dukechronicle.com/article/2010/03/nye-argues-smart-soft-power> (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

Afrika ülkeleri tarafından kabul görmemesi için, Afrikalı liderlere ABD'nin her yıl bu liderlerin ülkelerine verdiği para miktarının iki katını vermiştir. AFRICOM ile iş birliği yapmayı reddeden Kaddafi, AFRICOM'un önündeki engellerden biri olarak görülmüştür.⁵⁹

2012 yılında yayımlanan "ABD'nin Sahraaltı Afrika Stratejisi" kapsamlı bir ortaklık doğrultusunda önemli bir adımdır. Demokratik kurumları güçlendirmek; ekonomik büyümeyi, ticareti ve yatırımları teşvik etmek; barış ve güvenliği geliştirmek; fırsatları ve kalkınmayı desteklemek gibi dört temel sütun üzerine tesis edilen strateji,⁶⁰ Afrika ile ilişkilerin kapsamının genişletilmesine işaret etmiştir. Aslında bu strateji bir bakıma ABD'nin Sahraaltı Afrika politikasını özetlemektedir.

ABD'nin ulusal güvenliği açısından Afrika enerji potansiyeli ve yatırım olanakları ile de öne çıkmaya başlamıştır. Obama'nın 2013 yılında icra ettiği ikinci Sahraaltı Afrika ziyareti sırasında, ABD'nin 2014 yılında Afrikalı liderlerle bir araya gelerek, ABD-Afrika Liderler Zirvesi yapma isteğini ifade etmiştir. ABD'yi bu yönde bir açıklama yapmaya yönelten temel gerekçe, rekabette ön alma ve etki alanını genişletme arzusudur. Aynı zamanda Amerikan kamuoyunda, Afrika'nın ABD için öncelikli olması gerektiği vurgusu yapılmıştır.⁶¹

ABD 2011 itibarıyla Uluslararası Gelişim Ajansı marifetiyle 47 Afrika ülkesine dış yardım yapmıştır. 1999-2009 mali yılları arasında başta sağlık olmak üzere kıtaya en fazla yardım sağlayan ülke olmuştur. Kıtaya yönelik ABD yardımı 2006 yılında 1,1 milyar dolarken, 2009 mali yılında 8,2 milyar dolar, 2010 mali yılında yaklaşık 8,09 milyar

⁵⁹ Café Pan-Afrika, "AFRICOM and the Recolonisation of Africa", *Modern Ghana*, 25 October 2012, <https://www.modernghana.com/news/426168/1/africom-and-the-recolonisation-of-africa.html> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

⁶⁰ "U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa", The White House, Washington DC, June 14, 2012, p. 2-7, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/africa_strategy_2.pdf (Erişim Tarihi:19.08.2017).

⁶¹ Lauren Ploch, "A More Active American Approach to Addressing African Security Challenges?", US Africa Command, 2009, p.62, http://library.fes.de/pdf-files/ipg/ipg-2009-1/06_a_ploch_us.pdf, (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

dolar, 2011 mali yılında 6,9 milyar dolar, 2012 mali yılında ise 7,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yardımların yıllık yaklaşık 1 milyar doları insani yardım olarak gerçekleştirilmektedir.⁶² Afrika'ya yönelik ABD yardım politikası Afrika'nın özellikleri ve dinamikleri çerçevesinde şekillenmekle birlikte, yardımların hedef ülkelerde belirli oranda refah sağlaması, bununla birlikte ABD ulusal ve stratejik çıkarlarının gerçekleştirilmesinde bir vasıta olarak kullanılması amaçlanmaktadır.

Sahraaltı Afrika'nın gelecek için gerekliliğinin farkında olan tek ülke ABD değildir. Bununla birlikte bir süper güç ve hegemon olarak Afrika politikalarını süreklilik oluşturacak şekilde oluşturmadığı sürece kıtada kalıcı bir istikrar sağlaması mümkün görülmemektedir. Yine terörle mücadele, insani yardım ve insan hakları, demokrasinin yaygınlaştırılması konularında desteği özellikle Sahraaltı Afrika'nın kalkınması açısından büyük önem taşımaktadır.

3. Birleşik Devletler Afrika Komutanlığı (AFRICOM)

Afrika, 1952 yılına kadar ABD'nin askerî komuta yapısına dâhil değildi. Libya'nın da dâhil olduğu birkaç Kuzey Afrika ülkesi, Avrupa ile tarihî ilişkileri nedeniyle Avrupa Komutanlığı (*European Command-EUCOM*) sorumluluğuna verilmişti. Kıtanın kalan bölgeleri Soğuk Savaş döneminde Sahraaltı Afrika da dâhil, bağımsız Afrika ülkeleri üzerinde olabilecek Sovyet etkisi endişesi nedeniyle 1960'lardan sonra ABD Savunma Bakanlığı kararı ile (EUCOM'a bırakılan Kuzey Afrika hariç) Atlantik Komutanlığı'na (*Atlantic Command-LANTCOM*) devredilmişti. Müşterek Komuta Planı, Başkan John F. Kennedy tarafından gözden geçirilmiş ve Sahraaltı Afrika'nın sorumluluğu, bu bölgedeki, Orta Doğu ve Güney Asya'daki operasyonlardan sorumlu yeni kurulan Saldırı Komutanlığına (*Strike Command-STRICOM*) verilmiştir. STRICOM, 1971'de Hazırlık Komutanlığı (*Readiness Command-REDCOM*) olarak yeniden teşkilatlandırılmış ve Afrika

⁶² Ted Dagne, "CRS Report RL33591 Africa: U.S. Foreign Assistance Issues", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, September 15, 2011, p. 1, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33591.pdf> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

sorumluluğu üzerinden alınmıştır. Bu da Sahraaltı Afrika'yı 1983 yılına kadar muharip komutanlık yapısının dışında bırakmıştır. Reagan yönetiminde ABD'nin askerî teşkilatlanmasına büyük ölçüde Soğuk Savaş hâkimdi. Yönetimin sınırlama politikası Savunma Bakanlığının Afrika'ya karşı sorumluluğunun üç coğrafi komutanlık arasında bölünmesine yol açmıştır.

AFRICOM'un kurulması, Afrika'nın güvenlik zorlukları ve ABD'nin buradaki stratejik çıkarları hakkında ABD'li politika yapıcılarının algılarında bir gelişmeyi yansıtmaktadır. 2004 yılında ABD Kongresi tarafından yeni politika girişimlerini önermek üzere yetkilendirilen Afrika uzmanlarından oluşan bir danışma heyeti, ABD'nin Afrika'daki çıkarlarını şekillendiren beş etkeni; petrol, küresel ticaret, silahlı çatışma, terör ve HIV/AIDS olarak belirledi. Bazı ABD'li yetkililer, çevresel güvenliğin, özellikle Afrika ile ilgili olduğu için ulusal güvenlik meselesi olarak düşünülmesi gerektiğini savundular. ABD Savunma Bakanlığı'ndan bir yetkili Kongre'de, iklim değişikliğinin Afrika'da "tehdit çarpanı" olduğunu, Nijerya, Sudan ve Somali'yi örnek olarak göstererek; "Üzerinde durduğumuz geleneksel tehditlerin ötesinde, dramatik göçlerin sonuçları, salgın hastalıklar ve önemli iklim değişikliklerinin olası nedenleri ile önemli gıda ve su sıkıntısının sonuçlarına hazırlanmalıyız" açıklamasını yaptı.⁶³

3.1. Savunma Bakanlığının Afrika Komutanlığı Önerisi

ABD'nin dünya çapında millî kuvvetleri genel olarak "Coğrafi ve Görev Komutanlıkları" olarak sınıflandırılmaktadır. Coğrafi komutanlıkların vazifesi genel bir coğrafi sorumluluk alanı ile tanımlanırken; Görev Komutanlıklarının vazifesi, bölgelerarası sorumlulukların dünya çapında uygulanmasıdır. ABD'nin hâlihazırda

⁶³ Charles Wald, USAF former deputy commander, U.S. European Command, "Climate Change: National Security Threats", Senate Foreign Relations Committee Member, Military Advisory Board, First Session, 110th Congress, May 9, 2007, p. 17-44, <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-110shrg42725/html/CHRG-110shrg42725.htm> (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

altı coğrafi muharip komutanlığı bulunmaktadır. Bunlar; Afrika (AFRICOM), Avrupa (EUCOM), Pasifik (PACOM), Kuzey (NORTHCOM), Güney (SOUTHCOM), ve Merkez Komutanlığı (CENTCOM)'dır. Ulaştırma (TRANSCOM), Özel Harekât (SOCOM), Müşterek Kuvvetler (JFCOM) ve Stratejik (STRATCOM) komutanlıklarından oluşan dört görev komutanlığı bulunmaktadır.⁶⁴

ABD Savunma Bakanlığı'nın Afrika Kıtası için sorumlulukları Ekim 2008 öncesinde üç coğrafi komutanlık arasında bölüştürülmüştü. Almanya merkezli EUCOM'un sorumluluk bölgesinde⁶⁵ 42 Afrika ülkesi vardı. Florida merkezli CENTCOM Doğu Afrika'da Afrika Boynuzu'nu oluşturanlar ülkelerin de dâhil olduğu 8 ülkeyi kapsamına almıştı. Hawaii merkezli PACOM Komor, Madagaskar ve Mauritius Adaları'ndan sorumluydu.

ABD Silahlı Kuvvetleri'nde yeni bir muharip komutanlığın oluşturulması, Başkan tarafından muharip komutanlıkların görev ve sorumluluk alanlarının belirlendiği gizlilik dereceli bir belgede, Müşterek Komuta Planı'nda (UCP) değişiklik yapılmasını gerektirir. Müşterek Komuta Planı'nda yapılacak değişiklikler genellikle ABD Genelkurmay Başkanı tarafından Savunma Bakanı'na yapılan teklif ile başlatılır. Savunma Bakanlığının incelemesini müteakip öneri, onay için Başkan'a sunulur. AFRICOM'dan önce, kurulan en yeni coğrafi komutanlık, ABD anavatanını korumak için 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra 2002 yılında kurulan NORTHCOM'dur. 1986 Goldwater-Nichold Savunma Bakanlığı Yeniden Teşkilatlandırma Kanunu gereğince Müşterek Komuta Belgesi (UCP) iki yılda bir incelenmektedir (*Public Law* 99-433). 2006 yılında yapılan inceleme neticesinde Afrika Komutanlığı kurulması önerilmiş ve 2008 yılında AFRICOM kurulmuştur.

⁶⁴ Unified Combatant Commands, U.S. Department of Defense, <https://www.defense.gov/> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

⁶⁵ İlgi alanı Batı Sahra olarak kabul edilmişti.

3.2. Muharip Komutanlıktan Fazlası

Bazı ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri, Afrika Komutanlığını Muharip Komutanlık “artı” olarak adlandırmıştır.⁶⁶ Bu ifade, komutanlığın, geleneksel coğrafi muharip bir komutanlığın askerî harekâtı sevk ve idare yeteneği de dâhil olmak üzere tüm görev ve sorumluluklara sahip olduğunu ima etmekte, aynı zamanda istikrarlı bir güvenlik ortamı oluşturmayı amaçlayan “yumuşak güç” görevlerini kapsamakta, ilaveten karşılaşılabilecek zorlukları çözebilmek için ABD’deki diğer devlet kurumlarından geniş bir sivil teşkili de içermektedir. Eylül 2002’de yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi’ne gereğince; “ABD galip ülkelerden daha ziyade, çöküş halindeki ülkelerden kaynaklı tehdit altındadır”.⁶⁷ Savunma Bakanlığı, yabancı ülkelerdeki istikrarsızlığın ABD’nin çıkarlarına bir tehdit olduğunu belirterek, istikrar harekâtını muharebe harekâtı ile kıyaslanacak önceliğe sahip temel bir askerî görev olarak tanımlayan 16 Eylül 2009 tarihli ve 3000.05 numaralı emrini yayımladı.⁶⁸ 2008 Ulusal Savunma Stratejisi, birçok ülkenin etkin bir şekilde güvenliğini sağlayamaması ya da bölgesel güvenliğin sağlanması için ABD’nin komşularıyla ortak çalışmamasının uluslararası sisteme yönelik bir zorluk teşkil etmekte olduğunu; aynı zamanda da kontrol altına alınmazsa böyle bir istikrarsızlığın yayılabileceğini ve ABD’nin, müttefiklerinin ve dostlarının çıkarlarını tehdit edebileceğini öne sürmektedir. Dört yılda bir yayımlanan 2010 tarihli Savunma İncelemesinde bu noktalar; “çatışmaların önlenmesi, krizlerin dengelenmesi ve güvenlik sektörünün kapasitesinin geliştirilmesi Amerika’nın ulusal güvenlik yaklaşımının temel unsurlarıdır” şeklinde yinelenmiştir.⁶⁹

⁶⁶ “Pentagon: AFRICOM Won’t Boost U.S. Troop Presence on the Continent”, *Inside the Army*, February 12, 2007.

⁶⁷ “Overview of America’s International Strategy”, *The National Security Strategy of the United States*, September 2002, p. 1, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

⁶⁸ “Military Support for Stability, Security, Transition, and Reconstruction (SSTR) Operations”, *DOD Directive 3000.05*, November 28, 2005, p. 2, https://fas.org/irp/doddir/dod/d3000_05.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

⁶⁹ “Quadrennial Defense Review Report”, *U.S. Department of Defense*, 1 February

ABD Silahlı Kuvvetleri geleneksel olarak “savaşmaya ve savaşları kazanmaya” odaklanmış olsa da, “Sıfırıncı Safha” olarak isimlendirilen savunma stratejisi, Harekât Alanı Güvenlik İşbirliği (TSC) ve müttefiklerin kapasitelerinin artırılmasına vurgu yapmakta ve tehditlerin ilk algılandıkları ana yönelerek çatışmaları önlemeye doğru evirilmektedir.⁷⁰ 2010 tarihli Savunma İncelemesi (2010 QDR) güvenlik desteği üzerine stratejik vurgu yapmış ve Savunma Bakanlığı 2011 yılı bütçe talebinde (FY2011) vurguyu yinelemiştir: “ABD güvenliği, ortakların ve müttefiklerin kendi güvenlik kapasitelerini oluşturmalarına yardımcı olma çabalarımızın etkisine ayrılmaz biçimde bağlıdır... Güvenlik desteği, yeni olmamasına rağmen, temelde değişen şey, içinde bulunduğumuz şartlarda, güvenliğin sağlanmasında oynadığı rolüdür. Önümüzdeki yıllardaki güvenlik tehditlerinin ülke kuvvetinden çok ülke zafiyetlerinden çıkması olasıdır. Geleceğin stratejik manzarası ne tam savaşın ne de tam barışın olduğu gri alanda zorluk meydana getirecektir. Böyle bir ortamda, ortaklarımızın güvenlik tehditlerine tepki verebilmeleri ABD güçlerine karşı oluşacak riskleri azaltabilir ve tek başımıza ulaşamadığımız alanlarda güvenliği devam ettirebilir”.⁷¹

2010 tarihli Savunma İncelemesinde (2010 QDR) temel alarak, ABD Savunma Bakanlığı, “Savunma Stratejisi” konusunda dört stratejik

2010, p. 75.

⁷⁰ Bazı analistler askerî bir harekâtı klasik olarak dört safhada sınıflandırmışlardır. Bunlar; Caydırma/Çatışma, İnişiyatifin Ele Geçirilmesi, Kesin Sonuçlu Harekât ile Yetki ve Sorumlulukların Mahalli Otoriteye Devri safhalarıdır. ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri “Sıfırıncı Safha” kavramını bir çatışmayı önlemek amacıyla, ilk safha öncesindeki faaliyetleri içerecek şekilde kullanmaktadır. “Barış Zamanı Angajmanı” olarak da bilinen Sıfırıncı Safha Stratejisi ve Güvenlik Alanı İşbirliği hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Charles Wald, “The Phase Zero Campaign”, *Joint Force Quarterly*, Issue 43, 4th Quarter 2006, <http://www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA522176> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

⁷¹ “Quadrennial Defense Review Report”, U.S. Department of Defense, 1 February 2010, p. 73; “The Fiscal Year Defense Budget Request FY 2011”, Office of the under Secretary of Defense (Comptroller), U.S. Department of Defense, February 2010, http://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2011/FY2011_Budget_Request_Overview_Book.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

hedef belirlemiştir: Bunlar; ”günümüz savaşlarında galip gel!”; “çatışmaları önle ve caydır!”; “çok çeşitli ihtimallere hazırlıklı ol!” ve “gücü koru ve geliştir” stratejileridir.⁷²

ABD Avrupa Komutanı General Bantz Craddock’un 2006 yılında, “Afrika, Avrupa Komutanlığı için son yıllarda güvenliğin istikrarında en büyük zorluk olmuştur ve Afrika için ayrı bir komutanlık ABD’nin politikaları ve ilişkilerine destek olma konusunda daha net bir odak ve artan bir birliktelik sağlayabilir” şeklinde ifadede bulunmuştur.⁷³ Afrika Komutanlığı’nın kurucuları ve bu komutanlığın kurulmasında olumlu görüş bildirenlerin gözüyle, ABD kurumları hem askerî hem de sivil, hem kendi aralarında hem de Afrika’daki ortakları ve diğer uluslararası aktörlerle daha etkin ve etkili bir şekilde birlikte çalışabilirse, kıtadaki daha karmaşık acil durumları önlemede daha başarılı olabilirler.

2008 Ulusal Savunma Stratejisi, askerî harekâta daha fazla sivilin katılımı ve kurumlar arasında daha fazla uyum ve en iyi şekilde icranın sağlanması da dâhil olmak üzere, ulusal güvenlik hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik bir “bütünsel devlet yaklaşımı”⁷⁴ geliştirilmesine dair askerî “müştereklik” konusundaki yeni anlayışını vurgulamıştır. 2010 tarihli Savunma İncelemesi kurumlararası ortaklığın güçlendirilmesi ihtiyacına tekrar vurgu yapmıştır. AFRICOM’un ilk komutanı General Kip Ward, ABD’nin Afrika’daki askerî rolünü, güvenlik konularında AFRICOM vasıtasıyla liderlik edecek Savunma Bakanlığı ile birlikte “üç yönlü” bir ABD hükümeti yaklaşımının bir parçası olarak gördü.

AFRICOM aynı zamanda diplomatik ilişkiler yürüten Dışişleri Bakanlığı ve kalkınma programlarını uygulayan ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) için de destekleyici bir rol oynamaktaydı.

⁷² “Quadrennial Defense Review Report”, *U.S. Department of Defense*, 1 February 2010, p. V-VI.

⁷³ Bantz John Craddock, a.g.m., <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-109shrg36311/pdf/CHRG-109shrg36311.pdf> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

⁷⁴ “Bütünsel devlet yaklaşımı” kavramı, İngilizcede “*whole-of-government approach*” olarak kullanılmaktadır.

AFRICOM'un insani ve sivil yardım faaliyetleri, ABD hükümetinin diğer faaliyetlerini tekrar etmekten öte tamamlayıcı ve güvenlik bakımından destekleyicidir. AFRICOM, hem ABD dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesi, hem de AFRICOM stratejik harekât alanında ABD menfaatlerinin gerçekleştirilmesi için bu tür destek faaliyetlere ihtiyaç duymakta ve ev sahibi ülkede ABD Büyükelçileri ve USAID yöneticileri ile koordineli olarak çalışmaktadır.

Afrika Komutanlığı'nın görevi, en çok Orta ve Güney Amerika'daki ABD askerî teşebbüslerinden sorumlu olan Güney Komutanlığı ile karşılaştırılmıştır. SOUTHCOM'un Savunma Bakanlığı tarafından belirlenen görevi, güvenlik iş birliği, narkotik karşıtı operasyonlar, insani yardım ve bölgedeki insan hakları girişimleri için izleme ve destek yoluyla ABD'nin ileri savunmasını sağlamaktır. SOUTHCOM gibi AFRICOM, ABD'nin stratejik çıkarlarıyla ilgili olup, geleneksel olarak muhtemel savaşta harekâta hazır olmak için daha fazla odaklanmış olan EUCOM, CENTCOM ve PACOM'un aksine, savaşla ilgili olmayan bir dizi işlemi denetlemektedir. Bir Savunma Bakanlığı yetkilisi, önümüzdeki 50 yıl boyunca Amerikan birliklerini Afrika dışında tutması durumunda, ABD hükümetinin bu komutanlığın başarılı olduğunu düşünebileceğini ileri sürmüştür.⁷⁵

3.3. Yapısı ve Kapsama Alanı

AFRICOM'un nihai olarak nerede konuşlanacağı konusunda önemli bir tartışma olmuştur. AFRICOM'un kurulmasından önce EUCOM, karargâhı ABD dışında bulunan tek coğrafi muharip komutanlıktı. AFRICOM'un sorumluluk alanında bulunan ülkelerin çoğunun daha önce EUCOM'un sorumluluğunda olduğu ve bunun sonucunda Afrika konularında çalışan personelin çoğunluğunun zaten EUCOM'un Stuttgart'taki karargâhında bulunduğu göz önüne alındığında, Savunma Bakanlığı ilk başlarda AFRICOM'un karargâhının

⁷⁵ Christopher Ryan Henry, "AFRICOM", Advisory Committee on Voluntary Foreign Aid Public Meeting, May 23, 2007, p. 25, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1868/052307_fullreport.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

Almanya'daki Amerikan üssünde bulunmasına karar vermiştir.⁷⁶

Savunma Bakanlığı yetkilileri, AFRICOM'un hâlen gelişmekte olduğunu vurgulamaktadır. Komutanlığın yapısı ve ilgi sahası ile ilgili bazı ayrıntılar hâlen incelenmektedir. AFRICOM'un nihai karargâh konusuyula ilgili bir karar, komutanlığın uzun vadeli operasyonel gereksinimlerini daha iyi anlamasını sağlamak için 2012 yılına ertelenmiş, 2012 yılında da bir karar çıkmamıştır. Konuyla ilgili söylentiler 2016 yılına kadar devam etmiştir. ABD Savunma Bakanlığı tarafından başlangıçta öngörüldüğü üzere AFRICOM Karargâhı'nın Afrika'ya taşınması konusunun 20-30 yıl daha gerçekleşmeyeceği değerlendirilmektedir.⁷⁷ Savunma Bakanlığı yetkilileri ilk başlarda Afrika'daki alt bölge ofislerinin kurulmasını düşünürken, Dışişleri Bakanlığı'nın buna karşı çıktığı bildirilmiştir. Yetkililer, Afrika'da yeni askerî üs kurma planlarının olmadığını vurgulamaktadır.⁷⁸ AFRICOM'un kurulması, kıtadaki askerî üs kurma veya birlik konuşlanmasında bir değişikliği değil, teşkilatla ilgili bir değişimi yansıtmaktadır.⁷⁹

Hâlihazırda Savunma Bakanlığı, Birleşik Müşterek Görev Kuvveti-Afrika Boynuzu Komutanlığı'nın konuşlandığı Cibuti Lemonnier Kışlası İleri Harekât Üssünde, 2000'den fazla asker ve sivil personel ile birlikte yarı-daimî konuşlu birlik bulundurmaktadır. Bu tesis ABD'nin Aden Körfezi'ndeki askerî harekâtına ve Savunma Bakanlığı'nın

⁷⁶ Savunma Bakanlığı 2007-2009 arasında Stuttgart'taki tesislerin AFRICOM için yenilenmesine yaklaşık 140 milyon ABD Doları harcamıştır.

⁷⁷ Kongredeki bazı kişiler AFRICOM karargâhının ABD'ye taşınması için baskı yapmış, dönemin AFRICOM Komutanı, AFRICOM'un ABD'de konuşlanmasının uzun dönemde maliyet etkin olmayacağını açıkça ifade etmiştir. Hâlihazırda bu konuda bir çalışma olmadığı, 2016 yılına kadar konuyla ilgili spekülasyonlar olmakla birlikte, 2017 yılında karargâhta birçok inşaat faaliyetinin başladığı bilgisine ulaşılmıştır. Karargâhın en az 20-30 yıl daha Stuttgart'ta konuşlu kalacağı değerlendirilmektedir.

⁷⁸ Hint Okyanusu'nda Diego Garcia adasındaki ABD askerî tesisleri, PACOM'un sorumluluk alanı dâhilinde kalacaktır.

⁷⁹ DOD, "News Briefing with Principal Deputy Under Secretary Henry From the Pentagon", April 23, 2007.

Yemen'deki hedeflerine destek sağlamaktadır.⁸⁰ ABD ordusu, konuşlanma iznini 2020'ye kadar uzatmıştır. Cibuti hükümeti ile Lemonnier için beş yıllık kira sözleşmesi yapmaktadır. AFRICOM'un diğer İleri Harekât Üssü, İngiltere'nin Güney Atlantik'teki Ascension Adası'ndadır. ABD'nin İspanya-Rota, İtalya-Sigonalla, Antiller-Aruba, Yunanistan-Souda Körfezi ve Almanya-Ramstein'deki tesisleri lojistik destek tesisleri olarak AFRICOM'a hizmet vermektedir. ABD Ordusu Afrika'da birkaç yabancı hava üssünü ve limanını kullanabilmektedir. Birkaç bölgede bazı yerel askerî birlikler tarafından kullanılan tesisler kurmuştur. 1990'larda Somali'deki müdahalelerini desteklemek için Kenya'daki tesislerini kullanmış ve günümüzde hâlen terörle mücadele harekâtı için bu tesisleri kullanmaya devam etmektedir. ABD Savunma Bakanlığı bu tesisleri "Nilüfer" çiçeği ya da Ortak Güvenlik Bölgeleri olarak adlandırmakta, Botswana, Cezayir, Gabon, Gana, Kenya, Mali, Namibya, Sao Tome ve Principe, Sierra Leone, Tunus, Uganda ve Zambiya'daki üslere erişim izni bulunmaktadır.

AFRICOM, Etiyopya'daki Afrika Birliği karargâhında, Nijerya'daki Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu genel merkezinde, Gana'daki Kofi Annan Uluslararası Barış Gücü Eğitim Merkezi'nde ve Kenya'daki Uluslararası Barış Destek Eğitim Merkezi'nde hâlihazırda askerî irtibat görevlileri (LNO) bulundurmaktadır. Bu görevler genişleyebilir ve diğer bölgesel organizasyonlara ek irtibat büroları bağlanabilir.

3.4. İnsan Gücü

Savunma kaynaklarının ve personelin Irak ve Afganistan'daki angajmanlar nedeniyle azaldığı bir dönemde yeni komutanlığı yönetmek zorlu bir işti. Komutanlık karargâhında ihtiyaç duyulan personel sayısı değişirken, Savunma Bakanlığı yetkilileri istihbarat mimarisini destekleyecekler hariç ortalama 500 ila 1000 arasında personele ihtiyaç duyulacağını tahmin ediyorlardı. AFRICOM Ekim 2008 itibarıyla istihbarat ve diğer destek gereksinimleri de dâhil olmak üzere

⁸⁰ "Statement of General Ward before the House Armed Services Committee", *U.S. Africa Command 2010 Posture Statement*, March 10, 2010.

1.300 civarında karargâh personeli çalıştırabilme yetkisine sahip olmuştur.⁸¹ AFRICOM yetkililerine göre, kısıtlı zaman içerisinde operasyonel kapasitenin tamamını karşılamak çok zordu ve tam harekât yeteneğinin kazanılması planlanan tarihe kadar kapasitenin yüzde 75'inden azı doldurulmuştu. Komutanlığa EUCOM, CENTCOM ve PACOM'dan tahmini 270 personel transfer edildi. AFRICOM'un karargâhında yaklaşık 1.200 personel ve istihbarat desteği sağlayan yüzlerce ek görevli bulunmaktaydı.

Silahlı Kuvvetler (Kara, Donanma, Hava ve Deniz Kuvvetleri) karargâhlarının her birinde AFRICOM'u destekleyen 100 ila 300 personel bulunmaktadır.⁸² Aslında, Kuvvetler hem AFRICOM karargâh gereksinimlerini aynı zamanda da hem de kendi kuvvetlerinin personel ihtiyacını karşılamaktadır. Küçük bir Deniz Kuvvetleri Hava Yer Görev Gücü (*Marine Air Ground Task Force/MAGTF*) haricinde, kuvvetlerin Afrika'daki faaliyetleri için belirlenmiş gücü bulunmamaktadır. İhtiyaç Küresel Kuvvet Yönetimi ve Kuvvetler İsteği Sistemi (*Global Force Management and Request for Forces system*) aracılığıyla karşılanmaktadır. AFRICOM verilerine göre, 2010 yılı itibarıyla, Mısır haricinde, AFRICOM bünyesinde ABD askerî konuşlanması yaklaşık 3500 askerden oluşmaktaydı. Bu rakam; Afrika Boynuzu Birleşik Müşterek Görev Gücünde (*Combined Joint Task Force / CJTF-HOA*) görevli 2000 personeli de kapsıyordu. Ayrıca değişimli

⁸¹ AFRICOM'da, irtibat personeli kadroları hariç 01 Ekim 2008 tarihi itibarıyla 628 askerî, 318 sivil, 13 kurumlar arası personel görevlendirilmiştir. Bu rakamlar onaylanan FY2009 bütçesindeki 639 askerî, 665 sivil ve 52 kurumlar arası kadrodan azdır. AFRICOM'un onaylanan kadrosu için Bkz. "Force Structure: Preliminary Observations on the Progress and Challenges Associated with Establishing the U.S. Africa Command", GAO-08-947T, Government Accountability Office, July 15, 2008, p. 12, <http://www.gao.gov/assets/130/120611.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2017).

⁸² AFRICOM'un dört kuvvet bileşeni bulunmaktadır. Bunlar ABD Kara Kuvvetleri Afrika (USARAF), ABD Deniz Kuvvetleri Afrika (NAVAF), ABD Hava Kuvvetleri (AFAFRICA). Müşterek alan özel harekât komutanlığı da Özel Harekât Komutanlığı Afrika (SOCAFRICA) olarak adlandırılmaktadır. Bu komutanlıklar, sırasıyla, İtalya-Vicenza, İtalya-Napoli, Almanya-Stuttgart, Almanya-Ramstein ve Almanya-Stuttgart'ta bulunmaktadır.

olarak her yıl düzenlenen tatbikat, harekât, güvenlik iş birliği faaliyetleri ile çeşitli konferans ve toplantılara katılan personel de bu miktara dâhildi.⁸³

4. Bütünsel Devlet Yaklaşımı (*Whole of Government Approach*)

AFRICOM istikrarlı bir güvenlik ortamı oluşturmayı amaçlayan, yumuşak bir görev gücüne ve diğer ABD devlet kurumlarına nazaran daha fazla personele sahip bir Coğrafi Komutanlıktır. 2007 yılında konumu ve misyonu üzerine hem Afrika hem de ABD'deki büyük tartışmalara rağmen kurulmuş ve 2007-2012 döneminde olgunlaşmıştır. Komutanlığın büyüklüğü ve ABD ulusal güvenlik/dış politikasındaki rolü hakkında ABD içinde kurumlararası bir endişe de oluşmuştur.

AFRICOM'un yapılandırılmasını gerekli kılan önemli iki jeopolitik gerekçe mevcuttur. Bunlar; Afrika'daki devlet dışı aktörlerden (teröristler ve suçlular) kaynaklı asimetrik tehditler ve özellikle 9/11 olayları sonrası bunların artışı ile kıtanın hem stratejik doğal kaynaklar açısından ve hem de büyüyen pazar olarak dünyadaki artan ekonomik önemidir.⁸⁴ AFRICOM'un kurulmasındaki iki önemli operasyonel sebep ise; ABD Merkez ve Avrupa Komutanlığı'nın 2000'lerin ortalarından 2007 yılına kadar Irak ve Afganistan'daki mücadelede bulunması ve mücadeleye destek vermesi nedeniyle aşırı yüklenmesi ile Afrika'daki artan çatışma ve krizlerdir.⁸⁵

Jeopolitik düşüncedeki dört entelektüel değişiklik AFRICOM'un yapılandırılmasını şekillendirmiştir. Bunlar; birbirine bağımlı güvenlik ve kalkınmanın tanımlanması; çatışmanın önlenmesine ve istikrarın sağlanmasına yeni bir vurgu; insan güvenliği kavramının ortaya çıkışı

⁸³ Felix Njini, "Africa: Final Conquest For Pentagon's Global Military Sphere of Influence", *Global Research*, September 06, 2011, <https://www.globalresearch.ca/africa-final-conquest-for-pentagon-s-global-military-sphere-of-influence/26411> (Erişim Tarihi: 23.04.2017).

⁸⁴ David E. Brown et al, *How China's Advance in Africa is Underestimated and Africa's Potential Underappreciated*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, PA, September 2012, p. 21.

⁸⁵ Milady Ortiz, *a.g.m.*, p. 3.

ve buna yönelik sorumluluklar (*responsibility to protect / R2P*); artan müştereklik ihtiyacı veya kurumlar arası iş birliğine yönelik Tüm Hükümet Yaklaşımıdır (*Whole of Government Approach*).⁸⁶

Artan müştereklik ihtiyacı veya kurumlararası iş birliğine yönelik “Bütünsel Devlet Yaklaşımı” ABD dış politikasında önemli bir entelektüel değişimdir. Bu kavram ABD ulusal güvenlik ve dış politikasında günümüz ihtiyaçlarına yönelik gelişmiş bir yönetim entegrasyonuna vurgu yapmaktadır.

ABD Kongresi, AFRICOM da olduğu gibi diğer tüm coğrafi muharip komutanlıklarda kurumlararası koordinasyonu sağlamak üzere bir üst düzey temsilcinin diğer kurumlarda görevlendirilmesini, sivil kurumların coğrafi muharip komutanlıklarda daha fazla hizmet sunumuna izin verecek şekilde yasal düzenleme yapılmasını, personel değişimini kolaylaştırmak için kurumlararası maliyet paylaşımı ilkelerinin gözden geçirilmesini gerektiren yeni Goldwater-Nichols tipi mevzuat⁸⁷ çalışmasını savunmaktadır.

AFRICOM, yönetici konumunda üst düzey sivillerden ve sivil yetenekten istifade eden yeni yapısı ile kurumlararası üst düzey yetkililere birçok noktada görev veren bir yıllık planlama döngüsünde yer alarak Afrika’daki ABD Büyükelçilikleri stratejik planlarıyla bütünleşik çalışmalara başlamıştır.

“Yeni Müştereklik”, “Bütünsel Devlet Yaklaşımı” ve “Üç Boyutlu

⁸⁶ David E. Brown, “Africom at 5 Years: The Maturation of a New U.S. Combatant Command”, The U.S. Africa Command (AFRICOM), US Army War College Strategic Studies Institute, U.S. Department of Defense, Carlisle, PA, 2013, p. 11-17.

⁸⁷ Vietnam Savaşı’nda yaşanan kuvvetler arası koordinasyon problemleri üzerine ABD Başkanı Reagan 1985 yılında ABD Silahlı Kuvvetlerin komuta yapısının yeniden düzenlenmesini istedi. Askerî çevrelerde Goldwater-Nichols Yasası olarak bilinen 1986 tarihli yasa ile Pentagon’un teşkilatı ve işlevinde kapsamlı bir değişiklik yapıldı. Dünya coğrafyası altı bölgeye ayrıldı, ilaveten üç temel askerî fonksiyon alanı belirlendi (ulaşım, özel operasyonlar, stratejik işler) ve dokuz adet müşterek muharip komutanlık kuruldu. Her birinin başına orgeneral rütbesinde muharip bir komutan atandı. Komuta kontrol olabilecek en basit şekle indirildi (Başkan-Savunma Bakanı-Müşterek Muharip Komutan).

Kurumlararası İşbirliği”, 1990’larda Balkanlar’da alınan ve 2000’lerin başında Irak ve Afganistan’da tekrarlanan derslere dayanarak 2000’li yılların ortasında Savunma Bakanlığı tarafından benimsenen anlayışı ifade eden kavramlardı. Yeni müştereklik anlayışı, diğer bir ifadeyle bütünsel devlet yaklaşımı ile ulusal güvenlik hedeflerine ulaşmaya yönelik yaklaşımlardı.

Savunma Bakanlığı ayrıca, güvenlik için üç boyutlu yaklaşım olarak da bilinen yeni müştereklik veya bütünsel devlet yaklaşımının bir alt kümesini de benimsedi. Bu yaklaşım ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı liderliğinde kalkınmanın ve Dışişleri Bakanlığı liderliğinde diplomasi ve çatışmanın öngörülmesi ve önlenmesinde savunmanın rolüne vurgu yapıyordu. Savunma Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ile diğer kurumlar arasındaki koordinasyonun kolaylaştırılması için 2006 yılında rehber niteliğindeki “Kurumlararası İşbirliği Müşterek Yayını” yayımladı.⁸⁸ 2008 tarihli ABD Ulusal Savunma Stratejisi de bu iki konseptte vurgu yaptı.

AFRICOM’un kuruluşuna esas teşkil eden dördüncü entelektüel değişim (kurumlararası müşterekliğe ya da kurumlararası iş birliğinde bütünsel devlet yaklaşımına gitgide daha fazla ihtiyaç duyulması) AFRICOM’daki kurumlararası ekibin diğer iki coğrafi muharip komutanlığa (Güney ve Pasifik Komutanlığı) kıyasla daha yararlı olmasından kaynaklanmıştır.⁸⁹

⁸⁸ Joint Publication 3-08, Interorganizational Cooperation, Joint Chiefs of Staff, US, 12 October 2016, p. II-2, II-3, https://fas.org/irp/doddir/dod/jp3_08.pdf (Erişim Tarihi: 16.08.2017).

⁸⁹ 11 Eylül 2001’den altı hafta sonra, Savunma Bakanı Rumsfeld, Müşterek Komutanlıklar seviyesinde Kurumlararası Müşterek Koordinasyon Grupları’nın oluşturulmasına izin verdi. Bu yazı sadece AFRICOM’u Güney ve Pasifik Komutanlıkları ile mukayese ediyordu. Bununla birlikte, Merkezî Komutanlık, ilk olarak 20 Kasım 2001’de Terörizme Karşı Müşterek Kurumlararası Görev Kuvvetini (*Joint Interagency Task Force-Counterterrorism*) oluşturduğunda, aslında Müşterek Komutanlıklar düzeyinde ilk kurumlararası Müşterek Koordinasyon Grubu’nu oluşturmuştu. 2003 yılı Şubat ayına gelindiğinde, bu Merkezî Müşterek Komutanlık Grubunun Enerji Bakanlığı, Hazine’nin Yabancı Yardım Kontrol Ofisi, İç Gelir Servisi ve Devletin Uluslararası Bilgi Programları

AFRICOM, geleneksel bir coğrafi muharip komutanının tüm görev ve sorumluluklarına sahip olduğu için yaygın olarak “Coğrafi Muharip Komutanlık (Artı)” (*Geographic Combatant Command/CCMD Plus*) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, istikrarlı bir güvenlik ortamı oluşturmayı amaçlayan daha geniş bir yelpazede “yumuşak güç” görevi icra edebilmek maksadıyla, sivil-askerî işlerden sorumlu bir sivil komutan yardımcısı da dâhil olmak üzere, diğer ABD hükümet kuruluşlarından nispeten daha fazla personel bu komutanlık bünyesinde görevlendirilmiştir.⁹⁰

AFRICOM Coğrafi Muharip Komutanlık (Artı) olarak adlandırılan ilk muharip komutanlık olsa da, son yıllarda tüm coğrafi muharip komutanlıklar yumuşak güce ve gelişmekte olan kurumlararası eşgüdümeye daha fazla vurgu yapmışlardır. Bununla birlikte, AFRICOM diğerlerinden farklı bir teşkilata sahipti. AFRICOM’un 2007’de teşkil edilmesinden önce ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri, askerî gücü diğer ABD devlet kurumlarıyla daha iyi senkronize edebilmek için AFRICOM karargâhının dörtte üçünün ABD Savunma Bakanlığı asker ve sivil personelinden, dörtte birinin ise diğer ABD devlet kurumlarından olmasını amaçladıklarını belirtmişlerdir.⁹¹

Kurumlararası iş birliği kapsamında ABD Savunma Bakanlığı, AFRICOM karargâhını sivil-asker iş birliğinden sorumlu Komutan Yardımcısı ve Dış Politika Danışmanı’nın yanı sıra üst düzey 11 Dışişleri

Bürosu da dâhil olmak üzere 54 askerî olmayan birimden personeli bulunmaktaydı. Aslında bu, AFRICOM’unkinden daha büyük bir kurumlar arası müşterekliği; ancak Merkez Komutanlığın teşkilatına oranla daha küçüktü. Temmuz 2004’te, Merkez Komutanlık Müşterek Grubu doğrudan Komutan Yardımcısına rapor vermeye başladı. Ağustos 2014’te Merkezî Komutanlık harekâta odaklanan bir “Kurumlararası İcra Yönlendirme Grubu” oluşturdu. Komutanın Siyasi Danışmanı ve Komutan Yardımcısı’nın eş başkanlığında hareket eden bu grup, kurumlararası koordinasyon çabalarına rehberlik etmeyi amaçlıyordu.

⁹⁰ Lauren Ploch, “African Command: U.S. Strategic Interest and the Role of the U.S. Military in Africa,” Washington, DC: Congressional Research Service, July 22, 2011, p. 4-5.

⁹¹ “Actions Needed to Address Stakeholder Concerns, Improve Interagency Collaboration and Determine Full Costs Associated with the U.S. Africa Command”, GAO-09-181, Washington, DC, GAO, February 2009.

Memuru ile desteklemiştir. Buna ek olarak, Afrika Boynuzu Birleşik Müşterek Görev Kuvveti ve ilave olarak Afrika Özel Kuvvetler Komutanlığı da dâhil olmak üzere AFRICOM'un altı unsur komutanlığının her biri, genellikle Dış Politika Danışmanı olarak görev yapan Büyükelçi/Konsolos (FS-1) seviyesinde bir Dış İşleri Görevlisine sahiptir.

AFRICOM'da üç boyuttan birini temsil eden diğer ajans, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansıdır ve Stuttgart'ta üç personeli görev yapmaktadır. Kıdemli Gelişim Danışmanı doğrudan komutana rapor vermektedir.⁹² AFRICOM, ABD Savunma Bakanlığı ve USAID dışındaki kurumlararası oyuncular açısından, 2013 yılı itibarıyla 11 hükümet departman ve ajansından 20'den fazla personele sahiptir (Tarım, Enerji, Ticaret, Ülke Güvenliği, Ulaştırma Güvenliği İdaresi, Sahil Güvenlik, Merkezî İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Ajansı Direktörlüğü de dâhil İstihbarat Kurumları).⁹³ Bu kurumlararası temsilcilerin birçoğu AFRICOM'da irtibat görevlisi olarak, bir kısmı da gizli olarak görev yapmaktadır.⁹⁴

Oluşturulan kurumlararası timleri karargâhında ve unsur komutanlıklarında görevlendirmek, AFRICOM'un bütünsel devlet yaklaşımına bağlılığının tamamı değildir. AFRICOM, 2010-2013 yılları arasında Afrika'daki ABD elçiliklerine entegre olan ABD Savunma Bakanlığı personelinin sayısını önemli ölçüde artırmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde diğer kuruluşlarda görev yapan Savunma Bakanlığı personeli ile birlikte AFRICOM'un karargâhı ve unsur komutanlıklarında kurumlararası temsilcilik görevi yapan bu personel

⁹² Uluslararası Gelişim Ajansı Savunma Bakanlığının bir birimidir. Başkanı Dışişleri Bakan Yardımcısına eşdeğer konumdadır ve doğrudan Dışişleri Bakanına rapor verir.

⁹³ GAO Report: GAO-09-181, "GAO Defense Management Actions Needed to Address Stakeholder Concerns, Improve Interagency Collaboration, and Determine Full Costs Associated with the U.S. Africa Command", United States Government Accountability Office, February 2009, p.30-31, <http://www.africom.mil/doc/9187/gao-report-issues-related-to-us-africa-command> (Erişim Tarihi:14.08.2017).

⁹⁴ Donna Miles, "AFRICOM's Makeup Promotes 'Whole-of-Government' Approaches," American Forces Press Service, July 2, 2012 (Erişim Tarihi: 14.08.2017).

yeni tip müştereklik anlayışının görünen yüzünü oluşturmaktadır. Bu yeni Savunma Bakanlığı personelinin bazıları, genellikle Savunma İstihbarat Teşkilatı'ndan (DIA) gelen Savunma Ataşeleri'dir. Bununla birlikte, yarbay ya da albay rütbesinde; Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri dış alan subaylarından oluşan ve Afrika uzmanı olarak yetiştirilen yeni personelin çoğu yeni teşkil edilen ya da mevcut Güvenlik İşbirliği Ofisleri'ne yerleştirilmektedir. Büyükelçilikler bünyesinde Devlet kurumları, USAID ve diğer kurumlardan oluşturulan ülke timleri, Büyükelçilikte görevli meslektaşları ile günlük olarak etkileşimde bulunmaktadır.

5. Dış ve Güvenlik Politikasında AFRICOM'un Rolü

ABD'nin Afrika Politikası AFRICOM ile özdeşleşmiştir. Savunma Bakanlığı ABD'nin millî menfaatlerini sağlamak için Afrika'da çok çeşitli faaliyetler icra etmektedir. Operasyonel faaliyetler, insani yardım,⁹⁵ barışı koruma, terörle mücadele çabaları, cezai yaptırımlar, sivil tahliye (NEOs) ve deniz engelleme harekâtını (MIAs) içermektedir; fakat bunlarla da sınırlı değildir.

Geleneksel askerî harekâta ek olarak, ABD ordusu güvenlik ve istikrar sağlamak için Afrika'nın askerî güçlerini kendi ülkelerine ve bölgelerine yönelik faaliyette bulunabilecek şekilde kapasitelerini arttırmaya yönelik çaba sarf etmektedir. ABD Savunma Bakanlığı tarafından yürütülen bu girişimlerin birçoğu, Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilen "demokrasi ilkelerine, insan haklarına saygıya ve hukukun üstünlüğüne yardım eden" dış askerî yardım programlarının bir parçasıdır.⁹⁶ Finansmana ek olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı uygulanan bu programlara rehberlik yapmaktadır. ABD ordusu kıta üzerinde icra edilen BM Barışı Koruma görevlerine de danışmanlık

⁹⁵ William Ward, "The House Appropriations Committee at a hearing on the U.S. Africa Command", March 19, 2009, <http://www.africom.mil/media-room/transcript/6558/transcript-ward-testifies-to-house-appropriations-> (Erişim Tarihi: 23.04.2017).

⁹⁶ ABD Dış Askerî Eğitim Programları hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Department of State, <http://www.state.gov/t/pm/rls/rpt/fmrpt> (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

yapmaktadır. Birleşik Müşterek Görev Kuvveti-Afrika Boynuzu'ndaki ABD askerî danışmanları Sudan'a ve Somali'ye yerleştirilen barış gücü askerlerine yardım etmektedir. ABD Kuvvetleri, Birleşik Müşterek Değişim Eğitimi (JCET) gibi programlarla Afrika ülkeleri silahlı kuvvetleri ile düzenli olarak çeşitli ikili ve çok taraflı ortak tatbikat icra etmektedir. ABD kuvvetleri, afet yardım ve deniz güvenliği eğitiminin bir parçası olarak da tatbikatlar yapmaktadır.

Afrika Stratejik Araştırmalar Merkezi (*Africa Center for Strategic Studies/ACSS*) ABD Savunma Bakanlığının beş stratejik merkezinden birisi olarak 1999 yılında kurulmuştur. İyi bir yönetim ve demokratik değerlerin geliştirilmesi, terörün ideolojik desteğine karşı koyma, Afrika savunma ve bölgesel güvenlik iş birliğini teşvik etmek amacıyla; Afrika, ABD ve Avrupa askerî ve sivil yetkilileri için çeşitli akademik faaliyetler yürütmektedir. Merkezi Washington DC'de bulunan ACSS'nin, Dakar, Senegal, Addis Ababa ve Etiyopya'da büroları bulunmaktadır.

ABD, ABD Savunma Güvenlik İşbirliği Ajansı tarafından uygulanan Yabancı Askerî Satışlar (*Foreign Military Sales/FMS*) programı vasıtasıyla Afrika hükümetlerine askerî teçhizat satmaktadır.⁹⁷ ABD Hükümeti ayrıca Yabancı Askerî Finansman (*Foreign Military Sales/FMF*) programı aracılığıyla bu tür ekipman satın alımlarını finanse etmek için yabancı hükümetlere kredi sağlamaktadır. ABD, bu kredilerin Afrika ülkeleri tarafından geri ödenmesini istememektedir. Afrika Sahil ve Sınır Güvenliği Programı (*African Coastal and Border Security Program/ACBSP*) ve İhtiyaç Fazlası Savunma Malzemesi (*Excess Defense Articles/EDA*) programı ve Savunma Bakanlığı özel yetkilileri aracılığıyla Afrika ülkelerin için teçhizat sağlanmaktadır.

ABD'nin Afrika'daki terörle mücadele stratejisi bir tarafta terörizmin kaynağını, diğer tarafta da özellikle hava saldırıları ile terörist

⁹⁷ Richard F. Grimmett, "CRS Report R41539, U.S. Arms Sales: Agreements with and Deliveries to Major Clients, 2002-2009", Congressional Research Service, December 20, 2010, <https://www.hsdl.org/?view&did=12004> (Erişim Tarihi: 02.06.2017).

hedeflerin yok edilmesini kapsamaktadır. ABD bu tehditlerle⁹⁸ mücadelede kıtada kurumsallaşmış yapılardan da istifade etmektedir. Bu yapılardan biri olan ve Afrika'nın entegrasyon sürecinde üçüncü kurumsallaşma olarak kabul edilen Afrika Birliği (AfB) ile kıtada yaşanan çatışmaların önlenmesine yönelik Birlik bünyesinde oluşturulan Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi (ABGM/APSA) kuşkusuz kıtasal ve dolaylı olarak küresel güvenliğe katkı sağlamaktadır.⁹⁹ ABGM, 9 Temmuz 2002'de kabul edilen Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi'nin (AfBBGK) Kuruluşuna Dair Protokol ile oluşturulmuştur.

Farklı türden çatışmaların yaşandığını Afrika'da çatışmalar; bir hükûmet ile hükûmet dışı taraf arasında, bir hükûmet ile hükûmet dışı taraf arasında yabancı dahli olan, devlet dışı, devletler arası, devlet sistemi dışındaki bir bölge için çatışma olarak ifade sınıflandırılmaktadır. Afrika'da yaşanan çatışmalarda çoğu sivil milyonlarca insan hayatını kaybetmiş, ülke ekonomileri bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Afrika Birliği Örgütü'nün dönüşümü sonrasında yeni bir oluşum olarak 1963'te kurulan Afrika Birliği (AfB), Kurucu Yasa'nın 133'üncü maddesinde belirtilen diğer hedeflerin yanı sıra, üye ülkelerin ve bölgesel ekonomik toplulukların entegre edildiği Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi (ABGM) ile kıtada kalıcı barış ve güvenliğin sağlanmasına, çatışmaların önlenmesine yönelik çabalarını sürdürmektedir.¹⁰⁰

AfB, yasal dokümanları ve oluşturduğu kurumsal yapıyla kıtadaki entegrasyonu güçlendirecek zemini oluşturmasına rağmen, kalıcı barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik kıtasal uygulamaları etkinleştirmek için insan kaynağı, mali ve lojistik alandaki yetersizliğini

⁹⁸ Soner Karagül, İbrahim Arslan, "Afrika'da Barış ve Güvenliğin İnşasında Kıtasal Yaklaşım: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 10, Sayı: 19, p. 59. "Afrika'ya yönelik genel güvenlik tehditleri, Afrika Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası Deklarasyonu'nda alt bölgelerdeki ülkelerin tamamında, bir kısmında veya birinde meydana gelen ve kıtanın genel savunma ve güvenlik çıkarlarına yönelebilecek tehditler olarak tanımlanmıştır."

⁹⁹ Karagül ve Arslan, *a.g.m.*, s. 63.

¹⁰⁰ *A.g.m.*, s. 61.

gidermenin yanı sıra, bölgesel mekanizmaları geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Kıta gerçekleri göz önünde bulundurulduğunda AFB'nin, uluslararası toplumun desteğiyle ABGM çerçevesinde Afrika'nın güvenlik sorunlarının çözümünde önemli bir aktör olduğu öngörülmektedir.¹⁰¹

ABGM, çatışmaları önlemeye, barış ortamı yaratmaya ve kıtada güvenliği sağlamaya yönelik birleştirilmiş yapıları, normları, kapasiteleri ve prosedürleri ifade etmektedir. ABGM kıtasal, bölgesel ve ulusal düzeyde birbiriyle ilintili bir yapıdan oluşmaktadır. AFB'ye üye devletler, ulusal düzeyde çatışma yönetimi ile ilgili yeteneklerin büyük çoğunluğuna sahiptir. ABGM, bölgesel düzeyde kıtadaki bölgesel ekonomik topluluklara dayanmaktadır. Asıl hedefleri ekonomi, ticaret ve entegrasyon politikalarını uyumlaştırma olmasına rağmen bu topluluklardan güvenlik ve politik amaçlar için de yararlanılmaktadır.¹⁰²

ABD, güvenlik ortamını optimize etmek ve ABD büyükelçiliklerine ve konsolosluklarına yerleştirilen askerî istihbarat destek timleri aracılığıyla aşırı ideolojileri engellemek ve güvenlik ortamının iyileştirilmesini sağlamak amacıyla Bilgi Harekâtı (*Information Operations/IO*)'na önem vermektedir. Bu faaliyetlerin ABD Savunma Bakanlığı'nın görevleri içinde mi olacağı, yoksa diğer ABD temsilcilikleri tarafından mı idare edileceği konusunda iç tartışmalar yaşanmaktadır.

ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri, AFRICOM'un, Afrika güvenlik güçlerine eğitim ve destek sağlayan İngiltere ve Fransa gibi devletlerin yanı sıra, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, Dışişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Merkezî İstihbarat Teşkilatı ve Federal Soruşturma Bürosu gibi ABD temsilcilikleri ile iyi iş birliği sağladığını ileri sürmektedir. Savunma Bakanlığı, Afrika Komutanlığı'nın, ABD ordusunun bölgedeki varlığının, ABD Birleşik Müşterek Görev Gücü-Afrika Boynuzuna dayandığını belirtmektedir.

¹⁰¹ A.g.m., s. 63.

¹⁰² A.g.m., s. 69.

ABD'nin Afrika'da yeni bir Komutanlık kurulması konusundaki isteği bazı kaygılara rağmen büyük oranda olumludur. Afrika'da ise komutanlıkla ilgili algı daha karışıktır. ABD'nin AFRICOM'u kurma isteği üzerine bazı endişeler vardır ve bazı Afrikalılar bu hareketin bölgeye askerî açıdan hâkim olmak için yeni bir sömürge çabası olmasından endişe duymuşlardır ve bu endişe hâlen devam etmektedir. Somali'de meydana gelen ABD hava saldırıları ve ABD'nin Etiyopya'nın askerî müdahalesine verdiği destek, konuya ilgili endişeleri artırmıştır. Genel kanı, ABD'nin Afrika'daki terörle mücadele çabalarının, teröristleri yakalamak ve Afrika petrolüne erişimi sağlamak olduğu şeklindedir.¹⁰³

AFRICOM, Afrika'da sadece birkaç devlet tarafından temkinli bir iyimserlikle karşılanmıştır. Bunlar, Amerika'nın Afrika'ya ilgisini, kıtanın sorunlarına potansiyel kaynak, eğitim ve yardım sağlayacak olumlu bir gelişme olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte ABD'nin kıtaya askerî yardımları son yıllarda oldukça artmış ve Afrika'daki askerî eğitim programları düzenli bir şekilde artmaya devam etmektedir. AFRICOM kurulmasıyla birlikte, EUCOM ve CENTCOM'dan devraldığı güvenlik görevlerine ilaveten yeni programlar başlattığından, ABD yetkilileri Afrika hükümetleri ve halkı arasında AFRICOM'un anlaşılması için stratejik iletişim gayretlerine devam edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

2009'dan itibaren AFRICOM, Afrika paydaşları ile daha tutarlı ve kapsamlı bir iletişim stratejisi kullanmıştır. AFRICOM'un ilk komutanı General Ward, kamuoyuna defalarca komutanlığın bir eğitim ve öğrenme organizasyonu olduğunu vurgulamıştır. Karizmatik ve girişken bir Afro-Amerikalı olan Ward, Afrika ordularındaki mevkidaşlarıyla ve Afrika halkıyla bağ kurmada oldukça etkili oldu. AFRICOM ikinci komutanı General Ham, komutanlığın göreviyle ilgili halka yönelik açıklamalarında tutarlı olmaya özen gösteriyordu. General Ham hem ifadelerinde hem de halka açık konuşmalarında sık sık "Hızlı gitmek istiyorsan yalnız git; çok gitmek istiyorsan birlikte git!" Afrika atasözünü tekrarladı. Şubat 2012'de; "Biz, ABD Afrika

¹⁰³ Buğra Sarı, *a.g.m.*, s. 95-119.

Komutanlığı olarak uzaklara gitmeyi hedefliyoruz. Kurumlararası temsilciler ve Afrikalı ortaklarımızla ABD'nin ulusal çıkarlarını artırmak ve Afrika'nın güvenlik menfaatlerini sağlamak için birlikte gitmeyi seçtik" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁴

Afrikalı hükümetler ve vatandaşlar, AFRICOM'un 2007 yılından itibaren yaptığı çeşitli faaliyetleriyle ilgili olarak, yeni Komutanlığın korktukları şey olmadığını, bunun yerine mevcut ABD-Afrika güvenlik iş birliğinin devamı ve bazen de genişletilmesi olduğunu ifade ettiler.¹⁰⁵ Sonuç olarak AFRICOM, zamanla Afrika'nın çeşitli hükümetleri ve askerî birimleri tarafından temkinli bir iyimserlikle karşılandı. AFRICOM'u Afrika'ya kaynak, eğitim ve destek sağlayan, kıtanın sorunlara yönelik olumlu bir gelişme olarak algılamaya başladılar.¹⁰⁶

General Ham'ın yukarıda belirtilen ifadesinde, Komutanlığın Afrika'daki güvenlik zorlukları ile uzun vadede tek başına askerî yöntemlerle mücadele edemeyeceğini, bunun yerine temelde Afrika'nın istikrarsızlığının altında yatan askerî olmayan nedenleri tespit etmek ve bunları gidermek için kurumlar arası, geniş ve kapsamlı bir strateji (bütünsel devlet yaklaşımı) geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

AFRICOM'un kuruluşunun jeostratejik sebeplerinden biri de petrol, gaz ve mineraller de dâhil olmak üzere Afrika'nın stratejik doğal kaynakları ve bir pazar olarak dünyada artan ekonomik önemidir. Komutanlığa yönelik eleştirenlerden bazıları ABD'nin enerji bağlamında Afrika'ya ilgisi üzerinde odaklanmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından petrolle ilgili mücadele, gelecekte ABD ve Çin arasında rekabetin

¹⁰⁴ Carter Ham, "2012 Posture Statement: Statement of General Carter Ham Before House Armed Services Committee", U.S. Africa Command, U.S. AFRICOM Public Affairs, Stuttgart, Germany, Mars 1, 2012, <https://www.africom.mil/media-room/article/8832/2012-posture-statement-statement-of-general-carter> (Erişim Tarihi: 14.10.2017).

¹⁰⁵ J.Peter Pham, "Africa in the 'New, New World'", *Atlantic Council*, July 19, 2012, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/africa_new_new_world.pdf (Erişim Tarihi: 14.10.2017).

¹⁰⁶ Lauren Ploch, "African Command: U.S. Strategic Interest and the Role of the U.S. Military in Africa," Congressional Research Service, Washington DC, July 22, 2011.

konusu olma potansiyeline sahip “yeni bir petrol emperyalizmi” örneği olarak kavramlaştırılmıştır.¹⁰⁷

Hâlihazırda Afrika, ABD petrol ithalatının önemli bir kaynağıdır. AFRICOM’un kurulduğu 2007 yılına gelindiğinde, Angola ve Nijerya, ABD enerji ithalatının zaten önemli kaynaklarıydı. Öngörüler ABD’nin büyüyen enerji ihtiyacı kaynağı olarak Gine Körfezi’ni işaret etmektedir. Afrika petrollerinin doğrudan Atlas Okyanusu’ndaki deniz platformlarından yüklenerek ABD’nin doğu kıyılarına tankerlerle taşınması, stratejik olarak ABD için önemlidir. Çünkü ham petrolün sevkiyatı, Orta Doğu’dan yapılacak sevkiyata oranla daha güvenlidir. Dolayısıyla Gine Körfezi’ndeki ve diğer alanlarda deniz güvenliğinin artırılması ABD açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁰⁸

Afrika uzmanı Dr. Peter Pham’a göre Obama yönetiminin amacı; ABD’nin Orta Doğu ve Venezuela’dan petrol ithalatının on yıl içinde bitirilmesidir. Oluşacak açık, neredeyse her yerde gözlemlenen düşüş eğilimlerinin aksine, kanıtlanmış petrol rezervlerinin on yıl içinde %40 artacağı tahmin edilen Afrika’dan ilave ithalat ile karşılanmasıdır.¹⁰⁹

2012 yılı itibarıyla Gine Körfezi küresel ticaret için sadece önemli bir nakliye güzergâhı değil, aynı zamanda ABD’nin petrol ithalatının %18’ini ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatının %14’ünü karşılayan bir bölgesiydi. Afrika’dan gelen toplam petrol ithalatı, 2011 yılında toplam ithalatın %20’sini oluşturuyordu ve bu oranın 2015 yılına kadar ABD’nin toplam ithalatının %25’ine yükselmesi bekleniyordu.¹¹⁰

¹⁰⁷ Sam Raphael and Doug Stokes, “Globalizing West African Oil: US ‘Energy Security’ and the Global Economy”, *International Affairs*, 87:4, The Royal Institute of International Affairs, July 1, 2011, p. 904.

¹⁰⁸ Ed Blanche, “Africom’s Agenda Still Baffles Africa”, *New African*, No. 481, February 1, 2009, p. 46-47.

¹⁰⁹ J.Peter Pham, a.g.m., http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/africa_new_new_world.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

¹¹⁰ U.S. Energy Information Administration, Petroleum & Other Liquids, https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_move_net_dc_NUS-Z00_mbbldpd_m.htm (Erişim Tarihi: 28.02.2018).

Batı Afrika'da yakın zamanda Gana, Fildişi Sahili, Liberya, Sierra Leone, Sao Tome ve Principe'de yeni petrol ve gaz yatakları keşfedilmiştir. Çad'ın iç kesimindeki petrol, Gine Körfezi'nde Kamerun'da sonlanan boru hattı vasıtasıyla uluslararası pazara taşınmakta ve Nijer'in ve (potansiyel olarak) Orta Afrika Cumhuriyeti'nin iç kesimlerinde keşfedilen petrol de aynı şekilde küresel pazara ihraç edilebilecektir. Doğu Afrika'da ayrıca Kenya, Uganda, Tanzania ve Mozambik'te yakın zamanda kıtanın küresel enerji güvenliği için artan önemine işaret eden petrol ve gaz keşifleri yapılmıştır. Tabii ki yeni bulunan bu kaynağın çoğu ABD'ye değil, üçüncü pazarlara ihraç edilecektir. Ancak ABD'li şirketler Afrika petrollerinin işletilmesine, doğal gaz aramasına, sondaj ve boru hattı inşasına ve işletmesine çeşitli sözleşmeler, mülkiyet ve üretim paylaşımı düzenlemeleri yoluyla yatırımcı ya da ortak olma şeklinde müdahil olma gayretlerini sürdürmektedir.

ABD'nin Afrika'dan petrol ithalatının artması, ABD'nin bu petrolü "ele geçirdiği" ya da AFRICOM'un bunu gerçekleştirmek için bir araç olduğu anlamına gelmemektedir. Aslında bu, ABD enerji özel sektöründeki şirketlerin menfaatleri ile ABD'nin Afrika'da güvenlik konusundaki iş birliği ve menfaatlerinin birleşmesidir. Bu iş birliğinin sürdürülmesindeki en önemli aktör olarak AFRICOM'un rolü, bölge ülkelerine güvenliği sağlamaları için verdiği eğitim, kurs vb. işbirlikleri, bütünsel devlet yaklaşımı kapsamında bünyesinde toplanan diğer devlet kurumlarının temsilcilerinin çalışmaları ve oluşturulan sinerji sonucu artmaya devam etmektedir.

Sonuç

İki kutuplu sistemin çöküşü, tüm ülkelerin dış politikalarının gözden geçirilmesini gerektirmiş, bununla birlikte, Sahraaltı Afrika bölgesi başta olmak üzere Afrika Kıtası, uzun bir süre incelemeye değer görülmemiştir. 2001 yılında 9/11 olayları sonrasında, 2002 yılındaki ABD Güvenlik Stratejisi'nin yayımlanması, 2007 ekonomik krizi ve aynı yıl AFRICOM'un kurulması ABD-Afrika ilişkilerinde yeni ve uluslararası ilişkiler literatürü açısından incelenmesi gereken bir dönemin başladığının göstergesi olmuştur.

2007 yılı sonrasında ABD'nin Afrika'daki öncelikli hedefi; enerji ulaşım güvenliğinin sağlanması, bu kapsamda Gine Körfezi, Afrika Boynuzu ve Sahel gibi bölgelerde güvenliği sağlamak ve terörist faaliyetleri engellemek olmuştur. Özellikle Doğu Afrika'da Afrika Boynuzu olarak bilinen bölge, ABD'nin güvenlik çıkarlarının odak noktasını oluşturmuş, bu bölgeye ilaveten ABD'nin enerji sağlama hedeflerinde önemli rol oynayan Batı Afrika önemini korumuştur. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ABD hegemonyasının korunmasının yolu, hem askerî olarak küresel güvenliğin hem de küresel ekonomik istikrarın ABD liderliğinde sağlanacağı şeklinde sunulmuştur. Realist paradigma kapsamında geliştirilen hegemonik istikrar teorisinin argümanları sıklıkla kullanılmıştır. 9/11 olayları öncesinde iç kamuoyunda eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları birincil önemde görülürken, 2001 sonrasında ABD'nin ihtiyaçları da değişmiş, ülke savunması, dış ilişkiler ve ulusal hedefler öncelikli konular olmuştur. Bu bağlamda Afrika, uluslararası politika ve güvenlik açısından ABD nezdinde önemli bir kıta olarak ön plana çıkmıştır.

2008 yılında küresel düzeyde yaşanan finansal kriz, dünya genelinde güçler arasındaki rekabeti şiddetlendirmiş, Afrika'nın sahip olduğu kaynaklar açısından çekiciliğini daha da artırmıştır. Diğer küresel aktörlerin de Afrika'ya bu dönemde artan ilgisi sebebiyle 2008 yılı sonrasında ABD'nin Afrika'daki faaliyetleri ulusal çıkarlarını gerçekleştirecek ve hegemonyasını sürdürecektarzdada özenle seçilmiş ve yönlendirilmiştir. ABD'nin dünyanın en güçlü devleti olduğundan, kendi değerlerini ve çıkarlarını yücelten ve bu değerlere dayalı bir uluslararası sistem oluşturmayı amaçlayan teşvik edici bir dış politika uygulamaya çalışmıştır. Kendi ihtiyaçlarına uygun bir sürece sahip ABD demokrasisi, 2000'li yıllarda değişmiş, Afrika kökenli Amerika vatandaşları siyasette ve yönetimde etkin olarak yer almaya başlamışlardır. Bu etki Afrika'ya yönelik ABD dış politikasında 2007 yılında AFRICOM'un kurulması ile net bir şekilde görülmeye başlanmış, ilk komutan olarak dört yıllığına Afrika kökenli Orgeneral William E. Ward atanmıştır.

ABD dışında diğer güçlerin Afrika'ya olan ilgisi ABD'yi tedirgin etmekte ve ABD politikalarını etkilemektedir. AFRICOM öncesinde

ABD'nin birçok kurumu ve sivil toplum örgütü birbirleriyle koordine edilmeden birçok program uygularken, koordinasyon eksikliği AFRICOM bünyesinde giderilmeye çalışılmış, ABD "Bütünsel Devlet Yaklaşımı" adı altında yeni bir kapsamlı yaklaşım konseptini hayata geçirmiştir. AFRICOM'un yapılandırılmasında artan sivil-asker (hibrit) iş birliğine dayalı müştereklik ihtiyacı veya kurumlar arası iş birliğine yönelik "Bütünsel Devlet Yaklaşımı" yeni bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bütünsel Devlet Yaklaşımı ABD dış politikasında önemli bir entelektüel değişimdir. Bu kavram ABD ulusal güvenlik/dış politikasında günümüz ihtiyaçlarına yönelik gelişmiş bir yönetim entegrasyonuna vurgu yapmaktadır. "Bütünsel Devlet Yaklaşımı" olarak adlandırılan bu süreç, AFRICOM bünyesinde teşkilatta ve karar alma süreçlerinde daha fazla sivilin görev almasını gerektirmiştir. Ayrıca, AFRICOM koordinesinde, ABD'nin Afrika'daki Büyükelçilikleri nezdinde "Ülke Timleri" adı altında teşkiller oluşturulmuş, ABD kapsamlı ve sivil karakterli bir müşterek dış politika uygulamıştır.

AFRICOM'un kurulması, Afrika'nın güvenlik zorlukları ve ABD'nin buradaki stratejik çıkarları hakkında ABD'li politika yapıcılarının algılarında bir gelişmeyi yansıtmaktadır. ABD'nin Afrika'ya ilgisinin temelinde, hegemonik statüsünü devam ettirmek yatmaktadır. Teröre karşı savaş ilan eden ABD'nin güvenlik açısından Afrika'da da beklentileri vardır. ABD Asya'daki kadar olmasa da Afrika'da ekonomik çıkarlara sahiptir ve Afrika ülkelerinin çoğu ABD'nin müttefiki olarak değerlendirilmektedir.

ABD 2011 yılı itibarıyla Uluslararası Gelişim Ajansı marifetiyle 47 Afrika ülkesine yönelik dış yardımda bulunmuştur. 2009 yılı sonrası yardımların sekizde biri (yaklaşık bir milyar dolar) insani yardım olarak gerçekleştirilmiştir. Afrika'ya yönelik ABD yardım politikası Afrika'nın özellikleri ve dinamikleri çerçevesinde şekillenmekle birlikte, yardımların hedef ülkelerde belli bir seviyede refah sağlması, bununla birlikte ABD stratejik çıkarlarının gerçekleştirilmesinde bir vasıta olarak kullanılması amaçlanmaktadır.

ABD'nin Afrika ile ilgili algılarında yaşanan değişim, çıkarlarını etkilemiş, diğer bölgesel güçlerin Afrika'ya ilgisi ve çıkarların değişmesi ile birlikte Afrika çok değişkenli bir rekabet alanı olarak önemini

korumaya devam etmiştir. Geçmişten gelen ve Afrika ülkelerinin çoğunda mevcut olan kimliğe dayalı dış tehdit algılamalarının varlığı, karşılıklı olarak güven ortamının oluşmasının önündeki en büyük engel olmuştur. Sosyal İnşacı yaklaşımın argümanları bu noktada devreye girmekte, Afrika'da sömürgecilik döneminden kaynaklı Avrupa ön yargısı stratejik iletişim vasıtasıyla ABD lehine kullanılmak istenmekte, Afrika'nın ihtiyaçlarını gidermek için birlikte hareket edilmek istendiği ifade edilmekte, AFRICOM karargâhını Almanya'da bırakarak tepki çekmemeye çalışılmaktadır.

Her ne kadar Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da, Afrika ayakta kalmak için hala dış yardıma muhtaçtır. "Afrika sorunlarına Afrikalı çözümler" arayan Afrika Birliği, büyük oranda maddi kaynak yetersizliğinden kaynaklanan bir atalet içinde bulunmakta, kıtanın sorunlarına gerçekçi çözümler üretmekten uzak kalmaktadır. Afrika Birliği tarafından tanınan ECCAS, ECOWAS gibi bölgesel ekonomik birlikler Afrika'nın işsizlik, yolsuzluk ve güvenlik gibi yapısal sorunlarına çözüm getirememiştir. Örneğin güvenlik alanında Çad Gölü bölgesinde Afrika Birliğinin tesis ettiği Çok Uluslu Müşterek Görev kuvveti (MNJTF) veya Afrika Birliği Somali Kuvveti (AMISOM) gibi bölgesel askerî oluşumlar varlıklarının devamı için büyük oranda dış ülke/birliklerin yardımlarına muhtaçtır. ABD bu noktada askerî ve ekonomik kapasitesini kullanarak bu askerî oluşumları desteklemekte, ihtiyaç halinde kısa süreli olarak devreye soktuğu sert gücünü kullanarak hegemonyasını korumak istemektedir.

Yapısal sorunların neden olduğu açlık, mülteciler, işsizlik, ekonomik durgunluk gibi problemler, zaten zayıf olan Afrika ülkelerini daha da kötü duruma sokmaktadır. Sömürge döneminden kalma alışkanlıklarla eski sömürgecileriyle ilgili sağlıklı ilişkiler tesis edemeyen Afrika ülkeleri, her geçen gün sosyal, ekonomik ve askerî alanlarda ABD ve Çin'in artan etkisi altına girmektedir. Fransa'nın Frankofon ülkeler üzerindeki nüfuzu devam etmektedir. Çin'in ekonomik ve altyapı yatırımları karşısında kapasite artırımı yapan ve askerî alanda faaliyet gösteren ABD ise Libya, Somali ve Sahel/Batı Afrika (Mali) öncelikli olmak üzere kıtanın genelinde faaliyet göstermektedir.

İnsani yardıma ihtiyacı devam etmekle birlikte Afrika da değişmiş, Afrika'nın sömürgeci güçlere bağımlılığı eskisine nazaran daha da azalarak farklı alanlara kaymıştır. Kıtadaki siyasi, ekonomik ve savunma alanlarındaki entegrasyon modelleri, ülkelerin bilinçlenerek sinerji yaratmalarına neden olmuştur.

Summary

About 17 years from the disintegration of the Soviet Union to the 2008 Global Financial Crisis are called the rise period of globalization. This crisis, which started in the autumn of 2007 and was called the "Global Financial Crisis" in the first half of 2008, was the biggest crisis capitalism had ever seen after the 1929 Great Depression. Sub-Saharan Africa, which has no real economy to be affected by the crisis, started to attract the attention of the West with this crisis. By the 2000s, 9/11 terrorist attacks on the USA caused Africa to be on the agenda of the USA once again with the Middle East. The United States declared that the National Security Strategy Document, also known as the Bush Doctrine of 2002, will fight against international terrorism everywhere. One of the reasons why the US attention is focused on Africa is the fight against terrorism within the scope of the Al-Qaida type terrorist organizations operating in African countries and the 2002 National Security Strategy Document. Another point is that the oil reserves in Africa that are likely to be found attract the attention of the USA. The USA deems it necessary to realize the classical capitalist requirements in countries with oil reserves, such as ensuring political stability, transitioning to the market economy and establishing minimum democracy criteria.

US foreign policy towards Africa; it is influenced by its internal dynamics, international environment and the change of Africa. Prior to the 9/11 events, education, health and social security issues were of primary importance in the domestic public, after 2001, country defense, foreign relations and national targets became priority issues. In this context, Africa came to the fore as an important continent for the USA in terms of international politics and security. US foreign policy decision

making and implementation processes for Africa, which has different human and political characteristics than other continents, led to the establishment of a hybrid (civil-military) decision-making organization. Founded in 2007, AFRICOM is an example of this hybrid (civil-military) management process.

AFRICOM is commonly called “Geographic Combatant Command Plus (CCMD Plus)” because it has all the duties and responsibilities of a traditional geographic commander. In addition, relatively more staff from other US government agencies have been deployed within this command, including a civilian-military affairs deputy commander to perform a wider range of "soft power" tasks aimed at creating a stable security environment. The “whole of government approach” for the increasing need for commonality or inter-institutional cooperation is an important intellectual change in US foreign policy. This concept emphasizes an improved management integration in the US national security and foreign policy towards today’s needs.

The African Policy of the US has become synonymous with AFRICOM. The Ministry of Defense carries out a wide range of activities in Africa to ensure the US national interests. Operational activities include humanitarian aid, peacekeeping, anti-terrorism efforts, criminal sanctions, civil evacuation (NEOs) and maritime blocking operations (MIAs); but not limited to these. In addition to the traditional military operation, the US military is making efforts to increase the capacity of Africa’s military forces to act in their own countries and regions to ensure security and stability. Many of these initiatives, run by the U.S. Department of Defense, are part of foreign military aid programs "funding democracy principles, respect for human rights and the rule of law" financed by U.S. Department of State.

The interest of other powers outside of the USA to Africa is anxious and affects the US policies. Before AFRICOM, many institutions of the USA and non-governmental organizations implemented many programs without coordinating with each other, while the lack of coordination was tried to be eliminated with a new concept implemented under the name of “whole of government approach” within AFRICOM.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ADEDEJİ, Adebayo, *Comprehending And Mastering African Conflicts: The Search For Sustainable Peace And Good Governance*, Zeb Books Ltd., London, 1999.
- BELL, Daniel, *The End Of Ideology: On The Exhaustion Of Political Ideas In The Fifties*, The Free Press Of Glencoe, Illinois, 1960.
- BROWN, David E. Et Al, *How China's Advance In Africa Is Underestimated And Africa's Potential Underappreciated*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, Pa, September 2012.
- CLAPHAM, Christopher S., *Africa And The International System: The Politics Of State Survival*, Cambridge University Press, 1996.
- COX., Robert W., *Production, Power And World Order: Social Forces In The Making Of History*, New York, Columbia University Press, 1987.
- FUKUYAMA, Francis, *The End Of History And The Last Men*, Macmillan Inc., New York, 1992.
- O'HAGAN, Jacinta, *Conceptualizing The West In International Relations: From Spengler To Said*, Palgrave Macmillan, New York, 2002.
- PASTOR, Robert A., *Congress And The Politics Of U.S. Foreign Economic Policy, 1929-1976*, University Of California Press, 1980.
- SCHRAEDER, Peter J., *United States Foreign Policy Toward Africa: Incrementalism, Crisis, And Change*, Cambridge University Press, 1994.
- Senate Committee On Foreign Relations, *Economic Statecraft: Embracing Africa's Market Potential*, 112th Cong., 2d Sess., S. Hrg. 112-604, 2012.
- WENDT, Alexander, *Social Theory Of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Makaleler

- ARIEFF, Alexis Et Al, "Crs Report R41840 U.S. Foreign Assistance To Sub-Saharan Africa: The Fy2012 Request", *Crs Report For Congress*, Defense And Trade Division, May 20, 2011.
- ARSLAN, İbrahim, "Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal Of Administrative Sciences*, Cilt / Volume: 16, Sayı / N: 31, Ss. / Pp.: 125-142, 2018.
- AYBAR, Sedat, Değişen Afrika, Yeni Paylaşım Savaşı Ve Türkiye'nin Stratejisi, <https://www.dunyabulteni.net/afrika/degis-en-afrika-yeni-paylasim-savasi-ve-turkiyenin-stratejisi-h457154.html> (Erişim Tarihi: 13.06.2020)
- AYBAR, Sedat, Afrika'daki Terörün 'Kök'ü Dışarıda, <http://panorama.khas.edu.tr/afrikadaki-terorun-koku-disarida-262> (Erişim Tarihi: 14.06.2020)
- BLANCHE, Ed, "Africom's Agenda Still Baffles Africa", *New African*, No. 481, February 1, 2009.
- BOUTROS-GHALİ, Boutros, "The Marginalization Of Africa", *Mediterranean Quarterly*, 1996. Craddock, Bantz John, "Statement Of Reappointment To Be General And To Be Commander, U.S. European Command", Nominations Before The Senate Armed Services Committee, Second Session, 109th Congress, September 19, 2006,

- <https://www.gpo.gov/Fdsys/Pkg/Chrg-109shrg36311/Pdf/Chrg-109shrg36311.Pdf> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).
- BROWN, David E., “Africom At 5 Years: The Maturation Of A New U.S. Combatant Command”, The U.S. Africa Command (Africom), Us Army War College Strategic Studies Institute, U.S. Department Of Defense, Carlisle, Pa, 2013.
- DAGNE, Ted “Crs Report RI33591 Africa: U.S. Foreign Assistance Issues”, *Crs Report For Congress*, Congressional Research Service, September 15, 2011, <https://fas.org/Sgp/Crs/Row/RI33591.Pdf> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).
- FOX, William T. And Fox, Anetta Eaker, “The Teaching Of International Relations İn The United States”, *World Politics*, *Cambridge University Press*, Vol. 13, No.3, 1961, <http://www.jstor.org/Stable/2009479> (Erişim Tarihi: 19.05.2016).
- HENRY, Christopher Ryan, “Africom”, Advisory Committee On Voluntary Foreign Aid Public Meeting, May 23, 2007, https://www.usaid.gov/Sites/Default/Files/Documents/1868/052307_Fullreport.Pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2017).
- HOPF, Ted, “The Promise Of Constructivism İn International Relations Theory”, *International Security*, Vol.23, No.1, July 1, 1998.
- KARAGÜL Soner, Arslan İbrahim, “Afrika’da Barış ve Güvenliğin İnşasında Kıtasal Yaklaşım: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 10, Sayı: 19.
- KARSHENAS, Messoud, “Agriculture And Economic Development İn Sub-Saharan Africa And Asia”, *Cambridge Journal Of Economics*, Volume 25, Issue 3, 1 May 2001, Pp 315-342. Doi: 10.1093/Cje/25.3.315
- MCFATE, Sean, “Us Africa Command: Next Step Or Next Stumble”, *African Affairs*, December 24, 2007.
- MCMAHON, Edward R., “The Impact Of U.S. Democracy And Governance Assistance İn Africa: Benin Case Study”, Center On Democratic Performance Department Of Political Science, Binghamton University, New York, 2002.
- MİLES, Donna “Africom’s Makeup Promotes ‘Whole-Of-Government’ Approaches,” *American Forces Press Service*, July 2, 2012 (Erişim Tarihi: 14.08.2017).
- NJİNİ, Felix, “Africa: Final Conquest For Pentagon’s Global Military Sphere Of Influence”, *Global Research*, September 06, 2011, <https://www.globalresearch.ca/Africa-Final-Conquest-For-Pentagon-S-Global-Military-Sphere-Of-Influence/26411> (Erişim Tarihi: 23.04.2017).
- ORTİZ, Milady, “U.S. Africa Command: A New Way Of Thinking”, *National Security Watch*, March 13, 2008.
- “Pentagon: Africom Won’t Boost U.S. Troop Presence On The Continent”, *Inside The Army*, February 12, 2007.
- PHAM, J.Peter, “Africa İn The ‘New, New World’”, *Atlantic Council*, July 19, 2012, http://www.atlanticcouncil.org/Images/Publications/Africa_New_New_World.Pdf (Erişim Tarihi: 14.10.2017).
- PLOCH, Lauren “A More Active American Approach To Addressing African Security Challenges?”, *Us Africa Command*, 2009, http://library.fes.de/Pdf-Files/İpg/İpg-2009-1/06_A_Ploch_Us.Pdf, (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

PLOCH, Lauren, "African Command: U.S. Strategic Interest And The Role Of The U.S. Military İn Africa," Washington, Dc: Congressional Research Service, July 22, 2011.

PUTNAM, Robert D., "Diplomacy And Domestic Politics: The Logic Of Two-Level Games", *International Organization*, Vol.:42, No.: 3, 1988, http://isites.harvard.edu/Fs/Docs/İcb.Topic1188138.Files/Week%205/Putnam_1988.Pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

RAPHAEL, Sam And Stokes, Doug, "Globalizing West African Oil: Us 'Energy Security' And The Global Economy", *International Affairs*, 87:4, The Royal Institute Of International Affairs, July 1, 2011.

ROTBERG, Robert I., "Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes And Indicators", *State Failure And State Weakness İn A Time Of Terror*, Brooking Institution Press, 2003, P.1-2.

RUGGIE, John Gerard, "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism And The Social Constructivist Challenge", *International Organization*, 52/4, Pp 855-885.

SARI, Buğra, "Amerikan Ulusal Çıkarları Ve Afrika", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012.

VAN DE WALLE, Nicolas, "Us Policy Towards Africa: The Bush Legacy And The Obama Administration", *African Affairs*, Vol.109, No.434, 2009.

VOLMAN, Daniel, "Obama, Africom, And U.S. Military Policy Toward Africa", *Pas Working Paper Number 14*, Ed. David Schoenbrun, Program Of African Studies, Northwestern University, Evanston, 2009, <https://www.africanstudies.northwestern.edu/Docs/Publications-Research/Working-Papers/Volman-Obama-Africom.Pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

WALD, Charles, , U.S. European Command, "Climate Change: National Security Threats", Senate Foreign Relations Committee Member, Military Advisory Board, First Session, 110th Congress, May 9, 2007, <https://www.gpo.gov/Fdsys/Pkg/Chrg-110shrg42725/Html/Chrg-110shrg42725.Htm> (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

WALD, Charles, "The Phase Zero Campaign", *Joint Force Quarterly*, Issue 43, 4th Quarter 2006, <http://www.dtic.mil/Get-Tr-Doc/Pdf?Ad=Ada522176> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

WALT, Stephan M., "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram", Çev. Başak Çalı, *Bilginin Ufukları*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1998.

WENDT, Alexander, "Anarchy Is What States Make Of It: The Social Construction Of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, <http://www.jstor.org/Stable/2706858> (Erişim Tarihi: 20.03.2016).

WENDT, Alexander, "Collective Identity Formation And The International State", *The American Political Review*, American Political Science Association, Vol.88, No.2, 1994, <http://www.jstor.org/Stable/2944711> (Erişim Tarihi: 26.06.2016).

Raporlar

AYBAR, Sedat, Türkiye-Afrika İlişkilerinde Yeni Aşama, Analiz, 25.11.2016, <https://www.aa.com.tr/Tr/Analiz-Haber/Turkiye-Afrika-İlişkilerinde-Yeni-Asama/693041> (Erişim Tarihi: 13.06.2020)

Gao Report: Gao-09-181, "Gao Defense Management Actions Needed To Address Stakeholder Concerns, Improve Interagency Collaboration, And Determine Full Costs Associated With The U.S. Africa Command", United States Government Accountability

Office, February 2009, <http://www.africom.mil/Doc/9187/Gao-Report-Issues-Related-To-U.S.-Africa-Command> (Erişim Tarihi:14.08.2017).

GRİMMETT, Richard F., “Crs Report R41539, U.S. Arms Sales: Agreements With And Deliveries To Major Clients, 2002-2009”, Congressional Research Service, December 20, 2010, <https://www.hsdl.org/?View&Did=12004> (Erişim Tarihi: 02.06.2017).

HAM, Carter, “2012 Posture Statement: Statement Of General Carter Ham Before House Armed Services Committee”, U.S. Africa Command, U.S. Africom Public Affairs, Stuttgart, Germany, Mars 1, 2012, <https://www.africom.mil/Media-Room/Article/8832/2012-Posture-Statement-Statement-Of-General-Carter> (Erişim Tarihi: 14.10.2017).

“Quadrennial Defense Review Report”, U.S. Department Of Defense, 1 February 2010.

“The Fiscal Year Defense Budget Request FY 2011”, Office of the under Secretary of Defense (Comptroller), U.S. Department of Defense, February 2010, http://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2011/FY2011_Budget_Request_Overview_Book.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

World Population Prospects 2019, Data Booklet, p.13. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_DataBooklet.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2020).

İnternet Kaynakları

Afrika Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://africacenter.org/> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

Café Pan-Afrika, “AFRICOM and the Recolonisation of Africa”, Modern Ghana, 25 October 2012, <https://www.modernghana.com/news/426168/1/africom-and-the-recolonisation-of-africa.html> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

Department of State, <http://www.state.gov/t/pm/rls/rpt/fmtrpt> (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

DOD Office of International Security Affairs, “United States Security Strategy for Sub-Saharan Africa”, August 1995, <http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA297401> (Erişim Tarihi: 02.06.2017).

Ernst and Young’s attractiveness survey, “Building bridges: Africa”, 2012, p. 16, 30, <http://www.apo-mail.org/EY%202012%20Africa%20Attractiveness.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2017).

“Force Structure: Preliminary Observations on the Progress and Challenges Associated with Establishing the U.S. Africa Command”, GAO-08-947T, Government Accountability Office, July 15, 2008, <http://www.gao.gov/assets/130/120611.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2017).

Joint Publication 3-08, Interorganizational Cooperation, Joint Chiefs of Staff, US, 12 October 2016, https://fas.org/irp/doddir/dod/jp3_08.pdf (Erişim Tarihi:16.08.2017).

La commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées, “La présence de la France dans une Afrique convoitée”, SÉNAT, Rapport d’information, N° 104, Session Ordinaire de 2013-2014, 29 Octobre 2013, <https://www.senat.fr/rap/r13-104/r13-1041.pdf> (Erişim Tarihi: 22.07.2017).

“Military Support for Stability, Security, Transition, and Reconstruction (SSTR) Operations”, DOD Directive 3000.05, November 28, 2005, https://fas.org/irp/doddir/dod/d3000_05.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

National Security Strategy Archive, “The National Security Strategy of the United States”, 17 September 2002, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/> (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

2005-2015 Perspektifinden Amerika Birleşik Devletleri'nin
Sahraaltı Afrika Politikası ve Afrika Komutanlığı (AFRICOM)

National Security Strategy Archive, "The National Security Strategy of the United States", 16 March 2006, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2006/> (Erişim Tarihi: 19.08.2017).

Nye, Joseph, "Soft Power And Obama's Grand Strategy", Speech On Foreign Policy At The Sanford School, The Chronicle, Duke University, March 24, 2010, <http://www.dukechronicle.com/article/2010/03/Nye-Argues-Smart-Soft-Power> (Erişim Tarihi:18.08.2017).

Rodham, Hillary, "Clinton's Visits", Office Of The Historian, Department Of State, <https://history.state.gov/DepartmentHistory/Travels/Secretary/Clinton-Hillary-Rodham> (Erişim Tarihi:18.08.2017).

The National Security Strategy Of The United States, "Overview Of America's International Strategy", September 2002, [Http://Nssarchive.us/national-security-strategy-2002/](http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/) (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

The White House, "U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa", Washington Dc, June 14, 2012, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/africa_strategy_2.pdf (Erişim Tarihi:19.08.2017).

Unified Combatant Commands, U.S. Department Of Defense, <https://www.defense.gov/> (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

United Nations Department Of Economic And Social Affairs, Population Division (2013), "World Population Prospects: The 2012 Revision, Highlights And Advance Tables", http://esa.un.org/Wpp/Documentation/Pdf/Wpp2012_Highlights.Pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2015).

U.S. Department Of State, Office Of The Historian, "A Guide To The United States' History Of Recognition, Diplomatic, And Consular Relations, By Country, Since 1776: Liberia", <https://history.state.gov/Countries/Liberia> (Erişim Tarihi: 09.01. 2016).

U.S. Energy Information Administration, Petroleum & Other Liquids, https://www.eia.gov/Dnav/Pet/Pet_Move_Neti_Dc_Nus-Z00_Mbblpd_M.Htm (Erişim Tarihi: 28.02.2018).

Ward, William "The House Appropriations Committee At A Hearing On The U.S. Africa Command", March 19, 2009, <http://www.africom.mil/Media-Room/Transcript/6558/Transcript-Ward-Testifies-To-House-Appropriations-> (Erişim Tarihi: 23.04.2017).

517
Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

Somali - Kenya Deniz Sınırı İhtilafı

Somalia - Kenya Maritime Delimitation Dispute

M. Cem OĞULTÜRK*

Öz

Bu çalışmanın amacı Kenya ve Somali arasındaki deniz sınırı ihtilafına iki ülke arasında yaşanan kara sınırı sorunlarının etkisini incelemektir. Hint Okyanusu boyunca aynı kıyı şeridini paylaşan ve Afrika Kıtasının kuzey doğusunda bulunan iki ülke arasındaki mevcut deniz sınırı ihtilafı, iki devletin kara sınırından deniz sınırının uygun yönüne ilişkin farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. İki ülkenin deniz sınırı ihtilafını çözme konusundaki başarısız müzakere girişimlerinin ardından, Somali Uluslararası Adalet Divanı'na 28 Ağustos 2014 tarihinde Kenya aleyhinde dava açma başvurusunda bulunmuş ve mahkemenin nihai kararı beklenmektedir. Uluslararası Adalet Divanı'nın açıklayacağı karar benzer sorunlar yaşayan ülkeler için de önem arz etmektedir. Çalışmada Kenya içerisinde yaşayan Somalili nüfusun, Kenya'nın soruna yaklaşımında önemli bir faktör olduğu savunulmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması, içerik ve söylem analizi kullanılmıştır. Son yıllarda Somali-Türkiye ilişkilerinin geldiği nokta göz önüne alındığında çalışmanın Somali'nin yaşadığı deniz sınırı ihtilafının incelenmesi Türk literatürüne katkı yapması açısından çalışmanın önemli olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Anlaşmazlığı, Deniz Güvenliği, Münhasır Ekonomik Bölge, Somali, Kenya.

* Dr., Millî Savunma Üniversitesi Misafir Öğretim Görevlisi, ORCID No: 0000-0003-2619-9559, e-posta: cogulturk@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 04.04.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 20.06.2020

Abstract

The aim of this study was to examine the impact of land border issues between Kenya and Somalia over the disputes of maritime delimitation problems. The current maritime delimitation dispute between the two countries sharing the same coastline along the Indian Ocean and located in the north-east of the African Continent is due to the divergent interpretation of the two States from the land border as to the appropriate direction of the maritime border. Following the failed negotiations between the two countries on resolving the maritime border dispute, on 28 August 2014, Somalia filed a complaint before the International Court of Justice before Kenya, and the final judgment of the court is awaited. The decision to be announced by the International Court of Justice is also important for countries with similar problems. The study argues that the Somali population living in Kenya is an important factor in Kenya's approach to the problem. In the study, literature review, content and discourse analysis, which are among the qualitative research methods, were used. In recent years, when considering the point where Somalia-Turkey relations, it is evaluated that the study is important in terms of contributing to the Turkish literature by examining maritime delimitation dispute experienced by Somalia.

Keywords: *Border Dispute, Maritime Security, Exclusive Economic Zone, Somalia, Kenya.*

Giriş

Afrika ülkeleri, sınırlarındaki etnik şiddet, terörizm, ayrılıkçı hareketler, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti gibi birçok problemle mücadele etmektedir. Kıta genelinde pek çok ülke bu sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle sömürge döneminde başat güçlerin boyunduruğu altında olması ve sonrasında Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün bu ülkelerde yürüttüğü vekâlet savaşları nedeniyle bölge oldukça yıpratmıştır. Bugün Afrika'da görülen istikrarsızlık, iç çatışma ve karışıklıkların başlıca sebeplerinden birisi, sömürge yönetimlerinin geride kasten bıraktıkları suni sınırlardır.

Batılı sömürgeci devletlerin 19'uncu yüzyılda başlayan saldırılarına maruz kalan Somali, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından işgal edilmiş

ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sömürgeci devletlerin Somali toprakları üzerindeki paylaşımları devam etmiştir. Sömürge dönemi sonrası İngiltere, Somali’de yönetimi altındaki topraklardan önemli bir bölümünü kendisi ile ortak hareket etmelerinin mükâfatı olarak Somalilerin çoğunlukta oldukları Ogaden bölgesini Etiyopya’ya ve Kuzey Doğu Bölgesi olarak adlandırılan bölgeyi ise Kenya’ya bırakmıştır. Somalililer ise bu durumu kabul etmemiş ve gerekirse savaşıarak da olsa bu bölgeleri ele geçirmek için mücadele yürütmüştür.¹

Somali’nin geçmişten günümüze batı komşusu Kenya ile olan ilişkilerinin Etiyopya ile kıyaslandığında daha ılımlı olduğu görülmektedir. Farklı pek çok etnik gruptan meydana gelen Kenya halkı da Somalililere benzer şekilde uzun süre sömürge olarak yaşamış ve 1960’ların başlarında bağımsızlığını kazanmış, sınırları diğer Afrika devletlerine benzer şekilde cetvelle çizilmiştir.² Sömürge dönemi sonrası Kenya, zaman zaman ülke içi sorunlar yaşasa da Somali ile kıyaslandığında çok daha istikrarlı bir yapıya sahip olmuştur.

Çalışmada Kenya ile Somali arasında yaşanan kara sınır sorunlarının yanında deniz sınırlarında oluşan problemlerinde yaklaşımının benzer olduğu ve bunun en büyük sebebinin Kenya içerisindeki Somali kökenli vatandaş ve mültecilerin, Kenya’nın güvenlik algısını olumsuz etkilemesidir. Güvenlik perspektifinde konuya bakıldığında Somali’nin Kuzey Doğu Bölgesi üzerine yayılmacı politikasının Kenya-Somali ilişkilerine olumsuz etkisinin gözden kaçırılmaması da gerekmektedir.³

Somali ile Kenya arasında yaşanan deniz sınırı ihtilafında, Kenya’nın ülke içinde yaşayan Somalilileri bir güvenlik sorunu olarak

¹ Charles L. Gesheker, “Anti-Colonialism and Class Formation: The Eastern Horn of Africa before 1950.” *The International Journal of African Historical Studies*, 1985, Vol. 18, no. 1 s. 1-32.

² Afyare Abdi Elmi, “Somali Kimlik İslami Hareketler ve Barış”, Açılımkitap, 2012, s. 169.

³ Paul Vandenberg, “Ethnic-Sectoral Cleavages and Economic Development: Reflections on the Second Kenya Debate”, *The Journal of Modern African Studies*, 2003, Vol. 41, No. 3, Sep., ss. 437-455.

tanımlaması çalışmanın hipotezi olarak belirlenmiştir. Uluslararası Adalet Divanı'nın da gündeminde olan Somali-Kenya deniz sınırı ihtilafının nasıl çözümleneceği sorusu, hem Afrika'da hem de dünyanın diğer bölgelerinde yaşanan karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge tartışmalarına örnek teşkil etmesi çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, geçmişten günümüze Somali ve Kenya ilişkileri, Kenya'da yaşayan Somalili nüfus, kavramsal olarak karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesi kavramları kapsamında incelenecek ve hâlen çözülememiş Kenya ile Somali arasındaki deniz sınırı ihtilafı irdelenecektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması, içerik ve söylem analizi kullanılmıştır. Münhasır ekonomik bölge ve deniz yetki alanları konusunun Türkiye'nin bir diğer Afrika ülkesi Libya ile imzaladığı anlaşma ile kazandığı popülerite ve önem nedeniyle, Somali-Kenya deniz ihtilafında çıkacak sonuç Türkiye açısından önem taşımaktadır. Ayrıca son yıllarda Somali-Türkiye ilişkilerinin geldiği nokta göz önüne alındığında çalışma Somali'nin yaşadığı uluslararası bir sorunun incelenmesi Türk literatürüne katkı yapması açısından çalışmanın önemli olduğu değerlendirilmiştir.

1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmada, "Kenya, Somali'nin yaşadığı sorunlarda nasıl bir rol üstlenmiştir?", "Karasuları, Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge kavramları çerçevesinde Kenya-Somali arasında yaşanan deniz sınırı sorununa çözüm bulunabilir mi?" ve "Kenya'da yaşayan Somalililerin Kenya ile ilişkilere etkisi nelerdir?" sorularına "İnşacı Kuram" çerçevesinde cevap aranacaktır.

Soğuk Savaş öncesi statik olan uluslararası sistem Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte birçok farklı aktörün katıldığı dinamik bir hal almıştır. Bu kapsamda özellikle devletleri uluslararası arenada artık tekdüze tehditler haricinde asimetrik olarak karşılaşabileceği bazı unsurlar ile karşı karşıya kalmış ve izledikleri politikalara birçok değişken ve parametreleri dâhil etmek zorunda bırakılmışlardır. İnşacı kuram değişen sistemle ilgili yeni çözümlerde bulunmaya çalışmıştır. İnşacı yaklaşım savunucuları küreselleşme temelli oluşan krizler,

ikilemler, değişim ve dönüşümlerin çözümlenmesinde salt güç ve piyasanın olmadığını bu sebeple fikirler, normlar, kültürler ve kimliklerin oluşturduğu sosyolojik yapının ele alınması gerekliliğinin zorunlu olduğunu ifade etmişlerdir. Devletlerin yekpare değil toplumla birlikte incelenmesinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Kuramın öncülerinden Alexander Wendt'e göre kimlik bir ülkenin diğerlerini dost ya da hasım olarak sınıflandırması noktasında temel değişkendir.⁴

Somali-Kenya ilişkilerinde ise Kenya'da yaşayan Somalili nüfusun bölgede yaşanan göç nedeniyle gittikçe artması, Somalili entelektüel nüfusun Kenya'nın yönetimini etkileyecek konumda bulunması ve bölge halkının Kenya Meclisinde temsilcilere sahip olması nedeniyle, Kenya'nın Somali politikasının Etiyopya'dan farklı olarak daha ılımlı kaldığı değerlendirilmektedir. Kenya'nın Somali ile olan kara sınır sorunlarının yanında deniz sınırlarında oluşan ihtilafta da benzer yaklaşımının olduğu ve bunun en büyük sebebinin Kenya içerisindeki Somalili nüfusun, Kenya açısından yumuşak karın oluşturması söylenebilir. Güvenlik perspektifinde konuya bakıldığında inşacı kuramın savunduğu insanların benzer kimlikler arasında kendini güvende hissetmeleri ve kimliklerinin tanınmasının güvenlik kapsamında çok önemli olduğu⁵ düşüncesi, Kuzeydoğu Bölgesi'nde yaşayan Somalili nüfusun durumunun Kenya-Somalili ilişkilerinde gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek olarak karşımıza çıkarmaktadır.

2. Somali-Kenya İlişkilerinin Kısa Tarihi

Kenya toprakları içerisinde yer alan “Kuzey Doğu Bölgesi (*North Eastern Province*)”nin Somali ve Kenya arasında en önemli sorun olmasının başlıca nedeni sömürge dönemi sonrası bölgede etkisini devam ettirmek isteyen İngiltere'nin 1926 yılında “Kuzey Sınır Bölgesi (*Northern Frontier District - NFD*)”ni kapalı bölge ilan ederek

⁴ Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, 1995, Cilt 20, No 1, s. 71.

⁵ Emre Çıtak ve Osman Şen, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2014, s. 116.

Somali'nin güneyinden koparmasıdır. Dolayısıyla her ikisi de İngiltere'nin sömürgesi olan Kenya ve Somali arasındaki en önemli sorunu yine İngiltere yaratmıştır. 1. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin sömürge yönetimi altında bulunan Jubaland'ın kuzeyi İtalya'ya mükâfat olarak bırakılmış, güney kısmı ise İngiltere'de kalmıştır. Somali'nin bağımsızlığını ilan etmesinden dört gün önce Somali'de düzenlediği resmî olmayan bir plebisitle ve altı Somali bölgesinden beşinin Somali Cumhuriyeti'ne katılmak istediği, büyük protesto gösterilerine rağmen “Kuzey Sınır Bölgesi”nin ise sömürge yönetiminin altında yaşamak istediği şeklinde sonuçlandırmış ve bölgeyi daha sonra Kenya'ya bırakarak bölgeden çekilmiştir. Kenya Kuzeydoğu Bölgesi olarak adlandırılan bu bölge bir başka deyişle Güney Somali Jubaland Bölge'sinden koparılan bölgedir.⁶

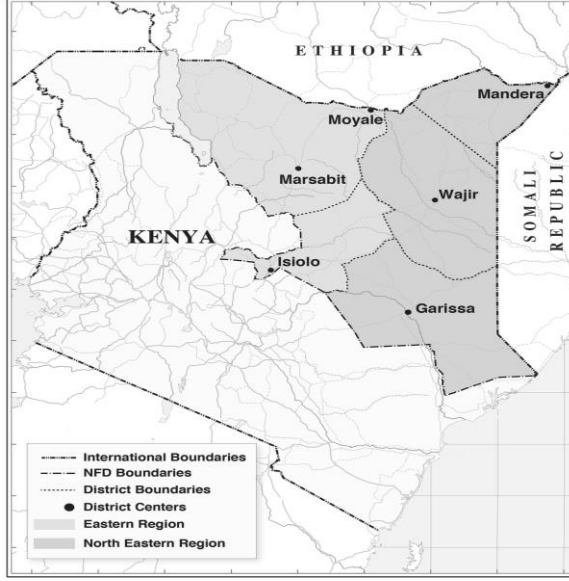
Bugün Kenya sınırları içerisinde 400.000'i mülteci yaklaşık 2,8 milyon Somalili çoğunlukla Kuzeydoğu Bölgesi'nde (Harita 1) yaşamını sürdürmektedir. Bölgedeki Somalililer bağımsızlıklarını kazanmak için 1960'larda halk hareketlerine başlamıştır. Etiyopya'nın Ogaden bölgesinde de benzer durumun yaşanması sebebiyle, Kenya ve Etiyopya Somali'nin “Büyük Somali” emellerini gerçekleştirmek istediğini iddia ederek Ortak Savunma Paketi imzalamışlar⁷ ve Afrika Birliği'nde Somali'ye karşı birlikte hareket etmişlerdir. Somali, Etiyopya ile olduğu gibi Kenya ile geniş çapta bir çatışmaya girmemiş, ancak Kenya 1964 ve 1977 Somali ile Etiyopya arasındaki savaşlarda Etiyopya'yı desteklemiştir.⁸

⁶ History of NFD Kenya in Perspective, KenSom Kenya Somali Consortium, 12 December 2017, <http://kenyasomali.blogspot.com/> (Erişim Tarihi: 22.04.2020)

⁷ Stephen Musau, “Clans’ and Clannism’s Control Over Weak Political Institutions”, *The ITPCM*, 2013 Vol. IX, no. 34 International Commentary, ss. 13-18.

⁸ John Hathaway Spencer, “*Ethiopia at Bay, A Personal Account of the Haile Sellassie Years*”, Reference Publications, 1984, ss. 348-356.

Harita 1: Kenya Kuzeydoğu Bölgesi⁹

525

Güvenlik
Stratejileri

Cilt: 16

Sayı: 35

Ogaden Savaşı gibi büyük çaplı olmasa da, 1963-1967 yıllarında Kenya ile Somali arasında Kuzey Sınır Bölgesi'nde yaşayan ayrılıkçı Somalililerin öncülüğünde *Shifita* adı verilen çatışmalar gerçekleşmiştir.¹⁰ Tanzanya'da Zambia Başkanı Kaunda'nın 1967 yılında öncülük ettiği beşinci Afrika Birliği toplantısında sorun büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur.¹¹

⁹ Dominic Burbidge, "The Kenyan State's Fear of Somali Identity", Accord, 2015. pp. 20-26. <https://www.accord.org.za/conflict-trends/the-kenyan-states-fear-of-somali-identity/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

¹⁰ <https://www.kenyatalk.com/index.php?threads/today-in-history-shifita-war-long-read.25037/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

¹¹ Arusha Agreement on Ending of Kenyan-Somali Border Hostilities.Somali-Ethiopian Agreement. Keesing's Record of World Events (formerly Keesing's Contemporary Archives),Volume13, November, 1967 Kenya, Somalia, Ethiopia,

Kenya’da yaşayan Somali toplumu ayrılıkçı tutuma sahip olsa da temsiliyet açısından durumları Etiyopya’nın Ogaden bölgesinde yaşayan Somalililerin durumundan oldukça farklıdır. Kenya’da bulunan Somalililer Kuzey Eyaleti İlerici Halklar Partisi (*Northern Province Progressive Peoples Party-NPPPP*) ile mecliste temsil hakkına ve ülke siyasetinde önemli bir etkiye sahiplerdir. Buna rağmen, ayrılıkçı Somalililerin şiddet eylemlerine giriştikleri görülmekte, Kenya merkezî hükümeti ise bu eylemlere oldukça kanlı bir şekilde cevap vermektedir.¹²

Sınır komşuları olan Kenya, Etiyopya ve Somali’nin bağımsızlıklarından itibaren aralarında sorunlar baş göstermiştir. Michael E. Brown’ın belirttiği üzere sınır ülkeler kendi menfaatleri sebebiyle çevresindeki ülkelerdeki çatışmalara müdahale edebilirler.¹³ Etiyopya Somali’nin sorunlarına muhaliflere verdiği destekle veya devlete karşı gruplar oluşturarak müdahil olmuştur. Kenya ise Etiyopya ile karşılaştırıldığında çok aktif olmamış, fakat kendi menfaatlerini korumak adına Somali’nin yayılmacı politikası ve bölgedeki Somalilileri birleştirmeye çalıştığı düşüncesini bir tehdit olarak değerlendiren zaman zaman Etiyopya ile birlikte hareket etmiştir.¹⁴

1991’de Siad Barre yönetiminin yıkılmasıyla birlikte Kenya’nın Somali politikası Etiyopya’nın tutumuna benzemeye başlamıştır. Bu zamana kadar Etiyopya ile aynı sorunu yaşamasına rağmen farklı bir strateji izleyen Kenya, Somali’de rejimin çöküşüyle sınırlarına gelen binlerce Somalilinin ilticasına izin vermiş ve sonucunda birçok güvenlik sorunlarıyla karşılaşmıştır. Bu tarihten sonra Kenya Somali’ye karşı daha aktif bir politika izlemesine sebep olmuştur.

Kenyan, Somali, Ethiopian, Page 22386.

¹² From ‘Shifita’ War to Al Shabaab: Why Kenya is her own worst enemy, <http://owaahh.com/shifita-war-to-al-shabaab/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

¹³ Michael E. Brown, “*Internal Conflict: Causes and Implications*”, *The International Dimension of Internal Conflicts*”, Michael E. Brown (Ed.), MIT Press, Cambridge, 1996, s. 33.

¹⁴ Catherina Hoskyns, “*Case Studies in African Diplomacy*”, Dar Es Salaam, Nairobi and Addis Ababa, Oxford University Press, ss. vii-91.

Kenya, 2007 yılına kadar askerî anlamda Somali'ye herhangi bir müdahalede bulunmamış, 2007 yılı itibarıyla Etiyopya ve ABD ile birlikte İslam Mahkemeleri Birliğine karşı cephe almıştır. ABD desteğinde Etiyopya işgaline sınırlarını kapatarak Kenya'ya kaçmak isteyen militanları tutuklamıştır. 2007 yılında teşkil edilen “*The African Union Mission in Somalia*” (AMISOM)'a 2011 yılında 3500-4000 kişilik kuvvetiyle katılan Kenya, Eş-Şebab terör örgütüne karşı mücadelede önemli bir aktör olarak yer almaktadır. Kenya, Eş-Şebab'ın terör saldırılarının önemli hedeflerinden birisi olmuş ve 180'den fazla asker hayatını kaybetmiş, turistlere yönelik kaçırma ve bombalı saldırı yaşanmıştır.¹⁵ Kenya'dan zaman zaman askerlerini Somali'den çekeceğine dair açıklamalar gelse de Etiyopya'ya karşı bölgesel dengeler açısından bu kararı verebilmesi kolay değildir. Kenya, Somalili gruplara iç savaşın devamı için silah desteğinde bulunmasa da, Somali'deki birçok savaş aşası, siyasi gruplar ve kabile liderleri düzenli şekilde siyasi ve ticari nedenlerle Kenya ile ilişkilerine devam ettirmektedir.

Kenya'nın Somali'de politikasını değiştirmek zorunda kalmasının esas nedeni, Kenya Başbakanı Daniel Arap Moi'nin 2002 yılında ABD Ulusal Savunma Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada açıkça belirttiği üzere “Büyük Somali” fikrinden korkulmasıdır.¹⁶ Ayrıca, 11 Eylül saldırıları sonrası radikal selefi terör örgütlere karşı küresel mücadele önem kazanmış, Eş-Şebab terör örgütünün Somali içerisinde elde ettiği toprak kazanımlarının ülke dışına yayılma tehlikesi, Kenya'nın Somali asıllı vatandaşlarına ve mültecilere bakışına şüphe katmıştır.

Kenya'da yaşayan Somalili nüfusun ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle göçün gittikçe artması, Somalili entelektüel nüfusun Kenya'nın yönetimini etkileyecek konumda bulunması ve bölge halkının mecliste temsilcilere sahip olması nedeniyle Kenya'nın Somali politikasının Etiyopya'dan farklı olarak daha ılımlıdır. Bununla birlikte, pek çok

¹⁵ Sedat Aybar, “Kenya'da Terör Kimin İşine Yarar”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 2013, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml?cid=2> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

¹⁶ “Moi Speaks at the American Defence University”, <http://qaranka.com/right/scan051a.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

Somalili iş adamı Nairobi'ye yerleşmiş ve Kenya ekonomisine büyük katkı sağlamışlardır. Somali'de bulunan birçok sivil toplum örgütü ve uluslararası kuruluşlar da Nairobi'ye taşınmıştır. Hatta bu konuyla ilgili Afyare Abdi Elmi alan araştırması için gittiği Nairobi'de görüştüğü birçok Somalili aydın, siyaset adamı, bürokrat ve yabancı diplomatların olması sebebiyle Somali'nin başkenti izlenimi verdiğini ifade etmiştir.¹⁷ Bu grupların yanı sıra iç savaşın yarattığı pek çok savaş ağası (*warlord*) kendilerine Nairobi'de rahat bir ortam bulmuşlardır.¹⁸

Kenya'nın kıyı bölgelerinde yaşayan Müslüman nüfus için ise güvenlik ve adalete ilişkin sorunlar ile genç işsizliği siyasal gerilimi artırmaktadır. Kıyı bölgelerde yaşayan Müslümanlar arasında yeşeren selefi terörizm tehdidi karşısında Kenya makamlarının sosyal ve ekonomik tedbirler yerine sertlikle karşılık vermesi, Somali sınırından kaynaklı tehdit algısını da yükseltmektedir.¹⁹ Bunun sonucunda, eğer Kenya Somali'ye karşı daha aktif bir politika yürütmezse, istikrarlı bir sınır komşusu olması halinde Somali, Kenya için büyük bir tehdit unsuru olacağı düşüncesi kuvvet kazanmıştır.

Kültür ve din bağı olmasına rağmen ülkelerin politikaları ve güvenliği bağlamında izleyeceği çizginin daha çok sınır komşularına bağlı olduğunu görmekteyiz. Wallensteen ve Sollenberg'in belirttiği üzere sınır komşusu ülkeler iç savaşların sona erdirilmesi noktasında oldukça kritik bir role sahiptir.²⁰ Kenya Somali'de yaşanan iç savaş ve terör sorununun çözülmesi için 17 yılda düzenlenen 17 toplantının üçüne ev sahipliği yapmıştır. Kenya doğu sınırında güçlü bir Somali devleti bulunmasını çıkarlarına aykırı bulmakta, ancak Somali'de bulunan terör örgütü Eş-Şebab'ın Kenya için de tehdit oluşturması örgüte destek verilmesinin

¹⁷ Afyare Abdi Elmi, a.g.e., s. 170.

¹⁸ Francis Openda, Cyrus Ombati, "Kenya: Warlords Who Call Nairobi Home", AllAfrica - All the Time, 16 October 2004, <http://allafrica.com/stories/200410180169.html> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

¹⁹ Dominic Burbidge, a.g.e., s. 24.

²⁰ Peter Wallensteen & Margereta Sollenberg, "Armed Conflict, 1989-2000", *Journal of Peace Research* 38, Issue 5, 2001, s. 44.

önüne geçmektedir. Somali bayrağında bulunan yıldızın uçlarının gösterdiği yerler olan Etiyopya-Ogaden ile Kenya-Kuzey Doğu Bölgesi Somali'nin yayılcı politikasının simgesi olarak durmaktadır. Ancak, Kenya'nın Etiyopya'ya göre duruma yaklaşımda daha ılımlı bir strateji izlediği ve Somali'nin iç sorunlarına çözüm bulunmasında daha girişken ve aktif bir politika izlemeye başladığı söylenebilir.²¹

Afrika Boynuzu'nda Etiyopya, Kenya ve Somali arasında iş birliğini geliştirici adımlar atılabilmesi yolunda Etiyopya'nın Mavi Nil Nehri üzerinde inşa ettiği Rönesans Barajı'nın üreteceği elektrik başta olmak üzere yaratacağı katma değerler ile büyük önem taşımakta. Kenya, Rwanda, Tanzania ve Uganda gibi Doğu Afrika ülkeleri Etiyopya'ya barajı inşa etme hakkı konusunda desteklemekteler. Juba ve Shabelle nehirleri havzalarına sahip Somali'nin barajdan gelecek sudan faydalanabilmesi Etiyopya ile ilişkilerine önemli etki oluşturabilecektir. Zira yıllardır devam eden kuraklık ve kıtlık sorunlarının çözülmesi bölge ülkeleri arasında yaşanan göç olaylarının da önüne geçmesi muhtemeldir.²² Etiyopya'nın son yıllarda uluslararası sorunlarını çözme yolunda attığı adımlarla birlikte değerlendirildiğinde barajın faaliyete geçmesi ile birlikte Afrika Boynuzu'nda yeni bir dönem başlayabilir.

3. Somali'nin Karasuları, Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Yaklaşımı

Afrika ülkelerinin kara sınırları olduğu kadar deniz sınırlarında da çözümlenemeyen problemler mevcuttur. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte tüm dünyada olduğu gibi bölgede keşfedilen zengin hidrokarbon rezervleri sonrası ülkeler karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeleri üzerindeki haklarını uluslararası

²¹ Afyare Abdi Elmi, s. 31.

²² Ashok Swain, "Grand Ethiopian Renaissance Dam: Catalyst for basin-wide water cooperation?", The Africa Report, 4 Ağustos 2020. <https://www.theafricareport.com/35797/grand-ethiopian-renaissance-dam-catalyst-for-basin-wide-water-cooperation/> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

alandan aramaya başlamışlardır. Deniz sınırı sorunu sadece Afrika'da değil dünyanın dört bir yanında birçok ülkenin arasında mevcuttur. Özellikle küçük adaların sahip olduğu karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesi ve bu adaların sahibi sorunsalları birçok ülkeyi karşı karşıya getirmektedir. Buna yönelik olarak çoğu ülke hakkını aramak üzere çözemediği sınır problemlerini Uluslararası Adalet Divanı'na taşımaktadırlar.

Her bölgenin farklı tarihî bağları, doğal kaynakları ve coğrafi konumu ülkeler arasında hakkaniyetin sağlanmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Bu sebeple Uluslararası Adalet Divanı da ülkeleri daha çok kanunda yazan şekliyle olması gerektiğiyle değil öncelikle ülkelerin kendi arasında her ikisinin de lehine olacak şekilde anlaşmaya varmasını istemektedir. Önceden sadece balıkçılıkla ilgili olan sorunlar artık uluslararası petrol şirketlerinin bölge ülkeleri ile yaptıkları uzun dönemli anlaşmalar sonrası doğal kaynak keşifleri ile birlikte daha ciddi bir hal almıştır. Ayrıca birçok Afrika ülkesindeki istikrarsız yönetimlerin yerini artık güvenilir hükümetlerin almasıyla birçok yabancı yatırımcı için bölgenin değeri daha da artmıştır. Kenya'yı yukarıda belirtildiği üzere birçok şirket için yatırım noktası olduğunu görmekteyiz. Somali'nin de gerek kara sınırları gerekse deniz sınırları içinde sahip olduğu potansiyel zengin petrol rezervleri gelecekte ülkeyi coğrafi konumuyla birleşince çok önemli bir noktaya taşıyacağı aşikârdır. Hatta Kenya ile olan sınır anlaşmazlığı olan bölgedeki şirketlere Somali ile yeniden bir anlaşma yapabileceklerinin sinyalini vermiştir.

Somali hükümetleri ve uluslararası toplum 1999'dan bu yana, açık denizlerde korsanlıkla ilgili meseleler, Münhasır Ekonomik Bölge ilanı ve karasularında yasadışı balıkçılıkla mücadele gibi birçok hukuki ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kaldı.

Somali karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesine geçmeden önce kavramsal olarak karışıklığa sebep olan karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin tam olarak ne anlama geldiği üzerinde durmak gerekir.

Karasularının genel olarak tanımı ve kapsamına bakacak olursak; "kıyı devletinin kara ülkesini çevreleyen uluslararası hukuka uygun

olarak belirli bir genişliğe kadar uzanan kıyı devlete ait deniz alanı.”²³ şeklinde ifade edilebilir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) 2. maddesine göre “Bir ülkenin egemenliği iç suları ve takımda olması halinde ona ait sularının ilerisinde kıyısı ile bitişik bölge sınırı arasında kalan bölümü o ülkenin karasularıdır”. Aynı sözleşmenin 3. maddesinde ise “Her devletin kara sularının genişliğini tespit etme hakkına sahip olduğu belirtilirken, bu alanın 12 deniz milini aşmayan genişlikte olması” gerektiği öngörülmüştür.²⁴

BMDHS’nde kara sularının hukuki statüsü hakkında ise “kıyı devleti, bu sularda ve üzerindeki hava sahasında geniş yetkilerle donatmıştır. Kıyı devletinin kara sularında egemenliği kara suların deniz yatağını ve toprak altını ve aynı zamanda üzerindeki hava sahasını da kapsar. Kıyı devleti kara sularına sahip olmakla bu yetkisini ilana tabi olmaksızın kullanabildiği” belirtilmiştir.²⁵

Ülkeler için egemenlik kavramının kapsamını sınırlayan bazı hususlar vardır; açık denizlerin serbestliği ilkesi de bunlardan biridir. Bu kapsamda yabancı devletlerin seyrüsefer deniz seferlerinin kesintisiz bir şekilde devam etmesi bir haktır. “Zararsız Geçiş Hakkı” denen bu hak; kıyısı bulunsun ya da bulunmasın, bütün devletlere ait gemiler, sahil devletin barışına, düzenine ve özellikle güvenliğine etki etmeden geçebilmesini sağlamaktadır. Diğer bir sınır ise sahildar devletin diğer devletlere ait gemilerdeki yargılama hakkıdır. Bu sınırlamaların dışında kıyı ülkesinin egemenliği tamdır.²⁶

²³ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri, 2. Kitap*, Ankara, 3. Bası, 1993, s. 293.

²⁴ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, 1982. bkz. <http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/UNCLOS.pdf> , (Erişim Tarihi: 28 Mart 2011). Enver Bozkurt “Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2006, Cilt 2, No: 5 ss. 50-74.

²⁵ Nuray Karapınar, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar”, *Doğal Kay. ve Eko. Bült.*, 2015, Sayı 20: 13-21.

²⁶ Mesut Hakkı CAŞIN, “Askeri ve Stratejik Açından Montreux’nün Dünü ve

Karasularından sonra gelen ve kenar devletin sınırlı da olsa bazı noktalarda yetkilerini kullandığı açık deniz bölgesini kapsayan alana bitişik bölge denir. Cenevre’de 1958 yılında düzenlenen konferansta bitişik bölge ile ilgili bazı değişiklikler yapılmış ve 1982 tarihli BMDHS 33. Maddesi ile farklı olarak karasularının bittiği noktadan 12 mil ötesi olarak belirlenmiştir.²⁷

Bitişik bölgenin amacını inceleyecek olursak; karasularının üç mil olduğu dönemde devletlerinin bu kadar küçük alanda bazı haklarının tehdit edilmesi durumu ortaya çıkmasından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bitişik bölge ile hem kıyı devletin hareket alanı genişletilmiş hem de denizlerin serbestiyeti ilkesinin devamlılığı ve istikrarı sağlanmıştır.²⁸

Kıta sahanlığı kavramı coğrafi ve hukuki açıdan farklı anlamlara gelmektedir. Fakat çalışmamız daha çok hukuk alanını ilgilendirmesi sebebiyle bu yönlü ele alınacaktır.²⁹ Kıta sahanlığı kavramı BMDHS’de şu şekilde belirtilmiştir:

“Bir kıyı devletin Kıta Sahanlığı, kara ülkesinin doğal uzantısı boyunca Karasularının ötesinde kıta kenarının dış sınırına kadar uzanan veya kıta kenarının dış sınırının (200 mile kadar uzanmadığı) yerlerde, Kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 mile kadar uzanan su altı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını kapsar”³⁰

Geleceği”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni”, Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Kültür Sanat Basımevi, Yıl 37, Sayı 1, 2017, s. 82.

²⁷ G. Ç. Ceyhun, E. Z. Oral, “Türkiye’nin Deniz Alanlarındaki Sınır Anlaşmaları ve Güncel Durum”, Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu, Ersan Başar (Ed.), Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon, ORSAM Kitapları No: 2, Ankara, Mart 2011, s. 9.

²⁸ Bülent Okan Güngören, “Türkiye’nin Deniz Yetki Alanları Üzerine Bir İnceleme”, Dokuz Eylül Üniversitesi (Yayınlanmamış Tez), 2006, ss. 55-58.

²⁹ Nuray Karapınar, ss. 13-21.

³⁰ Arda ÖZKAN, “Kıta Sahanlığının Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat Ve Doktrin”, *The Journal of Academic Social Science Studies*,

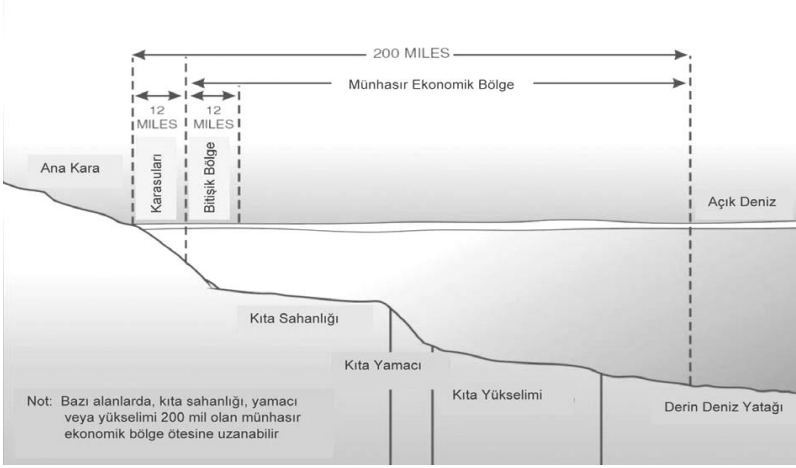
şeklinde tanımlanmıştır.

Kıta sahanlığı bölgesinin kapsamı incelendiğinde kenar devlet bu deniz bölgesinde doğal kaynakların aranması ve işlenmesi konusunda sınırlı yetkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Güvenlik, ulaşım ve canlı kaynaklardan yararlanmada ise açık deniz statüsündeki hususlar geçerlidir.³¹

BMDHS'ne göre,

“Kıyı devletine kara sularının başladığı hattan itibaren 200 mil genişlikteki deniz alanında kalan su katmanı ile deniz yatağı ve onun toprak altında ekonomik haklar ve yetkiler tanıyan denizalanı münhasır ekonomik bölge (MEB)” olarak tanımlanmıştır. Aynı sözleşmeye göre “MEB özel hukuki rejime tabidir. Kenar devletinin hak ve yetkileri ile diğer devletlerin hakları ve serbestlikleri BMDHS'nin ilgili maddeleriyle düzenlenmiş ve Münhasır Ekonomik Bölge, BMDHS'nin 55'ten 60'a kadar olan maddelerinde açıklanmıştır. Münhasır Ekonomik Bölge kavramı daha çok ekonomik ve hukuksal bir anlama sahiptir. Kıta sahanlığı kavramı ile karşılaştırıldığında MEB kavramının daha geniş bir uygulama alanı vardır. Bu nedenle uluslararası alan ve güvenlik anlamında ülkeler genelde kıta sahanlığı yerine MEB kavramının üzerine yoğunlaşmaktadır.”³²

Şekil-1: BMDHS (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi)'ne göre Deniz Alanları³³

Münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı arasındaki farklar ise; Kıta sahanlığının doğal oluşum, münhasır ekonomik bölgenin ise suni olduğu, kıta sahanlığının istisna durumlarda 350 mile kadar çıkabileceği, münhasır ekonomik bölgenin ise mutlak şekilde 200 mil olacağı belirtilmiştir. Münhasır ekonomik bölgenin kıta sahanlığından ayıran su kütleindeki kaynaklara da sahip olma hakkını içermesi, ancak münhasır ekonomik bölgede ise balıkçılık, bilimsel araştırma yapma ve suni ada yetkisinin kıyı devletine ait olmasıdır.³⁴

Bu kavramsal çerçevede Somali'nin deniz sınırlarının belirlenmesine yönelik olmak üzere, 10 Eylül 1972'de Somali Parlamentosu, 37 sayılı Kara Denizleri ve Limanlar Kanunu'nu kabul etmiştir. Böylece, Somali

³³ http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/kutuphane/ekonomi-bultenleri/2015_20/3.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

³⁴ Ümmühan Elçin Ertuğrul, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine Göre Kıyı Devletinin Egemen Hakları", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017, C. XXI, Sa. 1, s. 55.

karasularını kıtasal ve ada sahillerinde 200 deniz miline çıkarmış ve 26 Ocak 1989'da Parlamento, Somali Denizcilik Kanununu kabul ederek karasularını ve münhasır ekonomik bölgesini belirlemiştir. 9 Şubat 1989'da ise Somali parlamentosu, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesini (*United Nations Convention of the Law of the Sea-UNCLOS*) onaylamıştır. Anlaşma ile ulusların dünya okyanuslarını kullanma haklarını ve sorumluluklarını tanımlamış ve aynı zamanda işletmeler, çevre ve deniz doğal kaynaklarının kullanımı anlamında kılavuzlar oluşturulmuştur. 1982 UNCLOS Somali'ye 350 millik bir kıta sahanlığı ve MEB sağlamıştır.³⁵

İç savaş sonrası Somali geçici parlamentosu, Somali hükümeti ile Kenya arasında oluşturulan mutabakat zaptına tepki gösteren kamuoyunu dikkate alarak 25 Ekim 2011 tarihinde bu konuda dördüncü yasayı (*Dhahal-Dhawr*) kabul etti. Ayrıca Somali'nin denizlerini yönetmesini sağlayan 1989 Deniz Yasasını destekleyen başka bir yasayı da onayladı. Parlamento, konuyu Somali'nin etkili bir şekilde müzakere etme kapasitesine sahip olana kadar Somali'nin denizcilik kaynakları ile ilgili hükümet faaliyetlerine moratoryum uygulayarak mutabakat zaptını geçersiz kıldı. Sonunda, parlamento yasayı ihlal eden herkesin hain kabul edileceğini ilan etti.³⁶

Birçok Somalili, özellikle yasa koyucular, Kenya ve bazı Batılı petrol şirketlerinin Somali'nin kaynaklarını sömürdüğüne ve zayıf bir Somali devletinden faydalandığına inanmaktadır. Somalili gazeteciler, politikacılar ve aydınlar Somali kamuoyunu harekete geçirerek Somali'nin topraklarının ve kaynaklarının bir kısmını Kenya'ya kaybettiğine dair yaygın bir düşünceye sahipler. Bunun Somali hükümeti için korsanlıkla mücadele mevzuatı veya denizle ilgili başka bir yasa geliştirmede ciddi etkisi olmuştur.

³⁵ “UNCLOS Convention Overview”, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

³⁶ Afyare Elmi, Ladan Affi, Barriers to Developing Anti-Piracy Law in Somalia”, *Al Jazeera Centre for Studies*, 20.11.2014, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2014/11/2014112010310522448.html>.

Başarısız devlet (*failed state*) tanımına tam olarak uygun nitelendirilen Somali, iç savaş nedeniyle devlet kurumlarının hafızasını yitirmiş, Kenya ile olan deniz sınırını bağımsız olarak sınırlama ve Kenya ile eşit pozisyonda müzakere etme kapasitesi de kaybolmuştur. Somali yetkilileri karmaşık denizcilik konularını anlama ve idare etme konusunda zayıf kalmışlar ve bu konuda politika oluşturmak konusunda net bir tutum sergileyememişlerdir.

Somali kıyılarındaki korsanlığın yükselmesi nedeniyle, denizcilik sorunları çeşitli hükümetler ve uluslararası ajanslar için bir öncelik haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Somali Özel Temsilcisi (*Special Representative of the Secretary General-SRSG*) Ahmedou Ould Abadallah, Ekim 2008'de Somali'ye BM Genel Sekreterine sunulmak üzere kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda yardımcı olmaya başladı. Somali Özel Temsilcisi'nin ofisi ayrıca Somali hükümetini, kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda Norveç hükümetinin ve Norveç Petrol Müdürlüğü'nün yardımını kabul etmeye ikna etti. Bunu takiben, Kenya ve Somali, aralarındaki deniz anlaşmazlığını çözmek için 7 Nisan 2009 tarihinde Mutabakat Zaptı imzaladı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Somali Özel Temsilcisi'nin yardımıyla Somali Geçiş Hükümeti Nisan 2009'da Kıta Sahaneliği Sınırları Komisyonu'na ön bilgi ile birlikte Mutabakat Zaptı'nın tam metnini sundu. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Somali Özel Temsilcisi Ould Abdallah ve Somali kabinesi Mutabakat Zaptı'nı Kenya ile deniz sınırını çizecek bir ön adım olarak görmekteydiler. Ancak, Somali medyası Mutabakat Zaptı'nın Kenya ile imzalanmasını kamuoyuna ihanet olarak lanse etti ve Somali hükümetinin ülkenin çıkarlarını sattığını savundu. Somalili politikacılar ise çelişkili tutum içerisine girdiler. Eski Başbakan Omar Abdirashid Ali Sharmarke, biri Kenya ile mutabakat zaptını savunan diğeri ise Somali parlamentosunun anlaşmayı reddetmesini destekleyen iki çelişkili doküman sundu. İlk olarak Sharmarke, Kenya tarafından Kıta Sahaneliği Sınırları Komisyonu'na (*Commission on the Limits of the Continental Shelf-CLCS*) gönderilen haritalarda belirtilen denizcilik bölgesi iddialarına itiraz etmesine rağmen, Somali ve Kenya'nın dış kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda CLCS'nin tavsiyelerde bulunmaya devam

etmesini kabul etti. Ancak Başbakan Sharmarke iki ay içerisinde tutumunu değiştirerek BM Genel Sekreterine, mutabakat zaptının Somali parlamentosu tarafından reddedildiğini bildiren ve dava edilemez olduğunu tekrarlayan başka bir mektup daha sundu. 2012 yılında göreve başlayan yeni hükümette de kafa karışıklığı devam etmekteydi.³⁷

Yeni Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Şeyh Mahmud'un Somali Sahili Korsanlığı Temas Grubu'nun toplantısında yaptığı konuşmada doğru bir şekilde Somali Deniz Yasası'nın UNCLOS III ile hiçbir muğlaklık bulunmadan uyumlu olduğunu aktarırken, Başbakan Abdi Farah Shirdon ve kabinesi ise bir basın açıklaması ile 37 sayılı Kara Denizleri ve Limanlar Kanunu'nu desteklemiş ve Somali'nin Kenya ile deniz sınırlarının sınırlandırılmasına ilişkin herhangi bir diyalog açmanın doğru zaman olmadığını söylüyordu. 4 Şubat 2014'te Somali Dışişleri Bakanı Abdurahman Beileh, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon'a Kıta Sahanlığı Sınırları Komisyonu'nun (*Commission on the Limits of the Continental Shelf-CLCS*) Somali ve Kenya dış kıta sahanlığı hakkında herhangi bir öneri getirmemesini isteyen bir mektup yazdı. Beileh ayrıca, Mutabakat Muhtırasının "hükümsüz ve geçersiz" olarak görülmesi gerektiğinin altını çizdi ve Somali davasında mutabakat referanslarının tamamen kaldırılmasını istedi.³⁸

Hasan Şeyh Mahmud, 30 Haziran 2014 tarihinde Somali Denizcilik Yasası ile ilgili yaptığı açıklamada "Somali Federal Cumhuriyeti için münhasır ekonomik bölge sualtında veya toprak altında olsun, doğal kaynakların araştırılması, korunması ve yönetilmesi, sulardan, akımlardan ve rüzgârdan enerji üretimi gibi bölgenin ekonomik egemenlik haklarına sahip olmasıdır"³⁹ diyerek münhasır ekonomik bölgeden ne anladıklarını net şekilde ifade etmiştir.

³⁷ A.e.

³⁸ A.e.

³⁹ <https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Exclusive%20economic%20zone%20of%20Somalia> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

Somali için münhasır ekonomik bölge kavramını önemli kılan esas nedenlerden birisi, Somali'nin Afrika'nın en uzun sahil şeridinde ve kıtanın en zengin balık rezervlerine sahip olmasıdır. Bölgedeki balıkçılık açısından zenginliği, soğuk besin bakımından zengin olan yeraltı okyanusu sularının kıyıya yayılmasının bir sonucudur. Okyanusa kıyısı olması dolayısıyla fitoplankton ve zooplankton* açısından zengin olması sebebiyle açık denizde yaşayan ekonomik değeri yüksek balıkların yaşaması için uygun ortam sağlamaktadır.⁴⁰ Ayrıca bölgenin Yemen ve Kenya açıklarında olduğu gibi potansiyel petrol rezervlerine sahip olması önemini artırdığı gibi, Kenya tarafından lisans verilen petrol şirketlerinin katılımıyla Kenya ile yaşanan deniz sınır problemini daha da karmaşıklaştırmıştır.

4. Somali - Kenya Deniz Sınırı Sorunu

Bir kenar devleti olarak Somali özellikle uluslararası ticaret için Afrika Boynuzu'ndaki en uzun sahil şeridi ile stratejik bir öneme sahiptir. Bu stratejik konumunu da etkili ve caydırıcı bir kara, hava ve deniz gücü ile sağlayabilir. Özellikle sahip olduğu uzun sahil şeridi deniz gücü ve özellikle korsancılığa karşı güvenlik anlamında Sahil Güvenliğe ihtiyacını ortaya çıkartmaktadır. Özellikle birçok devletle karşılaştırıldığında (Çin, Vietnam ve Filipinler de dâhil olmak üzere Güney Çin Denizi'nde) soruna sebep olan karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge konusunda güneyinde herhangi bir devlet olmaması aslında ülkeyi oldukça avantajlı bir konuma sokmaktadır. Uzun sahil şeridiyle paralel olarak sahip olduğu oldukça geniş kara suları, kıta sahanlığı münhasır ekonomik bölgesi ülkeye bu bölgede oldukça geniş bir alanda hâkimiyet sağlamaktadır.

Bağımsızlığından bu yana hem iç hem de dış siyaseti çatışma ve iç savaşlarla geçen Somali, kendi içinde yaşadığı sorunlar nedeniyle, komşu ülkeler etkilerini Somali üzerinde artırmışlar ve ülkenin zayıflığı üzerinden kapasiteleri doğrultusunda çıkar sağlamaya çalışmışlardır.

* Bitkisel planktonlara "fitoplankton", hayvansal olanlarına ise "zooplankton" adı verilir.

⁴⁰ <http://securefisheries.org/sites/default/files/SecuringSomaliFisheries-FullReport.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

Son dönemde Somali, devletin yeniden inşası sürecinin yavaş da olsa başarılı yürütmesi ve El-Şebab terör örgütünün etkisinin azalmaya başlaması ile toparlanma sürecine girmiştir. Özellikle yaklaşık 3000 kilometre sahil şeridinde sahip ülkenin balıkçılık ve petrol-gaz potansiyelini kullanarak çöken ekonomisini düzeltme yoluna girmiştir.⁴¹ Ülke iç sorunlarını çözdükçe uluslararası alanda göz önünde bulundurulmayan yasal haklarını aramaya ve egemenliğini korumaya yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır.⁴²

Etiyopya ile Ogedan, Kenya ile Kuzey Doğu Bölgesi'ndeki etnik Somalilerin durumu ve Kenya ile deniz sınırı sorununa çözüm arama çalışmaları bunların en önemlilerinden bir kaçıdır. Afrika'nın Hint Okyanusunda bulunan kıyısındaki 100.000 kilometrekarelik dar üçgen şeklindeki alan Kenya ve Somali arasındaki deniz sınırı anlaşmazlığının temelini oluşturmaktadır. İki ülke de söz konusu bölgenin zengin petrol ve gaz kaynaklarına sahip olması sebebiyle hak iddia etmektedir.⁴³

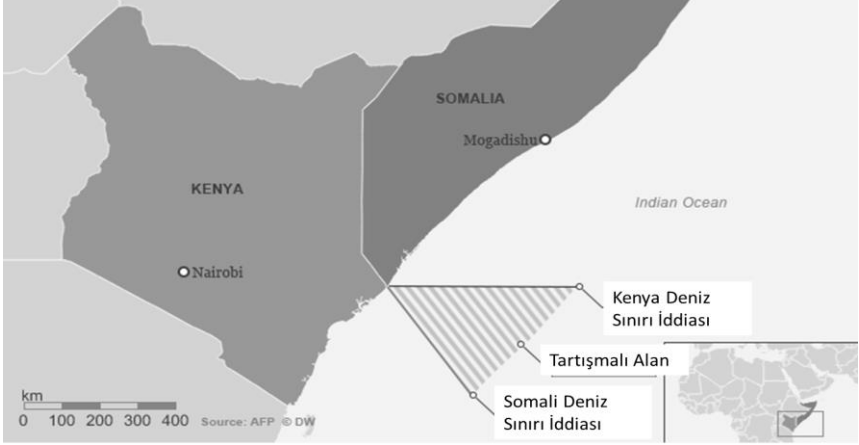
Kenya, deniz sınırlarının enlem çizgilerine paralel olacak şekilde görüşlerini oluşturmakta ve bu durum Kenya'ya oldukça geniş bir alan sağlamaktadır. Bu kapsamda, Kenya yapmış olduğu anlaşmalarla bu sınırlara göre bazı uluslararası şirketlere petrol çıkarma ruhsatını vermiştir. Fakat Somali deniz sınırlarının bu şekilde belirlenmesini kabul etmemektedir. Somali, iki ülke arasındaki deniz sınırının eşitlikçi bir çizgi (*equidistant line*) olması gerektiğini ve Kenya'nın tartışmalı bölgedeki petrol arama faaliyetlerinin yasa dışı olduğunu iddia etmektedir. Somali, deniz sınırının güneydoğu kara sınırının bir uzantısı olarak uzanması gerektiğini iddia etmektedir. (Harita 2)

⁴¹ <http://allthingsomali.com/somalia-sues-kenya-at-the-international-court-of-justice/> (Erişim Tarihi: 25.04.2020)

⁴² Türkiye için anlam ve önemi bkz. Sedat Aybar , Değişen Afrika, Yeni Paylaşım Savaşı ve Türkiye'nin Stratejisi, 7 Ocak 2020 <https://www.dunyabulteni.net/afrika/degis-en-afrika-yeni-paylasim-savasi-ve-turkiyenin-stratejisi-h457154.html> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

⁴³ www.dw.com/en/kenya-or-somalia-who-owns-the-sea-and-what-lies-beneath/a-19557277 (Erişim Tarihi: 25.04.2020)

Harita 2: Somali – Kenya Deniz Sınır Anlaşmazlık Bölgesi

Konunun tarihi sürecine bakacak olursak Kenya, Somali ile deniz sınırını dört kez değiştirmiştir. İlk olarak, UNCLOS'un 15. Maddesinde belirtilen eşitlik ilkesini izleyen 1972 tarihli Bölgesel Sular Yasası ile bir sınır oluşturulmuştur.⁴⁴ İkincisi, 28 Şubat 1979'da Kenya Cumhurbaşkanı'nın, 1 derece 38'inci enlem ölçüsünü takiben sınırı 19'a çeviren bir Kenya Başkanlık Bildirisi yayınladığında gerçekleşmiştir.⁴⁵ Kenya, deniz sınırını 1972 Bölgesel Sular Yasası'nın belirlediği 1989 tarihli Denizcilik Bölgeleri Kanunu ile 1989'da üçüncü kez tekrar belirlemiştir.⁴⁶ 17 yıl sonra Kenya, 9 Haziran 2005'te yayınlanan ve hâlen devam eden davada itiraz edilen sınır çizgisini kuran Kenya Başkanlık Bildirgesi'nde dördüncü kez sınırı değiştirmiştir.⁴⁷ Buna ek

⁴⁴ Territorial Waters Act 1972 (Act No. 2 of 1972) <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken3571.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

⁴⁵ Proclamation by the President of the Republic of Kenya of 28 February 1979, <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken4655.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

⁴⁶ Maritime Zones Act, 1989 (Cap. 371). <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken3534.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

⁴⁷ Presidential Proclamation of 9 June 2005, pursuant to article 16, paragraph 2, and

olarak, 1988 yılında Kenya ile deniz sınırı sınırlarını belirleyen Somali Denizcilik Yasası, Kenya'nın ihtilafı deniz bölgesi üzerinde yaptığı tarihî iddialarla doğrudan çelişmektedir. Bu nedenle, Kenya'nın söz konusu bölgedeki tarihî iddiası, Somali'nin iddiasından daha meşru değildir. Kenya'nın söz konusu deniz bölgesine olan tarihî iddialarının tutarsızlığı, Kenya'nın bu toprak üzerinde tarihten gelen bir hakkı olduğu iddiasını geçersiz kılmaktadır.⁴⁸

1979 tarihli Kenya Başkanlık Bildirgesinde ilk talep edildiği gibi enlemin paralelinde olmasıdır. Bu deniz sınırı, 2005'teki İkinci Başkanlık Bildirgesi'nde daha fazla doğruluk için revize edilmiştir. 2009 yılında, Birleşmiş Milletler Kıta Sahaneliği Sınırları Komisyonuna sunulduğunda Kenya, 200 deniz mili ötesinde iddiasını kıta sahanlığının dış sınırlarına uzatmıştır.⁴⁹

2009 yılında, her iki ülke de Birleşmiş Milletler'in sınır anlaşmazlıklarına aracılık etmekten sorumlu Kıta Sahaneliği Sınırları Komisyonunun sınır çizgisini bir kez ve bundan sonraki zamanlar için sınırsız olarak belirlemesi gerektiği konusunda anlaşıldılar. Ayrıca, konunun mahkemeye gitmesini gerektirmeyecek bir çözüm bulmak için birlikte çalışmaya devam etmeleri konusunda anlaşıldılar. Fakat Somali perspektifinden durum istenilen şekilde çözülemeyince anlaşmazlık yeni bir boyuta geçti. Somali, 35 yılı aşkın bir süren başarısız devlet süreci içerisinde, iki ülke arasındaki enlem sınırı boyunca deniz sınırını kabul etmiş ve herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Somali'de devlet kurumlarının ve ülke içi birliğin giderek güç kazanması ile Somali, Kenya'nın dayattığı hususlara karşı yasal haklarını koruma yolunu seçmiştir.

article 75, paragraph 2, of UNCLOS (L.N. No. 82 of 2005). <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken158811.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

⁴⁸ "Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya) Report", United Nations International Court of Justice, ARGUED: 19 November 2017 DECIDED: 19 November 2017.

⁴⁹ <http://www.theeastafrican.co.ke/news/Somalia-allowed-Kenya-border-case/2558-4302426-107tp64/index.html> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

Somali'nin, Kenya ile mutabakat zaptını imzalamayı reddetmesiyle, BM onayı devreden çıktı ve 12 Mart 2010 tarihinde belge "eyleme geçilmez" olarak nitelendirildi. Bu sebeple 2014 yılında Somali, Kenya'ya Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nda (ICJ) dava açma yoluna gitti. Mahkemeye gitme kararı, ikili veya bölgesel girişimlerin başarısız olması durumunda, deniz alanlarındaki sınır anlaşmazlıklarını çözmenin tek yolu olarak gözükmüştür.⁵⁰

Mahkeme, bugünkü durumda Somali lehine karar verilmesini sağlayan, eşitlik ilkesinin uygulanmasına karar vermiştir. "Eşitlik İlkesi", her bir devletin kıyı şeridinden orantılı olarak uzak olan enlem ve boylam noktalarından oluşan mevcut arazi sınırından denize doğru düz bir çizgi olarak tanımlanabilir. Fakat Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konvansiyonu'nun 15 numaralı kararında bazı istisnaların olabileceği belirtilmiştir. Bu maddeye göre; iki devletin karasularını sınırlamak için tarihî gelişmeler veya diğer özel şartlar nedeniyle sağlam temellere dayanarak iki ülke anlaşmış olduğu durumlarda "Eşitlik İlkesi" geçerli olmayabilir. Bu madde sadece karasularını ifade etse de mahkeme tarafından münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı içinde geniş manada kapsamına alabileceği ifade edilmiştir. Ancak maddede belirtildiği üzere tarihî gelişmelere bakıldığında Kenya ve Somali arasında karşılıklı bir tarihî anlaşma yapılması zor görünmektedir. Buna gerekçe olarak sınırın orantısız bir şekilde Kenya lehine oluşu ve Kenya'nın bu sınırı kendi başına belirlemesi Somali'nin politikasını şekillendirmiştir. Mahkemenin, Kenya'nın iddiası dâhilinde, tarihî bir geçmişten ötürü eşitlik ilkesinin geçerli olmadığını söylemesi mümkün görülmemektedir. Sınır, 15'inci maddede yer alan koşullar dahilinde tarihsel bir argüman olarak kabul etmek için geçerli olmadığından; Kenya, Deniz Hukuku Konvansiyonu'nu ihlal etmektedir. Ayrıca karasuları konusunda devletin güvenliği, ticaretin düzenlenmesi gibi egemenlik haklarını koruyabilmesi adına zaten karasularının 12 mil

⁵⁰ <http://www.statelaw.go.ke/press-statement-on-the-status-of-kenya-somalia-maritime-boundary-dispute-at-the-international-court-of-justice-in-the-hague-the-netherlands/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

güneye doğru sınır hattı çizgisine göre uzanması şartı bulunmaktadır.

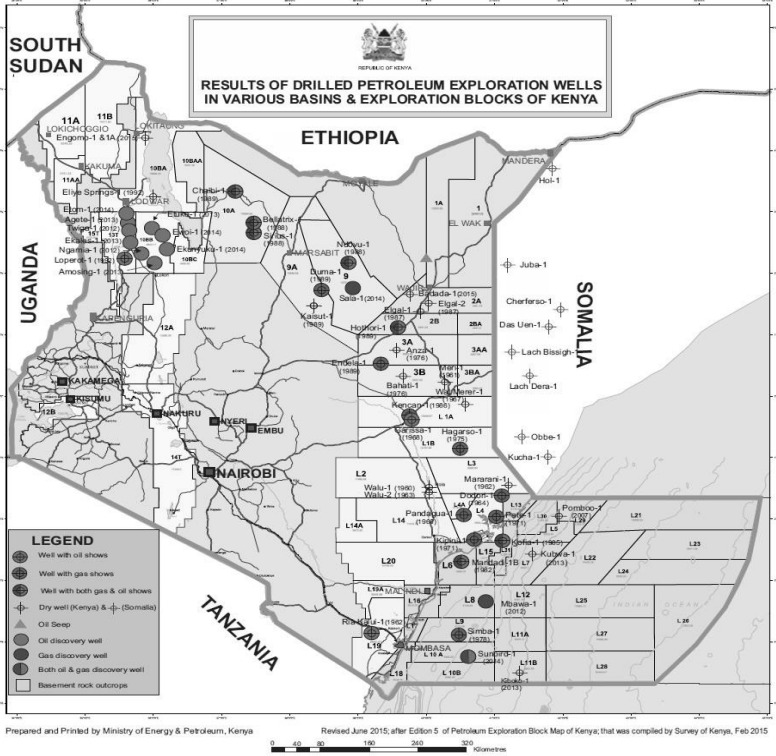
UAD, Deniz Hukuku Konvansiyonu'nun 15. maddesi gereği mahkemenin ihtilafı taraflar arasında arabuluculuk yapabileceğini, Kenya'nın mahkemeyi erteleme konusundaki istekliliğini kabul ettiğini ve bu nedenle Somali'nin egemenliğini kısıtlamak için açık bir girişimde bulunmadığını tespit etmiştir.

Mahkemeye göre tartışmalı alanda meydana gelen ekonomik faaliyetler haklı bir şekilde Somali'ye ait olmalıdır. Ancak, Kenya'nın bu süreçte iyi niyet gösterdiği, Somali'nin de Kenya'nın bölgede yapmış olduğu yatırımlara yönelik giderlerini Kenya'ya geri ödeyen bir ödeme planı oluşturmak için görüşmesi önerilmektedir. Ne olursa olsun Somali, tartışmalı MEB ve kara denizinde yegâne bir iddiaya sahiptir, öngördüğü her şekilde hareket edebilir ve Kenya'nın tartışmalı bölgeye karşı yasal bir hakkı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sınırda yeni bir düzenlemenden doğacak olumsuz durumları ele almak için, mahkeme Somali ve Kenya'yı, her iki tarafın da lehine olacak şekilde, deniz alanlarının potansiyel takaslarını müzakere etmeye teşvik etmiştir. Böyle bir iş birliği olduğu takdirde mahkeme tarafından onaylanacağı belirtilmiştir.

Somali, Uluslararası Adalet Divanı'nın Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve diğer uluslararası deniz kanunları tarafından belirlenen sınırın kesin bir şekilde tanımlamasını istemektedir. Mahkemeye göre tartışmalı durumlarda, eğer herhangi bir doğal engel yoksa her iki kıyı şeridine aynı mesafede olan bir hat boyunca geçici bir sınır çizilir. Daha sonra, bu sınırın her iki taraf için adil olup olmadığını ya da biri ya da diğeri yararları ya da dezavantajları olup olmadığını görmek için bir sınama dönemi uygulanır. Ancak Kenya hükümeti, daha önce anlaşılan sınır çizgilerine sadık kalmaktadır ve yaklaşık 100 yıl boyunca bu çizginin sınır olduğunu düşünerek hareket etmiştir. Buna göre de yatırımlarını planlamış ve uzun vadeli petrol şirketleri ile anlaşmalar yapmıştır.⁵¹

⁵¹ https://www.dur.ac.uk/ibru/news/boundary_news/?itemno=28173&rehref=%2Fibru

Harita 3: Kenya'da Petrol ve Gaz Arama Fırsatları⁵²

Eğer bu karar uygulanırsa Kenya petrol araması yaptığı haritada gözükten potansiyel hidrokarbon yatakları olan L5 ve L22 bloklarından önemli bir kısmı kaybedecektir.⁵³ Bu durum bölgedeki uluslararası enerji şirketlerini oldukça etkileyecektir. 2012 yılında Kenya, şirketlere

%2Fnews%2F&resubj=Boundary+news+Headlines (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

⁵² <https://nationaloil.co.ke/opportunities-for-oil-exploration/>

⁵³ <https://www.theeastafrican.co.ke/tea/news/east-africa/un-top-court-sets-date-for-case-on-kenya-somalia-border-dispute-1350436> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

satış için tartışmalı olan bölgede L-5, L-21, L-22, L-23, L-24 ve L-25 bloklarının da dâhil olduğu sekiz yeni off-shore blok açmıştır.⁵⁴ 2010 yılında Amerikan şirketi Anadarko Petroleum Şirketine L-5 Blokunu vermiştir (Daha sonraki raporlar Anadarko'nun 2012'nin sonlarında veya 2013 başında ilgisinden vazgeçtiğini gösteriyor). L-5, L-21, L-22, L-23 ve L-24, L-25, L-26 ve L-27 bloklarının yine önemli bir kısmı ise eşitlik çizgisinin Somali tarafında yer almaktadır. 2012 yılında İtalyan firması Eni S.p.A'ya, L-22 bloğu ise Fransız şirketi Total S.A'ya verilmiştir. Basında çıkan haberlere göre, 2012 yılında, Total S.A Şirketi'nin Kenya yönetimiyle L-22'yi yüzde 100 oranla işletmek üzere bir üretim paylaşım sözleşmesi yaptığını ve Anadarko tarafından işletilen L-5'in yüzde 40'luk oranına sahip olduğunu doğrulamıştır. Bundan istifade ederek Somali'de enerji şirketlerini tartışmalı bölgeyi araştırmak üzere sözleşme yapmaya davet etmiştir.⁵⁵ Eğer UAD Somali'nin sınır konumunu olması gerektiği gibi belirlerse, Shell ve Dominion Energy'ye ait olan 10, 11 ve 12 numaralı blokların Tanzanya'nın kontrolünde olması durumunun da sorgulanması sonucunu ortaya çıkaracaktır.⁵⁶ Çünkü şu anda Kenya'nın güneyde Tanzanya ile olan deniz sınırı da aynı Somali ile olduğu gibi kara sınırına göre değıl enlemlere paralel olarak belirlenmiştir.

Sorunun geldiğı nokta itibari ile Kenya, Somali makamlarının ise kararın çıkmasını beklemeden ihtilafli sularda petrol ve doğal gaz arama ihaleleri düzenlemesi nedeniyle Somali ile diplomatik ilişkilerini kesmiş, Somali ise attığı adımların yeniden müzakere masasına oturma amaçlı olduğunu açıklamıştır. Kenya'nın UAD'nin vereceğı kararın kendi aleyhine çıkma ihtimalinin yüksek olması gerginliğin artırmasına yol açmıştır.

⁵⁴ "Somalia Takes Kenya to U.N. Court in Oil Rights Row", *Reuters*, Aug. 29, 2014, <http://www.reuters.com/article/us-world-court-somalia-kenya-idUSKBN0GT0FW201408298> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

⁵⁵ "Somalia Invites Energy Companies to Explore for Oil", *BBC*, Dec. 8, 2014, <http://www.bbc.com/news/business-29993447> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

⁵⁶ <https://www.reuters.com/article/us-kenya-exploration/kenya-somalia-border-row-threatens-oil-exploration-idUSBRE83J0M120120420> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

UAD'nin Somali-Kenya deniz sınırı hakkında nihai kararı, şüphesiz Doğu Afrika'nın açık deniz kalkınmasının geleceğini etkileyecektir. Denizaşırı kalkınma için Kenya ve Tanzanya ile sözleşme yapan ve Somali ile bu tür sözleşmeleri düşünen şirketler, UAD'nin anlaşmazlığı ele alış şeklini göz önünde bulundurmaya devam etmektedir. Durum ne olursa olsun, Afrika devletlerinin deniz anlaşmazlıklarını nasıl karşılıklı ve barışçıl bir şekilde çözebileceğine dair önemli bir örnektir. Hâlihazırda Gana ve Fildişi Sahili, Atlantik Okyanusu boyunca bir sınır boğazında faaliyet gösterirken, Tanzanya'nın Malavi Gölü üzerinde bir anlaşmazlığı bulunmaktadır. Uzun vadede bu dava, daha zengin, güvenli ve iş birliğine dayalı Afrika denizcilik ülkelerine doğru hareket etme sürecinin bir parçası olması muhtemeldir.

Sonuç

Kenya'da yaşayan Somali kökenliler ile iç savaş ve kuraklığın taşıdığı mültecilerin Kenya üzerinde yaratmış olduğu olumsuz güvenlik algısı iki ülke ilişkilerini derinden etkilemiştir. Kenya'da Somali'nin yayılcı bir yaklaşımı benimsediğine dair yaygın inanış, gerçekleşen terör saldırıları yüzünden daha da güçlenmiş, Somalilere bakışı olumsuz yönde değiştirmiştir. Etiyopya'dan da etkilenerken Somali'ye yönelik politikasını daha müdahaleci hale getirmiştir. Kenya-Somali arasında baş gösteren deniz sınırı sorunu ise kara sınırında yaşanan sorunların uzantısı olarak işin içine ekonomik boyutu da eklemiştir. Bu kapsamda sorunun çözümünde her iki tarafın iş birliğini artırıcı ve kazan-kazan stratejisi ile yaklaşımlarının barışçıl ve mevcut krizi kötüleştirecek adımlardan kaçınan tarzda olması hem bölgesel hem de küresel güvenlik açısından önem arz etmektedir.

Sorunun çözümü için her iki ülke de UAD'den davanın duruşmasını hızlandırmasını ve mümkün olan en kısa sürede nihai bir karar vermesini talep etmeli ve karara saygılı olacağını açıkça ortaya koymalıdır. Bunun kısa sürede mümkün olmaması durumunda, UAD'nin tavsiyeleri doğrultusunda Afrika Birliği ve IGAD'ın arabuluculuğunun sorunun çözümünde etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira iki ülkenin birbirlerine düşmanca yaklaşımı

bölgede yaşanan sorunların katlanarak artmasına yol açacaktır. Sorunun barışçıl yollarla çözülmesi ise benzer sorunlara sahip diğer Afrika ülkeleri için cesaretlendirici olması açısından önem arz etmektedir.

Summary

Somalia's relations with its western neighbour Kenya is considered more positive from the past to the present compared to Ethiopia. The people of Kenya, consisting of several different ethnic groups, have existed for a long time as a colony similar to Somalis and gained independence in the early 1960s, and their boundaries have been drawn with a dictator similar to other African nations. Post-colonial Kenya has had a much more stable structure than Somalia, although it has sometimes faced domestic problems.

In this study, in addition to the land border problems between Kenya and Somalia, the approach is to look closely to the problems at maritime borders and the key reason for this is that Somali people of origin and Somali refugees in Kenya have a negative effect on the safety perception of Kenya. When studying at the problem from a security perspective, negative effect of Somalia's expansionist policy on the North East region on Kenya-Somalia relations should not be ignored.

The hypothesis of this study was that Kenya identified Somalis living in the country as a security issue in the conflict between Somalia and Kenya regarding the maritime border. The question of how to settle the Somali-Kenya maritime border dispute, which is also on the agenda of the International Court of Justice, is an excellent example of territorial waters, continental shelf and exclusive economic zone disputes in Africa and other parts of the world.

Since the independence of the conterminous states Kenya, Ethiopia and Somalia, problems have arisen among them. Ethiopia has intervened in Somalia's problems through its support to the opposition or by forming groups against the state. Kenya, on the other hand, was not very active in Somalia compared to Ethiopia, but from time to time it acted with Ethiopia, considering the expansionist policy of Somalia and

it idea to unite the Somalis in the region in order to protect its interests.

With the collapse of the Siad Barré dictatorship in 1991, Kenya's policy towards Somalia began to resemble Ethiopia's attitude. Kenya, which has had the same problem with Ethiopia, followed a different strategy by allowing the asylum of thousands of Somalis who came to its borders with the collapse of the regime in Somalia, and as a result, it faced many security problems. After 1991, Kenya has led to a more active policy against Somalia.

After the September 11 attacks, the global struggle against the radical predecessor terrorist organizations gained importance, and the danger of spreading the territorial gains of the terrorist organization Al-Shabab in Somalia has added suspicion to Kenya's perception of its citizens of Somali origin and refugees. For the Muslim population living in the coastal regions of Kenya, problems regarding security and justice and youth unemployment increase political tension. In the face of the threat of Salafist terrorism among Muslims living in the coastal areas, the Kenyan authorities responding violently instead of social and economic measures increases the perception of threat originating from the Somali border.

There are unresolved problems at the maritime borders as well as at the land borders of African countries. Especially after the discovery of rich hydrocarbon reserves in the area, as well as in the rest of the world through the advancement of technology, African countries have begun to claim their rights to territorial waters, continental shelves and exclusive economic zones in the international arena. Somali governments and its international community have faced many legal and security issues since 1999, including issues of piracy on the high seas, the declaration of an Exclusive Economic Zone, and the fight against illegal fishing in territorial waters.

Somali journalists, politicians and intellectuals have a widespread notion that Somalia lost some of its land and resources to Kenya and mobilize the Somali public. This mobilization has had a serious impact on the Somali government in developing anti-piracy legislation or any other law on the sea. Described in full accordance with the definition of

a Failed State, Somalia has lost the memory of state institutions due to the civil war, lost the capacity to independently limit the maritime border with Kenya and to negotiate on an equal position with Kenya. Somali authorities have been weak in understanding and handling complex maritime issues and have not been clear in policy-making on this issue.

One of the main reasons that make the concept of Exclusive Economic Zone important for Somalia is that the country has the longest coastline of Africa and the richest fish reserves of the continent. The richness of fisheries in the region is a result of the spreading of cold nutrient-rich underground ocean waters to the shore. A narrow triangular area of 100,000 square kilometres on the coast of Africa in the Indian Ocean forms the basis of the maritime border dispute between Kenya and Somalia. Both countries claim their rights here because the region in question has rich oil and gas resources.

Kenya forms its views on the maritime borders parallel to the latitude lines, and this situation provides a very large area for Kenya. In this context, Kenya has granted oil exploration licenses to some international companies according to the agreements it has made. However, Somalia does not accept such determination of sea borders. Somalia claims that the maritime border between the two countries should be an equidistant line and that oil exploration activities of Kenya in the disputed region are illegal. Somalia claims that the maritime border should be drawn as an extension of the southeast land border.

In 2014, Somalia sought to sue Kenya at the International Court of Justice (ICJ) in The Hague. The decision to go to court appeared to be the only way to resolve border disputes in maritime areas if bilateral or regional initiatives failed. The court has decided to apply the principle of equality, which allows a ruling in favour of Somalia in the present situation. ICJ has determined that the court can mediate between the disputed parties under the Article 15 of the Law of the Sea Convention, but it has also accepted Kenya's willingness to postpone the court and therefore has not made a clear attempt to restrict Somalia's sovereignty.

As of the point where the problem came, Kenya broke its diplomatic relations with Somalia due to the Somali authorities' decision

to hold tenders for oil and natural gas exploration in disputed waters without waiting for the decision to be taken, and Somalia declared that the steps it took were aimed to sit at the negotiation table again. It is highly probable that Kenya's decision to act against the ICS's has led to an increase in tension.

In terms of both regional and global security concerns, it is essential for both sides to increase their cooperation in the solution of the problem to have a win-win strategy and to avoid steps that will escalate the current crisis. Peaceful resolution of the problem is important in terms of encouraging other African countries having similar problems.

KAYNAKÇA

Kitaplar

BROWN Micheal, "Internal Conflict: Causes and Implications", *The International Dimension of Internal Conflicts*, Michael E. Brown (Ed.), Cambridge, MA: MIT Press, 1996.

CEYHUN, G.Ç., ORAL, E.Z., "Türkiye'nin Deniz Alanlarındaki Sınır Anlaşmaları ve Güncel Durum", *Uluslararası Deniz Hukuku'nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu*, Ersan Başar (Ed.), Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon, ORSAM Kitapları No: 2, Ankara, Mart 2011.

ÇITAK, Emre, ŞEN, Osman, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2014.

ELMİ Afyare Abdi, *Somali Kimlik İslami Hareketler ve Barış*, Açılımkitap, 2012.

HOSKYNS Catherina, *Case Studies in African Diplomacy*, Oxford University Press, 1969

PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 2. Kitap, Ankara, 3. Bası, 1993.

SPENCER John Hathaway, *Ethiopia at Bay, A Personal Account of the Haile Sellassie Years*, Reference Publications, 1984.

Tezler

GÜNGÖREN Bülent Okan, *Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları Üzerine Bir İnceleme*, Dokuz Eylül Üniversitesi (Yayınlanmamış Tez), 2006.

Makaleler

CAŞIN Mesut Hakkı, "Askeri ve Stratejik Açından Montreux'nün Dünü ve Geleceği", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Kültür Sanat Basımevi, Yıl 37, Sayı 1, 2017.

ERTUĞRUL Ümmühan Elçin, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine Göre Kıyı Devletinin Egemen Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XXI, Y. 2017, Sa. 1.

GESHEKTER, Charles L., “Anti-Colonialism and Class Formation: The Eastern Horn of Africa before 1950”, *The International Journal of African Historical Studies*, 1985, Vol. 18, no. 1 s. 1-32.

KARAPINAR Nuray, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar”, *Doğal Kay. ve Eko. Bült.* (2015) 20: 13-21.

Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya) Report, American Model United Nations International Court of Justice, ARGUED: 19 November 2017 DECIDED: 19 November 2017, 2017.

MUSAU Stephen, “Clans’ and Clannism’s Control Over Weak Political Institutions”, *The ITPCM* Vol. IX no. 34 ISSN. 2239-7949 International Commentary, 2013.

ÖZKAN Arda, “Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat Ve Doktrin”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 31, s. 367-386, Winter II, 2015

VANDENBERG Paul, “Ethnic-Sectoral Cleavages and Economic Development: Reflections on the Second Kenya Debate”, *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 41, No. 3 (Sep., 2003), ss. 437-455.

WALLENSTEEN Peter ve SOLLENBERG Margereta, “Armed Conflict,1989-2000”, *Journal of Peace Research* 38, sayı.5, 2001.

WENDT Alexander, “Constructing International Politics”, *International Security*, Cilt 20, No 1,1995.

İnternet Kaynakları

AYBAR Sedat, Değişen Afrika, Yeni Paylaşım Savaşı ve Türkiye’nin Stratejisi,7 Ocak 2020 <https://www.dunyabulteni.net/afrika/degisen-afrika-yeni-paylasim-savasi-ve-turkiyenin-stratejisi-h457154.html> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

AYBAR Sedat, “Kenya’da Terör Kimin İşine Yarar”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 2013, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml?cid=2> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, 1982. bkz. <http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/UNCLOS.pdf>, erişim: 28 Mart 2011. Bozkurt E., 2006. Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı, Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 2, No: 5.

BURBIDGE Dominic, The Kenyan State’s Fear of Somali Identity, 2015, <http://www.accord.org.za/conflict-trends/the-kenyan-states-fear-of-somali-identity/> (Erişim Tarihi:23.04.2020)

MUSAU Zipporah, “Kenya: Can Anyone Reconcile Somali Warlords?” AllAfrica - All the Time, 11 October 2002, <http://allafrica.com/stories/200210100671.html> (Erişim Tarihi: 23.04.2020);

NJERİ Müturi Wa, “Kenya That was Never Kenyan: The Shifta War & The North Eastern Kenya”, <https://medium.com/@muturi/kenya-that-was-never-kenyan-the-shifta-war-the-north-eastern-kenya-e7fc3dd31865> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

OPENDA Francis, OMBATI Cyrus, “Kenya: Warlords Who Call Nairobi Home”, AllAfrica - All the Time, 16 October 2004, <http://allafrica.com/stories/200410180169.html> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

SWAIN Ashok, “Grand Ethiopian Renaissance Dam: Catalyst for basin-wide water cooperation?”, The Africa Report, 4 Ağustos 2020. <https://www.theafricareport.com/35797/grand-ethiopian-renaissance-dam-catalyst-for-basin-wide-water-cooperation/> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

<http://allthingsomali.com/somalia-sues-kenya-at-the-international-court-of-justice/> (Erişim Tarihi: 25.04.2020)

Arusha Agreement on Ending of Kenyan-Somali Border Hostilities.Somali-Ethiopian Agreement.Keesing's Record of World Events(formerly Keesing's Contemporary Archives),Volume13, November, 1967 Kenya, Somalia, Ethiopia, Kenyan, Somali, Ethiopian, Page 22386 <https://www.kenyatalk.com/index.php?threads/today-in-history-shifta-war-long-read.25037/>(Erişim Tarihi: 23.04.2020)

From ‘Shifta’ War to Al Shabaab: Why Kenya is her own worst enemy, <http://owaahh.com/shifta-war-to-al-shabaab/>(Erişim Tarihi:23.04.2020)

Maritime Zones Act, 1989 (Cap. 371). <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken3534.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

Moi Spekas at the American Defence University, <http://qaranka.com/right/scan051a.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

Presidential Proclamation of 9 June 2005, pursuant to article 16, paragraph 2, and article 75, paragraph 2, of UNCLOS (L.N. No. 82 of 2005). <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken158811.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

Proclamation by the President of the Republic of Kenya of 28 February 1979, <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken4655.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

Somalia Invites Energy Companies to Explore for Oil, BBC, Dec. 8, 2014, <http://www.bbc.com/news/business-29993447>(Erişim Tarihi: 27.04.2020)

Somalia Takes Kenya to U.N. Court in Oil Rights Row, Reuters, Aug. 29, 2014, <http://www.reuters.com/article/us-world-court-somalia-kenya/idUSKBN0GT0FW201408298> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

Territorial Waters Act 1972 (Act No. 2 of 1972) <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ken3571.pdf> (Erişim Tarihi: 17.08.2020)

"UNCLOS Convention Overview”, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm (Erişim Tarihi:23.04.2020)

‘Whose peace is it anyway? Connecting Somali and international peacemaking’, http://www.cr.org/downloads/AccordInsight_WomenBuildingPeace_Somalia.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2020)

<http://africanarguments.org/2014/05/09/wole-soyinka-we-must-respond-to-those-who-feel-they-have-a-divine-right-to-mess-up-our-lives-by-magnus-taylor/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

<http://allafrica.com/stories/201712190270.html> (Erişim Tarihi: 25.04.2020)

https://www.dur.ac.uk/ibru/news/boundary_news/?itemno=28173&rehref=%2Fibru%2Fnews%2F&resubj=Boundary+news+Headlines(Erişim Tarihi: 27.04.2020)

Somali - Kenya Deniz Sınırı İhtilafı

www.dw.com/en/kenya-or-somalia-who-owns-the-sea-and-what-lies-beneath/a-19557277 (Erişim Tarihi: 25.04.2020)
<https://www.kdhukuk.com/kita-sahanligi/> (Erişim Tarihi: 16.05.2020)
http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/kutuphane/ekonomi-bultenleri/2015_20/3.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
<https://www.reuters.com/article/us-kenya-exploration/kenya-somalia-border-row-threatens-oil-exploration-idUSBRE83J0M120120420>(Erişim Tarihi:27.04.2020)
<https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Exclusive%20economic%20zone%20of%20Somalia> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
<http://securefisheries.org/sites/default/files/SecuringSomaliFisheries-FullReport.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
<http://www.statelaw.go.ke/press-statement-on-the-status-of-kenya-somalia-maritime-boundary-dispute-at-the-international-court-of-justice-in-the-hague-the-netherlands/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
<http://www.theeastafrikan.co.ke/news/Somalia-allowed-Kenya-border-case/2558-4302426-107tp64/index.html> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
<https://www.theeastafrikan.co.ke/tea/news/east-africa/un-top-court-sets-date-for-case-on-kenya-somalia-border-dispute-1350436> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

553

Güvenlik
Stratejileri

Cilt: 16

Sayı: 35

Göçün Güvenlikleştirilmesi Bağlamında Bulgaristan'ın Suriyeli Göçmenlere Yönelik Politikası

Bulgaria's Policy towards Syrian Migrants
in the Context of Securitization of Migration

Kader ÖZLEM*

Öz

Göç-güvenlik ilişkisine dair yapılan çalışmalarda, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası göç olgusunun bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlamasıyla birlikte artış yaşanmıştır. Uluslararası İlişkiler Teorileri bağlamında düşünecek olursak, geliştirdiği eleştirel güvenlik perspektifiyle Kopenhag Okulu'nun özellikle göç olgusunun nasıl güvenlikleştirildiği konusunu anlama bakımından önemli katkıları olmuştur. Çalışmada bu perspektiften hareketle Suriye İç Savaşı'nın başlamasını takip eden dönemde Bulgaristan'ın göç ve güvenlik politikaları arasındaki ilişki analiz edilecektir. Bilindiği üzere savaşın başlamasını müteakiben pek çok Suriyeli Türkiye üzerinden Batı Avrupa ülkelerine göç etmeye başlamıştır. Bir geçiş ülkesi olarak Bulgaristan, daha önce hiç yaşamadığı bu yoğun göç dalgasını hızla güvenlikleştirerek bir güvenlik tehdidi olarak inşa etmiştir. Çalışmanın temel amacı, Bulgaristan'ın Suriyeli göçmenlere dönük politikalarını ve bu güvenlikleştirme (securitization) sürecini çok boyutlu bir şekilde analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Suriyeli Göçmenler, Uluslararası Göç, Güvenlik, Güvenlikleştirme.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID No: 0000-0003-4780-2118, E-posta: kaderozlem@uludag.edu.tr
Geliş Tarihi / Submitted: 10.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 29.08.2020

Abstract

The studies on 'security-migration' nexus has increased with being perceived as a security threat of the international migrations in the post-Cold War period. The Copenhagen School as a critical security approach in the context of International Relations Theories has contributed to understand the subject how migrations have been securitized specifically. From this point of view, the relation between migration and security policies of Bulgaria is going to be analyzed during period of Syrian Civil War. As known, following the beginning of Syrian Civil War plenty of Syrians have started to migrate towards Western European countries through Turkey. Bulgaria as a transit country has constructed this migration wave that she has never seen before as a security threat by securitizing it rapidly. The main scope of this study is to analyze Bulgaria's policies towards Syrian migrants and this securitization process from the multidimensional perspective.

Keywords: *Bulgaria, Syrian Migrants, International Migration, Security, Securitization.*

Giriş

Uluslararası göç ve nüfus hareketleri Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir güvenlik konusu olarak ön plana çıkmıştır. Buna mukabil, Uluslararası İlişkiler disiplinin yerleşik kuramlarının bu yeni güvenlik tehdidini açıklamakta zorlandığı görülür. Ana-akım teorilerin devlet merkezli bakış açıları ile eleştirel kuramların meseleyi salt kimlik ve kültür ekseninde tanımlama çabaları göç olgusunun eksik kavranmasına neden olmaktadır. Oysa devletlerin ve hatta uluslararası sistemin tarihsel süreç içerisindeki şekillenişlerinde son derece etkili bir unsur olan uluslararası göçlerin yadsınamaz bir olgu olarak disiplinin teorik tartışmalarında ele alınmış olması beklenirdi. Göç konusunda bütüncül bir yaklaşım sunmamakla birlikte Kopenhag Okulu, özellikle güvenlik olgusunu derinleştiren ve genişleten sektörel güvenlik anlayışı ve söylem yoluyla tehditlerin nasıl inşa edildiğini gösteren güvenlikleştirme kavramıyla göç çalışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır.

Güvenliğin çok boyutlu bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermesi bakımından uluslararası göç olgusu ve özellikle Suriyeli

göçmenler meselesi ayrı bir önem taşımaktadır. Bilindiği üzere Suriye İç Savaşı'nın başladığı 15 Mart 2011 sonrasında can ve mal güvenliği kaygısıyla milyonlarca Suriyeli ülkelerini terk etmiş ve bu göçmenlerden yaklaşık 3,5 milyonu komşu ülke Türkiye'ye gitmiştir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye üzerinden Batı Avrupa ülkelerine göç etme istekleri ise özellikle Bulgaristan'ı derinden kaygılandırmaktadır. Suriyeli göçmenleri ulusal güvenliğine dönük bir tehdit olarak algılayan Bulgaristan, bu tehdidi bertaraf edebilmek için bir yandan aktif bir diplomasi yürütürken diğer yandan ulusal düzeyde tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Sofya yönetimi, olası bir kitlesel göçün yol açabileceği siyasi, askerî, ekonomik ve toplumsal olumsuzluklarla baş edebilmek için Avrupa Birliği (AB)'nin soruna daha fazla yoğunlaşmasını istemiştir. Yine benzer şekilde, Bulgaristan'ın bu tehdidi ortadan kaldırabilmek ya da etkilerini minimum düzeyde tutabilmek maksadıyla Türkiye ile de yoğun bir şekilde iş birliği yapmaya çalıştığı görülür.

Elbette Bulgaristan'ın söz konusu tehditle mücadele amacıyla ulusal düzlemde de birçok tedbir aldığı görülür. Bu maksatla alınan tedbirlerin bir bölümü ise Bulgar kamuoyunun dikkatini göç meselesine çekmek ve atılacak adımlara daha geniş bir kamuoyu desteği sağlamak amacı taşıdığı söylenebilir. Bu nedenle makalenin kuramsal çerçevesini eleştirel güvenlik çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Kopenhag Okulu ve onun kilit kavramlarından biri olan güvenlikleştirme oluşturmaktadır. Çalışmada yöntem olarak ise güvenlikleştirme en nihayetinde bir söz-edim (*speech act*) faaliyeti olduğu için söylem analizi seçilmiştir. Çalışmada yanıtı aranan soruları ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Göç olgusunun güvenlikleştirilmesi nasıl gerçekleşmektedir?
- Göç konusu Bulgaristan'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgeleri'nde nasıl ele alınmaktadır?
- Suriyeli göçmenler sorununun yönetimi konusunda Bulgaristan nasıl bir politika izlemiştir?
- Sektörel güvenlik anlayışı perspektifinden Suriyeli göçmenlerin Bulgaristan'ın güvenliğe yönelik oluşturduğu riskler ve tehditler nelerdir?

1. Kopenhag Okulu'nun Güvenlik Yaklaşımı ve Göçün Güvenlikleştirilmesi Meselesi

Yukarıda da değinildiği üzere, Uluslararası İlişkiler kuramları uluslararası göç olgusunu güvenlikle bir arada açıklama hususunda yetersiz kalmaktadırlar. Bilindiği gibi ana-akım teorilerin Uluslararası İlişkiler'in sosyal boyutunu göz ardı ettiğine dair itirazlar 1980'li yıllarla birlikte disiplin içerisinde yeni bazı teorik perspektiflerin geliştirilmesine yol açmıştır. Özellikle epistemolojik düzlemde yürütülen tartışmalar disiplin içerisinde farklı kuramların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Disiplininin Amerikalılaştıran görüntüsü ve buna yönelik Avrupa'dan yükselen itirazlar aynı zamanda yeni ve eleştirel bir güvenlik anlayışının gelişmesine de yol açmıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle 1990'lı yıllarla birlikte bu yeni güvenlik anlayışının daha da gelişmesini mümkün kılan bir uluslararası ortam yaratmıştır.

Sistemik değişimle birlikte artık güvenliğin salt askerî-teknik boyutuna değil ama aynı zamanda siyasi, ekonomik, toplumsal ve hatta çevresel boyutlarına da eğilmek mümkün olmuştur. Bu bağlamda Aberystwyth, Paris ve Kopenhag gibi yeni güvenlik anlayışını temsil eden Okullar ortaya çıkmıştır.¹ Bunlar içerisinde özellikle Kopenhag Okulu güvenlik anlayışının yeniden tanımlanmasını mümkün kılan perspektifiyle disiplin literatürünü zenginleştirmiştir. Zira güvenlik çalışmalarını salt devlet merkezli bir anlayışla ele almayan Kopenhag Okulu, 1990'lı yıllarla birlikte disipline dâhil olan uluslararası göç olgusunun yanı sıra uluslararası suç örgütleri, bireysel ve çevresel güvenlik, terör örgütleri ve etnik gruplar gibi unsurların da güvenlik çalışmalarına dâhil edilmesini mümkün kılmıştır. Dolayısıyla Kopenhag Okulu mensupları bir yandan geleneksel güvenlik anlayışını derinleştirmesini sağlarken, öte yandan güvenlik konularını çeşitlendirerek güvenliğin kapsamını genişletmişlerdir. Diğer bir deyişle sadece devletler ve uluslararası sistem değil, bireyler ve devlet dışı aktörler de güvenliğin

¹ R.B. J. Walker, "Security, Critique and Europe", *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 1, March 2007, 95-103, p. 97.

çalışma alanına dâhil edilmiştir. Bu mikro perspektif, güvenliğe yönelik evrensel bakış açısını ortadan kaldırmamış, aksine analitik düzlemin genişlemesini mümkün kılmıştır. Bu durum güvenlik çalışmalarında yatay ve dikey yönde bir genişlemeye işaret etmektedir.

İnşacı kuramın temel varsayımlarıyla benzeşen bir perspektiften hareketle güvenlik çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandıran Kopenhag Okulu ve onun önde gelen temsilcilerinden Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde gibi isimler 1990'lı yıllarda yaptıkları çalışmalarla kilit bir kavram olarak güvenlikleştirmeyi Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandırmışlardır.² Kimlik, toplum, söylem gibi kavramlarla Westphalian sistem kurgusuna ve ABD merkezli güvenlik anlayışlarına itiraz eden Okul, Batı dışındaki ülkeleri de kendine has özelliklerini dikkate alarak birer analiz birimi haline getirmeye çalışmıştır.³ Ayrıca Kopenhag Okulu'nu güvenlik çalışmaları içerisinde popüler hale getiren husus üç merkezî kavram üzerine yoğunlaşmış olan çalışmalardır. Bunlar; Waever'ın geliştirdiği “güvenlikleştirme” ve “güvenlik-dışlaştırma” (*de-securitization*), Buzan'ın ortaya attığı sektörel güvenlik anlayışı çerçevesinde ön plana çıkan “toplumsal güvenlik” ve bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımının merkezinde yer alan “güvenlik kompleksleri” kavramlarıdır.⁴

Güvenlikleştirme kavramının analizine geçmeden önce Barry Buzan tarafından ileri sürülen ve geleneksel güvenlik anlayışının yetersizliğine ilişkin görüşlerini kısaca ele almak gerekir. Buzan'a göre birey, devlet ve uluslararası sistem olmak üzere üç düzeyde de analiz edilmesi gereken güvenliğin⁵ en baskın aktörü şüphesiz yine devlettir.

² Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 39, Güz 2013, 105-130, s. 107.

³ Claire Wilkinson, “The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe?”, *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 1, March 2007, 5-25, p. 22.

⁴ Wilkinson, *ibid*, p. 8.

⁵ Barry Buzan, *People, States, and Fear The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Brighton, 1983, pp. 245-247.

Bununla birlikte Buzan güvenliği beş farklı sektöre ayırarak, klasik güvenlik anlayışını genişletmiştir. Bu sektörler, askerî güvenlik, politik güvenlik, toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik ve çevresel güvenlik şeklinde sıralanmaktadır.⁶ Buzan'ın söz konusu yaklaşımında her ne kadar aktör olarak devlet ve konu itibarıyla askerî güvenlik önemini korusa da politik, ekonomik, çevresel ve toplumsal alanlarda beliren yeni tehdit unsurları artık güvenliğin daha kümülatif bir perspektifle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Buzan'a göre devletlerin ve toplumların uluslararası sistem içerisinde öz kimliklerini ve işlevsel birlikliliklerini sürdürebilme kabiliyetleri güvenlikleriyle doğrudan alakalıdır.⁷

Kopenhag Okulu ile özdeşleşen “güvenlikleştirme” kavramı ise Ole Waever tarafından ileri sürülmüş olup temel olarak söz-edim faaliyetleriyle tehditlerin nasıl inşa edildiklerini ortaya koymakta ve klasik güvenlik alanına girmeyen pek çok konunun içselleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Diğer bir deyişle askerî güvenlik alanı dışındaki konuların da güvenliğin bir unsuru haline getirilmesi bu sayede mümkün olmaktadır. Waever, güvenlikleştirme kavramıyla birlikte ileri sürdüğü “güvenlik-dışlaştırma” ise önceden tehdit olarak algılanan ve güvenlikleştirilen konunun artık tehdit olmaktan çıkması durumunu ifade etmektedir.

En basit ifadesiyle güvenlikleştirme, karar vericinin önem atfettiği bir meseleyi diğer meselelerin üzerinde bir yere taşıyarak onu öncelikli hale getirmesidir. İlgili konunun güvenlikleştirilebilmesi için doğrudan varoluşsal bir tehdit olarak sunulması önemlidir.⁸ Ne var ki konuyu güvenlikleştiren aktör, bununla yetinmeyip söylemlerinin dinleyiciler üzerinde ikna edici olmasını da temin etmelidir. Zira ikna edicilik özelliği taşımayan konuşmalar sadece güvenlikleştirme hareketi olarak kalırken, nihai aşamada başarılı bir güvenlikleştirme işlemi

⁶ Buzan, ibid, pp. 75-83.

⁷ Bilal Karabulut, *Güvenlik – Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara, 2011, s. 70.

⁸ Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, p. 24.

söylemin dinleyiciler yani kamuoyu tarafından kabul edilmesiyle gerçekleşmektedir.⁹ Referans nesnesi, güvenlikleştiren aktör ve dinleyiciler şeklinde ifade edebileceğimiz üç unsur¹⁰ etrafında işleyen bir süreçte herhangi bir konu varoluşsal bir tehdit olarak sunulur ve bunun kamuoyu tarafından benimsenmesiyle güvenlikleştirme sağlanır. Böylelikle karar vericiler açısından olağan zamanlarda imkânsız gibi görünen kararların alınabilmesi mümkün olmaktadır. Kısacası güvenlikleştirme olağanüstü önlemlerin alınmasının önünü açarken siyasetin de olağan kuralların dışına çıkmasını ve hatta onları askıya almasını sağlayabilmektedir. Elbette bu birtakım riskleri de bünyesinde barındırır. Örneğin demokrasinin aksaması ya da demokratik kuralların işleyişinin ertelenmesi bu bağlamda akla gelebilecek olasılıklardır.¹¹

Görüldüğü üzere güvenlikleştirme aslında herhangi bir dışsal unsura ihtiyaç duyulmadan da işleyebilecek bir süreçtir. Bununla birlikte söylemlerin güvenlikleştirmede oynadığı belirleyici rol, siyasi elitleri ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle siyasi elitlerin söylemlerinin analizi, güvenlikleştirme açısından başlıca yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.¹² Diğer bir deyişle söylem analizleri güvenlikleştirme çalışmalarının olmazsa olmaz unsurlarındandır. Sosyal İnşacı kuramın önde gelen temsilcilerinden biri olan Nicholas Onuf'un deyişiyle "Söylemek yapmaktır. Konuşmak hiç şüphesiz dünyanın ne olduğunun düzenlenmesi hakkında gidebileceğimiz en önemli yoldur".¹³ Onuf'a göre konuşma faaliyetleri, yani söylemler birilerini harekete geçirmeye ve başarmaya odaklanan işlevsel birer mekanizma görevi görmektedir.¹⁴ Zira söylemler sistemli bir şekilde bilgileri düzenler ve neyin söylenip

⁹ Buzan, Waeber ve Wilde, ibid, p. 25.

¹⁰ Holger Stritzel, "Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond", *European Journal of International Relations*, Vol. 13, No. 3, 357-383, p. 362.

¹¹ Stritzel, ibid, p. 362.

¹² Buzan, Waeber and Wilde, ibid, p. 25.

¹³ Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel", *International Relations in a Constructed World*, (ed. Vendulka Kubalkova-Nicholas Onuf-Paul Kowert, M.E. Sharpe, New York, 1998, 58-78, p. 59.

¹⁴ Onuf, agm, p. 66.

söylenemeyeceğini sınırlandırarak, kendi bağlamları içerisinde kritik bir görev üstlenirler.

Yukarıda da ifade edildiği üzere uluslararası göç olgusu özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni risk ve tehdit unsurları arasında kendisine önemli bir yer edinmiş durumdadır. Bu yönüyle uluslararası göçün artık bir güvenlik tehdidi olarak tanımlandığı da söylenebilir. Dolayısıyla göç olgusu günümüz dünyasında güvenlikleştirme süreçlerinin de önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Buzan'ın çerçevesini çizdiği ve birbirleriyle doğrudan bağlantılı olarak kurguladığı güvenlik sektörleri içerisinde uluslararası göçler daha ziyade toplumsal güvenliğin ilgi alanına girmektedir. Kimlik ve kültür gibi kavramlarla doğrudan ilgili olması ve yol açtığı demografik sorunlar ya da yeni ötekilerin yaratılmasını mümkün kılması nedeniyle göç olgusu toplumsal güvenliğe doğrudan etki edebilmektedir. Bu nedenle göçün sıklıkla ve doğrudan karar vericiler eliyle güvenlikleştirildiği görülür.

Toplumsal güvenlik temel olarak bir kimliğin algılanan bir tehdide karşı savunulması veya bir nevi kimliğin güvenliğinin sağlanması olarak ifade edilebilir.¹⁵ Toplumsal güvenliğin kimlik üzerinden inşası referans alındığında, uluslararası göçlerin ulusal kimliğe tehdit olarak sunuldukları görülmektedir.¹⁶ Waever bu tehdidi, “X halkı Y halkı tarafından istila edilmekte veya o halk yüzünden özelliklerini kaybetmektedir; X topluluğu eskisi gibi var olmayacaktır, çünkü nüfusu diğerleri oluşturacaktır. X kimliği, nüfusun yapısındaki değişim nedeniyle (Çinlilerin Tibet’e, Rusların Letonya’ya göçü gibi) farklılaşmaktadır”¹⁷ biçiminde aktarmaktadır. Söz konusu ifadelerde geçen “istila”, “kimlik”, “diğerleri” gibi anahtar sözcükler aslında bu kavramların göç literatüründe de ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu göstermektedir.¹⁸ Yine Waever’ın

¹⁵ Ole Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 18 (Yaz 2008), 151-178, pp. 153-155.

¹⁶ Barry Buzan ve Lene Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 231.

¹⁷ Waever, 2008, ibid, p. 158.

¹⁸ Mandacı-Özerim, agm, s. 108.

“yatay rekabet” olarak tanımladığı ve “X halkının orada hâlâ yaşamaya devam etmesine rağmen komşu kültür olarak Y'nin kültürel ve dil açısından öne çıkan etkileri nedeniyle yaşam şekillerinin değişeceği” biçimindeki algı da göçün toplumsal güvenlikle bağıntısını ortaya koyan bir diğer husustur.¹⁹ Dolayısıyla göçmenlerin veya göçmenler bazında rakip olarak algılanan diğer kimliklerin güvenlikleştirilmesi hususu, ortak kimliğe sahip olanların kendi kimliklerini nasıl oluşturdukları ve ne şekilde devam ettirecekleri konusuna bağlı olmaktadır.²⁰

Diğer taraftan göç edilen veya edilecek olan ülkede söz konusu göçmen kitleye yönelik bakış açısı veya halkın içinde bulunduğu psikolojik şartlar da göçün güvenlikleştirilmesi sürecinde önemli rol oynayabilmektedir. Örneğin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kamuoyunda veya Madrid (2004) ve Londra (2005) saldırılarının ardından Avrupa'daki halkların zihnindeki Müslüman algısındaki olumsuzluklar derinleşmiştir. Bu nedenle ilgili coğrafyalarda özellikle Müslümanların göçüne sıcak bakılmadığı söylenebilir. Bu durum Batı'da siyasi elitlerin göç olgusunu güvenlikleştirmesini kolaylaştırmıştır. Konumuz bağlamında somutlaştırmak gerekirse Bulgaristan'ın Türkiye üzerinden gelebilecek Suriyeli göçmenler sorununu güvenlikleştirmesi de bu şekilde olmuştur. Aşağıda detaylı inceleneceği üzere modern Bulgar kimliğinin inşasında öteki Osmanlı imgesi bağlamında Türkler ve Müslümanlar olmuştur. Dolayısıyla gerek Suriyeli göçmenlerin Müslüman kimlikleri gerek Bulgaristan'a getirecekleri ekonomik maliyetler Bulgar siyasi elitinin kamuoyu/dinleyiciler üzerinde daha ikna edici olabilmesini ve meseleyi daha rahat güvenleştirebilmesini sağlamaktadır.

2. Suriyeli Göçmenler Meselesinin Gelişim Süreci ve Bulgaristan'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi

Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı'na bağlı olarak 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'de halkın başlattığı gösteriler Nisan ayında ülke geneline yayılırken, göstericilerin üzerine rejim güçlerince ateş açılması

¹⁹ Waever, 2008, ibid, p. 158.

²⁰ Buzan, Waever and Wilde, ibid, p. 23.

sonucunda yüzlerce kişi öldürülmüş ve binlerce kişi de tutuklanmıştır.²¹ 2011 yılının ilk yarısında yaşanan bu gelişmeler Suriye İç Savaşı'nın başlangıcını oluşturmakla birlikte, bu çalışmanın kaleme alındığı Mart 2020 itibarıyla Suriye'de iç savaş dokuzuncu yılını doldurmuştur. Bu süre zarfında ülkedeki yerel aktörlerin yanı sıra bölgesel ve küresel güçlerin de denkleme dâhil olması değişen güç dengeleri bağlamında Suriye İç Savaşı'nın farklı bir boyuta evrilmesine ve kronik hale gelmesine yol açmıştır. dokuz yıllık iç savaş boyunca Mart 2020 itibarıyla 586.100 kişi hayatını kaybetmiş, iki milyondan fazla Suriyeli sivil de yaralanmıştır.²²

Suriye İç Savaşı'nın konumuzla ilgili olan kısmı ise bu dönemde yaklaşık 5,5 milyon kişinin göçmen (mülteci)²³ durumuna düşmesi ve yaklaşık 12 milyon kişinin de yerlerinden edilmesidir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (*The United Nations High Commissioner for Refugees*)'nin verilerine göre bu göçmenlerin Nisan 2020 itibarıyla %65'lik oranına karşılık gelen 3.583.584 kişisi Türkiye'de bulunmaktadır.²⁴ Türkiye'nin Suriye ile sınırında yer alan illerin

²¹ *Human Rights Watch*, "We've Never Seen Such Horror - Crimes against Humanity by Syrian Security Forces", June 2011, p. 1.

²² *Syrian Observatory for Human Rights*, "Syrian Revolution Nine Years on: 586,100 Persons Killed and Millions of Syrians Displaced and Injured", 15.03.2020, <http://www.syriahr.com/en/?p=157193>, (Erişim tarihi: 18.03.2020).

²³ 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi sınırlandırma getirerek imzalayan Türkiye, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler dışından gelen ve iltica etmek isteyen kişilere yönelik geçici uluslararası koruma sağlamaktadır. Dolayısıyla Suriye'den Türkiye'ye gelen göçmenleri Türk ulusal mevzuatı itibarıyla mülteci konumunda değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Bkz. Barış Özdal-Esra Vardar Tutan, "Suriye'den Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkilerinin Analizi", *II. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri: Göç Yönetimi ve Göçmenlerin Entegrasyonunda Başarılı Yönetmelik Modelleri*, 6-7-8 Aralık 2018 - Düzce, 107-127, ss. 110-111. Söz konusu durum doğal olarak İran, Irak, Afganistan, Sudan gibi ülkelere Türkiye'ye gelecek iltica talebinde bulunan kişiler için de geçerliliğini korumaktadır. Ancak uluslararası alanda Suriyeli göçmenler konusu işlenirken, bu kitleyi tanımlamak için "mülteci" kavramının sıklıkla kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu çalışmada da Suriyeli "göçmenler" ve "mülteciler" kavramları eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

²⁴ *The UN Refugee Agency*, "Syria Regional Refugee Response", <https://data2.unhcr.org/>

yanı sıra Batı Anadolu'daki İstanbul, İzmir, Bursa ve Kocaeli gibi büyükşehirlerinde de geçici uluslararası koruma altında yüzbinlerce Suriyeli göçmen bulunmaktadır.

Tablo I. Suriyeli Göçmenlerin Ülkelere Göre Dağılımı²⁵

Türkiye	3.583.584
Lübnan	910.256
Ürdün	656.213
Irak	247.440
Mısır	130.074
Diğer Yerler (Kuzey Afrika)	31.657

Tablo I.'de görüldüğü üzere, Suriye İç Savaşı'nın somut çıktılarında biri olarak göç, öncelikle Suriye'nin komşu ülkelerine yönelik gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Türkiye en fazla sayıda Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan ülkedir. Her ne kadar Ankara yönetimi bu göç dalgasını oluşturduğu kurumlar, gerçekleştirdiği hukuki düzenlemeler ve ayırdığı ekonomik kaynaklarla kendi imkânları kapsamında yönetmeye çalışsa da Suriyeli göçmenlerin AB ülkelerine yönelik göç girişimleri bu konuyu Türkiye-AB ilişkilerinin önemli bir parçası haline getirmiştir. Diğer bir deyişle Suriyeli göçmenler meselesi AB üzerinde baskı oluşturmuş ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde önemli bir konu başlığı haline gelmiştir.²⁶

Bu çerçevede, Türkiye'ye komşu bir ülke olan Bulgaristan, Suriyelilerin Türkiye üzerinden Batı Avrupa'ya yönelik göç etme girişimlerini ulusal güvenliğine tehdit olarak algılamıştır. Her ne kadar

org/en/situations/syria, (Erişim tarihi: 18.04.2020).

²⁵ Ibid.

²⁶ Barış Özdal ve Esra Vardar Tutan, "Avrupa Birliği'nin Düzenli Göç Politikası'nın Türkiye'ye Etkileri", *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, (ed. Barış Özdal), Dora Yayınları, Bursa, 2018, 271-296, s. 286.

Bulgaristan'ın coğrafi konumundan kaynaklı olan bu güvenlik algısı, Suriyeli göçmenler için bir varış noktası olmamasına karşın Sofya yönetiminin Brüksel'e baskı yapmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Bulgar karar alıcılar AB'ye Suriyeli mülteciler konusuna çözüm noktasında baskıda bulunmuştur.

Suriyeli göçmenlere yönelik Bulgaristan'ın politikasına değinmeden önce Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgeleri'nde göç konusunun nasıl algılandığını genel hatlarıyla ele almak gerekmektedir. 1989'da ülkede komünist rejiminin yıkılmasının ardından ulusal güvenlik stratejisini tespit ve somutlaştırma noktasında sorunlar yaşayan Bulgaristan, bu konudaki ilk somut adımını 22 Nisan 1998'de Ulusal Güvenlik Konsepti (*Kontseptsiya za Natsionalnata Sigurnost na Republika Bulgariya*)'ni yürürlüğe koyarak atmıştır.²⁷ Söz konusu Konsept, Bulgaristan'ın demokratik dönemde siyaset elitlerinin girişimleriyle güvenliğine yönelik belli bir vizyon ve prensipler etrafında oluşturduğu ilk belge olması açısından önem taşımaktadır.²⁸ Bulgaristan'ın Avro-Atlantik kurumlara üyelik hedefini dış politikasının merkezine konumlandığı anlaşılan Konsept'te ülkenin toprak bütünlüğünün, sınırlarının ve devletin bağımsızlığının korunmasının yanı sıra anayasal düzenin muhafazası ve Bulgaristan vatandaşlarının bireysel hak ve özgürlüklerinin sağlanması gibi temel hedeflerin yeni güvenlik tehditlerini de içerecek şekilde yer aldığı görülmektedir. Konumuz açısından bakıldığında, Ulusal Güvenlik Konsepti'nin 18. maddesinde Bulgaristan'ın komünizmden demokrasiye geçişinden sonra uyumun sağlanamaması ve kurumlar arası çatışmaların da etkisiyle ortaya çıkan ekonomik krizlerin sonucu olarak ülkeden eşi ve benzeri görülmemiş bir göç yaşandığı belirtilmektedir.²⁹ Bu Konsept'te göç konusuna sadece bir kere değinildiği dikkat çekmekte olup ülkeye yönelik göçlerden ziyade ülkeden yaşanan göçler ele alınmaktadır.

²⁷ Bkz. *Dirjaven Vestnik*, Broi: 46, 22 April 1998.

²⁸ Blagovest Tashev, "In Search of Security: Bulgaria's Security Policy in Transition", *Papeles del Este*, No: 8, 2004, 1-20, p. 3.

²⁹ *Dirjaven Vestnik*, Broi: 46, 22 April 1998.

Ulusal Güvenlik Konsepti yerini 8 Mart 2011'de Bulgaristan devletinin resmî gazetesi olan *Dırjaven Vestnik*'te yayımlanarak yürürlüğe giren Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Stratejisi (*Strategiya za Natsionalna Sigurnost na Republika Bulgariya*)'ne bırakmıştır.³⁰ Bulgaristan Hükümeti tarafından hazırlanan 2011 Ulusal Güvenlik Stratejisi, Bulgaristan Parlamentosu (*Sibranie*) tarafından kabul edilen kararla işlevsel hale gelmiştir. Bu Strateji Belgesi'nde Bulgaristan açısından hayati öneme sahip olan çıkarlar birey, toplum ve devlet bazında üç seviyeli olarak ele alınırken hak ve özgürlüklerin korunması, refah ve güvenliğin sağlanması esas olmuştur. Ayrıca ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, ulusun birliğinin savunulması, demokratik değerlerin ve anayasal sistemin muhafazası gibi önceliklere de yer verilmiştir. Söz konusu Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde yeni ortaya çıkan risk ve tehditler kapsamında ise uluslararası terörizmi ve kitle imha silahlarını içeren asimetrik tehditler, bölgesel çatışmalar, siber suçlar, organize suç örgütleri gibi hususlar da yer bulmuştur.³¹ Suriye'de iç savaşın başlangıcı olarak kabul edilen 15 Mart 2011 tarihinden sadece bir hafta önce yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde uluslararası göç konusuna da vurgu yapılmıştır. Belgede altı defa göç kelimesi yer alırken, 83. maddede Bulgaristan'dan yaşanan göçlerin haricinde 24., 34., 42., 54. ve 136. maddelerde uluslararası göçlerin artış kaydettiğine ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki gelişmelerin AB'nin dış sınırı olarak Bulgaristan üzerinde baskı yarattığına değinilmiştir. Orta Doğu kaynaklı tehditlerin ele alındığı 42. maddede ise bölgedeki gelişmelerin uluslararası terörist ağların hareketliliği, radikal akımların nüfuzu ve daha güçlü bir göç baskısının belirgin bir risk oluşturduğu kaydedilmiştir. Bu madde, takip eden yıllarda Suriye İç Savaşı'nın neden olduğu göç dalgasında görüleceği üzere Bulgaristan'ın söz konusu tehdit algılamasını doğrulamıştır.

2020 yılına kadar yürürlükte kalması öngörülen 2011 Ulusal Güvenlik Stratejisi ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri nedeniyle Mayıs

³⁰ *Dırjaven Vestnik*, Broi: 19, 8 Mart 2011.

³¹ *Ibid.*

2017’de göreve başlayan Borisov-III Hükümeti’nin girişimleriyle revize edilmiştir. Aralık 2017’de Bulgaristan Parlamentosu’na getirilen ve 23 Mart 2018 tarihinde Bulgaristan devletinin resmî gazetesi olan *Dirjaven Vestnik*’te yayınlanan³² yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, hâlihazırda yürürlükte olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Ayrıca söz konusu Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin hazırlanmasında aşağıda inceleneceği üzere, Bulgaristan’ın Eylül 2015’te karşılaştığı ve etkileri 2017 yılı itibarıyla devam etmekte olan göç akınının önemli bir rol oynadığı belirtilmelidir.³³ Bu çerçevede Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde “göç” kavramının anahtar kelime olarak 15 defa kullanıldığı görülmektedir.

Daha geniş bir biçimde belirtirsek, 2018 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin Üçüncü Bölümü’nde “Güvenlik Çevresi: Risk ve Tehditler” başlığı altında dış ve iç güvenlik tehditlerine yer verilmiştir. Dış güvenlik tehditleri kapsamında Bulgaristan’ın güvenliği açısından yeni risk ve tehditlerin ortaya çıktığı belirtilirken, devam eden göç baskısına (24. madde) atıfta bulunulmuştur. Belgede, göç konusuna en kapsamlı vurgu ise 30. maddede yapılmıştır. İlgili maddede göçün uzun vadeli ve gittikçe derinleşen bir problem haline geldiği, yönetilmemesi halinde hem transit (geçiş) hem hedef ülkelerde demokratik toplumlar ve ekonomiler için stratejik tehdit oluşturacağı ifade edilmektedir. Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika’daki genel durumun Avrupa ülkelerinin ve Bulgaristan’ın güvenliği açısından olumsuzluk yaratan göç baskısını oluşturduğunun belirtilmesinin yanında Bulgaristan’ın coğrafi konumu nedeniyle sınırlarında devamlı yasadışı göç akımına maruz kalma ihtimali olduğuna değinilmektedir. Söz konusu süreçlerin ortaya çıkmasının siyasi, ekonomik, toplumsal ve sağlık alanlarında ülkenin

³² *Dirjaven Vestnik*, Broi: 26, 23 Mart 2018.

³³ Söz konusu Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri’nin yeni ortaya çıkan tehditler söz konusu olduğunda revize edilebildiğini not etmek gerekir. Örneğin Nisan 2016’da Borisov savunma sanayindeki şirketlerin özelleştirilmesini engellemiştir. Bkz. *Defence24*, “Bulgaria Updates Its Security Strategy And Suspends Privatization of the Defence Industry”, 17 Kwietnia 2016, <https://www.defence24.com/bulgaria-updates-its-security-strategy-and-suspends-privatization-of-the-defence-industry>, (Erişim tarihi: 20.03.2020).

ulusal güvenliğine yönelik bir dizi riskin ana çerçevesini teşkil ettiği de kaydedilmiştir. Ayrıca ilgili madde kapsamında, göçmenlerin arasına sızan yabancı savaşçıların ülkeden geçme riskinin özellikle marjinal sosyo-ekonomik durumda bulunan kişi ve grupların radikalleşmesine neden olmakla birlikte, Bulgaristan'da terörist ve lojistik hücrelerin oluşması için altyapı yaratacağı da vurgulanmaktadır.

2018 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin 46. maddesinde Bulgaristan'ın belirtilen pek çok alanda olduğu gibi göç akımının yönetilmesi ve dış sınırlarının korunması hususunda da AB ile iş birliği yapacağı belirtilmiştir. Öte yandan Dublin Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesini içeren ve iç güvenlikle ilgili kısımda yer verilen 61. maddede ise Bulgaristan'ın sosyo-ekonomik yaşamına entegre olmakla ilgilenmeyen göçmenlerin büyük çoğunluğu tarafından ülkenin bir geçiş noktası olarak görüldüğü ifade edilirken, bunun yasadışı insan ticareti gibi kriminal faaliyetlerin artışına zemin hazırladığına yer verilmektedir. Bilindiği üzere, 2013'te yürürlüğe giren Dublin Sözleşmesi bir AB düzenlemesi olup 1951 Cenevre Sözleşmesi ve AB Vasıf Yönergesi (*EU Qualification Directive*) kapsamında uluslararası koruma isteyen kişilerce yapılan sığınma başvurusunu üye devletin sorumluluğuna vermektedir.³⁴ AB'nin dış sınırlarından biri durumunda bulunan Bulgaristan, Yunanistan ile birlikte Orta Doğu ve Afrika kaynaklı göçlerin ilk varış noktalarından birisidir ve bu coğrafi durum Bulgaristan üzerindeki göç baskısını artırmaktadır.

Genel güvenlik değerlendirmesinin yapıldığı 69. maddede ise Bulgaristan'ın ulusal güvenliğine tehdit oluşturan unsurlar, devletlerin konvansiyonel olmayan baskı metotları, provokatif askerî faaliyetleri, bölgesel krizler ve çatışmalar şeklinde sıralanırken, terörist faaliyetler ile bunların neden olduğu göç ve mülteci akımına da yer verilmiştir. Aynı maddede risk potansiyelinin devlet dışı aktörlerin de dâhil olduğu

³⁴ Dublin Sözleşmesi için bkz. *Official Journal of the European Union*, "Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013", L 180/31, 29.06.2013, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:180:0031:0059:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 22.03.2020).

asimetrik ve hibrid tehditlerin yanı sıra askerî çatışma olasılığını da içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla göç ve mülteci hareketleri Bulgaristan açısından ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlanmıştır.

Analiz ettiğimiz, Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgeleri'nin Bulgaristan'ın resmî söylemi olduğu dikkate alındığında, Bulgar siyasal elitlerinin görüşlerini içerdiği ve bunun kamuoyunca kabul edildiği ileri sürülebilir. Bu açıdan göç hususunda başarılı bir güvenikleştirmeden bahsetmek mümkündür. Bulgaristan'a yönelik Suriyeli göçmen baskısının arttığı dönemlerde Başbakan Boyko Borisov'un söylemleri de bu değerlendirmemizi desteklemektedir.

3. Bulgaristan'ın Göçü Güvenikleştirmesi

Bulgaristan'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgeleri çerçevesinde uluslararası göç konusuna önem vermesinin Suriye menşeli olası kitlesel göçlerden kaynaklandığı görülmektedir. Bu noktada 3,5 milyon civarında Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan Türkiye üzerinden yaşanabilecek kitlesel göçler Sofya yönetimini güç durumda bırakma potansiyeli taşımaktadır. Esasen bu süreçte Bulgaristan açısından Suriyeli göçmen krizi önemli kırılma anlarıyla ilintili olarak üç ayrı dönemde ele alınabilir:

1. 15 Mart 2011 – 15 Eylül 2015 tarihleri arası süreci kapsayan düşük yoğunluklu göç dönemi,
2. 15 Eylül 2015 – 18 Mart 2016 tarihleri arasını içeren kriz dönemi,
3. 18 Mart 2016 – 28 Şubat 2020 tarihleri arasındaki istikrar dönemi.

Düşük yoğunluklu göçleri içeren ilk döneme bakıldığında, 2011 ve 2012 yıllarının Bulgaristan açısından tehdit oluşturmadığı görülürken, özellikle 2013 yılının ikinci yarısından itibaren Suriyelilerin göç hareketleri ülke kamuoyunda tartışılır hale gelmiştir. Esasen 2013 yılının başından itibaren Suriyeli göçmenlerin düşük sayılarda ülkeye giriş yapmaya başladıkları dikkat çekse de konu o dönemde Bulgaristan'ın hareketli siyasi gündeminde yer bulamamıştır. Zira Şubat 2013 itibarıyla ekonomik sorunları ve düşük yaşam standartlarını ileri sürerek başkent Sofya başta olmak üzere ülke genelinde protesto gösterileri yapılmış ve

nihayetinde Başbakan Borisov istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁵ 12 Mayıs 2013'te yapılan erken Genel Seçimler'in ardından Plamen Oreşarski'nin Başbakanlığında koalisyon hükümetinin kurulmasının ardından Suriyeli göçmenler konusu daha güçlü bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Bulgaristan Başbakanı Oreşarski Kasım 2013'te Parlamento'da yaptığı açıklamada yasadışı göçmenlerin iade edileceğini ifade ederek göçmen krizi için yılsonuna kadar 20 milyon Leva harcayacaklarını ve Bulgaristan sınırlarının AB'nin sınırları olması nedeniyle ülkenin AB'nin yardımını istemesi gerektiğini söylemiştir.³⁶ Bu dönemde Bulgaristan'da yasadışı göçmen sayısı 10 bine yaklaşırken, Avrupa Parlamentosu (AP)'nda milletvekilliği yapan İliyana İtova ise Arap Baharı'nın başlamasından itibaren Bulgaristan'a gelen mülteci sayısının %206 oranında arttığını belirterek bütün Avrupa'nın şaşkın ve hazırlıksız olduğunu açıklamıştır.³⁷ Bulgar Savunma Bakanı Angel Naydenov'un mülteci akınının Bulgaristan'ın ulusal güvenliğine tehdit olduğunu ifade etmesi ise Sofya yönetiminin meseleye bakış açısını özetlemektedir.³⁸ Görüldüğü üzere göçmen krizi Bulgar karar alıcılar tarafından güvenlikleştirilmeye başlanmış ve Bulgar kamuoyu ikna edilmiştir.

2014 yılı itibarıyla gerek AB'nin sembolik fon aktarımı gerek ülkedeki iç siyasi tartışmaların gölgesinde kalan Suriyeli göçmenler krizi, 5 Ekim 2014'te yapılan erken Genel Seçimler'den sonra Başbakan olan Borisov ile birlikte yeniden yükselişe geçmiştir. Ancak 2013'ün ikinci yarısına tezat olarak tartışmaların cılız bir düzeyde

³⁵ Kader Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, Dora Yayınları, Bursa, 2019, ss. 195-196.

³⁶ *Narodno Sibranie na Republika Bulgariya*, "Zaştitnata Stena po Granitsata s Turtsiya Şte Bide Gotova v Sıkrateni Srokove Zayavi Ministır-Predsedatelyat Plamen Oreşarski po Vreme na Parlamentarniya Blitskontrol", 06.11.2013, <https://parliament.bg/bg/news/ID/2799>, (Erişim tarihi: 24.03.2020).

³⁷ *Duma*, "Tryabva da Dadem Otpor na Ksenofobiyata", 23 Noemvri 2013.

³⁸ *BTV*, "Bejanskata Vılna – Zaplaha za Natsionalnata Sigurnost", 7.10.2013, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/politika/bezhanskata-valna-zaplaha-za-natsionalnata-sigurnost-na-balgariya.html>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

kaldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni ülkeye gelerek uluslararası koruma talebinde bulunan mülteci sayısında artışa rağmen, sorunun Bulgaristan açısından hâlen yönetilebilir olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo II. Bulgaristan Bakanlar Kurulu'na Bağlı Mülteciler için Devlet Ajansı Verileri İtibarıyla 01.01.2010-31.12.2019 Döneminde Koruma Talebinde Bulunan Birey Sayısının Yıllara Göre Dağılımı³⁹

YIL	KİŞİ SAYI
2010	1.025
2011	890
2012	1.387
2013	7.144
2014	11.081
2015	20.391
2016	19.418
2017	3.700
2018	2.536
2019	2.152

Kriz dönemi olarak adlandırdığımız ikinci aşamada ise 15 Eylül 2015 tarihinde binlerce Suriyeli göçmenin Edirne'ye doğru hareket etmesi Bulgar karar alıcıları harekete geçirirken, kamuoyunda da infial etkisi yaratmıştır. Zira binlerce göçmenin Bulgaristan'a akın etmesinin ekonomik ve toplumsal açıdan yüksek maliyetler getireceğini düşünen Sofya yönetimi, bunu önlemek için aktif bir diplomasi yürütmüştür. Başbakan Borisov bir taraftan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip

³⁹ Bulgaristan'ın Mülteciler için Devlet Ajansı'nın verileri için bkz. *Dırjavna Agentsiya za Bejantsite pri MS*, "Grafiki", http://www.aref.government.bg/sites/default/files/uploads/docs/2020-03/7%20-%20Charts-website-bg_12.pdf, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

Erdoğan ile diyalog içinde bulunurken diğer taraftan AB'yi eleştirmiştir. Esasen bu dönemde Bulgaristan'a benzer şekilde Yunanistan'ı da tehdit eden söz konusu durum, Atina yönetiminin ekonomik kriz içinde olması ve bunun için AB'den sağladığı krediler nedeniyle Brüksel'e karşı eleştirel bir söylem geliştirmesini engellemiştir.

Başbakan Borisov'un bu dönemde Türkiye'yle iyi diyalog halinde olma çabası Suriyeli göçmenlere ilişkin Ankara'nın elinin güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Türkiye'nin Bulgaristan'a yönlendireceği yüzbinlerce göçmenin ülkede yaratacağı sorunların farkında olan Borisov, göçmen hareketliliğinin başladığı andan itibaren konuyu dikkatle takip etmiştir. Nitekim Türk tarafı Edirne'ye ulaşan göçmenleri geri döndürme kararı alırken Bulgaristan için tehlike ötelenmiş ve bunun üzerine Borisov, böylesi bir akının kendileri açısından nelere yol açacağını gördüğü ve dayanışma gösterdiği için Erdoğan'a teşekkürlerini sunmuştur.⁴⁰ Mülteci akınına karşı askerî kuvvete ihtiyaç duyulmadığını söyleyen Borisov, 1.200 kadar mülteciyi kabul edebileceklerini de ifade etmiştir.⁴¹ Bu durum Bulgaristan'ın diplomasi aracılığıyla sonuç elde ettiğini somut bir biçimde göstermektedir.

15 Eylül 2015 tarihli bu gelişme AB sistemi içerisinde de derin tartışmalara yol açmıştır. Mültecileri kabul etme konusunda istekli olmayan Brüksel, Bulgaristan'ın yanı sıra Yunanistan'ın da eleştirileri üzerine Türkiye ile göçmenler konusunda yeni ortaya çıkan gelişmeleri (AB sınırlarına yönelik kitlesel göç hareketliliği, Ege Denizi'nden yasadışı göçmen geçişleri, Balkanlar'da mültecilerin varlığının artmaya başlaması vb.) dikkate alarak uzlaşmaya varmaya çalışmıştır. Esasen 01.10.2014 tarihinde yürürlüğe giren ve "Geri Kabul Anlaşması" olarak da bilinen "Türkiye ile AB Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma"⁴² ile Türkiye ve AB üyesi devletlerin ülkeleri arasında

⁴⁰ *Dnes*, "Borisov Prati Pozdravi na Erdogan: Blagodariya Ti!", 19 Septemvri 2015.

⁴¹ *Trud*, "Premiert Boiko Borisov: Nyama Nujda ot Armiya na Granitsata s Turtsiya", 18.09.2015.

⁴² 16.12.2013'te Türkiye ile AB arasında imzalanan ve 25.6.2014 tarih ve 6547 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunan antlaşmanın tam metni için bkz. *T.C. Resmî*

yaşanan yasadışı göçe ilişkin temel bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu Anlaşma, yasadışı yollarla AB üyesi devletlerin ülkelerine giden veya bu ülkelerde buldukları sırada yasadışı duruma düşen Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşları ve Türkiye üzerinden Anlaşmaya taraf olan diğer devletlerin ülkelerine geçiş yapmış üçüncü devlet vatandaşlarının Anlaşmada belirlenen normlar kapsamında Türkiye'ye geri gönderilmesini öngörmektedir.⁴³ Anlaşma karşılıklı içermekte olup Türkiye'de buldukları sürede yasadışı duruma düşen kişilerin de ilgili AB üyesi devlete iade edilmesini kapsamaktadır. Ne var ki yukarıda bahsedilen yeni gelişmeler Türkiye ile AB arasında yasadışı göçmenler konusuna ilişkin diyalogun geliştirilmesini tetiklemiştir.

Bu süreçte AB'nin Bulgaristan'ın güvenlik endişelerini dikkate almadığını sıkça vurgulayan Borisov, 24 Eylül 2015'te Sofya'da düzenlenen "Mülteci Akını ve Millî Güvenliğin Önündeki Zorluklar (*Bejanskata Vılna i Predizvikelstvata pred Natsionalnata Sigurnost*)" başlıklı Ulusal Konferansa katılarak "Bulgaristan 100.000 veya 200.000 mülteciyi almak zorunda mıdır?" sorusunu sormuştur.⁴⁴ Edirne'nin Bulgaristan sınırına çok yakın olduğunu da söyleyen Bulgar Başbakanı, Türkiye'yle olan sınırlarının Türkiye-Yunanistan sınırından daha az olmadığını belirtmiştir.⁴⁵ Borisov aynı konferansta AB liderleriyle göçmen krizini görüştüğünü ifade etmiş, Bulgaristan'a Yunanistan ve İtalya ile aynı muameleyle davranılmadığını, diğer ülkeler AB'nin dış sınırları olarak algılanırken Bulgaristan'ın ise bu şekilde değerlendirilmediğini dile getirmiştir. Zira bu devletlerin göçmenlerle ilgili harcamaları

Gazete, 02.08.2014, Sayı: 29076. Anlaşmada vize muafiyeti konusunun da ele alındığını da belirtmek gerekir.

⁴³ Kamuran Reçber, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Avrupa Birliği Arasında Akdedilen Geri Kabul Anlaşması'nın Yaratabileceği Sonuçların Analizi", *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, (ed. Barış Özdal), Dora Yayınları, Bursa, 2018, 297-314, s. 301.

⁴⁴ Boiko Borisov, "V Bryuksel Zaštiti Natsionalnite İnteresi", *Bejanskata Vılna i Predizvikelstvata pred Natsionalnata Sigurnost*, İnstitut za Strategii i Analizi, Sofiya, 24 Septemvri 2015, 11-15, p. 13.

⁴⁵ Borisov, *ibid*, pp. 11-13.

AB bütçesinden karşılanmasına rağmen Bulgaristan'ın kendi hazinesine başvurmak zorunda kalmasını eleştirmiştir.⁴⁶ Bu süreçte Bulgaristan, AB'nin Schengen bölgesine dâhil olmak için göçmen krizini kullanmaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır.

15 Eylül 2015 tarihi sonrasındaki gelişmelerin sonucu olarak Balkanlar'ın mültecilerin Batı Avrupa'ya ulaşmak için bir geçiş koridorunu andıran imaja bürünmesi Bulgaristan'ı endişelendirmiştir. Zira bu dönemde Almanya'nın ve Avusturya'nın sınırlarını kapatma ihtimali Bulgaristan'ı ürkütürken Ekim 2015'te verdiği demeçte Başbakan Borisov Bulgaristan'ı, Romanya'yı ve Sırbistan'ı kastederek ülkelerinin tampon bölge olmasına izin vermeyeceklerini belirtmiştir.⁴⁷ Bu dönemde AB üyesi devletlerin Birlik çıkarından ziyade kendi çıkarlarına odaklandığı görülmüştür.

2015 ve 2016 yılı gelişmeleri AB'nin Türkiye ile mülteci krizi konusunda müzakerelere girişmesine neden olmuş ve 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi⁴⁸ ilan edilmiştir. Türk kamuoyunda "18 Mart Mutabakatı" olarak da bilinen bu Bildiri⁴⁹, Kasım 2015'ten itibaren Türkiye ile AB arasında yapılan üçüncü toplantının ardından ilan edilmiş olup tarafların Türkiye'den AB'ye gerçekleşen düzensiz

⁴⁶ Borisov, ibid, p. 15.

⁴⁷ BNR, "Boiko Borisov: Nyama da Ostavim Narodite Ni da Stanat Buferna Zona", 24.10.2015, <https://bnr.bg/sofia/post/100617075/boiko-borisov-nama-da-ostavim-narodite-ni-da-stantat-buferna-zona>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

⁴⁸ Tam metni için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı - AB Başkanlığı Resmî İnternet Sayfası, "18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi", https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_pdf, (Erişim tarihi: 22.03.2020); European Council - Council of the European Union, "EU-Turkey Statement, 18 March 2016", <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>, (Erişim tarihi: 22.03.2020).

⁴⁹ 18 Mart tarihli Mutabakat, Türkiye ile AB arasında düzensiz göçe son verme amacıyla olmakla birlikte, uygulama alanı Ege Denizi'nde kaçak olarak yakalanan göçmenlerin geri alınması üzerine inşa edilmiştir. 18 Mart Mutabakatı ile Geri Kabul Anlaşması birbiriyile karıştırılmakta olup bu Mutabakat doğrudan değil, dolaylı olarak Geri Kabul Anlaşması'yla alakalıdır. Bkz. Reçber, agm, s. 307. Mutabakatta, vize serbestiyle ilgili düzenlemelerin yer aldığını da belirtmek gerekir.

göçü sonlandırma kararlılığını yansıtmaktadır. 18 Mart Mutabakatı düzensiz göçü sona erdirmeye amacı taşıması nedeniyle Bulgaristan'ın endişelerinin giderilmesinde önemli olmuştur. Zira 5 Mayıs 2016 tarihinde Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın Türkiye ile Bulgaristan arasında uygulamasını esas alan bir Protokol de imzalanmıştır.⁵⁰ Söz konusu diplomatik belgelerle Bulgaristan açısından 28 Şubat 2020 tarihine değin kitlesel göçmen baskısının makro öncelikli bir konu olması ötelenmiştir.

Bu bağlamda, 18 Mart 2016 tarihi sonrasındaki süreci kapsayan üçüncü dönemde mülteci tehdidi devam etse de kendi içinde istikrarlı bir tablo dikkat çekmektedir. Ancak Bulgar karar alıcılar göçün güvenleleştirilmesini sürdürmüş ve Bulgaristan'ın politikasında söylem-eylem uyumu gözlenmiştir. Örneğin 18 Mart Mutabakatı'nın ardından Bulgaristan, 2013'te kararı alınan ve Türkiye ile olan sınır bölgesinde tel örgülü duvar inşasına yönelik faaliyetlerini hızla devam ettirmiştir.⁵¹ Her ne kadar tel örgülü duvar önlemi kaçak geçişleri önlemede yetersiz kalsa da yasadışı göçmen sayısının azalmasında yardımcı olmuştur. Ağustos 2016 verilerine bakıldığında, Bulgaristan'ın toplama kampında 2.950, İçişleri Bakanlığı gözetiminde ise 1.445 kişi ile toplamda 4.395 mülteciye ev sahipliği yaptığı görülmektedir.⁵² Mülteciler sayısal olarak toplumu rahatsız etmeyecek bir seviyede bulunmalarına karşın, dönemin gelişmelerine bağlı olarak siyasilere söylemlerinin güvenleleştirme kapsamında kamuoyunda karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Zira 2016 yılı itibarıyla Bulgaristan toplumunun 2/3'ü göçmenlerin ve mültecilerin Bulgaristan'ın ulusal güvenliğine

⁵⁰ *Ministerstvo na Vtreshnite Raboti*, Bilgariya i Turtsiya Podpisaha Protokol za Prilagane na Sporazumenieto Mejdu ES i Turtsiya za Readmisiya", 5 Mai 2016, https://www.mvr.bg/gdgp/начало/преглед/новини/news160505_01, (Erişim tarihi: 23.03.2020). Protokolün resmî adı şu şekildedir: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti İle Avrupa Birliği Arasındaki İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşmanın Uygulama Protokolü".

⁵¹ *Dnes*, "Nençev: Ogradata s Turtsiya Şte e Zavırşena v Nai-skoro Vreme", 20 Noemvri 2016.

⁵² *Deutsche Welle*, "Borisov: 'Pomognete Bilgariya!'", 26.08.2016.

yönelik bir tehdit oluşturduğunu düşünmüşlerdir.⁵³

Yukarıda bahsettiğimiz çerçevede göç konusu Bulgaristan açısından tehdit olmayı sürdürmüştür. 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin ardından Bulgaristan'a sığınan FETÖ mensubu Abdullah Büyük'ü Türkiye'ye iade etme kararı alan Başbakan Borisov, kamuoyunda kendisine yönelik yükselen tepkilere yanıt olarak "Abdullah Büyük, Türkiye'ye iade ettiğimiz 25.000 kişiden sadece biridir... Yıl başından beri Türk sınırından gelen 25.000'nin üzerinde kişiyi geri gönderdik. Durduruyoruz ve Türkiye'ye iade ediyoruz... Türkiye ile mümkün olan en iyi ilişkileri inşa etmeye çabalamalıyız. Göç dalgasının Bulgaristan'a girmesine izin vermemeliyiz"⁵⁴ açıklamasında bulunmuştur. Bu süreçte AB ile Türkiye arasında dayanışmanın sürdürülmesini savunan Bulgar karar alıcılar, Suriyeli göçmenlerden kaynaklı endişelerini AB platformunda sıkça dile getirmiştir. Türkiye'nin Brüksel'den daha yakın olduğunu sıklıkla vurgulayan Başbakan Borisov, mülteci tehdidinin devam ettiğine dikkat çekerek AB'nin Türkiye'ye karşı eleştirilerini durdurmasını istemiştir.⁵⁵

Nitekim Bulgaristan'ın güvenlik endişeleri 28 Şubat 2020 tarihinde yaşanan gelişmelerin ardından haklı çıkmıştır. Suriye'nin İdlib kentinde rejim güçlerinin saldırısında 34 Türk askerinin şehit olmasını müteakip Türkiye'nin ülkesindeki göçmenlerin Avrupa'ya gidişlerine engel olunmayacağı yönelik alınan kararlar Türkiye'nin Batı sınırlarında göçmen hareketliliği yaşanmıştır. Esasen Türk kamuoyunda Suriyeli göçmenlerin varlığının ve maliyetlerinin daha baskın bir şekilde tartışıldığı bu dönemde İdlib'te yaşanan gelişmelerin etkisi altında can güvenliği kaygısıyla bir milyona yakın Suriyelinin yeni bir göç akını yaratarak Türkiye'nin güney sınırlarına dayanması Ankara yönetimi

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Borisov'un konuşmasının tamamı için bkz. *Nova TV*, "Borisov: Otnoşeniyata s Turtsiya sa Vajni Zaradi Migrantite (VIDEO)", 12 Avgust 2016, <https://nova.bg/news/view/2016/08/12/156182/борисов-отношенията-с-турция-са-важни-заради-мигрантите-видео>, (Erişim tarihi: 23.03.2020).

⁵⁵ *Duma*, "Borisov Şte İska ot Bryuksel da Spre Napadkite kim Turtsiya", 12 Oktomvri 2019.

açısından ağır bir baskı oluşturmuştur.

Bu bağlamda Bulgaristan, kendisine yönelebilecek bu mülteci akınını önlemek için harekete geçmiştir. Söylem açısından klasik vurgusunu sürdüren Başbakan Borisov, ülke için mülteci akınının reel bir tehdit olduğunu dile getirmiş⁵⁶ ve konunun ulusal güvenlik meselesi olduğuna dikkat çekmiştir. Eylem bakımından ise Türkiye ile kara sınırına ve deniz bölgelerine kolluk güçlerini sevk eden Bulgaristan, bir taraftan da diplomasi mekanizmasını işletmiştir. Krizin başlangıcından itibaren Türk muhataplarıyla irtibat halinde olan Borisov, 2 Mart'ta Ankara'da Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmesi öncesinde Avrupalı liderlerle istişarelerde bulunan Borisov, Fransa Cumhurbaşkanı Emanuel Makron ile yaptığı telefon görüşmesinde Türkiye'ye mültecilere yeniden bakması için yardım edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁷

Erdoğan-Borisov görüşmesinin tek konu başlığı değilse de ana gündemi Suriyeli göçmenler olurken, Borisov Türkiye'nin savlarına destek vermiştir. Göçmen akınının ana hattının Türkiye-Yunanistan kara sınırı olması, buna mukabil Bulgaristan'a kitlesel bir yığılma olmaması ise Sofya yönetimini memnun etmiştir. Zira Türkiye, 18 Mart Mutabakatı'na bağlılığını sürdürdüğünü, buna karşın AB'nin bunu ihlal ettiğini ifade etmiş ve denizden geçişlere müsaade etmemiştir. Bu durum Bulgar tarafının güvenlik kaygılarını azaltmıştır. Görüşmede AB tarafından Türkiye'ye taahhüt edilen kaynağın neden aktarılmadığını anlamadığını söyleyen Borisov, Türk tarafına teşekkür etmiştir.⁵⁸

Görüldüğü üzere Suriyeli göçmenleri ulusal güvenliğine tehdit

⁵⁶ *BNT 1*, "Borisov: İma Realna Zaplaha ot Bejanska Vilna, Usilili sme Maksimalno Granitsata", 28.02.2020, <https://news.bnt.bg/news/borisov-ima-realna-zaplaha-ot-bezhanska-valna-usilili-sme-maksimalno-granicata-1040665news.html>, (Erişim tarihi: 01.04.2020).

⁵⁷ *Dnes*, "Borisov Zove da Pomogne na Turtsiya za Migranti", 2 Mart 2020.

⁵⁸ *BNT 1*, "Erdoğan Otkaza Srešta s Liderite ot ES Zaradi Dvama Ubiti Migranti na Granitsata Mejdu Gırtsiya i Turtsiya", 02.03.2020, <https://news.bnt.bg/news/erdogan-otkaza-sreshta-s-liderite-ot-es-zaradi-dvama-ubiti-migranti-na-granicata-mezhdu-garciya-i-turciya-1041233news.html>, (Erişim tarihi: 01.04.2020).

olarak algılayan Bulgaristan, göçün güvenikleştirilmesi hususunda başarılı bir performans sergilemiştir. Bu politikasını aktif bir diplomasi izleyerek ve Türkiye ile iyi ilişkilerini sürdürerek sağlayan Sofya yönetimi, kendisi açısından risk katsayısı en yüksek dönem olan 2015 ve 2020 yıllarındaki göçmen tehdidini sönmlemeyi başarmıştır. 28 Şubat 2020 tarihinden sonra Avrupa'ya yönelik yaşanan mülteci akını Yunanistan'ı oldukça güç durumda bırakmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 11 Mart 2020 tarihinde yapmış olduğu açıklamada 28 Şubat'tan sonra 150.000 göçmenin Yunanistan'a gittiğine yer verilirken, bunların Yunanistan'da durmadıkları Avrupa'ya doğru hareket ettikleri belirtilmiştir.⁵⁹ Diğer taraftan Bulgaristan'ın böylesi bir durumla karşılaşmaması kamuoyunda Borisov'un Erdoğan ile anlaşığı iddialarına neden olsa da⁶⁰ Sofya yönetimi, ulusal güvenliğine yönelik algıladığı bir tehditten korunmayı başarmıştır.

4. Güvenlik Sektörleri Bağlamında Bulgaristan'a Yönelik Suriyeli Göçmen Tehdidinin Analizi

Bulgaristan'ın Suriyeli göçmenleri ulusal güvenlik tehdidi olarak algılaması ülkenin içinde bulunduğu şartlarla doğrudan ilintilidir. Zira 2018 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde ifade edildiği üzere Bulgaristan'ın siyasi, ekonomik, toplumsal ve sağlık alanlarında makro ölçekli sonuçlar yaratabileceği tahmin edilen göç akımının mevcut düzeni değiştirerek yeni bir sosyo-ekonomik ve siyasi yapı oluşturabilme potansiyeli bulunmaktadır. Bu nedenle güvenikleştirilen göç tehdidinin ortadan kaldırılması Sofya yönetiminin öncelikli çıkarları arasında yer almaktadır.

Söz konusu güvenlik tehdidini yürürlükteki Ulusal Güvenlik

⁵⁹ *Trud*, "Erdoğan: 150 000 Migrantı Trıgnaha kım Gırtsiya, Sled Kato Otvorihme Granitsata", 11.03.2020. Türkiye'de bulunan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Suriyelilerden oluşsa da Afganistan, İran, Irak, Pakistan vb. menşeli yüzbinlerce kişinin bulunduğunu da not etmek gerekir. Dolayısıyla 28 Şubat 2020 tarihi sonrasındaki göç hareketliliğinde bu unsurların da yer aldığı görülmüştür.

⁶⁰ *Deutsche Welle*, "Na Bilgarskata Granitsa e Podozritelno Spokoino. Zašto?", 02.03.2020.

Stratejisi'nde de belirtilen güvenlik sektörleri açısından analiz etmek gerekirse toplumsal güvenliğin ayrılmaz bir bileşeni olan kimlik güvenliğiyle Suriyeli göçmenler arasında paralellik kurulabilmektedir. Zira Suriyeli göçmenlerin Bulgar ulusal kimliğinin öteki tanımında yer aldığı ileri sürülebilir. Diğer bir deyişle her ne kadar Orta Asya bağlantılı Türk kökenli bir kavim olsa da kimliğin tarihsel özel süreçlerde değişen niteliğine bağlı olarak Slav dilini ve Ortodoks inancı benimseyen modern Bulgaristan'ın kurucuları durumundaki Tuna Bulgarlarının⁶¹ İslam dinine mensup ve ekseriyeti Arap kökene sahip olan Suriyeli göçmenlere ulusal kimlik tanımında yer vermeleri mümkün gözükmemektedir. Ayrıca modern Bulgar ulusal kimliğinin oluşumunda temel belirleyici olan tarihsel arka plan Suriyelilerin bu çerçevedeki konumu hakkında bilgi sunabilir. Söz konusu husus iki noktada belirgin hale gelmektedir: Birincisi Bulgar tarih yazımı ve ders kitaplarında görülürken, ikincisi ise Bulgaristan'ın 1908'de Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan ettikten sonra 20. yüzyıl boyunca örneklerine rastlanacağı üzere bünyesindeki Müslüman nüfusa yönelik izlediği asimilasyon politikaları olmaktadır. Bulgar tarih yazımı bağlamında örnek vermek gerekirse uzun yıllar Ulusal Tarih Müzesi (*Natsionalen İstoriçeski Muzei*) Direktörlüğünde bulunan Bojidar Dimitrov'un eserleri ön plana çıkmaktadır. Zira Dimitrov'un çalışmalarında öteki olarak Türk, İslam ve Osmanlı Devleti kavramları somut bir şekilde kendisini göstermektedir.⁶² Benzer nitelikte Bulgaristan tarih ders kitaplarında yer alan öteki vurgusuna özelde Türk ve Osmanlı Devleti/Türkiye genel olarak ise Müslüman karşıtlığı şeklinde rastlanmaktadır.⁶³

⁶¹ Bu konuda yapılan çalışma için bkz. Osman Karatay, *Yitik Bir Türk Kavmi Bulgarlar*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2018.

⁶² Bkz. Bojidar Dimitrov, *İstinskata İstoriya na Osvobojudenieto (1860-1878)*, Standar İz., Sofiya, 2010; Bojidar Dimitrov, *12 Mita v Bilgarskata İstoriya i Mitt za Batak*, Unikart İz., Sofiya, 2015.

⁶³ Mümün İsov, *Nai-Razliçniyat Sised: Obrazıt na Osmantsite (Turtsite) i Osmanskata İmperiya (Turtsiya) v Bilgarskite Uçebnitsi po İstoriya Prez Vtorata Polovina na XX. Vek*, Mejdunaroden Tsentr za İzsledvane na Maltsinsvata i Kulturnite Vzaimodeystviya,

İkinci husus olarak Bulgaristan'ın 1912-1913 Balkan Savaşları ile Krallık ve Komünizm dönemlerinde bünyesindeki Türk ve Müslüman azınlıklara yönelik isim değiştirme, dini vecibelerin yerine getirilmesinin engellenmesi, anadilde konuşmalarının yasaklanması vb. uygulamalarla Bulgarlaştırma endeksli baskı ve asimilasyon politikaları, Sofya yönetiminin kimlik tanımlanmasının eylemsel boyutunu oluşturmaktadır. Kasım 1989'da Jivkov Rejimi'nin yıkılmasının ardından söz konusu politikalar etkinliğini yitirse de Bulgar kamuoyunun kimlik algılamasında radikal bir değişiklik olmamıştır. Örneğin Mart 2020'de Alfa Research tarafından yayınlanan “Çoğunluk ve Azınlıklar: Farklılıklara Yönelik Tutumları (*Mnozistvo i Maltinsva: Naglasi kım Različnite*)” başlıklı raporda Bulgar halkının Müslümanlara yönelik dini fanatiklik algılaması, çoğunluğun din anlamında en çok Müslümanlardan korkması ile 1984-1989 yılları arasındaki Müslüman Türklere yönelik izlenen asimilasyon politikasını “doğru bir eylem” olarak toplamda %52'lik bir oranla onaylaması bu kapsamda önemli göstergelerdir.⁶⁴

Yukarıda bahsettiğimiz hususların dışında, Suriyeli göçmenlerin Bulgar karar alıcılar tarafından ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmasının en önemli sebebi demografik kaygılardan kaynaklanmaktadır. Başbakan Borisov, 24 Eylül 2015'te yaptığı konuşmada söz konusu tehdidi net olarak saptamaktadır: “...Bulgaristan'da demografi faktörünün olduğunu ayrıntılı olarak (Avrupa) Konseye aktardım. Karışık bölgelerde Müslümanlara sahibiz, sağ ve hoş olsunlar, ama eğer oraya 100.000-200.000 daha Müslüman ilave edersek dini değişim olacak...”⁶⁵ Borisov'un dile getirdiği bu husus ülkenin genel nüfus yapısı dikkate alındığında daha anlamlı hale gelmektedir.

Sofiya, 2005.

⁶⁴ *Alpha Research*, “Mnozistvo i Maltinsva: Naglasi kım Različnite”, p. 18, p. 24 and pp. 41-43. https://alpharesearch.bg/api/uploads/Articles%202020/March%20-%20Religions/final_analyse_results_graphics_31_03_2020.pdf?fbclid=IwAR3ViQ_T6L6MtoPvL6tySvwQANlpqu3cLLpn1bUUZGV3oWEb2JIPgY3AsGo, (Erişim tarihi: 08.04.2020).

⁶⁵ Borisov, *ibid*, p. 15.

**Tablo III. Bulgaristan’da Etnik Gruplar İtibarıyla
1992, 2001 ve 2011 Nüfus Sayımları⁶⁶**

Etnik Gruplar	1992	2001	2011
Bulgarlar	7.271.185	6.655.210	5.664.624
Türkler	800.052	746.664	588.318
Romanlar	313.396	370.908	325.343
Diğerleri, Bilinmeyenler ve Belirtmeyenler	102.684	156.119	786.285
Toplam	8.487.317	7.928.901	7.364.570

Tablo III.’te görüldüğü üzere Bulgaristan’da demokrasi tesis edildikten sonra yapılan nüfus sayımlarının her ne kadar güvenilirliğine dair ciddi soru işaretleri olsa da resmî veriler itibarıyla 1992-2011 yılları arasında kapsayan yaklaşık 20 yıllık süre zarfında hem genel Bulgaristan nüfusunda hem etnik açıdan Bulgar olanların sayısında azalma yaşanmıştır. Ülke genelinde yaklaşık 1,1 milyonluk azalma meydana gelirken, Bulgar nüfusu ise 1,6 milyon civarında düşüş kaydetmiştir. Buna karşın Bulgar olmayanların sayısında artış meydana gelmiştir. 31.12.2019 tarihi itibarıyla Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Enstitüsü (*Republika Bulgariya Natsionalen Statistiçeski Institut*) verilerine göre ülke nüfusu 6.951.482 kişi olarak kaydedilmiştir.⁶⁷ Böylece Bulgaristan nüfusunda 1992-2019 arası dönemde %18 bandında bir azalma yaşandığı görülmektedir. Söz konusu oranın yurtdışına yaşanan yoğun göçler de dikkate alındığında, daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum ülkede ciddi bir sorun olduğunu işaret ederken Bulgaristan’ın karşılaştığı demografi sorununu ifade etmek için “kriz”, “felaket” gibi kavramların kullanılmasını beraberinde getirmiştir.

⁶⁶ Söz konusu veriler Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü’nden derlenmiştir. Bkz. *Republika Bulgariya Natsionalen Statistiçeski Institut*, <http://www.nsi.bg>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

⁶⁷ Bkz. *Republika Bulgariya Natsionalen Statistiçeski Institut*, “Naselenie po Naselenie Mesta i Pol”, https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=1089, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

Nitekim 2011 ve 2018 yıllarındaki her iki Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde de Bulgar nüfusun azalmasının önlenmesi ve yurtdışına göçlerin azaltılması hususlarına yer verilmiştir. Dolayısıyla Bulgar nüfusunun azalmasının doğrudan bir ulusal güvenlik meselesi haline geldiği görülürken Borisov'un da ifade ettiği bağlam içerisinde Suriyelilerin ülkeye göçleriyle birlikte gelecek dönemlere yönelik nüfus projeksiyonlarında Bulgar çoğunluğun sıralamada yer kaybı ihtimali bulunmaktadır. Farklı bir ifadeyle Bulgar karar alıcılar Suriyeli göçmenler konusunu Waever'ın aktardığı örnek üzerinden “X halkının Y halkı tarafından istila edilmesi veya o halk yüzünden özelliklerini kaybetmesi”⁶⁸ şeklinde değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan ekonomik güvenlik açısından bakıldığında, Bulgaristan ekonomisi üzerinde Suriyeli göçmenlerin katlanılamaz bir maliyet yaratacakları anlaşılmaktadır. Zira Sofya yönetimi, olası bir göçmen akını halinde AB kurumlarının göçmenlerin Batı Avrupa'ya geçişlerine izin vermemesi hususunda kendilerine baskı yapacağını tahmin etmektedir. Bu nedenle Borisov'un tampon bölge olmayacaklarına yönelik söylemleri anlam kazanmaktadır.⁶⁹ Ayrıca Yunanistan'a ve İtalya'ya tezat olarak göçmenlerin ekonomik maliyetlerini AB fonları yerine kendi bütçesinden karşılamak zorunda kalması Bulgaristan'ın üzerinde ekonomik güvenlik konusundaki baskı katsayısını artırmaktadır.

Bulgaristan ekonomisinin sahip olduğu yapısal sorunlar da Suriyeli göçmenlerin maliyetlerini karşılamayı güçleştirmektedir. Komünist sistemin çökmesinin ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasında sorunlar yaşayan Bulgaristan, 1994 ve 1996 yıllarında ekonomik krizler yaşamıştır. 1997 yılında yaşanan iktidar değişikliğine bağlı olarak bir taraftan özelleştirme uygulamalarıyla ekonomiyi rahatlatmaya gayret eden diğer taraftan ise Avro-Atlantik kurumlara üyelik sürecini hızlandırmaya çalışan Sofya yönetimi, AB ile

⁶⁸ Waever, 2008, ibid, p. 158.

⁶⁹ BNR, “Boiko Borisov: Nyama da Ostavim Narodite Ni da Stanat Buferna Zona”, 24.10.2015, <https://bnr.bg/sofia/post/100617075/boiko-borisov-nama-da-ostavim-narodite-ni-da-stanat-buferna-zona>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

müzakerelerinde serbest piyasa ekonomisinin işlevselliğine ilişkin eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin ayrılmaz parçaları olan rüşvet, yolsuzluk ve organize suç örgütleri konusu da Bulgar ekonomisinin yapısal sorunları arasında yer almıştır.⁷⁰ Belirtilen sorunlar 2007'deki AB üyeliği sonrasında azalma eğiliminde olsa da bunların tamamen ortadan kaldırıldığını ileri sürmek mümkün değildir. Ayrıca nitelikli işgücünün (tıp, mühendislik, teknik personel vb.) AB üyeliği sonrasında Batı Avrupa ülkelerine göç etmeye başlaması ekonomik gelişimin önünde engel oluşturmuştur. Somut bir örnek vermek gerekirse 2009-2013 yılları arasında Bulgaristan'daki tıp fakültelerinden her yıl 900 hekim mezun olmasına karşın bu dönemde yılda ortalama 1.000 doktorun Batı Avrupa ülkelerine göç ettiği ortaya çıkmıştır.⁷¹

Suriyeli göçmenlerin Bulgaristan'ın ekonomik güvenliğine tehdit oluşturmasına ilişkin iki temel öncü unsur bulunmaktadır. Birincisi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2 Mart 2020'de Başbakan Borisov ile yaptığı görüşmenin ardından Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlere yaklaşık 40 milyar \$ harcadıklarını ifade etmesi Bulgar ekonomisi açısından göçmenlerin katlanılamaz bir maliyet oluşturduğu düşüncesini belirginleştirmektedir. Zira Türkiye'nin bu harcaması, 2019 yılı itibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) 66,5 milyar \$ (118,6 milyar Leva)⁷² bandında olan Bulgaristan ekonomisinin yaklaşık 3/5'ine tekabül etmektedir. Diğer bir deyişle Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye olan maliyetinin Bulgaristan açısından ibretlik dersler yarattığı ifade edilebilir. İkincisi ise Suriyeli göçmenlerin aylık ekonomik maliyetlerinin Bulgaristan'daki pek çok kesimin maaşından fazla olmasıdır. Örneğin 2013'te bir Suriyeli göçmenin aylık maliyetinin 1.100 Leva olmasına

⁷⁰ Özlem, *ibid*, pp. 191-192.

⁷¹ BTV, "1000 Medititsi Godišno Emigrirat ot Bılgariya", 25.11.2013, <http://btvnovinite.bg/article/bulgaria/1000-meditsi-godishno-emigrirat-ot-balgariya.html>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

⁷² *Republika Bılgariya Natsionalen Statistiçeski İnstitut*, "Siobštenie – Bruten Vireşen Produkt Prez Çetvırtoto Trimeseçie na 2019 G., i prez 2019 Godina, Predvaritelni Danni", https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/GDP2019q4_D2PKTZF.pdf, (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

karşın belirtilen dönemde Bulgaristan'da emekli maaşının 150 Leva, asgari ücretin ise aylık 310 Leva olması kamuoyunda rahatsızlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁷³ Şubat 2013 döneminde elektrik fiyatlarına yapılan zamlara tepkilerin büyümesi üzerine hükümetin istifa etmek zorunda kaldığı dikkate alındığında, Suriyeli göçmenlerin yaratacağı maliyetin sadece ekonomik alanda değil, toplumsal ve siyasi hayatın genel çehresinde radikal sonuçlar yaratacağı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede Suriyeli göçmenler konusunun siyasi güvenliği de doğrudan tehdit ettiği görülmektedir. Hiç şüphesiz sosyal ve iktisadi yaşamda makro ölçekli sonuçlar doğurması beklenen bir hususun siyasi hayatı etkilemesi de doğaldır. Her ne kadar 2009 sonrası dönemde Bulgaristan siyasetinde Boyko Borisov'un Genel Başkanlığı'ndaki Bulgaristan'ın Avrupalı Gelişimi için Vatandaşlar (GERB–*Grajdani za Evropeisko Razvitie na Bulgariya*) Partisi en önde gelen siyasi yapı olsa da bu süre zarfında tek başına iktidar olamamış, azınlık hükümetiyle veya koalisyon hükümetleriyle süreci idare etmeye çalışmıştır. Mayıs 2013-Ekim 2014 arasında Bulgar Sosyalist Partisi (BSP–*Bilgarska Sotsialistiçeska Partiya*) ve Hak ve Özgürlükler Hareketi (DPS–*Dvijenie za Prava i Svobodi*) uzlaşısıyla Plamen Oreşarski'nin başkanlığında hükümetin kurulduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla Suriyeli göçmen krizinin ulusal bir tehdit olarak algılandığı bu dönemde büyük ölçüde iktidarda bulunan GERB, koalisyon ortaklarıyla uzlaşma sağlamaya gayret etmiştir. Bu durum karar alma süreçlerini kısmen zorlaştırsa da GERB, meseleyi partiler üstü bir platformda ele almaya çalışmış ve bunu da başarmıştır.

Diğer taraftan Bulgar siyasi sisteminin genel yapısı, Suriyeli göçmenler konusunu siyasiler açısından riskli bir alan haline getirmiştir. Genel bir perspektiften meseleye yaklaşıldığında, Bulgaristan'ın demokrasiye geçişinin ardından ülkedeki siyasi durumun istikrarlı bir grafik çizmediği görülmektedir. 1997-2017 yılları arasında herhangi bir siyasi partinin üst üste iki defa hükümeti kuramaması bu durumun

⁷³ *Kapital*, "Mitt 'Kolko Struva Edin Bejanets'", 11 Oktomvri 2013.

göstergesidir. Sadece GERB 2014 ve 2017 koalisyon hükümetleriyle bunu gerçekleştirmeyi başarmıştır. Dolayısıyla Suriyeli göçmenler konusunun kötü yönetiminin Bulgar siyasal sisteminin istikrarsız yapısı içerisinde hükümet değiştirebilme potansiyeline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 2005 yılı sonrasında Bulgar siyasal hayatında aşırı milliyetçi, popülist siyasi hareketlerin artış kaydetmesi ve bu kesimin oylarının %8-10 bandında olması tek başına iktidar olamayan partiler için koalisyon görüşmelerinde dikkate alınmalarını sağlamıştır. Nitekim 26 Mart 2017 Genel Seçimlerinin ardından Borisov hükümeti aşırı milliyetçi Vatansaverler Birliği (OP-*Obedinenie Patrioti*) ile koalisyon kurmak zorunda kalmıştır.

Saldırgan ve ırkçı özellikler taşıyan bu partiler siyasal hayatın istikrarı açısından risk teşkil etmiştir. Ne var ki Bulgar siyasal düzeninde bütün partilerin milliyetçi özellikler taşıdığını, bunlar arasında sadece ölçek farklılığının bulunduğunu not etmek gerekir. Yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı gibi popülist söylemleri de benimseyen aşırı milliyetçi partiler için Suriyeli göçmenler konusunun söylem malzemesi oluşturduğu görülmektedir. Bu durum ana akım partilerin benzer yönelimlerde bulunmalarını tetiklemektedir. Zira seçimle işbaşına gelen karar alıcıların iktidarını sürdürmek isteyecekleri varsayımından hareketle, aşırı milliyetçilere oy kaymalarını önlemek için GERB ve BSP gibi partilerin de göçmen karşıtlığı söylemlerini kullanması kaçınılmaz olmaktadır. Zira yönetilemeyen bir göç akını karşısında siyasi iktidar değişiminin olması muhtemel hale gelirken yeni düzende aşırı milliyetçilerin güçlü bir kamuoyu desteğine sahip olacakları açıktır. Dolayısıyla Suriyeli göçmenler konusunun politik güvenliği de doğrudan tehdit ettiği ileri sürülebilir.

2018 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde belirtildiği üzere göç akınının içine sızan yabancı savaşçıların ülkeden geçişlerinin radikalleşme eğilimlerini artırmasının yanı sıra Bulgaristan'da terör hücrelerinin ve lojistik yapılanmalarının ortaya çıkmasına da zemin hazırlayacağı hususu askerî güvenlik açısından tehdit oluşturmaktadır. Gerek Orta Doğu'daki gelişmeler gerek küresel çapta sonuç doğuran terör olayları Bulgar karar alıcıları bu konuda daha temkinli davranmaya itmektedir. Küresel terörün karmaşık yapısının yanında terörle

mücadelede yeterince tecrübe sahibi olmayan Bulgaristan'ın olası bir göçmen akınına terörist unsurların karışmasıyla büyük bir güvenlik tehdidiyle karşılaşması muhtemeldir. Bu açıdan 2015 yılı içerisinde Türkiye'nin maruz kaldığı terör saldırıları Bulgaristan açısından önemli dersler içermiştir. Ülke içerisinde zaman zaman terör örgütü DAESH ile bağlantılı olduğunu düşündüğü hedeflere yönelik gerçekleştirdiği operasyonlar⁷⁴ Bulgaristan'ın tehdit algılama seviyesini yansıtmaktadır. Zira 18 Temmuz 2012'de Bulgaristan'ın Burgaz şehrinde İsraili turistlerin öldürüldüğü Hizbullah ile bağlantılı terör saldırısında görüldüğü üzere⁷⁵ ülkede terör yapılanmalarının varlığıyla ilgili ortaya çıkan ihtimaller, bu konuyu Bulgar karar alıcıların öncelikli gündem maddeleri arasına dâhil etmiştir.

Öte yandan Bulgaristan'ın Türkiye ile sınırının bulunduğu bölgelerde Bulgar paramiliter unsurlar oluşturularak eğitildiğine ve bu unsurların mülteci avcılığı yaptığına ilişkin kamuoyunda haberler yer almıştır.⁷⁶ Aşırı milliyetçi sivil unsurların silahlandırıldığı ve yasadışı göç girişiminde bulunan mültecilerin öldürülmesiyle sonuçlandığı bu sürece Bulgar hükümetinin dâhil olup olmadığı soru işaretidir. Ancak söz konusu paramiliter yapıların uzun vadede Bulgaristan'ın güvenliği açısından da tehdit oluşturabileceği görülmektedir.

Vurgulanması gereken bir diğer durumsa olası bir göçmen akınıyla Bulgaristan'a salgın hastalıkların taşınması ihtimalinin de ulusal güvenlik açısından risk oluşturacağıdır. Covid-19 Salgını'yla birlikte, uluslararası göçlerin salgın hastalıkları tetiklediğine yönelik

⁷⁴ BNT, “‘İslyamska Dırjava’ İma li Kletki u Nas i Kakvo Tryabva da Napravi Bılgariya, za da Bıde Sigurna?”, 12.12.2014, <https://www.bnt.bg/bg/a/islyamska-da-rzhava-ima-li-kletki-u-nas-i-kakvo-tryabva-da-napravi-ba-lgariya-za-da-ba-de-sigurna>, (Erişim tarihi: 02.04.2020); BTV, “Teroristi ot ‘İslyamska Dırjava’ sa Preminali prez Romskata Mahala na Pazardjik, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/teroristi-ot-islyamska-darzhava-sa-preminali-prez-romskata-mahala-na-pazardzhik.html>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

⁷⁵ Dnes, “Bılgariya Obyavi Ofitsialno: Hizbula Stoi zad Atentata v Burgas”, 5 Fevruari 2013.

⁷⁶ *The Sofia Globe*, “Concerns Grows over Bulgarian Paramilitaries and Border Patrols”, July 7, 2016, <https://sofiaglobe.com/2016/07/07/concern-grows-over-bulgarian-paramilitaries-and-border-patrols/>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

iddialar Bulgar kamuoyunda hassasiyeti artırırken, bu durumun göçün güvenlikleştirilmesi açısından elverişli bir zemin yarattığı ifade edilebilir. Ayrıca Bulgar sağlık sisteminin yapısal açıdan zayıf olması, Suriyeli göçmenlerin beraberinde getireceği hastalıkların ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmasını tetiklemektedir.

Sonuç

Çalışma kapsamında ortaya çıkan bulgularda görüldüğü üzere uluslararası göçler konusu Kopenhag Okulu'nun eleştirel güvenlik yaklaşımında önemli bir yere sahiptir. Waever'in kullandığı güvenlikleştirme kavramı uluslararası göçler konusunda da kendisini göstermektedir. Zira referans nesnesi, siyasal seçkinler ve dinleyiciler denkleminde söylemler aracılığıyla inşa edilen güvenlikleştirme işlemi, tehdidin varlığını sürdürdüğü zaman boyunca işlevselliğini korumaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ülkelerin sınır geçirgenliklerinin artmasıyla birlikte uluslararası göçlerin güvenlik tehdidi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu durum toplumsal, ekonomik, siyasi ve askerî açılardan güvenliğini sağlamak isteyen devletlerin uluslararası göçleri öncelikli hale getirerek güvenlikleştirmeye başvurmalarına yol açmaktadır.

Bir diğer husus ise Suriyeli göçmenler özelinde Bulgaristan'ı tehdit eden kitlesel göçlerin Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgeleri'nde net bir şekilde ifade edildiğidir. Bu bağlamda, Suriye İç Savaşı'nın ardından başlayan kitlesel göçler de Bulgaristan'ı yakından ilgilendirmiştir. Zira bu dönemde 3,5 milyona yakın Suriyeli göçmenin Türkiye'de bulunması ve bunların Batı Avrupa ülkelerine yönelik göç girişimleri Sofya yönetiminin ulusal güvenliği açısından risk ve tehditler yaratmıştır. Söz konusu olasılıkların ortadan kaldırılması için güvenlikleştirme yoluna giden Bulgar karar alıcılar, 2013, 2015 ve 2020 yıllarındaki Suriyeli göçmenlerle ilgili gelişmelerde görüleceği üzere aktif bir diplomasi izlemek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda Türkiye ile iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışan Bulgaristan, çalışmamızda analiz ettiğimiz 18 Mart Mutabakatı sonrasında görece bir rahatlama dönemi yaşamıştır. 28 Şubat 2020 tarihinde Türkiye'nin göçmenleri engellememe kararı, Bulgaristan nezdinde endişelere yol açsa da Türk tarafının Bulgaristan'a verdiği güvenceyle bu kriz de atlatılmıştır.

Çalışma kapsamında ortaya çıkan bir diğer bulgu ise Suriyeli göçmenler konusunun Bulgaristan'daki sosyo-ekonomik ve siyasal sistemi doğrudan tehdit ettiği realitesidir. Bulgaristan'ın ulusal kimlik tanımlamasında doğrudan öteki konumunda yer alabilecek olan Suriyeli göçmenlerin, Bulgar karar alıcılar tarafından ülkedeki demografik yapıyı tehdit edebilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca bu göçmenlerin beraberinde getireceği ekonomik maliyetlerin de Bulgaristan ekonomisi açısından büyük sorunlar yaratması öngörülmektedir.

Diğer taraftan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgelerinde somut bir şekilde tanımlandığı üzere göç akınının içine sızabilecek yabancı savaşıçılarının askerî açıdan oluşturabileceği tehditler ile Bulgar siyasal sistemi üzerinde makro ölçekli olumsuzluklar yaratma ihtimali Bulgaristan'ın Suriyeli göçmenlere yönelik güvenlik kaygılarını artırmaktadır. Dolayısıyla Suriyeli göçmenler konusu Bulgar devleti tarafından ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirilirken, bu tehdit güvenlikleştirme işlemi ve diplomasi aracılığıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Summary

International migration and population movements emerged as an important security issue in the post-Cold War period. The difficulties of the International Relations theories in explaining the issue of migration, have brought new security approaches, as can be seen in the example of the Copenhagen School. Incorporating new concepts such as “security sectors”, “securitization” and “social security” into the discipline literature, the Copenhagen School also placed a special emphasis on the issue of international migration. In this context, the securitization of migration has been based upon the persuasion of audiences by political elites through discourses by using of migration theme as a reference object.

The Syrian migrants have a special importance in the scope of international migrations that contributed to the content and extent expansions of security. As known, while the millions of Syrians were leaving their country because of the security concerns after the start of

Syrian Civil War in 2011, the 3.5 million people of these migrants arrived in Turkey. However, in this process, the migration tendencies of Syrian migrants towards the Western European countries via Turkey have concerned Bulgaria, which is a neighbour country of Turkey, directly. Bulgaria, that has perceived Syrian migrants as a threat for her national security, applied for the securitization process and pro-active diplomacy in order not to be affected negatively from this migration movement.

The international migrations, which were described as a threat in the Bulgaria's National Security Strategy documents, become a primary topic title as seen in the migrant crisis' in the years of 2013, 2015 and 2020. While the Sofia management has succeeded in absorbing the threat of the migration after a successful crisis management, the situation in question cannot be defined as "de-securitization" since the actual threat has not completely disappeared. Essentially, the Syrian migrant crisis for Bulgaria should be evaluated in three periods. The first period between the years of 2011 and 2015 did not include a macro security risk because of low intensity migrations. However, in the second period that could be described as "the crisis period", Bulgaria has come up against a major threat from the flow of migrants toward Bulgaria's border on September 15, 2015 until the date of March 18, 2016, when the EU-Turkey Statement was declared. Bulgaria had a relief phase after the declaration of the Statement. It continued until the decision, that was taken by Turkey on February 28, 2020 regarding not preventing migrants' passing through her borders because of the new migration threat from İdlib, that emerged from the Assad Regime's attacks. This development created a new security threat for Bulgaria. Bulgarian Prime Minister Boyko Borisov re-applied to diplomacy by benefiting from being in good neighbourhood relations with Turkey and having a friendship with Turkish President Recep Tayyip Erdoğan. As a result of these attempts, he succeeded to protect Bulgaria from this migration wave due to Turkey's commitment on the EU-Turkey Statement.

The Syrian migrant issue has threatened the socio-economic and political system directly from the point of Bulgaria. According to Bulgarian decision-makers, Syrians migrants have created a risk for the

demographic structure in the country as well as other major problems they would bring for the Bulgarian economy. These factors could create radical changes on Bulgarian political system, which has a suitable ground for the rise of ultra-nationalist and racist parties. In addition to this, the foreign fighters, who would infiltrate into migration flow can could generate security threats for Bulgaria from militarily aspect by organizing terrorist structures and their logistic cells as mentioned in the National Security Strategy documents. Consequently, the Syrian migrant issue has been perceived as a threat for national security of Bulgaria in parallel with these factors.

KAYNAKÇA

Resmî Kaynaklar

- Durjaven Vestnik* (Bulgaristan Devleti Resmî Gazetesi), Broi: 19, 8 Mart 2011.
- Durjaven Vestnik* (Bulgaristan Devleti Resmî Gazetesi), Broi: 26, 23 Mart 2018.
- Durjaven Vestnik* (Bulgaristan Devleti Resmî Gazetesi), Broi: 46, 22 April 1998.
- Durjavna Agensiya za Bejantsite pri MS*, “Grafiki”, http://www.aref.government.bg/sites/default/files/uploads/docs/2020-03/7%20-%20Charts-website-bg_12.pdf, (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- European Council - Council of the European Union*, “EU-Turkey Statement, 18 March 2016”, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>, (Erişim tarihi: 22.03.2020).
- Ministerstvo na Vitreşnite Raboti*, Bulgariya i Turtsiya Podpisaha Protokol za Prilagane na Sporazumenieto Mejdu ES i Turtsiya za Readmisiya”, 5 Mai 2016, https://www.mvr.bg/gdgp/начало/прглед/новини/news160505_01, (Erişim tarihi: 23.03.2020).
- Narodno Sbranie na Republika Bulgariya*, “Zaştinata Stena po Granitsata s Turtsiya Şte Bide Gotova v Sıkrateni Srokove Zayavi Ministir-Predsedatelyat Plamen Oreşarski po Vreme na Parlamentarniya Blitskontrol”, 06.11.2013, <https://parliament.bg/bg/news/ID/2799>, (Erişim tarihi: 24.03.2020).
- Official Journal of the European Union*, “Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013”, L 180/31, 29.06.2013, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:180:0031:0059:EN:PDF>, (Erişim tarihi: 22.03.2020).
- Republika Bulgariya Natsionalen Statistişeski İnstitut*, “Naselenie po Naselenie Mesta i Pol”, https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=1089, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

Republika Bulgariya Natsionalen Statistiçeski İnstitut, “Siobštenie – Bruten Vireşen Produkt Prez Çetvırtoto Trimeseçje na 2019 G., i prez 2019 Godina, Predvaritelni Danni”, https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/GDP2019q4_D2PKTZF.pdf, (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

Republika Bulgariya Natsionalen Statistiçeski İnstitut, <http://www.nsi.bg>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı - AB Başkanlığı Resmî İnternet Sayfası, “18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi”, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi.pdf, (Erişim tarihi: 22.03.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete, 02.08.2014, Sayı: 29076.

Kitaplar

BARRY, Buzan and HANSEN, Lene, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

BARRY, Buzan, *People, States, and Fear The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Brighton, 1983.

BUZAN, Barry – WAEVER, Ole – WILDE, Jaap de, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998.

DİMİTROV, Bojidar, *12 Mita v Bilgarskata İstoriya i Mitt za Batak*, Unikart İz., Sofiya, 2015.

DİMİTROV, Bojidar, *İstinskata İstoriya na Osvobojudenieto (1860-1878)*, Standar İz., Sofiya, 2010.

İSOV, Mümün, *Nai-Različniyat Sısed: Obrazıt na Osmantsite (Turtsite) i Osmanskata İmperiya (Turtsiya) v Bilgarskite Uçebnitsi po İstoriya Prez Vtorata Polovina na XX. Vek*, Mejdunaroden Tsentr za İzsledvane na Maltsinsvata i Kulturnite Vzaimodeystviya, Sofiya, 2005.

KARABULUT, Bilal, *Güvenlik – Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara, 2011.

KARATAY, Osman, *Yitik Bir Türk Kavmi Bulgarlar*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2018.

ÖZLEM, Kader, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, Dora Yayınları, Bursa, 2019.

Makaleler

BORİSOV, Boiko, “V Bryuksel Zaştıtih Natsionalnite İnteresi”, *Bejanskata Vılna i Predizvikatelstvata pred Natsionalnata Sigurnost*, İnstitut za Strategii i Analizi, Sofiya, 24 Septemvri 2015, ss. 11-15.

MANDACI, Nazif – ÖZERİM, Gökay, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 39, Güz 2013, ss. 105-130.

ONUF, Nicholas, “Constructivism: A User’s Manuel”, *International Relations in a Constructed World*, (ed. Vendulka Kubalkova-Nicholas Onuf-Paul Kowert, M.E. Sharpe, New York, 1998, ss. 58-78.

ÖZDAL, Barış ve TUTAN, Esra. “Avrupa Birliği’nin Düzenli Göç Politikası’nın Türkiye’ye Etkileri”. *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, (ed. Barış Özdal), Dora Yayınları, Bursa, 2018, ss. 271-296.

ÖZDAL, Barış – TUTAN, Esra Vardar, “Suriye’den Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketlerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkilerinin Analizi”, *II. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri: Göç Yönetimi ve Göçmenlerin Entegrasyonunda Başarılı Yönelim Modelleri*, 6-7-8 Aralık 2018 - Düzce, ss. 107-127.

REÇBER, Kamuran, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Avrupa Birliği Arasında Akdedilen Geri Kabul Anlaşması'nın Yaratabileceği Sonuçların Analizi”, *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, (ed. Barış Özdal), Dora Yayınları, Bursa, 2018, ss. 297-314.

STRITZEL, Holger, “Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond”, *European Journal of International Relations*, Vol. 13, No. 3, ss. 357-383.

TASHEV, Blagovest, “In Search of Security: Bulgaria's Security Policy in Transition”, *Papeles del Este*, No:8, 2004, ss. 1-20.

WAEVER, Ole, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 18 (Yaz 2008), ss. 151-178.

WALKER, R.B. J., “Security, Critique and Europe”, *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 1, March 2007, ss. 95-103.

WILKINSON, Claire, “The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe?”, *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 1, March 2007, ss. 5-25.

Raporlar, Gazeteler, Haber Ajansları ve İnternet Kaynakları

24Chasa, Siriitsite s Humanitaren Statut Mogat da Ostanat Kolkoto İskat”, 27.09.2013. *Alpha Research*, “Mnozistvo i Maltsinsva: Naglasi kım Razliçnite”, https://alpharesearch.bg/api/uploads/Articles%202020/March%20-%20Religions/final_analyse_results_graphics_31_03_2020.pdf?fbclid=IwAR3ViQ_T6L6MtoPvL6tySvwQANlpqu3cLLpn1bUUGV3oWEb2JIPgY3AsGo, (Erişim tarihi: 08.04.2020).

BNT 1, “Borisov: İma Realna Zaplaha ot Bejanska Vılna, Usilili sme Maksimalno Granitsata”, 28.02.2020, <https://news.bnt.bg/news/borisov-ima-realna-zaplaha-ot-bezhanska-valna-usilili-sme-maksimalno-granicata-1040665news.html>, (Erişim tarihi: 01.04.2020).

BNT 1, “Erdogan Otkaza Srešta s Liderite ot ES Zaradi Dvama Ubiti Migranti na Granitsata Mejdu Girtsıya i Turtsıya”, 02.03.2020, <https://news.bnt.bg/news/erdogan-otkaza-sreshta-s-liderite-ot-es-zaradi-dvama-ubiti-migranti-na-granicata-mezhdu-garciya-i-turciya-1041233news.html>, (Erişim tarihi: 01.04.2020).

BNT, “İslyamska Dırjava' İma li Kletki u Nas i Kakvo Tryabva da Napravi Bılgariya, za da Bıde Sigurna?”, 12.12.2014, <https://www.bnt.bg/bg/a/islyamska-da-rzhava-ima-li-kletki-u-nas-i-kakvo-tryabva-da-napravi-ba-lgariya-za-da-ba-de-sigurna>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

BTV, “1000 Medititsi Godışno Emigrirat ot Bılgariya”, 25.11.2013, <http://btvnovinite.bg/article/bulgaria/1000-meditsi-godishno-emigrirat-ot-balgariya.html>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).

BNR, “Boiko Borisov: Nyama da Ostavim Narodite Ni da Stanat Brferna Zona”, 24.10.2015, <https://bnr.bg/sofia/post/100617075/boiko-borisov-nama-da-ostavim-narodite-ni-da-ssanat-buferna-zona>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

BTV, “Bejanskata Vılna – Zaplaha za Natsionalnata Sigurnost”, 7.10.2013, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/politika/bezhanskata-valna-zaplaha-za-natsionalnata-sigurnost-na-balgariya.html>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).

- BTV, “Teroristi ot ‘İslyamska Dırjava’ sa Preminali prez Romskata Mahala na Pazardjik, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/teroristi-ot-isljamska-darzhava-sa-preminali-prez-romskata-mahala-na-pazardzhik.html>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).
- Defence24*, “Bulgaria Updates Its Security Strategy And Suspends Privatization of the Defence Industry”, 17 Kwietnia 2016, <https://www.defence24.com/bulgaria-updates-its-security-strategy-and-suspends-privatization-of-the-defence-industry>, (Erişim tarihi: 20.03.2020).
- Deutsche Welle*, “Borisov: ‘Pomognete Bilgariya!’”, 26.08.2016.
- Deutsche Welle*, “Na Bilgarskata Granitsa e Podozritelno Spokoino. Zašto?”, 02.03.2020.
- DHA*, “Bulgaristan, Türkiye Sınırındaki Tel Duvarı Uzatıyor”, 24.05.2016.
- Dnes*, “Bilgariya Obyavi Ofitsialno: Hizbula Stoi zad Atentata v Burgas”, 5 Fevruari 2013.
- Dnes*, “Borisov Prati Pozdravi na Erdogan: Blagodariya Ti!”, 19 Septemvri 2015.
- Dnes*, “Borisov Zove da Pomogne na Turtsiya za Migranti”, 2 Mart 2020.
- Dnes*, “Nençev: Ogradata s Turtsiya Şte e Zavırşena v Nai-skoro Vreme”, 20 Noemvri 2016.
- Duma*, “Borisov Şte İska ot Bryuksel da Spre Napadkite kim Turtsiya”, 12 Oktomvri 2019.
- Duma*, “Tryabva da Dadem Otpor na Ksenofobiyata”, 23 Noemvri 2013.
- Human Rights Watch*, “We’ve Never Seen Such Horror - Crimes against Humanity by Syrian Security Forces”, June 2011.
- Kapital*, “Mittit ‘Kolko Struva Edin Bejanets’”, 11 Oktomvri 2013.
- Nova TV*, “Borisov: Otnoşeniyata s Turtsiya sa Vajni Zaradi Migrantite (VIDEO)”, 12 Avgust 2016, <https://nova.bg/news/view/2016/08/12/156182/борисов-отношенията-с-турция-са-важни-заради-мигрантите-видео>, (Erişim tarihi: 23.03.2020).
- Syrian Observatory for Human Rights*, “Syrian Revolution Nine Years on: 586,100 Persons Killed and Millions of Syrians Displaced and Injured”, 15.03.2020, <http://www.syria-hr.com/en/?p=157193>, (Erişim tarihi: 18.03.2020).
- The Sofia Globe*, “Concerns Grows over Bulgarian Paramilitaries and Border Patrols”, July 7, 2016, <https://sofiaglobe.com/2016/07/07/concern-grows-over-bulgarian-paramilitaries-and-border-patrols/>, (Erişim tarihi: 02.04.2020).
- The UN Refugee Agency*, “Syria Regional Refugee Response”, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>, (Erişim tarihi: 18.04.2020).
- Trud*, “Erdogan: 150 000 Migranti Trıgnaha kim Gırtsiya, Sled Kato Otvorihme Granitsata”, 11.03.2020.
- Trud*, “Premierit Boiko Borisov: Nyama Nujda ot Armiya na Granitsata s Turtsiya”, 18.09.2015.

Soğuk Savaş: Amerikan Büyük Stratejisi, Johnson Doktrini ve Kıbrıs

The Cold War: American Grand Strategy,
Johnson Doctrine and Cyprus

Kaan Kutlu ATAÇ* - Mehmet Mert ÇAM**

Öz

Bu çalışmanın amacı özellikle Başkan Johnson yönetiminin Soğuk Savaş dönemindeki Amerikan Büyük Stratejisi'ni açıklamaktır. Bu çerçevede çalışma üç aşamadan oluşmaktadır: İlk olarak Amerikan Büyük Stratejisi'nin erken Soğuk Savaş'taki kuramsal çerçevesi çizilecektir. İkinci olarak, Büyük Strateji'nin uygulanabilirliğini sağlayan parametreler üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda 1948-1964 arası dönemde, Amerikan Büyük Stratejisi'nin sürdürülebilirliğini sağlayan ve mezkûr kuramı geliştiren doktrin ve kavram bazlı değişiklikler örneklerle irdelenecektir. Üçüncü aşamada Lyndon B. Johnson dönemindeki "Kıbrıs Sorunu" ve Amerika-Türkiye gerginliği, Büyük Strateji perspektifinde Merkezî Haberalma Teşkilatı'nın Reading Room'unda yer alan evrak üzerinden yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Strateji, Kütleli Mukabele, Esnek Karşılık, Johnson Mektubu, Kıbrıs.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-3435-9073, e-posta: kaanatac@mersin.edu.tr, kkatac@yahoo.com.

** Araştırma Görevlisi, Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-2703-9808, e-posta: mcam3@msu.edu.tr, mmertcam@hotmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 27.08.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 18.08.2020

Abstract

The aim of this study is to explain and to frame the American Grand Strategy during the Cold War with special emphasis on the Johnson Administration era. Hence the structure of the study is threefold. Firstly, it addresses the theoretical framework of the American Grand Strategy during the Early Cold War. Secondly, it's dwell on the parameters that ensure applicability of the Grand Strategy. Accordingly, in the period between 1948-1964, doctrine and concept-based changes, which evolved and provided continuance of the Grand Strategy, will be analyzed with examples. Thirdly, "Cyprus Question" and the US-Turkey tension during the Johnson Administration are to be expound on the perspective of Grand Strategy from the Central Intelligence Agency documents available on the CIA Reading Room

Keywords: *Grand Strategy, Massive Retaliation, Flexible Response, the Johnson Letter, Cyprus.*

Giriş

Savaş dönemi ittifakları kısa süreli olma eğilimindedir. İttifaklar acil ihtiyaçlara cevap olarak ortaya çıkar ve ittifakta yer alan devletler ortak düşmana karşı bir araya gelirler ve aralarındaki husumetler, düşmanın yarattığı tehdit karşısında geçici süre için göz ardı edilir. Tehdit ortadan kalktıktan sonra güç dengelerindeki yeni şekillenmeler dolayısıyla ittifaklar faydası kalmadığı için dağılırlar.¹ Bu durum 1941 ile 1945 arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve İngiltere arasında oluşturulan "Büyük Savaş İttifakı" için de geçerli olmuştur. Büyük İttifak, ortak düşmana karşı güçlerin birleştirilmesi ihtiyacı ile oluşturulmuş ve zafere ulaşılmasının

¹ "İttifaklar güç yoğunlaşmasına karşılık devletlerin geçici koalisyonları olarak ortaya çıkarlar. Güç dağılımı değiştiğinde koalisyonlar da değişir. Düzen, anarşik sistemde kendi güvenliklerini temin etmeyi amaçlayan devletlerin gerekli ve kaçınılmaz sonucu olarak, dengeleyici eylemlerine bağlıdır.", G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restrain, and the rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton University Press, New Jersey, 2001, p. 25.

ardından hedefin ortadan kalkmasıyla dağılmıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Byrnes, Aralık 1945 sonunda üç müttefik ülkenin dışişleri bakanları arasında Moskova’da gerçekleşen konferanstan döndüğü zaman Başkan Truman da kendisiyle görüşmesi için bir not hazırlamıştır. Truman dönemi tarihçisi Messer’in yıllar sonra ortaya çıkardığı bu notta Truman’ın Sovyetler ile ilgili düşüncesinin değiştiğine yönelik çarpıcı ipuçları bulunmaktadır. Zira Truman, Stalin’in Balkanlar, Avrupa ve İran üzerindeki politikalarından iyice rahatsız olmaya başlamıştır. Notta Truman’ın iki devlet arasındaki ilişkinin seyrinin nasıl olacağı net bir şekilde yer almıştır:

“Rusların Türkiye’yi işgal ve Karadeniz Boğazlarından Akdeniz’e kadar bölgeyi ele geçirmeleri niyeti konusunda aklımda hiçbir şüphe kalmadı. Eğer Ruslar demir bir yumruk ve sert dille mukabele görmezse başka bir savaş olacaktır. Yalnızca tek bir dilden anlıyorlar: ‘Ne kadar tümeniniz var?’ Artık daha fazla tavizkar olmamıza gerek olduğunu düşünmüyorum... Sovyetlere bebek bakıcılığı yapmaktan yoruldum.”²

Avrupa’nın geleceğinin nasıl şekilleneceğiyle ilgili düzenlenen 1946 Paris Barış Görüşmeleri’nde ABD ve SSCB arasında ciddi görüş ayrılıkları su yüzüne çıktığında savaşın iki büyük gücünün müttefikliği Soğuk Savaş ile birlikte hızla unutulmuştur. Savaşın ABD açısından en önemli sonucu “Monroe Doktrini” çerçevesinde, hasım kuvvet ortadan kalktıktan sonra güvenli kalesine çekilmeyi, tıpkı ilk topyekûn harpte olduğu gibi, 1945-49 arası tecrit temelli bir dış politika izlemesini imkânsız hale getirmesidir. Lakin ABD tecritten farklı bir dış politikaya doğru evrilmesine rağmen savaş halinin zorunlu kıldığı yüksek savunma bütçesi ve daha önce emsali görülmemiş miktarda silah altına alınan insan sayısında hızla bir indirime gitmek zorunda kalmıştır. Savaşın son yılında federal bütçenin %88’den fazlasını oluşturan savunma

² Robert H. Ferrell, *Off the Record: The Private Papers of Harry S. Truman*, Harper & Row, New York, 1980, p.79-80.

harcamaları kısıtlanmış, 1945'te 8,2 milyon olan kara kuvvetlerinin mevcudu üç yıl sonra 554 bine indirilmiştir.³ ABD'nin konvansiyonel silahlı kuvvetlerinde indirim gitmesinde en önemli etken ABD'nin Eylül 1949'a kadar nükleer silah tekeli elinde tutmasıdır. Byrnes "Amerikan cephaneliğindeki bu harikulade silahın varlığının geçmişe nazaran Rusları daha idare edilebilir" kılacağına inanmaktadır.⁴ Nitekim Atom bombası tekeli Sovyetlerin ABD'ye karşı olan güvenlik bazlı kuşkularının da temelidir. Sovyetlerin Eylül 1949'da ilk atom bombasını denemesi ve ABD'yi vuracak menzile sahip bombardıman uçakları üretmesi "nükleer caydırıcılık" açısından ABD'nin karşısına bir güç olarak çıkmasını sağlamıştır. Öte yandan 24 Haziran 1948 ile 12 Mayıs 1949 tarihleri arasında Sovyetlerin "Berlin Ablukası" da ABD ve müttefikleri için konvansiyonel silahlanma ihtiyacının devam edeceğini göstermiştir.⁵

Washington'un tecrit politikasından vazgeçtiğine dair en önemli gelişme ise 11 Haziran 1948 tarihli "Vandenberg Karamamesi"dir. ABD'nin karşılaştığı tehditler doğrultusunda tecrit siyasetini terk ederek güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan bölgesel ve çok ortaklı anlaşmalara katılabilesini sağlayan kararın özellikle 2. ve 3. maddeleri Birleşik Devletler'in küresel ölçekli siyasi, askerî ve teknik yardım yapabilmesinin önünü açmıştır.⁶ Aslında bu kararla birlikte yaşanan paradigma değişikliğine göre, ABD, kendi varoluş nedeni ve

³ Roger G. Miller, *To Save A City, The Berlin Airlift 1948-1949*, U.S. Government Publishing Office, Washington, 1998, p. 16 ve <https://media.defense.gov/2010/Oct/01/2001329741/-1/-1/0/AFD-101001-053.pdf> (Erişim Tarihi: 18.01.2018)

⁴ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 17.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Miller, *a.g.e.*, p. 95-99. Berlin Ablukası'nda Stalin'in tüm tehditlerine rağmen müttefiklerin Batı Berlin'e düzenledikleri tarihin en büyük hava yardım operasyonuna Sovyetlerin ses çıkaramaması, Amerika Dış İşleri Bakanlığı Siyaset Planlama Direktörü George F. Kennan tarafından Sovyetlerin savaşa gidecek kadar askerî bir tehdit olmadığı yönünde değerlendirilmesine neden olmuştur. Bkz. *Foreign Relations of the United States (FRUS), Western Europe, Volume III, 1948*, p. 283-285.

⁶ *A Decade of American Foreign Policy 1941-1949*, Vandenberg Resolution, Senate Resolution 239, Eightieth Congress. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad040.asp (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

yaşam tarzına karşı tehdit gördüğü komünizme karşı “Amerikan Kalesi” dışında küresel coğrafyada Sovyet yayılmacılığına karşı güvenlik bariyerleri inşa edebilme imkânı kazanmıştır. Birleşik Devletler’in değişen siyasî ve askerî stratejisinin ilk somut örneği dönemin Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Merkezi Başkanı Paul Nitze’nin liderliğinde hazırlanan ve Millî Güvenlik Kurulu’nda kabul edilen 14 Nisan 1950 tarihli NSC 68 belgesidir. Sovyetlerin irredantist politikasını, ekseriyetle George F. Kennan’ın “Çevreleme” kuramı doğrultusunda hem nükleer hem de konvansiyonel harp açısından ele alan NSC 68, Truman’ın istediği tarzda bir kuvvet planlaması yapmamasına rağmen, konvansiyonel kuvvetlerin zayıf olmasının, sınırlı bir saldırıya karşı koyma imkânlarını da azaltacağını dile getirmiştir.⁷ Bununla birlikte NSC 68’e göre muhtemel bir Sovyet atom taarruzu da ABD’nin savaşma arzusu ve kabiliyetini kıramasa da topyekûn seferberlik ve silahlanmasına olumsuz etki edecektir.⁸

1 Kasım 1952’de ABD’nin ilk termonükleer bomba hamlesine karşı 12 Ağustos 1953 tarihinde Sovyetlerin kendi termonükleer bombasını başarıyla denemesi⁹ “Güç Dengesi”nde yeni bir silahlanma yarışını başlatmıştır. Eisenhower’ın Ocak 1953’te iktidara gelmesi ile birlikte hem nükleer ve konvansiyonel silahlanmayı hem de bu silahlanma ve savunma harcamalarının iktisadî boyutunu içinde barındıracak yeni güvenlik paradigması üzerinde çalışılmış ve 30 Ekim 1953’te NSC 162/2 belgesi yayınlanmıştır.¹⁰ NSC 162/2’nin ortaya koyduğu nihai gayeye göre ABD, içinde bulunduğu uzun süreli

⁷ S. Nelson Drew, *NSC-68: Forging The Strategy Of Containment, with Analyses by Paul H. Nitze*, National Defence University Press, Washington, 1996, p. 14-15. Belgenin orijinali için bkz. NSC 68, Basic National Security Policy, April 14, Washington, 1950, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116191.pdf> (Erişim Tarihi: 17.06.2019)

⁸ Drew, *a.g.e.*, p. 132-133 ve NSC-68, p. 39-40.

⁹ Ali Karaosmanoğlu, “Nükleer Strateji’nin İlk On Yılı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, 323-346, s. 335.

¹⁰ Belgenin orijinali için bkz. NSC 162/2, Basic National Security Policy, October 30, Washington, 1953, <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf> (Erişim Tarihi: 17.06.2019)

“Özgürlük ve Demokrasi” mücadelesinde hem iktisadi açıdan yıpranmamalı hem de etkin bir caydırıcılığa ulaşmalıdır. Bu yaklaşıma “Yeni Bakış” (*New Look*) adı verilmiştir. Bu yaklaşımda, olası bir sınırlı saldırıda dahi, hasım kütlenin kaynaklarına ve yerleşim merkezlerine taktik nükleer bombalarla taarruz edilerek mukabelede bulunulması hedeflenmiştir. “Yeni Bakış”ın, geliştirdiği bu hibrit savaş modelinde Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti ya da diğer bir komünist devletten gelecek saldırıya karşı, Birleşik Devletler, Stratejik Hava Kuvvetleri vasıtasıyla hasım kütlenin askerî ve iktisadi sıklet merkezlerine yapılacak bir saldırı ile düşman taarruzunun bertaraf edilmesi öngörülmüştür. Akabinde bölgeye en yakın olan konvansiyonel müttefik orduları ile düşman devleti kontrol altına alınarak onun savaşıma azmi kırılacaktır.

NSC 162/2’ye göre Sovyetler Birliği’nin Asya-Pasifik’teki yayılmacılığının Kore Savaşı ile geçici olarak engellenmesine rağmen, Sovyetlerin büyük konvansiyonel askerî gücü, Avrupa’daki uydu devletlerin de desteğiyle Batı Avrupa’yı işgal edebilecek kudrettedir. Batı Avrupa’daki askerî güç ise olası bir Sovyet saldırısını durdurabilecek katma değere sahip değildir. Bununla birlikte ABD’nin taktik nükleer saldırıları dahi Sovyetlerin güçlü hava savunma sistemi ve coğrafi konumundan kaynaklanan hava şartları nedeniyle olası bir işgali durduramayacaktır.¹¹ Ayrıca olası bir topyekûn harpte iktisadi maliyetler dışında Birleşik Devletler, Sovyetlerin uydu devletlerine uyguladığı baskı ve psikolojik tedbirlere karşı, Özgür Dünya’nın *modus vivendi*’sine hem siyasi, iktisadi ve askerî hem de psikolojik unsurlar ile bağlı yerel müttefiklere ihtiyaç duymaktadır.¹² NSC 162/2’nin diğer bir önemi, ABD periferisinde yer alan ülkelerin “manevi değerleri”ne, moral ve motivasyon unsurlarına ilk kez değinmesidir.¹³ Bu husus Washington’un müttefiklerini hedef alan Sovyet psikolojik harp mekanizmasına karşı da mücadelede olacağıının, başka bir deyişle müttefiklerinin

¹¹ NSC-162/2, p. 2-3.

¹² NSC 162/2, p. 10.

¹³ NSC 162/2, p. 17.

Sovyet yanlısı bir politikaya evrilmesine karşı doğrudan ya da dolaylı olarak müdahil olacağının göstergesidir.

Söz konusu belgeye göre Batı Avrupa başta olmak üzere, Asya-Pasifik ve Orta Doğu'daki ülkeler Sovyet tehditlerine karşı direnç gösterecek altyapıya sahip değillerdir. Özellikle Güneydoğu Avrupa ve Orta Doğu, Kennan'ın Sovyetler Birliği'ni çevreleme kuramına göre Sovyetlere doğrudan sınırı olması nedeniyle hasım lehine boşluk bırakılmaması gereken bir coğrafyadır. Bu yüzden ABD:

“Orta Doğu'da Sovyet irredantizmine karşı güçlü bölgesel alanlar oluşturmak zorundadır. Bu doğrultuda ABD; Türkiye, Pakistan ve imkân olursa İran'da istikrarı yakalamak için bu ülkelere siyasi ve askerî alanlarda destek vermeli ve ekonomik, teknik alanlarda yardım etmelidir.”¹⁴

1956'da sonbaharında başlayan Süveyş Krizi ve Arap-İsrail çatışmaları neticesinde Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'da şiddetini arttırmasıyla 162/2'nin bu coğrafyada tatbikini sağlayacak Eisenhower Doktrini 5 Ocak 1957'de ilan edilmiştir. Fakat Ekim 1956'da Sovyetlerin Macaristan'ı işgali, müteakiben Ekim 1957'de Sovyetlerin Sputnik ile uzaya ilk uydu fırlatan ülke olması ve başta Orta-Latin Amerika ve Asya-Pasifik olmak üzere “Üçüncü Dünya”da komünist ayrılıkçı ve gerilla hareketlerine desteği Eisenhower Doktrini'nin uygulama alanını genişletmiştir. Artık sadece Orta Doğu'da değil uluslararası komünizmin güç odağı olmaya çalıştığı tüm coğrafyalarda “yerel güçlerin” desteğiyle birlikte uygulanması kararlaştırılmıştır.

Eisenhower'ın halefi Kennedy ve kurmayları ise ilk etapta uluslararası komünizme karşı mücadelenin önceki döneme göre biçim olarak daha enerjik, yumuşak başlı ve özel (örtülü) olmasını savunmalarına rağmen,¹⁵ stratejik kavram açısından NSC 162/2'ye sadık kalmışlardır. Bu husus John F. Kennedy tarafından 5 Ocak 1961 tarihli

¹⁴ NSC 162/2, p. 21.

¹⁵ “Kennedy's Foreign Policy”, /https://history.state.gov/departmenthistory/short-history/jfk-foreignpolicy (Erişim Tarihi: 15.01.2019)

Başkanlık devir törenindeki konuşmasında da açıkça ifade edilmiştir:

“... İyiliğimizi ya da kötülüğümüzü isteyen tüm uluslar şunu mutlaka bilmelidir; özgürlüğümüzü korumak ve varlığımızı sürdürmek, düşmanlarımıza karşı koymak ve dostlarımızı desteklemek için, her türlü fedakârlığı yapmaya, her yükün altına girmeye, her zorluğa göğüs germeye ve her bedeli ödemeye hazırız.”¹⁶

Yine Kennedy'nin 5 Mayıs 1961'de Kongre'de yaptığı konuşmada izah ettiği “Özgürlük Doktrini”, ABD'nin izleyeceği stratejiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“...Özgürlüğe düşman olanın dışında hiçbir insana -ya da herhangi bir millete- ya da herhangi bir sisteme karşı değiliz... Ayrıca burada herhangi bir ismi taşıyan veya herhangi bir alana yönelik yeni bir askerî doktrin sunmak için gelmiyorum. Özgürlük doktrinini tanıtmak için buradayım... Günümüzde özgürlüğün savunulması ve yaygınlaştırılması için cereyan eden büyük savaşın alanı, dünyanın yükselen halklarının toprakları olan Asya, Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu'dur. Devrimleri insanlık tarihinin en büyüğüdür. Onlar adaletsizlik, zulüm ve sömürüye bir son vermek istiyorlar... Özgürlük düşmanları ne devrimi ne de onu zorlayan koşulları yarattılar. Ama arkalarından esen rüzgârla onları ele geçirmek istiyorlar. En önemlisi bunu aşikâre biçimden ziyade gizli yapıyorlar... Her sorunlu bölgeye silah, provokatör, uzman ve propagandalarını gönderiyorlar. Geçtiğimiz on iki ayda Vietnam'da sadece 4000 bin devlet görevlisi gerilla ve suikastçılar tarafından katledildi... Bu müthiş silahlarla, özgürlük düşmanları topraklarını pekiştirmeyi-sömürmeyi, kontrol etmeyi ve nihayet dünyanın en yeni uluslarının umutlarını yok etmeyi planlıyor ve bu on yılın bitiminden

¹⁶“Inaugural Address, 20 January 1961”, <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/inaugural-address> (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

önce bunu yapma ihtiraslarına sahipler. Bu bir irade ve gayenin yanı sıra güç ve şiddetin mücadelesidir- zihin ve ruhlar ile yaşamlar ve bölgeler için bir savaş. Ve bu mücadelede, bir yana duramayız.”¹⁷

Konuşmadan anlaşılacağı üzere Kennedy, uluslararası komünizmin ya da kendi deyimiyle özgürlük düşmanlarının Üçüncü Dünya’ya yönelik örtülü faaliyetleri neticesiyle ilerlediklerini, bu duruma Birleşik Devletler’in kayıtsız kalamayacağını belirtmiştir.

17 Nisan 1961’de Küba’daki komünist Castro yönetimine karşı başarısız Domuzlar Körfezi Çıkarması’ndan sonra 1962’nin ilk yarısında Vietkonglara karşı eğit-donat kapsamında 16 bin askerin Güney Vietnam’a gönderilmesi, Latin Amerika’daki ülkelere “*Peace Corps*” altında iktisadî yardım hareketi ve nihayet ABD’nin Türkiye ve İtalya’ya, Sovyetlerin de Küba’ya yerleştirdiği orta menzilli balistik füzelerin yarattığı Küba Füze Krizi, yukarıdaki doktrin kapsamında ele alındığında Eisenhower Doktrini’ndeki Yeni Bakış stratejisindeki nükleer tandanslı, katı dış politikanın terk edildiğini göstermektedir. Zira bunun yerine “Esnek Karşılık” stratejisi doğrultusunda daha geniş bir yaptırım sahasında harekât kabiliyeti artırılmış, Küba Krizi’nde olduğu hasım kuvvetin siyasi manevralarına taktik seviyede geri adım atarak dahi cevap verilebilen bir doktrin geliştirilmiştir. Bu durum, “Çevreleme” kuramının NSC 68’de fazla antagonist olduğundan şikâyet eden Kennan’ın “Uzun Telgraf”ta kastettiği Sovyetlerle mücadelede benimsenecek yol haritasına da daha uygundur.¹⁸

¹⁷ “President Kennedy’s Special Message To The Congress On Urgent National Needs, 25 May 1961”, <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/united-states-congress-special-message-19610525> (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

¹⁸ Leanne M. J. Bacon, George F. Kennan’s Strategy of Containment: An Assessment of Kennan’s Coherence and Consistency, Department of American and Canadian Studies, Birmingham Üniversitesi, Birmingham, 2010, p. 63-65. (Yayımlanmamış Felsefe Yüksek Lisans Tezi). Kennan’ın NSC 68 hakkındaki görüşleri için bkz. John Lewis Gaddis, *George F. Kennan, An American Life*, The Penguin Press, New York, 2011, p. 391-392.

1. Amerikan Büyük Stratejisi ve Johnson Doktrini

Yukarıda ifade edildiği üzere, Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulacak yeni dünya düzeninde başta kendi güvenliği olmak üzere dünya barışını da sağlayacak “*Grand Strategy*”e (Büyük Strateji) ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu büyük stratejinin sürdürülebilir olması, hasımlarının savaşıma kabiliyetini ve bunu istinat ettiği manevi kuvvetleri, bağlı oldukları ideolojik yapı ve soyut gerekçeleri etkisiz hale getirmek suretiyle kesin olarak mağlubiyetini sağlayana kadar devam etmelidir. Bu büyük stratejinin diğer bir özelliği, Birleşik Devletler ve müttefiklerinin halklarını, nihai hedefe ulaşana dek tüm millî güç unsurlarının mezkûr hedef doğrultusunda kullanılacağına dair onları ikna edebilecek olmasıdır. Bu anlayış tüm farklılıkları ortadan kaldırmalı ve o hedef doğrultusunda kütleleri Hobbesçu bir korku/güvenlik ekseninde bir araya getirmelidir.¹⁹

ABD'nin Soğuk Savaş'taki Büyük Stratejisi'nin manevi alt yapısı, “Amerikan Yaşam Tarzı” (*The Way of American Life*) ve “Hür Dünya” (*Free World*) metaforlarıdır.²⁰ Bu manevi yapılanma (*Rearmament*) nihai hedefe giden yolda hasım kuvvet ile hiçbir şart ve ahvalde pazarlık konusu ya da esnetilebilir olmayacak, zaman mefhumundan bağımsız olacaktır. Ayrıca yaşam tarzı kaygısı, hasım kütlenin imha, ifna ya da etkisiz hale getirilene dek mücadeleye istinat edilen manevi unsuru olacaktır. 1945-1991 yılları arasındaki Soğuk Savaş sürecinde taraflar arasında doktriner düzlemde değişimler olmasına rağmen, Hür Dünya retoriği “zafer” elde edilene dek Birleşik Devletler tarafından kullanılmıştır.²¹

¹⁹ “George Kennan’s ‘Long Telegram’, 22 February 1946”, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

²⁰ Amerikan Yaşam Tarzı'nın temelini Truman'ın 12 Mart 1947'deki meclis konuşmasında ifade ettiği “Batı Medeniyeti”, “Demokrasi” ve “Hristiyanlık” paradigmaları oluşturmaktadır. Truman Doktrini için bkz. “President Truman's Special message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine, 12 March 1947”, <https://www.trumanlibrary.gov/soundrecording-records/sr64-47-president-trumans-special-message-congress-greece-and-turkey-truman> (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. R.D. Hooker, *The Grand Strategy of the United States*, INSS Strategic Monograph, Institute for National Strategic Studies, National Defense

Büyük Strateji'nin maddi dayanağı ise 22 Şubat 1946'de yukarıda ifade edilen Kennan'ın Uzun Telgraf'ındaki Sovyetleri çevreleme kuramı olmuştur. Teorinin nüvesi itibarıyla, Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Harbi'nin başlarında Spykman'ın geliştirdiği Kenar Kuşak Teorisi'ne göre çevrelenmelidir. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği, Spykman'ın İç Hilal olarak adlandırdığı; Avrasya'yı Büyük Avrupa Ovası'ndan, Balkanlar'a ve oradan Çin ve Doğu Sibirya'ya kadar çevreleyen kuşağın kontrolü ile baskı altına alınacaktır.²² Kalpgâh'a yani Sovyetler Birliği'ne uygulanan bu coğrafi baskı, Slav dillerine hâkim iyi bir Sovyetolog olan Kennan'a göre üç ana prensip üzerinde şekillenmelidir.

İlk olarak Sovyetlere karşı izlenecek siyaset uzun vadeli planlanmalıdır. Zira çoğunlukla muhafazakâr ve milliyetçi olan Ruslar, Sovyet psikolojik harekâtları ile birlikte her şart ve ahvalde liderlerinin peşlerinden gideceklerdir. Bu yüzden çevreleme kuramının sürdürülebilir bir yapı ve teşkilatlanmaya ihtiyacı bulunmaktadır. İkincisi Amerikan tarafı açısından moral ve motivasyon unsuru sabır olmalıdır. Rusların uzun vadeli ve sabırlı bir direniş karşısında çözüldükleri tarihî örneklerle ispatlanmıştır. Başka bir deyişle tepe noktada kırmızı çizgilerle belirlenmiş bir ülkü karşısında Ruslar, er ya da geç mağlup edileceklerdir. Son olarak iki yüzlü ve güvenilmez Rus dış politikasının manevralarına karşı gelebilmek ve “oyuna gelmemek” için doktriner düzeyde esnek bir taktik belirlenmelidir.²³

Büyük stratejiler geleneksel olarak savaşların planlanması ve yürütülmesiyle alakalıdır. Gaddis'in tanımıyla büyük strateji “potansiyel olarak sınırsız arzuların zorunlu olarak sınırlı imkânlarla bir araya

University, National Defence University Press, Washington, 2014, p. 21-24.

²² Nicholas John Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace and Company, San Diego, 1944, s. 24-28.

²³ Kennan'ın 'X' müstear ismiyle Foreign Affairs'de çıkan “Sovyet Yönetiminin Temeli” adlı makalesi için bkz. “The Sources of Soviet Conduct by “X” (George F. Kennan) July 1947”, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 15.02.2019)

getirilmesi”dir.²⁴ Büyük stratejide ön plana çıkartılan unsurlar, hedefe ilerleme konusunda azimli olma ve hedefe ulaşma noktasında pusulaya sahip olma ile neyin tehlike altında olduğuyla ilgilidir. Bu doğrultuda hedefin net olarak belirlenmesi, ona ulaşmada izlenecek güzergâhın çizilmesi ve uygulamada çevrenin dayatabileceği değişikliklere uyum sağlama yeteneği Soğuk Savaş’ta Birleşik Devletler’in büyük stratejisinde de öne çıkan unsurlardır. Birleşik Devletler açısından devletin devamı ve varlığının korunmasıyla eş anlamlı olan Amerikan hayat tarzı tehdit altındadır. Bu tehdidin nasıl bertaraf edileceği ile ilgili oluşturulacak yapılacaklar listesi karar alıcılar ve uygulayıcılar açısından kutup yıldızını oluşturacaktır. Martel’e göre de, “Soğuk Savaş sıklıkla Amerikan büyük stratejisinin teşkil edilmesinde en yüksek standardın örneği olarak kullanılır.”²⁵ 1945-1991 yılları arasında ABD’nin SSCB’ye karşı izlediği politikaları göz önüne alındığında Kennan’ın tavsiyelerinin genel hatlarıyla korunduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1991 sonunda Sovyetler Birliği dağıldığında Kennan’ın öngörüsü ispatlanmış ve Sovyetlerin coğrafi, siyasi ve ekonomik alanlarda gelişimi engellenmiştir.²⁶ Hedef elde edilene kadar varlığını koruyan ve taviz vermeyen büyük strateji, maddi ve manevi boyutlarıyla kendini muhafaza etmiştir. Lakin doktriner düzeyde yukarıda izah etmeye çalıştığımız üzere Eisenhower ve Kennedy dönemlerinde gibi konsept değişikliğine gidilmiştir.

Eisenhower’ın Yeni Bakış stratejisinde Kütleli Mukabele konsepti, askerî zeminde meydana gelen etkide güç artışı, menzildeki alan

²⁴ John Lewis Gaddis, *On Grand Strategy*, Penguin Press, New York, 2018, p. 22.

²⁵ William C. Martel, *Grand Strategy In Theory And Practice: The Need For An Effective American Foreign Policy*, Cambridge University Press, New York, 2015, p. 244.

²⁶ Dönemin Sovyet lideri Mihail Gorbaçov 25 Aralık 1991’de SSCB liderliğinden istifa etmesinden birkaç saat önce Bush’u telefonla aramış ve Başkana nükleer silahların yetkisinin Rusya Federasyonu Başkanı Yeltsin’e devredileceğini, huzurlu bir Noel akşamı geçirebileceğini ifade etmişti. “Memorandum of Telephone Conversation, Gorbachev-Bush, 25 December 1991, Last phone call”, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3247156-4-Memorandum-of-Telephone-Conversation-Gorbachev> (Erişim Tarihi: 20.01.2019)

genişliği ve platform çeşitliliğindeki esneklik Kennedy döneminde “Esnek Karşılık” konseptine (*Flexible Response*) evrilmiştir.²⁷ Nitekim NSC 68’ye ilham veren ve NSC 162/2’de evrimleşen “Çevreleme” kuramından taviz verilmemiştir. Vaka üzerinden değerlendirdiğimizde ise 1954 yılında nükleer doktrin kapsamında inşa edilen İncirlik Üssü’nün açılmasıyla 1962 yılında Güney Vietnam’a “eğit-donat” kapsamında gönderilen 16 bin Amerikan askerinin ya da TPAJAX Operasyonu ile Latin Amerika’daki ülkelere “*Peace Corps*” altında iktisadî yardım hamlesi arasında “Büyük Strateji” nazarında hiçbir fark yoktur. Başka bir deyişle uygulamada çevreleme ile ifade bulan büyük strateji, doktriner anlamda küçük değişikliklere uğramış olmasına rağmen yedi Amerikan başkanın yönetimi altında dikkat çekici bir şekilde istikrarını korumuştur.²⁸ Bu noktada Büyük Strateji’nin bulunduğu konumu ve Amerikan Büyük Stratejisi’ni bir şema ile şöyle ifade etmek mümkündür:

Şekil 1: Büyük Strateji’nin Konumu *

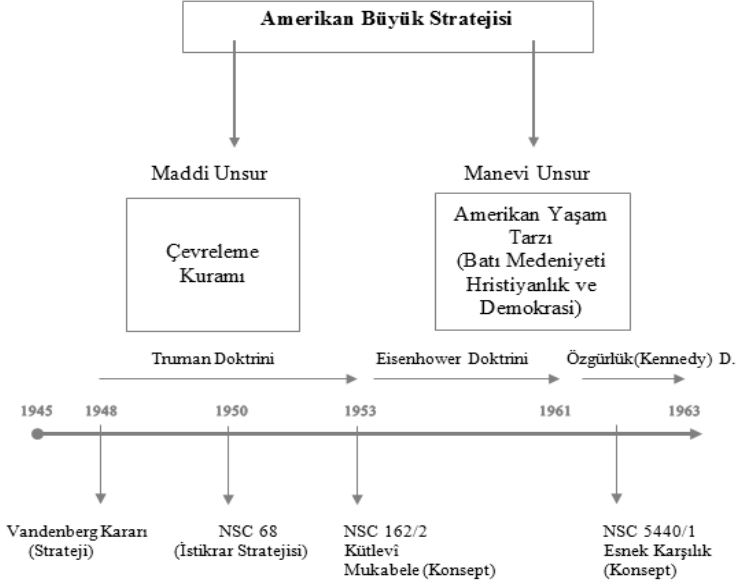

²⁷ Jane E. Stromseth, *The Origins of Flexible Response: Nato's Debate over Strategy in the 1960s*, Palgrave Macmillan, Basingstoke. 1988, s. 122-126.

²⁸ Martel, *a.g.e.*, p. 244, Soğuk Savaş'ta Başkanlar nezdindeki uygulamalar için bkz. p. 248-299.

* Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2: Amerikan Büyük Stratejisi ve Unsurları **

1.1. Lyndon B. Johnson ve Doktrini

22 Kasım 1963'te Kennedy'nin bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra başkan olan Johnson 1908'de Teksas yakınlarındaki Johnson City'de beş çocuklu bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Johnson, öğretmenlik eğitiminden sonra 1934'te babası Sam Ealy Johnson gibi Teksas'tan Temsilciler Meclisi'ne üye seçilmiş, 1935 yılında Johnson'un da siyasi kahramanı olan dönemin Başkan Yardımcısı Franklin Roosevelt'in "New Deal" kapsamında gençlerin Büyük Buhran sırasında iş bulmalarına veya gönüllü çalışmalarına olanak sağlayan Ulusal Gençlik İdaresi'nin Teksas yetkilisi olmuştur. 1941'deki Senato

** Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

seçimindeki başarısızlığına rağmen beş kez Temsilciler Meclisi'ne seçilen Johnson, gönüllü olarak askere giden ilk Kongre üyesi olmuş ve Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde teğmen rütbesinde Güney Pasifik'te görev almıştır. Kongre üyelerinin Washington'a çağrıldığı 1942 yazına kadar Pasifik'te kalmış ve hizmetlerinden dolayı "*Silver Star*" madalyası ile ödüllendirilmiştir.²⁹

1948'de Teksas'tan Senato'ya seçilen Johnson, 1953'te Senato'nun en genç azınlık lideri, ertesi yıl Demokratların kontrolü ele geçirmesi ile en genç "Çoğunluk Lideri" olmuştur. Cumhuriyetçi Başkan Eisenhower ile yapıcı iş birliği, ekseriyetle önemli yasa teklifleri hususunda partisini yönlendirmesi nedeniyle Washington'da güçlü bir figür haline gelmiştir. 1960'taki Başkanlık seçimlerinde özellikle güneydeki Demokratlar arasında nüfuz sahibi olan Johnson, Kennedy'nin Cumhuriyetçi Richard Nixon'a karşı seçimi kazanmasında etkili olmasına rağmen, Beyaz Saray'da Başkan yardımcılığı sırasında arka planda kalmıştır.³⁰

Başkan olduktan sonra iç politikada Kennedy'nin "özgürleştirici" mirasını devralan Johnson, 1964'te özellikle Afro-Amerikalılara yönelik reform programı başlatmıştır. 2 Temmuz 1964'te imzaladığı Medeni Haklar Yasası ile siyahilere kamusal alanda uygulanan negatif ayrımcılık yasaklanmış, 1965'te imzalanan Seçim Hakları Yasası'na göre Afro-Amerikalılara seçilme hakkı tanınmıştır. 1966 yılında Edward Brooke, Massachusetts'den senatör seçilerek, İç Savaş'tan sonraki Restorasyon Dönemi'nden bu yana Senato'ya giren ilk siyah olmuştur. Ertesi yıl ise Johnson, Thurgood Marshall'ı Yüksek Mahkeme'nin ilk siyahi üyesi olarak atamıştır.³¹

²⁹ Robert A. Caro, *The Path to Power, The Years of Lyndon Johnson, Volume 1*, Vintage, New York, 1990, p. 531.

³⁰ "LBJ: Biography", <http://www.lbjlibrary.org/lyndon-baines-johnson/lbj-biography/> (Erişim Tarihi: 20.01.2019)

³¹ "Lyndon B. Johnson", <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/lyndon-b-johnson/> (Erişim Tarihi: 20.01.2019)

Johnson'ın sosyal devlet paradigması doğrultusunda ortaya attığı “*Great Society*” sloganı, herkesin eşit siyasi ve sosyal haklara sahip, yoksulluktan arınmış ve yeterli sağlık koşullarına ulaşabildiği bir refah toplumu yaratmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda 1964 yılında imzaladığı İktisadi Fırsat Yasası ile “Yoksulluğa Karşı Savaş” programı, eğitim ve iş alanlarında fırsat eşitliği sunmaktadır. “*Head Start*” ve “*Job Corps*” gibi kurumlar vasıtasıyla gençlere iş bulma programları hayata geçirilmiş, işsizlere iş eğitimi verilmiş ve iş bulmaları sağlanmıştır. Johnson; asgari ücretin yükseltilmesi, ihtiyaç sahiplerine gıda yardımı ve yoksul öğrencilere devlet yardımı gibi yapıcı tedbirlerin dışında “*Medicare*” adı verilen 65 yaş üstü yurttaşlara, engellilere ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz sağlık hizmeti sağlayan bir sigorta sistemi kurmuştur.³²

Kasım 1964 başkanlık seçimlerinden önce atılan bu adımlar, seçimlerde Johnson'un %61 gibi daha önce görülmemiş bir oy oranıyla seçimleri kazanmasını sağlamıştır. Johnson'ın başkanlık döneminin sona erdiği Kasım 1968'a kadar reform hamleleri, çevreyi koruma, hayvan hakları, bireysel silahlanmanın azaltılmasına yönelik tedbirler ya da yerlilere karşı uygulanan ayrımcılığa karşı 11 Nisan 1968'de imzaladığı Medeni Haklar Yasası gibi hamleler Vietnam Savaşı'ndaki kayıplar nedeniyle Amerikan kamuoyu nazarında hak ettiği karşılığı görememiştir.³³ Bu hususta ayrıntılarına aşağıda değinilen Johnson Doktrini'nin müdahaleci dış politika stratejisinin etkisi büyüktür. Gaddis, Johnson'ın görünürde sınırsız kaynaklarla Amerika'nın aynı anda hem “silahlar” hem de “tereyağı”na sahip olabileceği algısına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu algı sayesinde Johnson aynı anda daha önce emsali görülmemiş bir maliyette bir savaş ve maliyetli bir reform programı siyaseti izlemiştir.³⁴ Johnson bu noktada büyük stratejinin en önemli kıstası olan amaçlar ve araçlar arasındaki dengenin sağlanmasında kısıtlı kaynakların nasıl kullanılacağıyla ilgili tipik

³² Joshua Zeitz, *Building the Great Society: Inside Lyndon Johnson's White House*, Penguin Books, New York, 2018, p. 146-147.

³³ Zeitz, *a.g.e.*, p. 178-179.

³⁴ Gaddis, *a.g.e.*, p. 270.

siyasi tercih sıkıntısını yaşamaktadır.

Başkan Eisenhower'ın 1953-1959 yılları arasında Dışişleri Bakanlığını yürüten John Foster Dulles'in, Latin Amerika'ya yönelik politika oluşturulmasında belirlediği cebri konsept, Kennedy'nin başkanlığının başında Latin Amerika'yı, "dünyanın en tehlikeli bölgesi" ilan etmesiyle birlikte devam etmiştir.³⁵ Özellikle 1960'ların başında Latin Amerika'da başlayan komünist hareketler, Birleşik Devletler'in Monroe Doktrini'nden beri "Arka Bahçesi" olarak gördüğü bu bölgede uluslararası komünizme karşı sert ve önleyici tedbirler almasına yol açmıştır. Bununla birlikte "Domuzlar Körfezi Hadisesi"nin Sovyetlerin psikolojik harp mekanizmasına kazandırdığı pozitif durumun etkisiz hale getirilmesi gereklidir. Aksi takdirde Küba'daki rejim değişikliğinin bölgedeki diğer coğrafyalarda "Domino Etkisi" yaratması kaçınılmaz olarak değerlendirilmiştir.

1962'deki Dominik Cumhuriyeti'nde iktidara gelen Dominik Devrimci Partisi ve anti-Amerikancı lideri Juan Bosch, Eylül 1963'te asker güdümlü bir hükümet darbesi ile görevden uzaklaştırılmasından sonra Dominik Cumhuriyeti'nin "kırılgan/düşkün devlet" konumuna düşmesi ve 1965 başında Bosch yanlısı radikal grupların Donald Reid Cabral hükümetine karşı "stratejik saldırı"ya geçmeleri üzerine Amerika Birleşik Devletleri, 28 Nisan 1965'te adaya müdahale etmiştir.³⁶ 2 Mayıs 1965'te Johnson, Dominik Cumhuriyeti'ne yönelik müdahale ile ilgili yaptığı konuşmasında yeni doktrini geçmişe yaptığı referanslarla açıklamıştır:

"... Ulusların işlerinde, büyük ilkelerin çatışma ve tehlike sıkıntısı içinde sınındığı zamanlar vardır. Amerikan ulusları için (bugün) böyle bir zaman... Bay Bosch'un geri dönüşüne karşı çıkanlar, ülkeyi kontrol altına almak için bir askerî komite

³⁵ Stephen G. Rabe, *The Most Dangerous Area in the World: John F. Kennedy Confronts Communist Revolution in Latin America*, The University of North Carolina Press, North Carolina, 1988, p. 79-81.

³⁶ "FRUS, 1964-1968, Volume XXXII, Dominican Republic; Cuba; Haiti; Guyana" <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xxxii/44733.htm> (Erişim Tarihi: 17.01.2019)

oluşturdular. Diğerleri sokağa çıktılar ve Cumhurbaşkanı Bosch adına bir isyana önderlik etmeye başladılar. Kontrolü sağlayan etkili merkezî hükümet ise çatışma ve karmaşayı engelledi. Bu arada, devrimci hareket trajik bir hale döndü. Birçoğu Küba'da yetişen komünist liderler, kargaşadan yararlanarak bölgeyi kendilerine bir tutunma noktası olarak gördüler ve devrime katıldılar ve aslında demokrasiye ve sosyal adalete bağlı olan bu devrimci hareket kısa bir süre içinde komünist komplocuların eline geçti... Amerikan ulusları Batı Yarımküre'de diğer bir komünist hükümetin iktidarı ele geçirmesini izin vermemelidir ve asla izin vermeyecektir. Zira Ocak 1962'de deklare ettikleri üzere komünizmin ilkeleri Amerikanlar arasındaki sistemin ilkeleriyle asla bağdaşmamaktadır...

Sevgili Başkanımız John F. Kennedy'nin, ölümünden bir haftadan daha az bir zaman önce bize şunları söyledi: 'Bu yarımkürede, başka bir Küba'nın kurulmasını önlemek için emrimizdeki her kaynağı da kullanmalıyız.' Bu (paradigma) ve bu yarımkürenin demokratik güçlerinin ortak eylem ve ortak amacı olacak. Çünkü tehlike aynı zamanda ortak bir tehlikedir ve ilkeler ortak ilkelerdir.

Simon Bolivar, sürgünde iken şunları yazmıştı: 'Peçe parçalandı. Işıkları çoktan gördük. Bu yüzden karanlığa bir daha dönmek üzere bir emelimiz yok.'

Ulusumuzu, sadece Amerika Birleşik Devletleri'ni değil, bu yarımkürenin her özgür ülkesini de yok etmek isteyenlere karşı savunacağız. Daha önce de söylediğim gibi kimseyi gömmek istemiyoruz. Ancak gömülmeye de niyetimiz yok."³⁷

Johnson'ın konuşmasından açıkça anlaşılacağı üzere, Batı Yarımküre'de komünist bir rejime karşı askerî müdahaleler dâhil tüm

³⁷ "Lyndon Johnson, Published Text of Speech on the Dominican Republic Intervention, 2 May 1965", (The Johnson Doctrine Speech), <https://loveman.sdsu.edu/docs/1965JohnsonDoctrine.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

seçenekler ihtimal dâhilindedir. Metinde görüldüğü üzere “Hür Dünya” metaforu defaten vurgulanmış, fakat bir makro milliyetçilik örneği olarak sadece ABD değil, iki kıtada yaşayan tüm Amerikanlar savunulacak bir unsur olarak zikredilmiştir. Bu durumun sahadaki uygulaması Dominik müdahalesinde görülmektedir. Amerikan Deniz Piyadeleri’nin 28 Nisan 1965’te adaya çıkmasından sonra, 29 Nisan’da Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) taraflara ateşkes çağrısı yapmış ve ardından “Inter Amerikan Barış Gücü”nün kurulmasına karar vermiştir. 26 Haziran 1965 tarihi itibarıyla oluşturulan barış gücünde, ABD’ye ait 12400 askerin yanı sıra, Brezilya, Honduras, Paraguay, Nikaragua, Kosta Rika ve El Salvador’a ait 1700 asker görev almıştır.³⁸

Bu tarihlere paralel olarak Vietnam Savaşı’nda Amerikan stratejisi değişmektedir. 2 ve 4 Ağustos 1964 tarihlerinde Tonkin Körfezi’nde USS Maddox zırhlısına yönelik taciz atışları sonrasında 10 Ağustos’ta Kongre, Tonkin Körfezi Kararnamesini kabul etmiş ve Johnson’a Kuzey Vietnam’a doğrudan müdahale yetkisi vermiştir. Johnson, Vietnam’daki mevcut yaklaşımı korumak, savaşın şiddetini arttırarak Kuzey Vietnam’ı vurmak tercihlerinin dışında “yükseltilmiş bir tercih”in (*graduated response*) peşinden gitmiş ve Amerikan kuvvetlerinin Saygon’daki moralini güçlendirmek, Güney Vietnam’daki Vietkong’a saldırmak ve Hanoi’nin komünist ayaklanmasına yardımını kesmek üzere 14 Aralık’ta Laos’taki tedarik hatlarının bombalanmasıyla “Barrel Roll Operasyonu”nu başlatmıştır.³⁹ 24 Aralık 1964’te Güney Vietnam’da Amerikan Ordusu mensuplarının kaldığı Bricks Oteli’nin bombalanmasından sonra Johnson ihtiyatlı davranarak kara müdahalesinden kaçınmasına rağmen 8 Mart 1965’te 3500 mevcutlu Amerikan Deniz Piyadeleri Vietnam’a çıkmıştır. Amerikan kamuoyunun baskısına ve Savunma Bakanı McNamara’nın ihtilafına rağmen

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Inter-American Peace Force, Public Affairs Office, Santo Domingo, Dominican Republic, 1966”, https://history.army.mil/html/bookshelves/resmat/dom_republic/IAPF_Stability_Ops_Rpt.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

³⁹ “Lyndon B. Johnson and The Vietnam War”, <https://prde.upress.virginia.edu/content/Vietnam> (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

Vietnam'daki asker sayısını peyderpey 533 bine çıkartan Johnson,⁴⁰ hem halk hem de partisinin desteğini kaybetmiş ve Amerikan Tarihi'nin o döneme dek en yüksek oy oranı ile Başkan seçilmesine rağmen ikinci defa aday olmamıştır.⁴¹

2. Johnson Doktrini'nin Türkiye'ye Etkileri

27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinden sonra Türkiye'deki demokratikleşme sorunu,⁴² "14'ler Olayı"nda görüldüğü üzere askerî cenahta solun güçlenerek çıkmasına, müdahaleyi yapan Amerikan yanlısı subayların tasfiyesine neden olmuştur. Müteakiben Talat Aydemir'in Sovyetler Birliği etkisindeymiş gibi görünen⁴³ iki darbe girişiminin bastırılmasında yaşanan sıkıntılar, Başbakan İsmet İnönü'nün askerî ihtilalin örtülü baskısı nedeniyle etkisiz durumu,⁴⁴ Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Ekim 1962'deki Küba Füzeler Krizi sonrasında Doğu Akdeniz'de Polaris tipi nükleer denizaltıların seyrüsefere başlaması, Amerika'nın "Second Strike"⁴⁵ açısından elini kuvvetlendirmiştir.⁴⁶ Bu keyfiyet

⁴⁰ Caro, *a.g.e.*, p. Xvii.

⁴¹ "The President's Address to the Nation Announcing Steps To Limit the War in Vietnam and Reporting His Decision Not To Seek Reelection, 31 March 1968", <http://www.lbjlibrary.net/collections/selected-speeches/1968-january-1969/03-31-1968.html> (Erişim Tarihi: 17.07.2019).

⁴² Central Intelligence Agency, *The Prospects For Turkey*, 5 January 1962, p. 4.

⁴³ Torumtay, Aydemir'in ikinci kalkışması esnasında Genelkurmay'ın karşısındaki kavşakta bütün gece boyunca Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'ne ait araçların tur attıklarını ve Genelkurmay binasını gözlediklerini iddia etmiştir. Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994, s. 45. Bunun dışında darbe girişimlerinin iki numarası Fethi Gürcan'ın, her ne kadar kendisi bu iddiayı reddetse de, ikinci kalkışma sonrasında Alman Büyükelçiliği'ne sığınması kayda değerdir. Kanımızca Gürcan'ın cezaevinden Barzani Aşireti'nin yardımıyla Irak'a kaçırılma olasılığı da Sovyet bağlantısını kuvvetlendirmektedir. Lütfen bkz. Fethi Gürcan, *Ben İhtilalcim*, (Yay-Haz) Öner Gürcan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 291-2 ve Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, Bahar 2006, 155-171, s. 169.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. CIA, *a.g.r.*, p. 5.

⁴⁵ İkinci Vuruş Yeteneği (Second Strike Capability): Nükleer saldırıya uğradıktan sonra,

Kütleli Mukabele kavramında hasım kuvvete yakın bulunan ya da cephe hattındaki nizami ve konvansiyonel orduların eski önemini yitirmesine, başka bir deyişle Birleşik Devletler'in, Türkiye'ye olan ihtiyacının göreceli olarak azalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Sovyetlerin orta menzilli balistik füzelerini Türk sınırına konuşlandırması ile birlikte Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidi ters orantılı olarak artmıştır.⁴⁷ 1958 yılında Irak'taki askerî darbe ile Bağdat Paktı'nın oluşturduğu Sovyetlerin güneyinin çevrelenmesindeki “*Northern Tier*” (Kuzey Kuşak)'ın kopması ise Irak'ın, Mısır ve Suriye'nin ardından Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanına girmesine neden olmuş, Orta Doğu'daki mevcut baskıyla Türkiye, 1963 itibarıyla kuzeyden gelen tehdit karşısında da kendisini daha yalnız ve tehlikede hissetmeye başlamıştır.⁴⁸

Yine de 13 Şubat 1963 tarihli “*The Prospects for Turkey*” başlıklı raporda, bir yıl, hatta 1965'teki seçimlere kadar iktidarda kalacağı öngörülen İnönü yönetimindeki azınlık hükümetinin dış politikasında Sovyetler Birliği'nin başat düşman olarak addedildiği belirtilmiştir. Aynı raporda Sovyet Bloğu'na karşı mümkün olan yegâne koruma unsurunun hâlen Birleşik Devletler ve NATO olduğunun kabul edildiği

ilk vuruşu yapan ülkeye, ciddi bir karşı saldırı yapma yeteneğini korunaklı ortamlarda bulundurma imkânı “İkinci Vuruş Yeteneği” olarak tanımlanmaktadır. İkinci vuruş yeteneği “üçlü sayacağı” olarak (triad) olarak anılmaktadır ve üç temel sisteminden oluşmaktadır. Bunlar, denizaltılardan fırlatılabilen uzun menzilli nükleer başlıklı füzeler (SLBM), yer altında korunaklı silolarda fırlatılmaya hazır durumda tutulan nükleer başlıklı kıtalararası menzili sahip balistik füzeler (ICBM) ve en ileri alarm durumunda bulundurulmuş nükleer silah yüklü uzun menzilli ağır bombardıman uçaklarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kibaroğlu, “INF Krizinin Arka Planı ve Küresel Güvenliğe Etkileri”, *Stratejist*, Kasım 2018/16, 18-29, s. 23.

⁴⁶ Mustafa Kibaroğlu, “Turkey and Shared Responsibilities” in *Shared Responsibilities for Nuclear Disarmament: A Global Debate*, American Academy of Arts and Sciences, Cambridge, 2010, “24-27”, p. 25.

⁴⁷ CIA, *The Prospects For Turkey*, 17 January 1963, s. 21-22 ve <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R01012A023700010022-6.pdf> (Erişim Tarihi 30.04.2019).

⁴⁸ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Bağdat Paktı 1950-1959*, Çev. Nur Nirven, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 24-27.

değerlendirilmiştir.⁴⁹

“Sovyet tehdidinin farkındalığı ve Türkiye ile Birleşik Devletler arasındaki temel müşterek menfaatler doğrultusunda, yakın ilişkilerin devam edeceğine inanıyoruz... Orta Doğu’da Türkiye muhtemelen ilk etapta Komünist ve Nasırcı nüfuzun yayılmasını engellemeye ve Kıbrıs’taki Türk toplumunu korumakla ilgilenmeye devam edecektir.”

Kasım 1963’te Johnson’ın Başkan olması ile birlikte iki taraf açısından yukarıdaki sorunların yanına Kıbrıs Meselesi de eklenmiştir. Kasım 1963’te Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios tarafından Kıbrıs’ın iki toplumlu yapısını değiştirmek üzere yapılan anayasa tadili ile birlikte Kıbrıs Türkleri’ni yok etmek ve adayı Yunanistan’a bağlamak amacıyla güden Akritas Planı doğrultusunda sistematik imha hareketleri başlamıştır. Özellikle Aralık 1963’te literatüre “Kanlı Noel” olarak geçen Albay Grivas önderliğindeki EOKA-B tarafından başlatılan pogromlar, bine yakın Türk’ün ölümüne, 30 bin kadar Türk’ün ise Kuzey’e doğru sürülmesine neden olmuştur.⁵⁰ NATO’nun güneydoğu kanadının iki komşu ve müttefik ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan’ı konvansiyonel bir savaşın eşğine getiren bu hadise, hâlihazırda Latin Amerika ve Asya Pasifik’te sıcak çatışmalara giren Birleşik Devletler’in meseleye doğrudan müdahil olmasına sebep vermiştir.

CIA tarafından 28 Ocak 1964 tarihli “*Cyprus: The Problem of Keeping the Peace*” başlıklı Johnson’a sunulan raporda mevcut durum, tarafların tutumu ve en önemlisi Birleşik Devletler’in ne yapması gerektiği yedi maddede açıklanmıştır. İlk olarak Kıbrıs’taki Türk ve Rumların yaşanan son hadiseler ışığında karşılıklı güvensizlik nedeniyle ayrıştıkları ve adaya hâkim olan şiddeti yalnızca bir dış (askerî) müdahalenin durdurabileceğine yönelik duydukları endişe zikredilmiştir.

⁴⁹ CIA, *The Prospects For Turkey*, 13 February 1963, s. 2-3 ve <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R01012A023700010010-9.pdf> Erişim Tarihi (30.04.2019).

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Sanver, *Akritas’a Karşı TMT*, Yayınevi yok, Lefkoşe, 2012, s. 11-34; 40-98;102-112 ve 165-189.

Zira metne göre mevcut istikrarsız ateşkes kararının bozulması, Yunanistan'ın kendisini yanıt vermeye mecbur olduğunu hissedeceği, Türkiye tarafından aktif bir askerî müdahaleye yol açacaktır.⁵¹

Metindeki tahlile göre Garantör Devlet olma hasebiyle barışı korumanın esas yükünü taşıyan İngiltere ise, herhangi bir siyasi çözüm ihtimalinin olmadığı Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki açmazda müphem bir rol oynamaktan kaçınmaktadır. Zira İngilizler barışı sağlamak adına Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın -ki bunların tekrar canlandırılması daha kapsamlı bir mutabakata ihtiyaç duyulması hasebiyle imkânsız görülmektedir- yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Bununla birlikte hem İngiltere'deki hem de Kıbrıs'taki siyasi şartlar nedeniyle adada barışı tek başlarına muhafaza edemeyeceklerini kabul etmektedirler. Analize göre de bu yargı doğrudur. Zira çözümsüzlüğün uzaması, adadaki düzeni sağlamak veya eski haline döndürmek için Garantör Devletler'in dışında bir dış müdahaleye ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁵²

Dördüncü maddede ise diğer iki Garantör Devlet'e değinilmiş, her iki tarafın uzlaşmaz ve kavgacı tutumlarına karşılık, tarafların adaya yayılan ve gün geçtikçe artan şiddet eylemlerinden tıpkı adadaki soydaşları gibi rahatsız oldukları dile getirilmiştir. Bu hususta bazı Kıbrıslı Rum liderlerin çözüm için Birleşmiş Milletler, İngiltere ya da Yunanistan yerine NATO üyelerinden müteşekkil bir Barış Gücü'nü tercih edeceklerinin zikredilmesi kayda değerdir. Zira Türkiye sadece adadaki birliğin varlığını devam ettirmek ya da birlik sayısını arttırmayı önemsemekle birlikte, Birleşmiş Milletler'in hassas bir bölge olan Kıbrıs Adası'nda Sovyet etkisinin yayılmasını engelleyemeyeceğinden kuşulanmaktadır. Yine de her iki tarafta da ne tür bir "Barış Gücü"nü adada konuşlandırılması ile alakalı belirgin bir tutum görülmemekle birlikte neredeyse ilgililerin hepsi ABD'nin başat unsur olarak dahil olmadığı hiçbir barışı koruma girişimine

⁵¹ CIA, *Cyprus: The Problem of Keeping the Peace*, 28 January 1964, p. 1.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79r00967a000900010013-8> (Erişim Tarihi 28.04.2019).

güven duymamaktadır.⁵³

Altıncı maddede Türkiye'nin adaya askerî müdahalesi ikinci kez Aralık 1963'teki olaylar üzerinden ima edilmiştir. Kıbrıslı Türklerin, uğradığı can ve mal kayıpları sonrası Ankara'nın adadaki soydaşlarının güvenliğini sağlama hususunda "en güvenilir müttefiki"ne dahi sorumluluk vermeyeceği zikredilmiş, başka bir deyişle Türklerin son hadiseler ışığında "gözünü kararttığı" ifade edilmiştir. Metnin devamında olası bir barışı koruma gücü için Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un tutumu ele alınmış, Birleşik Devletler'in desteğinde Garantör Devletler'in oy birliği ile Barış Gücü'nü kabul edeceği tespit edilmiştir. Bununla birlikte Makarios'un onayının BM'de Sovyet Bloğu'ndan gelecek baskıların "önüne geçeceğine" ve birçok Asya ve Afrika ülkesinin asker göndermesi için hukukî bir gerekçe olacağına değinilmiştir.⁵⁴

Birleşik Devletler'in olaya neden müdahil olması gerektiğini açıklayan son madde, Soğuk Savaş'ın "Büyük Strateji"si ve yukarıda belirtilen argümanlar çerçevesinde değerlendirilebilir. Buna göre:

"ABD barışı koruma girişiminde açıkça ve tam olarak yer almadığı sürece, Kıbrıslı topluluklar ve bir dereceye kadar Yunanlılar ve Türkler, makul uzlaşma arayışlarında samimi davranmayacaklardır. Zira tarafların her biri, ABD'ye şahsi itirazlarda bulunarak kendi çıkarlarını ilerletme eğiliminde olacaklardır. Bununla birlikte, bir antlaşma söz konusu olduğunda, ABD'nin mutabakata varılncaya kadar kesinlikle bu mesele ile meşgul kalacağı, ki bir anlaşmanın bulunmasının zor olacağı da kabul edilmelidir, kaçınılmazdır."⁵⁵

Ocak-Haziran 1964 arasında Türkiye ve ABD arasında Kıbrıs gerginliğinin aşamalı şekilde arttığı görülmektedir. Bu durum Başkan'ın Dışişleri Bakanı Rusk ve Savunma Bakanı McNamara ile dış politikaya dair telefon konuşmalarına da yansımıştır. Johnson'ın 29 Ocak 1964'te

⁵³ CIA, *Cyprus: The Problem of Keeping the Peace*, p. 2-3.

⁵⁴ A.g.r., p. 3-4.

⁵⁵ CIA, *Cyprus: The Problem of Keeping the Peace*, p. 4.

McNamara ile yaptığı görüşmede, McNamara, “Türklerle iletişim eksikliğinden” hayıflanarak, Türklerin tüm teklifleri geri çevirdiğinden bahsetmiştir.⁵⁶ Yine Johnson’ın 2 Mart 1964’te Rusk ile yaptığı telefon görüşmesinde, Başkan ısrarla “Panama İşi”nin üzerinde durmuş ve Rusk’ın Kıbrıs ile alakalı “Türklerden haber bekliyoruz” demesi karşısında sessiz kalmış ve konuyu değiştirmiştir.⁵⁷ Çünkü Johnson’ın zihni Ocak ayında Panama’da baş gösteren sorunla meşguldür ve bu meşguliyet diğer uluslararası sorunların önüne geçmiştir. Amerikan Başkanı için arka bahçesinde uluslararası komünizmin etkisini genişletecek bir devrim süreci her şeyin önündedir ve bu coğrafyadaki olumsuz gelişmeleri Amerikan kamuoyuna ve Kongre’ye izahta ciddi sıkıntı yaşayacaktır.

7-10 Mart tarihlerini kapsayan CIA tarafından düzenli olarak Başkan’a takdim edilen “*Intelligence Review*”un ilk sırasında yer alan Kıbrıs başlığındaki analiz-yorumda durumun vahim bir hal aldığı zikredilmiş, çatışmaların tüm adaya yayıldığı ve Rum “güvenlik güçlerinin” Kıbrıslı Türklere karşı savaş açtığı ifade edilmiştir. BM temsilcisi ve İngiltere’nin Rumları caydırmak hususunda hiçbir şey yapmadığı ve bu durumun olası Türk askerî müdahalesini arttırdığı kaydedilmiştir. Keza Türk Dış İşleri Bakanı Erkin, İngiltere’ye Türklere yönelik şiddetin durdurulması için ivedi tedbirler alınması için başvurmuş ve Amerikan’ın Ankara Büyükelçisi Hare’a bir kez daha olası Türk müdahalesinde Amerikan’ın nasıl bir tavır takınacağını sormuştur.⁵⁸

⁵⁶“Telephone conversation # 1644, sound recording, Lyndon B. Johnson and Robert McNamara, 29 January 1964, 6:32 PM”, <https://www.discoverlbj.org/item/tel-01644> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

⁵⁷“Telephone conversation # 2305, sound recording, Lyndon B. Johnson and Dean Rusk, 2 March 1964, 11:35 AM”, <https://www.discoverlbj.org/item/tel-02305> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

⁵⁸ CIA, *The President’s Intelligence Review*, 7-10 March 1964, p. 2-3 ve https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005996883.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

Raporda da ifade edilen meclis kararı, 16 Mart 1964'te "Kıbrıs'a Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gönderilmesine izin verilmesini" içeren tezkeredir. Meclis'te oylamaya katılan 491 milletvekilinin 487'si tezkereyi onaylamış ve Türkiye, ABD ve Garantör Devletler'e karşı hukukî icazetini alarak askerî müdahale konusundaki ciddiyetini taraflara göstermiştir. 16 Mart günü 1930 tarihli Türk-Yunan Antlaşması'nın feshedilmesi açısından da önem arz etmektedir. Zira bu antlaşmanın tanıdığı özel imtiyazlar sonucunda İstanbul'da yaşayan 12.500 Yunanistan vatandaşı Rum'un altı ay içerisinde sınır dışı edilmesi kararı alınmış, bu karar yasa dışı eylemlere karışan birkaç Rum'a da hemen uygulanmıştır.⁵⁹ Bu karar ile İnönü hem iç politikada Kıbrıs Meselesi doğrultusunda sert bir tavır takınacağı izlenimi yaratmış, hem de dış politikada Makarios'a güçlü destek veren Yunanistan'a gözdağı vererek, gelecekteki müzakerelerde Atina'ya diplomatik arenada baskı yapma fırsatı kazanmıştır.⁶⁰

Meclis kararlarından sonra yayımlanan bir raporda "Türkler, askerî müdahale tehdidinin adadaki göreceli sükûneti sağladığına ve Kıbrıslı Rumların gözünü korkuttuğuna inanmalarına" rağmen aslında Türklerin bu tehditlerinin etkisinin kısa süreli olduğunun farkında oldukları zikredilmiştir. Zira "Türkler, muhtemelen BM Gücü'nün barışı sağlayamadığı noktada harekete geçecek gücün alternatifsiz bir şekilde kendileri olduklarını hissediyorlar ve kanımızca müdahaleye hazır olmaya devam edeceklerdir."⁶¹

Mart ayının sonlarına doğru devlet güdümlü Rum tedhişçilerin Türklere karşı sistematik imha eylemlerinin devam etmesi, Türkler

⁵⁹ CIA, *Weekly Summary*, 27 March 1964, p. 11 ve <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004400050001-0.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

⁶⁰ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 18 March 1964, p.2 ve https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005996898.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

⁶¹ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 16 March 1964, p. 2; https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005996893.pdf ve CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 17 March 1964, p. 2-3 ve https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005996895.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

açısından tekrar bir müdahale uyarısının yapılmasını gerekli kılmıştır. Lakin bu sefer Türkiye, inandırıcılığı ve caydırıcılığını kaybetmemek adına Amerika Birleşik Devletleri'ne başvurarak Rumlara müdahalenin siyasi bir manevra olmadığını anlatmalarını istemiştir. 20 Mart'ta Başkan'a takdim edilen vesikada, Kıbrıslı Rumlardan "bu tür eylemleri" tehlike noktasına kadar getirip, Türkiye harekete geçmeden geri çekildikleri ifade edilmiştir.⁶² Başka bir deyişle karar verme mekanizmasını yönlendirmek doğrultusunda kaleme alınan vesikada Aralık 1963'ten itibaren artan tedhiş ve terör faaliyetlerinin BM Barış Gücü'nün adaya konuşlanmasına rağmen benzer bir seyir izlediği ve diplomatik kanalların çaresiz kaldığı ima edilmiştir.

İstihbarat belgelerinden de görüleceği üzere adadaki gerilim ve buna bağlı Türk müdahale ihtimali ilerleyen aylarda tedricen yükselmiştir. Nisan ayının ortalarına doğru Rumlardan Türklerin kontrolündeki Lefkoşe-Girne yolu üzerinde terör faaliyetlerini hızlandırması sonrasında bölgedeki Türk Birliği'nin (KTKA) asayişini sağlamak üzere karayolunu kontrol altına alması ancak BM Genel Sekreteri U Thant'ın girişimi ile Barış Gücü'ne birkaç gün sonra teslim edilerek sonlandırılmıştır.⁶³ Bu olayın öncesinde Türkiye'nin adadaki Rum tedhiş faaliyetlerine rağmen her geçen gün Kıbrıs siyasetinde yalnızlaşması nedeniyle ABD'yi suçladığı görülmektedir.⁶⁴ ABD'nin ikircikli politikası ve iki müttefiki arasında adilane olmayan yaklaşımı karşısında şu çarpıcı tespit yapılmıştır:

"Türkler, ABD'nin Makarios'a ve Yunanistan'a baskı yapma konusundaki isteksizlik ve yetersizliği karşısında adeta acı çekiyorlar."⁶⁵

28 Nisan'daki raporda ise, Kıbrıslı Rumlardan, tıpkı "antik Yunan trajedilerinde olduğu gibi" amansız bir şekilde felakete doğru

⁶²CIA, *The President's Intelligence Review*, 18-20 March 1964, p. 2 https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005996904.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

⁶³ CIA, *The President's Intelligence Review*, 15-17 April 1964, p. 3.

⁶⁴ CIA, *The President's Intelligence Review*, 11-14 April 1964, p. 2.

⁶⁵ CIA, *The President's Intelligence Review*, 15-17 April 1964, p. 4.

622

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

sürüklendiği söylenmiş ve Kıbrıslı Türklerin lideri Dr. Küçük'ün adada yaşayan Türklere gönderdiği mesaja yer verilmiştir. Dr. Küçük; Rumların katliamlardan vazgeçmediği ve buna karşın BM'nin çaresiz kaldığı, durumun "ölüm-kalım" meselesine doğru evrilmesi nedeniyle Türk yerleşimlerine giden yolların barikatlarla kapatılması ve baskınlara karşı hazırlıklı olunması talimatını verdiği bildirilmiştir. Aynı raporda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İskenderun ve çevresinde harekete geçtiği ve son günlerde bazı Kıbrıslı Türklerin Ankara'nın adım atmasını beklediklerine yönelik bir intiba vermelerine rağmen Dr. Küçük'ün Türkiye'nin müdahalesini sağlamak üzere son bir tasavvurunun olup olmadığının bilinmediği kaydedilmiştir.⁶⁶

Öte yandan Rumlar için gidişatın memnun edici olduğu söylenmekle birlikte İçişleri Bakanı Georkatzis'in denetimindeki silahlı birliklerin Girne Geçidi'ni koruyan Türklerin ana sığınağı St. Hilarion Kalesi'ne dayandıkları ve BM Gücü'nün onları durdurmak için hiçbir girişimde bulunmadığı belirtilmiştir.⁶⁷ 19 Mayıs'taki raporda ise Rum liderlerin özellikle Sovyet Bloğu'ndan silah ve askerî yardım almaya devam ettikleri ve yakın zamanda polis ve jandarmayı birleştirerek zorunlu askerlik yasası çıkaracaklarını söyledikleri yer almıştır. Bununla birlikte BM'nin yaptığı açıklamaya göre Mart ayından itibaren rehin durumundaki 91 Kıbrıs Türkü'nün 74'ü öldürülmüştür.⁶⁸

Mayısın sonlarına doğru adada devlet kontrolünün tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Zira 22 Mayıs tarihli rapora göre Makarios, Kıbrıslı Rum fanatikleri artık kontrol edemediğini itiraf etmiş, raporu kaleme alanın tespitine göre her kesimden gelen uyarılara rağmen kendi geleceğini tehlikeye atarak Kıbrıs'ta anarşinin yükselmesine izin vermiştir. Amerikan'ın Kıbrıs Büyükelçisi Belcher ise Türk gayrinizamî kuvvetlerinin şayet Türk rehinelere öldürüldüğü

⁶⁶ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 28 April 1964, p. 2.

⁶⁷ A.g.r., p. 3.

⁶⁸ CIA, *The President's Intelligence Review*, 16-19 May 1964, p. 4-5.

kesinleşirse karşı saldırı başlatacaklarını bildirmiştir.⁶⁹

Johnson Doktrini'nde "Batı Yarımküre" öncelikli bir paradigma benimsenmesine rağmen iki NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan'ın adadaki siyasi çözümsüzlük sonucunda çatışmanın eşiğine gelmesi ve adaya yönelik her an gerçekleşebilecek Türk askerî müdahalesi Birleşik Devletler açısından iki müttefik arasındaki dengenin kaybolması endişesiyle Johnson Mektubu'na giden süreci tetiklemiştir. Olası bir Türk-Yunan çatışması ve Doğu Akdeniz'de statükoyu bozacak ve Sovyet etki alanını genişletecek müphem her durum, Soğuk Savaş'taki Amerikan Büyük Stratejisi'nin maddi unsuru olan "Sovyetlerin Çevrelenmesi" kuramına tezat teşkil edecektir. Bu sebeple büyük stratejinin nihai gayesine doğrudan zarar verecek bir hamle olarak değerlendirilen müdahale ihtimali hegemon güç tarafından sert bir müdahale ile engellenmiştir.

2.1. Johnson Mektubu'nun Türkiye'nin Kıbrıs Politikasına Etkisi

5 Haziran 1964'te Başkan Johnson'ın, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup, Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk ciddi kriz olarak addedilmektedir. Zira mektup sonrası Türk-Amerikan ilişkileri Türk kamuoyunda sorgulanmaya başlamış, Türkiye'de sol akımların hatta silahlı kuvvetlerin bir kısmının "Anti-Amerikancı" söylemlerini şiddetlendirmesine yol açmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Kıbrıs Meselesinde geri adım atması, 1965 yılındaki seçimlerde iktidar değişimine sebep olmuş ve 12 Mart Muhtırası'na kadar Süleyman Demirel önderliğindeki Adalet Partisi Türkiye'yi tek başına yönetmiştir.

Mektupta net bir şekilde görüldüğü üzere Birleşik Devletler, Türkiye'nin tek başına Kıbrıs'a müdahalesine karşıdır. Johnson, ilk etapta bunun ikili taahhütlere uymadığını zikretmiş ve ardından Türkiye tarafından tek taraflı bir müdahale olduğu takdirde nelerin olacağını sert bir retorikle muhatabına anlatmıştır. İlk etapta Türk-

⁶⁹ CIA, *The President's Intelligence Review*, 20-22 May 1964, p. 4.

Yunan çatışmasının NATO konseptine aykırı olmakla birlikte bu çatışmanın ardından olası bir Sovyet müdahalesinde Türkiye'nin NATO'nun 5. Maddesi mucibince müttefikleri tarafından korunmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin olası bir harekâtında Birleşik Devletler'den aldığı askerî teçhizatın kullanılmasına izin verilmeyeceği ve bu gerekçeler yüzünden başarısız olacak olan harekât esnasında adadaki Türklerin katledileceği zikredilmiştir. Son olarak mektupta alınan tüm müspet veya menfi kararların Birleşik Devletler'in onayı olmadığı için Türkiye tarafından iptal edilmesi gerektiği açık bir şekilde deklare edilmiştir.⁷⁰

5 Haziran tarihli “*Intelligence Review*”un ilk sırasında yer alan “Kıbrıs” başlığında, “Türklerin müdahale tehdidinin görünüşe göre şimdilik geçtiği lakin uzun vadeli tehlikenin hâlen devam ettiği” zikredilmiştir. Zira belgede Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hâlen tam teyakkuz halinde olduğu ve Kıbrıslı Türklerin, Türk Ordusu'nun yardımlarına gelmelerini sağlamak üzere tasarlanmış bir saldırı başlatabilecekleri ifade edilmiştir.⁷¹

Mektuptan bir gün sonra 6 Haziran tarihli “Başkan Johnson'ın, Başbakan İnönü'ye gönderdiği Mektuba Yönelik Türk Tepkileri” başlıklı CIA telgrafındaki analiz dikkat çekmektedir. Mektubun, Birleşik Devletler'in “Türk niyetleri ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki pozisyonunu ne geçmişte ne de hâlihazırda anlamadığına dair (iyi) bir örnek olduğu” söylenmiş ve “Türk-Amerikan ilişkilerinde başka herhangi bir gelişmeden daha ciddi bir gerilemeye yol açacağına” işaret edilmiştir. Zira Türk tarafı açısından “Birleşik Devletler Başkanı'nın, böylesi bir mektup gönderebilmesinin ciddi bir sarsıntı ve güvensizlikten ziyade tam bir hayal kırıklığı yarattığı” ve “hatta bazılarının daha da ileriye giderek bu mektup nedeniyle (Türkiye'nin Kıbrıs'a) müdahaleyi ertelememesi gerektiği”nin düşünüldüğü dile

⁷⁰ Mektubun tamamı için bkz. “Johnson Letter”, <https://tr.scribd.com/document/38718043/Johnson-Letter> (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

⁷¹ CIA, *The President's Intelligence Review*, 3-5 June 1964, p. 2 ve https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005959220.pdf (Erişim Tarihi: 19.04.2019)

getirilmiştir. Telgrafta son olarak Türklerin genel kanısının “bu mektubun, Türkiye’nin uluslararası arenada Birleşik Devletler’den daha bağımsız hale gelmesini neredeyse zorunlu hale getirdiği” yönünde olduğu zikredilmiştir.⁷²

6-9 Haziran 1964 tarihlerini kapsayan “*Intelligence Review*”un ikinci sırasında yer alan “Kıbrıs-Türkiye” başlığında ise “Türkiye’de İnönü’nün ABD baskısı nedeniyle son dakika müdahaleyi iptal etmesi kaynaklı politik bir fırtınanın koptuğu” zikredilmiş, yerel basının mektubun tüm ayrıntılarına ulaşması hasebiyle İnönü’nün başının dertte olduğu⁷³ kaydedilmiş ve şöyle devam edilmiştir:

“Türkler, olayların seyrinin bu yönde devam etmesine izin verilirse, Kıbrıs’ı kaybedecekleri konusunda giderek endişelenmeye başladı. Bildiğimiz üzere onların korkularını arttıran BM arabulucusu Tuomioja’nın durumun umutsuz olduğuna yönelik izlenimleri ve eninde sonunda adanın Yunanistan ile birlik kurabilme ihtimalidir.”⁷⁴

Aynı tarihli başka bir belgeden Türkiye’nin yukarıdaki kaygılarının pek yersiz olmadığı anlaşılmaktadır. Zira İngiltere Dış İşleri Bakanı Butler, George Ball ile görüşmesinde, Doğu Akdeniz’de ikinci bir Küba tehdidini engellemek ve “durumu yönetebilecek güvenilir ellere” ihtiyaç nedeniyle adanın bir şekilde Yunanistan ile birleşmesinin en iyi seçenek olacağı dile getirmiştir.⁷⁵

Mektubun hem iç politikada yarattığı menfi tesir hem de dış politikada Kıbrıs’ı kaybetme tehlikesi Türk tarafı açısından üslubun sertleştirmesine yol açmıştır. Zira aynı belgeye göre İnönü, ABD seyahati öncesinde Büyükelçi Hare’a, mektubun etkisiyle Birleşik Devletler’in kendisi ile anlaşmanın kolay olacağı fikrine kapılmaması

⁷² Telgrafın orijinali için ltfn bkz. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000615268.pdf (Erişim Tarihi: 19.04.2019).

⁷³ CIA, *The President’s Intelligence Review*, 6-9 June 1964, p. 3 ve https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005959227.pdf (Erişim Tarihi: 19.04.2019).

⁷⁴ a.e.

⁷⁵ CIA, *The President’s Intelligence Checklists*, 9 June 1964, p. 3

gerektiğini söylemiştir.⁷⁶ Yine bu doğrultuda İnönü'nün Amerika ziyareti öncesinde meclisten güvenoyu almasına yönelik manevrası, özellikle iç politikadaki muhalif tenkitleri susturarak Amerika'ya güçlü bir destekle ile gitmek ve Kıbrıs Meselesi'nin bir hükümet politikasından ziyade "millî bir dava" olduğu izlenimi yaratmaktır.

17 Haziran tarihli raporda ise "Cuma günü yapılacak oylamada Ana Muhalefet Partisi olan Adalet Partisi'nin oylamada ret oyu vereceği" tahmin edilmiş⁷⁷, şayet İnönü mecliste güçlü bir destek alamadığı takdirde -bu durumun Washington'a yapacağı ziyarete gölge düşüreceği hasebiyle- çıkan sonuca göre Washington ziyaretini iptal bile edebileceği ima edilmiştir. Lakin son tahlilde kıl payı oylamayı kazanacak olan İnönü'nün "Kıbrıs'ta olası bir anlaşma için verebileceği tavizleri onaylaması için Meclis'i ikna edemeyeceği" düşünülmektedir.⁷⁸

İnönü, 19 Haziran tarihli güvenoyunu öngörüldüğü üzere sadece altı oy farkla kazanabilmiştir. Bu keyfiyette muhalefet partilerinden elli milletvekilin oylamaya katılmaması da etkili olmuştur.⁷⁹ 20 Haziran'daki analizde ise muhalefetin kritik bir kavşakta iktidarı almak istemediği, sadece İnönü'nün Washington'daki pazarlıkta elini zayıflatarak ona "hiçbir şey vermemesi gerektiğini" hatırlattığı tespiti yapılmıştır.⁸⁰

İnönü, oylamadan sonra istifa kararından vazgeçmiş ve programı doğrultusunda 21/22 Haziran'da Amerika Birleşik Devletleri ziyaretini gerçekleştirmiştir.⁸¹ Amerika'dan eli boş döneceği ihtimali karşısında

⁷⁶ A.g.r., p. 4.

⁷⁷ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 17 June 1964, p. 3 ve CIA, *Bulletin, Current Intelligence Relating to National Security*, 18 June, 1964, p. 4.

⁷⁸ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 18 June 1964, p. 2.

⁷⁹ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 18 June 1964, p. 2 ve CIA, *Bulletin, Current Intelligence Relating to National Security*, 20 June 1964, p. 4.

⁸⁰ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 20 June 1964, p. 2.

⁸¹ Amerikalılar bunu 19 Haziran tarihinde biliyorlardı. Bkz. CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 19 June 1964, p. 2.

hem ABD'ye hem de iç muhalefete gözdağı vermek üzere seyahati sırasında Kıbrıs Meselesi'ne dair istişarelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gitmeyi kararlaştırmıştır. 28 Haziran'da Londra'ya uğrayan İnönü, 30 Haziran'da ise Fransa'da de Gaulle ile görüşmüştür.⁸² Lakin 30 Haziran tarihli bir analiz-yorumda dış temasların iç muhalefete herhangi bir yumuşama sağlamadığı, Türkiye'deki darbe söylentilerinin Kıbrıs'ta tansiyonu arttırdığı ve düşük yoğunluklu çatışmaların adanın kuzeybatısında tekrar başladığı belirtilmiştir.⁸³

25 Ağustos 1964 tarihli "*Intelligence Checklist*"te ise, Başbakan'ın Kıbrıs politikası nedeniyle muhaliflerinin güç kazandığı; muhalefet ve ordunun hava saldırılarını durdurduğu için hükümeti eleştirdiği ve "kendi partisinin önde gelen üyeleri dahi" hükümetin politikalarının yetersiz olduğunu düşündükleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte Kara Kuvvetleri'ndeki yeni atamalarla birlikte ordu içindeki İnönü yanlılarının zayıfladığı, kamuoyunda ise İnönü'ye yönelik eleştirilerin, anti-Amerikan söylemle birleştiği, bazı Türklerin onu "Amerikan baskı taktiklerini tolere etmesi" nedeniyle suçladığı kaydedilmiştir. Raporda dikkat çeken en önemli ayrıntı ise askerlerin NATO'ya dair tasavvurlarıdır. Genel izlenim, karar verme mekanizmasında bulunan askerî erkânın "tam anlamıyla NATO'ya dair hayallerinin yıkıldığı" yönündedir.⁸⁴

Johnson Mektubu ile Birleşik Devletler'in NATO müttefiki Türkiye'ye karşı sert tutumu, Makarios ve Kıbrıslı Rum liderleri daha da radikalleştirmiştir. Zira mektuptan sonra Kıbrıslı Türklere yönelik iktisadi tecrit ve ambargo uygulanmaya başlanmakla birlikte⁸⁵ Makarios ve sair liderler tarafından Yunanistan ile birleşme (ENOSIS) çabaları hızlandırılmış, adadaki İngiliz üslerinin kapatılması gündeme getirilmiş⁸⁶ ve Sovyetler Birliği'nden iktisadi ve askerî yardım alma

⁸² CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 22 June 1964, p. 2.

⁸³ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 30 June 1964, p. 2.

⁸⁴ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 25 August 1964, p. 3.

⁸⁵ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 18 July 1964, p. 2.

⁸⁶ CIA, *The President's Intelligence Review*, 29 August-1 September 1964, p. 4.

girişimlerinde muvaffak olunmuştur.⁸⁷

Birleşik Devletler, mektuptan sonra Başpiskopos Makarios'un adada asayişini sağlamak üzere otoritesini tekrar kurmaya çalışacağını ve kısa vadede Mısır ve Sovyetler Birliği'ne daha da yakınlaşacağını tahmin etmesine rağmen bu süreci engelleyememiştir.⁸⁸ Neticede olası bir Türk müdahalesi ertelenmiş, adadaki asayişsizlik ve sürüncemeli durum gün geçtikçe katlanarak artmıştır.

Sonuç

Soğuk Savaş'ta Amerikan Büyük Stratejisi, hasım kuvvetin savaşma kabiliyeti, kudretini istinat ettiği manevi kuvvetleri, bağlı oldukları ideolojik yapı ve soyut gerekçeler etkisiz hale gelene kadar sürdürülebilirliğini korumuştur. Büyük Strateji'nin manevi unsuru olan "Amerikan Yaşam Tarzı" ve maddi unsuru olan Sovyetleri "Çevreleme" kuramı, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar değişmeden benimsenmiştir. Piramidin ikinci kısmında yer alan ve Ulusal Güvenlik Belgelerine denk gelen "İstikrar Stratejisi" ise çok az değişikliğe uğramıştır. NSC 68 ve onun ilk evrimleştiği NSC 162/2'ye, Eisenhower, Kennedy ve Johnson dönemlerinde sadık kalınmıştır. Eisenhower'ın Kütlevi Mukabele kavramının, Kennedy ve Johnson dönemlerinde "Esnek Karşılık"a evrilmesi ise hasım kuvvet yani "uluslararası komünizm" in hamlelerine karşı taktik seviyedeki bir değişiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira başarısız Domuzlar Körfezi Olayı ve Küba Füze Krizi, nükleer doktrin ve örtülü operasyonların son bulmasına neden olmuştur. Birleşik Devletler'in "İkinci Vuruş"ta elini kuvvetlendirmesi, Sovyetlerin Amerikan Kalesi'ne yaklaşarak nükleer doktrini uygulanmaz kılmasının da

⁸⁷ CIA, *Bulletin, Current Intelligence Relating to National Security*, 1 October 1964, p. 8.

⁸⁸ CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 25 July 1964, p. 4. Makarios-Nasır iş birliği için bkz. CIA, *The President's Intelligence Checklists*, 31 August 1964, p. 3. Ağustos ayında Rusların her ne kadar propaganda amaçlı olsa da Kıbrıs Krizi'nde kendilerine hızlı bir şekilde dâhil olup alan açacakları tahmin edilmiştir. CIA, *The President's Intelligence Review*, 12-14 August 1964, p. 4.

etkisiyle yeni konvansiyonel ve doğrudan (açık) müdahale ön plana çıkmıştır.

Johnson döneminde Sovyetlerin Latin-Orta Amerika açılımı, uluslararası komünizmin Batı Yarımküre’de güç devşirmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Johnson’ın iki kıtadaki “özgür Amerikanlar” retorığı, hasıma karşı yerel unsurların kullanılmasını gerekli kılmıştır. Dominik Cumhuriyeti’ndeki müdahaleden sonra bölgede askerî güç olarak 2 yıl daha kalan Inter-Amerikan Barış Gücü, bu dönemdeki “ortak ilkeler ve ortak hedefler” düsturunun en somut örneğı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Asya Pasifik’te ise Çin Halk Cumhuriyeti ile başlayan komünist “Domino Etkisi”nin kırılması için Sovyetlerin İç Hilal olarak adlandırılan bölgede sınırlandırılması ehemmiyet kazanmış ve Birleşik Devletler Vietnam Savaşı’na doğrudan müdahil olmuştur. Lakin bölgede yarım milyonu aşan Amerikan askerî varlığı ve sayıları 30 bini aşan kayıpların verilmesi, iç politikada sosyal devlet ve eşit haklar paradigmasıyla kamuoyunu arkasına alan Johnson Yönetimi’nin giderek halk desteğini kaybetmesine yol açmıştır.

Türkiye’de 27 Mayıs ihtilalinden sonra ortaya çıkan demokratikleşme sorunu, hasım kuvvetin güdümünde gerçekleştiğı intibanı veren askerî darbe girişimleri ve özellikle 60’lı yılların ikinci yarısında Türk kamuoyu ve siyasal hayatında farklı fraksiyonlardaki sol akımların güçlenmeye başlaması geçen on yıla nazaran Türk-Amerikan ilişkilerinin gerilmesine yol açmıştır. Bunun dışında Kennedy dönemi ile birlikte Kütlevi Mukabele kavramının terk edilmesi, Türkiye’nin bu nükleer doktrin doğrultusunda cephe hattındaki önemini azaltmıştır. Yine iki NATO müttefiki arasında yaşanan Kıbrıs Meselesi ve Türkiye’nin adaya tek taraflı müdahalede bulunmak istemesi Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk ciddi açmazı olmuştur. Rumların ENOSIS doğrultusunda adadaki Türklere yönelik sistematik katliamları ve Garantör Devlet İngiltere’nin ve BM’nin bu konuya karşı duyarsızlığı ve çaresizliği Amerikan istihbarat belgelerine de yansımıştır. Mamafih, dönem itibarıyla, Türkiye’nin Kıbrıs’a yönelik siyaseti Amerikan Büyük Stratejisi gerçekliğine çarpmıştır. Johnson Mektubu Türk siyasi karar alıcılarının Atlantik Paktı ile

ilişkileri ciddi şekilde sorgulamasına neden olmuştur. Taraflar arasında 1950'lerin ilk yıllarındaki güven ilişkisi bir daha kurulamayacak olsa da, Haziran 1964'ten günümüze değin Türk siyaseti ABD ile ihtiyatlı bir iyimserlikle ilişkilerini sürdürmeye devam edebilmiştir.

Summary

In the Cold War, American Grand Strategy maintained its sustainability until the fighting capability of the enemy force, the moral forces on which it rests, the ideological structure and metaphysical reasons they were attached to became ineffective. The "American Lifestyle" which is the moral element of the Grand Strategy and the theory of "Containment" which is the material element, were adopted unchanged until the dissolution of the Soviet Union in 1991. The "Stability Strategy" in the second part of the pyramid, which corresponds to the National Security Documents, has undergone little change. NSC 68 and the first evolved NSC 162/2 were loyal to the Eisenhower, Kennedy and Johnson administrations. The evolution of Eisenhower's "Massive Retaliation" concept to "Flexible Response" during the Kennedy and Johnson administrations appears as a tactical change against the moves of enemy force, that called "international communism." Because of the failed Bay of Pigs Incident and the Cuban Missile Crisis, the nuclear doctrine and covert operations had come to an end. Conventional and direct intervention in the new concept came to the fore with the effect of the United States' strengthening its hand in the "Second Strike" and the Soviet's approaching "the American Island" and making the nuclear doctrine non-implementation.

Soviet Approach on Latin America in the period of President Johnson caused international communism to recruit power in the Western Hemisphere. During this period, Johnson's rhetoric of "Liberal Americans" in two continents made it necessary to use local element forces against enemy. The Inter-American Peace Force, which remained as a military force in the region for another 2 years after the intervention in the Dominican Republic, is the most concrete example

of the motto of “common principles and common goals” in this period. In this period, the restriction of the Soviets in the region called the Inner Crescent in order to break the communist “Domino Effect” that started with the People’s Republic of China in Asia Pacific gained importance. Accordingly the United States was directly involved in the Vietnam War. However, the loss of more than half a million American military presence in the region and the loss of more than 30,000 caused the Johnson Administration, which took the public opinion behind with the social state and equal rights paradigm in domestic politics, to gradually lose the public support.

The issue of democratization in Turkey in 1960’s, military coup and coup attempts, in the Turkish public and political life, the strengthening of the radical left has led to tension in Turkish-American relations. In addition, in Kennedy’s administration the abandonment of the “Massive Retaliation” concept, has diminished the importance of Turkey in the front line. Nevertheless, Turkey’s unilateral intervention approach to the Cyprus issue has been the first serious problem of Turkish-American relations. The systematic massacres of Greek Cypriots against Turks and the desperation and indifference of the UN and Britain against this situation have been reflected in American security documents. Nevertheless Turkey’s policy towards Cyprus has crashed into American Grand Strategy in the Cold War reality. The “Johnson Letter” caused Turkish political decision makers to seriously question their relationship with the Atlantic Pact. In this case, Turkish politics have maintained relations with the US with a cautious optimism since June 1964 and The relationship of trust in the early 1950’s will never be established again.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Central Intelligence Agency Reading Room (1962-1964)

Foreign Relations of the United States (FRUS), Western Europe, Volume III, 1948.

Resmî Belgeler

NSC 68, Basic National Security Policy, April 14, Washington, 1950.

NSC 162/2, Basic National Security Policy, October 30, Washington, 1953.

Kitaplar

CARO, A. Robert; The Path to Power, The Years of Lyndon Johnson, Volume 1, Vintage, New York, 1990.

DREW, S. Nelson; NSC-68: Forging The Strategy Of Containment, with Analyses by Paul H. Nitze, National Defence University Press, Washington, 1996.

FERRELL, H. Robert; Off the Record: The Private Papers of Harry S. Truman, Harper & Row, New York, 1980.

GADDIS, John Lewis; George F. Kennan, An American Life, The Penguin Press, New York, 2011.

GADDIS, John Lewis; On Grand Strategy, The Penguin Press, New York, 2018.

GADDIS, John Lewis; Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War, Oxford University Press, Oxford, 2005.

GÜRCAN, Fethi; Ben İhtilalciyim, (Yay-Haz) Öner Gürçan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005.

HOOKE, R.D. ; The Grand Strategy of the United States, INSS Strategic Monograph, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, National Defence University Press, Washington, 2014.

IKENBERRY, G. John; After Victory: Institutions, Strategic Restrain, and the rebuilding of Order After Major Wars, Princeton University Press, New Jersey, 2001.

MARTEL, C. William; Grand Strategy In Theory And Practice: The Need For An Effective American Foreign Policy, Cambridge University Press, New York, 2015.

MILLER, Roger G.; To Save A City, The Berlin Airlift 1948-1949, U.S. Government Publishing Office, Washington, 1998.

RABE, G. Stephen; The Most Dangerous Area in the World: John F. Kennedy Confronts Communist Revolution in Latin America, The University of North Carolina Press, North Carolina, 1988.

SANVER, Ahmet; Akritas'a Karşı TMT, Yayınevi yok, Lefkoşe, 2012.

SPYKMAN, Nicholas John; The Geography of the Peace, Harcourt, Brace and Company, San Diego, 1944.

STROMSETH, E. Jane; The Origins of Flexible Response: Nato's Debate over Strategy in the 1960s, Palgrave Macmillan, Basingstoke. 1988.

TORUMTAY, Necip; Orgeneral Torumtay'ın Anıları, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal; Bağdat Paktı 1950-1959, Çev. Nur Nirven, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

ZEITZ, Joshua; Building the Great Society: Inside Lyndon Johnson's White House, Penguin Books, New York, 2018.

Makaleler

DEMİR Yeşim; "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı:12, Bahar 2006, 155-171.

KARAOŞMANOĞLU, Ali; "Nükleer Strateji'nin İlk On Yılı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 51, Sayı 1, 1996, 323-346.

KIBAROĞLU, Mustafa; "INF Krizinin Arka Planı ve Küresel Güvenliğe Etkileri", Stratejist, Kasım 2018/16, 18-29.

KIBAROĞLU, Mustafa; "Turkey and Shared Responsibilities" in Shared Responsibilities for Nuclear Disarmament: A Global Debate, American Academy of Arts and Sciences, Cambridge, 2010, 24-27.

Tezler

LEANNE M. J. Bacon, George F. Kennan's Strategy of Containment: An Assessment of Kennan's Coherence and Consistency, Department of American and Canadian Studies, Birmingham Üniversitesi, Birmingham, 2010. (Yayımlanmamış Felsefe Yüksek Lisans Tezi).

İnternet Siteleri

"A Decade of American Foreign Policy 1941-1949, Vandenberg Resolution, Senate Resolution 239, Eightieth Congress", http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad040.asp (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

"FRUS, 1964-1968, Volume XXXII, Dominican Republic; Cuba; Haiti; Guyana", <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xxxii/44733.htm> (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

"George Kennan's 'Long Telegram', 22 February 1946", <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

"Inaugural Address, 20 January 1961", <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/inaugural-address> (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

"Inter-American Peace Force, Public Affairs Office, Santo Domingo, Dominican Republic, 1966," https://history.army.mil/html/bookshelves/resmat/dom_republic/IAPF_Stability_Ops_Rpt.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

"Johnson Letter", <https://tr.scribd.com/document/38718043/Johnson-Letter> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

"Kennedy's Foreign Policy", <https://history.state.gov/departmenthistory/short-history/jfk-foreignpolicy> (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

"LBJ: Biography", <http://www.lbjlibrary.org/lyndon-baines-johnson/lbj-biography/> (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

"Lyndon B. Johnson and The Vietnam War", <https://prde.upress.virginia.edu/content/Vietnam> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

"Lyndon B. Johnson", <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/lyndon-b-johnson/> (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

"Lyndon B. Johnson, Published Text of Speech on the Dominican Republic Intervention, 2 May 1965", (The Johnson Doctrine Speech), <https://loveman.sdsu.edu/>

docs/1965JohnsonDoctrine.pdf (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

“Memorandum of Telephone Conversation, Gorbachev-Bush, 25 December 1991, Last phone call”, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3247156-4-Memorandum-of-Telephone-Conversation-Gorbachev> (Erişim Tarihi: 20.01.2019).

“Miller, Roger G.; To Save A City, The Berlin Airlift 1948-1949, U.S. Government Publishing Office, Washington, 1998”, <https://media.defense.gov/2010/Oct/01/2001329741/-1/-1/0/AFD-101001-053.pdf> (Erişim Tarihi: 18.01.2018).

“President Kennedy’s Special Message To The Congress On Urgent National Needs,, 25 May 1961”, <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/united-states-congress-special-message-19610525> (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“President Truman’s Special message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine, 12 March 1947”, <https://www.trumanlibrary.gov/soundrecording-records/sr64-47-president-trumans-special-message-congress-greece-and-turkey-truman> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

“Telephone conversation # 1644, sound recording, Lyndon B. Johnson and Robert Mcnamara, 29 January 1964, 6:32 PM”, <https://www.discoverljb.org/item/tel-01644> (Erişim Tarihi: 19.01.2019) “Telephone conversation # 2305, sound recording, Lyndon B. Johnson and Dean Rusk, 2 March 1964, 11:35 AM”, <https://www.discoverljb.org/item/tel-02305> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

“The President’s Address to the Nation Announcing Steps To Limit the War in Vietnam and Reporting His Decision Not To Seek Reelection, 31 March 1968”, <http://www.lbjlibrary.net/collections/selected-speeches/1968-january-1969/03-31-1968.html> (Erişim Tarihi: 17.07.2019).

“The Sources of Soviet Conduct by ‘X’ (George F. Kennan) July 1947”, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Politikası: Kurumsalcılık mı Tutarlılık mı?

The Cyber Security Policy of European Union: Institutionalism or Coherence?

Fulya KÖKSOY*

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin özellikle son dönemde hayatımıza yoğunluklu olarak entegre olduğu görülmektedir. Dijital çağın önüne geçilemez bir hızla değişim ve dönüşüm geçirmesi, pek çok avantaja neden olsa da beraberinde risk ve tehditleri getirmektedir. Öyle ki siber saldırılar bireylere, kurumlara ve devletlere yönelik önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, son derece kırılğan bir dünya kompozisyonu ile karşılaşmakta ve siber güvenlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Siber güvenliğin sağlanması hususunun son derece önemli olması çerçevesinde Avrupa Birliği (AB) de dijitalleşen dünyadan kaynaklanan tehditleri kabul eden ve siber alanın güvenliğini sağlamaya dönük stratejiler ve politikalar geliştirmeye çalışan bir aktördür. Bu minvalden hareketle çalışmada, uluslararası sistemde kendine münhasır bir muhtevaya sahip olan ve 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile beraber tüzel kişilik kazanan Avrupa Birliği'nin siber güvenlik politikaları analiz edilmekte, AB ile siber güvenlik olgusu bağlamında nasıl bir denklem ortaya çıkmaktadır? sorusuna cevap aranmakta ve bu denklemin, resmî (kurumlar) ve gayri resmî (kurallar, prosedürler gibi) yapılar ekseninde AB'nin siber güvenlik politikasının analiz edilmesini sağlayan kurumsalcılık mı yoksa tutarlılık bağlamında mı kurulduğuna odaklanılmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-6915-5620, e-posta: fulya.koksoy@batman.edu.tr

Geliş Tarihi / Submitted: 18.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2020

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Siber Güvenlik, Tarihsel Kurumsalcılık, Tutarlılık, Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Politikası.

Abstract

It is seen that information and communication technologies have been intensely integrated into our lives especially in the recent period. The digital age has been changed and transformed at an unavoidable rate, despite it causes many advantages, but it also brings risks and threats. In fact, cyber-attacks pose an important threat to individuals, institutions and states. In this context, an extremely fragile world composition is encountered and the concept of cyber security comes to the fore. As the issue of ensuring cyber security is extremely important, the European Union (EU) is an actor that accepts threats arising from the digital world and tries to develop strategies and policies to ensure the security of the cyber space. Concordantly, the cyber security policies of the European Union, which has sui-generis content in the international system and gained legal status by Lisbon treaty entered into force on 1 December 2009, are analyzed. In addition to this, the equation arises between the European Union and the cyber security phenomenon has been examined for finding out whether the equation is built on institutionalism, which enables the analysis of the EU's cyber security policy on the basis of formal (institutions) and informal (such as rules, procedures) structures, or consistency.

Keywords: European Union, Cyber Security, Historical Institutionalism, Coherence, European Union's Cyber Security Policy.

Giriş

Çağdaş güvenlik yaklaşımları içerisinde kendine yer edinen iki önemli kavram söz konusudur: siber ve bu doğrultuda siber güvenlik. Güvenliğe ilişkin literatür analiz edildiği takdirde, özellikle son birkaç yıldır siber olgusu üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin çığır açan bir boyutta gelişim göstermesini takiben, güvenlik ve siber alan ortak bir payda da buluşmakta ve son dönemde söz konusu alana yönelik ilgi peyderpey artmaktadır. Bu kapsamda günümüzde uluslararası sistemde yer alan

irili ufaklı birçok devletin yanı sıra, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization/NATO*) veya ve ya AB gibi uluslararası örgütlerin de kendi siber güvenlik strateji planlamalarını hazırlamaya başlamışlardır. Bununla birlikte NATO'ya kıyasla AB'nin siber güvenlik politikasına ilişkin yapılan çalışmalar ise bugüne kadar sınırlı düzeyde kalmıştır.¹ Bir diğer ifadeyle, ilgili literatür analiz edildiğinde AB'nin ekonomi, dış politika, savunma, güvenlik, çevre ve finans gibi çeşitli alanlardaki politikalarına yönelik birçok çalışmanın olduğu fakat siber güvenlik alanındaki politikalarına ilişkin literatürün kısır kaldığı ve önemli bir boşluk olduğu gözlemlenmektedir. Mevzubahis boşluğun analiz edilmesi amacıyla ortaya konan bu çalışmanın özünde AB'nin siber güvenlik politikası incelenmekte, Tarihsel Kurumsalcılık kuramı ve Tutarlılık yaklaşımı/modeli çerçevesinde söz konusu politikanın ne yönde bir gelişim gösterdiği (kurumsallaşma ve/veya tutarlılık) sorunsallaştırılmaktadır.

Yeni Kurumsalcılık kuramı altında yer alan Tarihsel Kurumsalcılık teorisi ekseninde, AB'nin siber güvenlik alanına hangi açıdan -askerî, sosyal, ekonomik vb- yaklaştığı ve zaman kavramına odaklanan kuram bağlamında söz konusu yaklaşımda herhangi bir değişim yaşanıp yaşanmadığı, siber güvenlik alanında faaliyet gösteren kurumların, kurumsal düzenlemelerin ve siber güvenlik politikasıyla ulaşılmak istenen hedeflerin geçmişten günümüze nasıl bir gelişim gösterdiği analiz edilmektedir. Bu noktada, kronolojik bir düzlemde AB'nin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ilgisinin başlangıç noktasını oluşturan 1985 yılındaki "Beyaz Kitap'tan" 2019 yılında yürürlüğe giren "Siber Güvenlik Yasası'na" kadar geçen 34 yılda ortaya konan ilgili dokümanlar içerik analizine tabi tutulmaktadır. 2013 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan "Siber Güvenlik Strateji Belgesi", AB'nin siber güvenlik politikasının somut bir zemine oturmasında önem arz ettiği için öncelikle söz konusu belge ayrıntılı olarak incelenerek, diğer

¹ Ali B. Darıncı, "Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikalarının Analizi; Türkiye'nin Siber Güvenlik Modeli için Öneriler", *TESAM Akademi Dergisi*, 2019, Cilt 6, Sayı 2, 11-33, s. 14.

belgelerin içerik analizinde kullanılacak kodlar elde edilmiştir. AB'nin yaklaşımı bağlamında sosyo-ekonomi kavramı, hedefleri ekseninde ise ekonomi, güven, dijital, temel haklar, siber suçların önlenmesi ve iş birliği kavramları ekseninde bir kodlama listesi oluşturularak söz konusu analiz pratik boyuta taşınmıştır.

Öte yandan, geniş bir politika spektrumu içerisinde yer alan AB'nin, siber güvenlik alanında hem üzerine inşa edildiği statik yapıya rağmen değişim ve dönüşüm odaklı yaptığı retorik vurgu hem de siber güvenlik alanında rol oynayan oyuncular ve enstrümanlar çerçevesinde karmaşık bir aktör portresi çizdiği görülmektedir. Söz konusu bu karmaşık yapı ise bir bütün olarak güvenlik özel de ise siber güvenlik alanında tutarlılığın olması gerekliliğinin altını çizmektedir. Bu doğrultuda, AB siber güvenlik alanında tutarlı bir aktör olarak değerlendirilebilir mi? sorusuna cevap aranmaktadır. Bir diğer ifadeyle, AB'nin tutarlılığının analiz edilmesi ve bunu siber güvenlik alanına yansıtma amacı söz konusudur.

Ortaya konan bu şablon ekseninde çalışmanın ilgili bölümleri gün yüzüne çıkmaktadır. Bu noktada ilk bölümde, AB bağlamında siber güvenliğe ilişkin ortak bir kavramsallaştırma olup olmadığı analiz edilmektedir. Daha sonra çalışmanın üzerine inşa edildiği tarihsel kurumsalcılık teorisine ve tutarlılık yaklaşımına ilişkin teorik çerçeve çizilmektedir. Üçüncü bölümde; yaklaşım, uygulama ve hedefler bağlamında AB'nin siber güvenlik politikalarının kronolojik bir düzlemde analizi sonrası, son kısımda ise söz konusu politika tarihsel kurumsalcılık ve tutarlılık yaklaşımı çerçevesinde analiz edilerek, çalışmaya adını veren "AB'nin Siber Güvenlik Politikaları: Kurumsalcılık mı Tutarlılık mı?" sorusuna cevap aranmaktadır.

1. Avrupa Birliği Ekseninde Siber Güvenliğin Kavramsallaştırılması: Ortak Bir Siber Güvenlik Tanımı Var mı?

Siber uzay; yeni, karmaşık, çok boyutlu ve tam anlamıyla keşfedilemeyen bir alanı teşkil etmektedir. Bir bütün olarak siberin çok boyutlu ve küresel doğası çerçevesinde siberden doğan terimlere ilişkin

somut manada kabul gören bir tanımlama bulunmamaktadır.² Bu noktada, siber uzay terimini kavramsallaştırma çabası, benzer şekilde siber güvenlik terimi bağlamında da devam etmektedir.

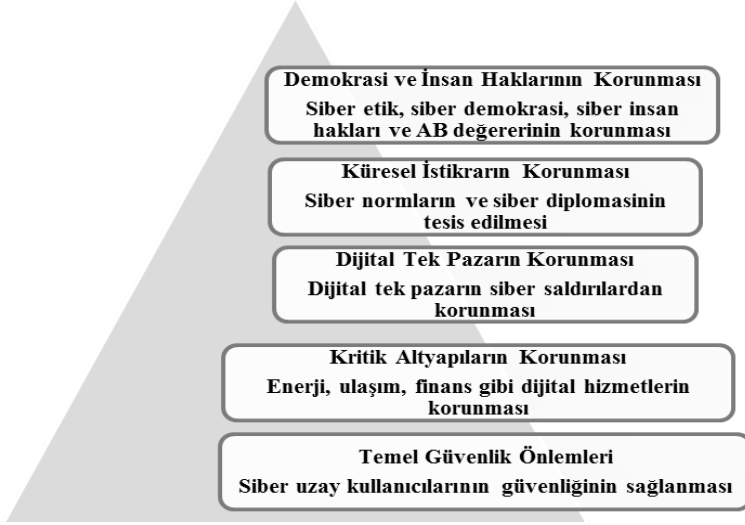
İlgili literatür analiz edildiği takdirde; devletler, uluslararası örgütler, bölgesel örgütler gibi çeşitli aktörlerin siber güvenliğe ilişkin bir tanımlama yapmaya çalıştıkları görülmektedir.³ AB ekseninde ise siber güvenliğe yönelik bütüncül bir anlayış ve kolektif bir vizyonu içeren, ortak bir tanım yapılmamıştır. Nitekim AB'nin siber güvenlikle ilişkili temel belgesi olan ve 7 Şubat 2013 tarihinde Komisyon tarafından yayımlanan “Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Strateji” (*Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace*) belgesinde, söz konusu stratejinin 2017 yılında revize edilmiş versiyonunda (*Resilience, Deterrence and Defence: Building Strong Cybersecurity for the EU*) ve 11 Mart 2019 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda onaylanan ve 27 Haziran 2019 tarihinde yürürlüğe giren “Siber Güvenlik Yasası” (*Cyber Security Act*) içinde siber güvenlik tanımı bulunmamaktadır. Ancak AB'ye bağlı, ağ ve bilgi güvenliğinden sorumlu olan Avrupa Ağ ve Bilgi Güvenliği Ajansı, (*European Network and Information Security Agency-ENISA*) siber güvenliği tanımlamıştır. Söz konusu tanım çerçevesinde siber güvenliğ; “ bilgi, bilgi sistemleri, altyapılar ve uygulanmaların siber tehdit ve saldırılardan korunmasıdır”.⁴ Ayrıca şekil 1'de görüldüğü gibi ENISA tarafından siber güvenliğin korunmasına yönelik katmanlara ayrılan bir piramit ortaya konmaktadır.

² Dan Craigen vd., “Defining Cybersecurity”, *Technology Innovation Management Review*, 2014, p.1, https://timreview.ca/sites/default/files/article_PDF/Craigen_et_al_TIMReview_October2014.pdf, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).

³ Ibid.

⁴ Udo Helmbrecht vd., “Cyber Security: Future Challenges and Oportunities”, 2012, p.13, <https://www.btg.org/wp-content/uploads/2012/01/ENISA-Cyber-Security-Report-2011.pdf>, (Erişim Tarihi:03.05.2020).

Şekil 1: Siber Güvenlik Katmanları⁵

ENISA tarafından siber güvenliğin korunmasına ilişkin ortaya konulan bu piramit ekseninde belirtmek gerekir ki siber güvenlik şemsiye bir kavramı teşkil etmekte ve bu doğrultuda resmî ve genel kabul gören bir tanım ortaya konulamamaktadır. Ancak bu yaklaşımın, siber güvenliği tanımlamaya yönelik somut bir çabayı teşkil ettiği görülmektedir.

Öte yandan, AB üye devletlerinin siber güvenliğe ilişkin kendi stratejileri ve kavramsallaştırmaları bulunmaktadır.⁶ Bir diğer ifadeyle, birçok AB üyesi siber güvenliği kendince tanımlamaktadır. Ancak söz konusu bu durum ekseninde sorun yaşanmaktadır. Örneğin, Almanya'ya göre siber güvenlik; siber uzayın kullanılabilirliğinin sağlanması, siber

⁵ ENISA, "Overview of Cybersecurity and Related Terminology", 2017, <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-positionpapers-and-opinions/enisa-overview-of-cybersecurity-and-related-terminology>, (Erişim Tarihi:03.05.2020).

⁶ Feliks Sliwinski, "Moving beyond the European Union's Weakness as a Cyber Security Agent", *Contemporary Security Policy*, 2014, Vol 35, No 3, 468-486, p. 468.

uzaydaki verilerin bütünlüğü, özgünlüğü ve gizliliğinin korunması⁷ anlamına gelirken Polonya somut bir tanım ortaya koymamıştır.⁸ Diğer taraftan, çok daha yeni bir tarih olan 2018 yılında revize edilen Çekya'nın siber güvenlik strateji belgesinde de siber güvenliğe ilişkin bir tanımın söz konusu olmadığı görülmektedir (*Strategie Kybernetické Obrany ČR*, 2018).⁹ Üstüne üstlük, siber güvenliğe ilişkin üye devletlerin yaklaşımlarında da farklılık gözlemlenmektedir. Öyle ki Fransa askerî ve istihbarat temelli bir yaklaşım sergilerken Almanya ve Hollanda sivil ve hukuki odaklıdır. Estonya ise hem askerî ve istihbarat hem de sivil ve hukuki bir yaklaşım ortaya koymaktadır.¹⁰ Sonuç olarak, AB bağlamında terimin terminolojik olarak ortak bir payda da tanımlanması ve standartlaştırılmasında önemli bir boşluk olduğu görülmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Avrupa Birliği ve siber güvenlik denkleminin analiz edilmesi noktasında bunun arka planındaki kurumsal dinamikleri ve AB'nin ne ölçüde tutarlılık gösterdiğini anlamak önem arz etmektedir. Bu noktada devreye, “Tarihsel Kurumsalcılık Teorisi” ve “Tutarlılık Yaklaşımı” girmektedir.

Çalışmanın üzerine inşa edildiği ana teori olan; kurumları resmî yapılar ve prosedürler, rutinler, normlar, sözleşmeler gibi gayri resmî yapılar ekseninde tanımlayan tarihsel kurumsalcılık,¹¹ teoriye yönelik

⁷ Federal Ministry of the Interior, “Cyber Security Strategy for Germany”, p.4, https://www.cio.bund.de/SharedDocs/Publikationen/DE/Strategische-Themen/css_engl_download.pdf?__blob=publicationFile, (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

⁸ Ministry of Digital Affairs, “National Framework of Cybersecurity Policy of the Republic of Poland for 2017-2022”, 2017, <https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncssmap/strategies/governmental-program-for-protect-ion-of-cyberspace-for-the-years-2011-2016-2013>, (Erişim Tarihi:09.03.2020).

⁹ Strategie Kybernetické Obrany ČR, 2018, <http://www.acr.army.cz/assets/informacni-servis/zpravodajstvi/strategie-kyberneticke-obrany.pdf>, (Erişim Tarihi:07.05.2020).

¹⁰ Nezir Akyeşilmen, *Siber Politika ve Güvenlik*, Orion Yayınevi, Ankara, 2018, s. 135.

¹¹ Peter Hall and Charles Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms”, *Political Studies*, 1996, Vol 44, No 2, 936-957, p. 938.

birtakım mekanizmalar ortaya koymaktadır. Söz konusu teorinin ortaya koyduğu ilk mekanizma, içsel ve doğal çıkarlara ilişkin önemli soruları ele alması ve zaman kavramını odak noktası haline getirmesidir.¹² Bu noktada, kurumlar zaman içinde nasıl gelişmiştir?, kurumlar aktörlerin davranışları ve pozisyonlarını nasıl etkilemiştir?¹³ gibi sorular devreye girmektedir.

Öte yandan teori, kurumlar ve aktörler arasındaki ilişkiyi yol bağımlılığı/izlek bağımlılığı (*path dependency*) ekseninde ele almakta ancak beklenmeyen sonuçlar bağlamında kesintiye uğramış denge/noktalanmış denge (*punctuated equilibrium*) kavramını da ortaya koymaktadır. Yol bağımlılığı çerçevesinde tarihsel kurumsalcılığın temel savı, siyasi ve sosyal bir süreçte başlangıçta alınan kararların -yolu yeni bir yöne kaydırmak için kritik dönemeçler oluşana kadar- daha sonra alınan kararlar üzerinde etkili olmaya devam etmesidir.¹⁴ Bu noktada, belirli zamanlama ve sıralama kalıplarının önem arz ettiği ve önceki kararların ve seçimlerin sonrakilerden öncelikli olduğu belirtilmekte¹⁵ ayrıca bir seçim yapıldıktan sonra, aktörlerin mevzubahis seçimleri değiştirmelerinin veya girdikleri yoldan sapmalarının zorlaştığı ifade edilmektedir.¹⁶ Bunun nedeni ise ilgili tüm aktörlerin politika seçimlerini/kararlarını hüküm süren yapıya uyum sağlanması noktasında ortaya çıkan “kenetlenme (*lock-in*) etkisi”dir.¹⁷ Bu bağlamda

¹² Paul Pierson and Theda Skocpol, “Historical Institutionalism in Contemporary Political Science”, Ira Katznelson, Helen Milner and Ada Finifter (Edt.), *Political Science: The State of the Discipline*, Norton Press, NewYork, 2002, 693-721, p. 695; Mark Pollack, “The New Institutionalism and European Integration”, Antje Wiener and Thomas Diez (Edt.), *European Integration Theory*, Oxford University Press, NewYork, 2009, 125-143, p. 127.

¹³ Mette Eilstrup-Sangiovanni, *Debates on European Integration*, Palgrave, Houndmilss, 2006, p. 198.

¹⁴ Hall and Taylor, “Political Science”, p. 941; Pollack, “The New Institutionalism”, p. 127.

¹⁵ Paul Pierson, “Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics”, *American Political Science Association*, 2000, Vol 94, No 2, 251-267, p. 251.

¹⁶ Mark Pollack, “The New Institutionalism and EU Governance: The Promise and Limits of Institutional Analysis”, *Governance*, 1996, Vol 9, No 4, 429-458, pp. 437-438.

¹⁷ Kathleen Thelen, “Historical Institutionalism in Comparative Politics”, *Annual Review of Political Science*, 1999, Vol 2, pp. 369-404.

yol bağımlılığı, “politika eylemsizliği” veya “değişime karşı direnç” ile karakterize olsa da -bir diğer anlatımla, önceki kurumsal ve siyasa tercihlerinin kalıcılığı ve ısrarcılığı üzerine odaklansa da-¹⁸ tarihsel kurumsalcılık nezdinde politika yollarının/kararlarının/tercihlerinin değişebileceği veya yeniden tanımlanabileceği bir mekanizma da bulunmaktadır. Söz konusu mekanizma kesintiye uğramış denge olarak tanımlanmaktadır ki¹⁹ buradaki ana unsur bir politika yolundan giderken kritik dönemeçlerin/katalitik olayların meydana gelmesidir. Bu dönemeçler, seçimlerin yeniden değerlendirilmesine ve yeni politikalara gidilmesine neden olmaktadır.²⁰

Teorinin ortaya koyduğu bir diğer kavram ise olumlu geri bildirim döngüsüdür (*positive feedback loop*). Kavram, bir kurumun faaliyetleri ekseninde olumlu geri bildirimler aldığını belirtmektedir. Söz konusu olumlu geri bildirim doğrultusunda, kurumun uzmanlık ve iş birliği merkezi olarak yetkilerinin artabileceği bir döngünün oluştuğu ifade edilmektedir. Diğer yandan yol bağımlılığı, olumlu geri bildirim sergileyen sosyal süreçler olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda olumlu geri bildirim, bir yolda gidilmesine yönelik alınan kararların -bir kurumun kurulması, bir politikanın uygulanması gibi- daha güçlü bir şekilde devam etmesinde etkili olduğu vurgulanmaktadır.²¹

Çalışmanın bir diğer odak noktası ise tutarlılık yaklaşımıdır. Tutarlılık, AB projesi yapımının merkezinde konumlandırılan, hem politika yapım süreçleri hem de akademik tartışmaların gündeminde

¹⁸ Pierson, “Increasing Returns”, p. 259.

¹⁹ Stephen D. Krasner, “Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics”, *Comparative Politics*, 1984, Vol 16, No 2, 223–246, p. 240.

²⁰ R. Berrins Collier and David Collier, “Framework: Critical Junctures and Historical Legacies”, 1991, <https://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/Collier-Collier%20SPA%20Chap%201.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

²¹ Paul Pierson, *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*, Princeton University Press, NJ., 2004, pp. 20-21; Matthew Lockwood vd., “Historical Institutionalism and the Politics of Sustainable Energy Transitions: A Research Agenda”, 2016, <https://core.ac.uk/download/pdf/43098859.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

yer alan önemli bir başlıktır.²² AB Komisyonuna göre tutarlılık, daha iyi stratejik planlama yapılması, çok daha etkili olma, kurumlar ve aktörler arasında iş birliğinin oluşturulması ile eşit olan bir kavrama işaret etmektedir.²³ AB güvenlik stratejisi içerisinde ise tutarlılık, farklı enstrümanların ve kapasitelerin bir araya getirilmesi, AB ve üye devletler arasında koordinasyonun sağlanması ve uyum içinde olunması olarak tanımlanmaktadır.²⁴ Ancak, AB'nin tutarlı bir güvenlik aktörü olması beklentisi çerçevesinde teori ve pratikte önemli bir boşluk olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada tutarlılık yaklaşımı, yatay (AB kurumları, üye devletler ve özel sektör bünyesindeki politikalar ekseninde tutarlılık) ve dikey (AB kurumları, üye devletler ve sektör arasındaki ilişkiler bağlamında tutarlılık) eksen çerçevesinde kurumsal koordinasyon ve ortak güvenlik anlayışı doğrultusunda analiz edilmektedir.

3. Avrupa Birliği'nin Siber Güvenliğe Yönelik Uygulamaları, Politikası ve Hedefleri

AB'nin siber güvenlik uygulamaları, politikaları ve hedefleri çerçevesinde 2013 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan "Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Stratejisi" belgesi, bu alandaki ilk somut adımı teşkil etmesi nedeniyle son derece önemli bir mihenk taşı oluşturmaktadır. Bu noktada AB'nin siber güvenlik politikaları, söz konusu belgeden önce ve sonra atılan adımlar ekseninde ele alınmalıdır. Bu minvalden hareketle, öncelikle 2013 yılında yayımlanan

²² Marise Cremona, "Coherence through Law: What Difference will the Treaty of Lisbon Make?", *Hamburg Review of Social Sciences*, 2008, Vol 3, No 1, pp. 11-36; Karolina Pomorska and Sophie Vanhoonacker, "Europe as a Global Actor: Searching for a New Strategic Approach", *JCMS*, 2016, Vol 52, No 1, pp. 216-229.

²³ European Commission, "Some Practical Proposals for Greater Coherence, Effectiveness and Visibility", 2006, https://ec.europa.eu/councils/bx20060615/euw_com06_278_en.pdf, (Erişim Tarihi: 03.04.2020).

²⁴ Antonio Missiroli, "Towards An Eu Global Strategy: Background, Process, References", 2015, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Towards_an_EU_Global_Strategy_0_0.pdf, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

siber güvenlik strateji belgesi öncesindeki dönem analiz edilmektedir.

AB'nin siber güvenlik politikasının ilk izlerinin başlangıç noktası, 1985 yılında Avrupa Komisyonu tarafından ortaya konan "Tek Pazar İnisiyatifine" uzanmaktadır. Nitekim 1985 yılında Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı Beyaz Kitap'ta, bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon sektörüne yönelik özel bir ilginin başladığı görülmektedir.²⁵ Ayrıca, yeni bilgi teknolojilerinin kullanımının ekonomik büyümeye neden olacağı vurgulanmaktadır.²⁶ AB'nin siber politikasının gelişiminde önem arz eden bir diğer belge, 1994 yılında kabul edilen "Bangemann Raporu'dur". Nitekim söz konusu rapor doğrultusunda, AB'nin siber güvenlik politikası daha görünür bir hale gelmekte ve aktörler arası iş birliğinin güçlendirilmesinin, fikri mülkiyet haklarının korunmasının, internet korsancılığıyla mücadelenin ve AB'nin sosyo-ekonomik gelişiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemine yapılan atıflar dikkati çekmektedir.²⁷ Öte yandan, odak noktası gerçek kişiler olan ve verilerin işlenmesi sırasında kişi hak ve özgürlüklerinin korunmasını içeren 25 Kasım 1995 tarihli "Verilerin Korunması Direktifi",²⁸ ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik, bilgi güvenliği, fikri mülkiyet, özel yaşamın korunması gibi unsurları içeren 16 Ekim 1996 tarihli "İnternetin Yasal Olmayan ve Zararlı İçeriğine İlişkin Belge",²⁹ siber uzaydan kaynaklanan tehditlerin ilk kez detaylı

²⁵ European Commission, "Completing the Internal Market", 1985, p. 20, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51985DC0310&from=EN>, (Erişim Tarihi: 09.02.2020).

²⁶ Ibid., p. 31.

²⁷ European Council, "European Council Conclusions Corfu", 1994, http://aei.pitt.edu/1444/1/corfu_june_1994.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2020); Martin Bangemann, "Recommendations to the European Council Europe and the Global Information Society", 1994, http://www.channelingreality.com/Digital_Treason/Brussels_1995/Bangemann_report.pdf, (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

²⁸ European Parliament and Council, "Directive on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data", 1995, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31995L0046>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

²⁹ European Commission, "Illegal and Harmful Content on Internet", 1996, p. 3,

bir tipolojisini içeren,³⁰ güvenliğin güçlendirilmesine ilişkin somut teknik önlemleri ortaya koyan,³¹ ilk kez ağ ve bilgi güvenliğini³² tanımlayan, siber güvenlik çerçevesinde aktörler arası iş birliğini vurgulayan³³ 2001 yılındaki Ağ ve Bilgi Güvenliğine İlişkin Öneri (*NIS Proposal*); gerçek kişilerle beraber tüzel kişileri de içeren 31 Temmuz 2002 tarihli “Elektronik Haberleşme Sektöründe Gizliliğin Korunması Direktifi”,³⁴ siber saldırı durumunda koordinasyon sorumluluğu bulunan, ulusal siber güvenlik stratejilerini koordine eden, üye devletlere, AB kurumlarına ve özel sektöre bilgi ve uzmanlık sağlayan, ağ ve bilgi güvenliğiyle ilişkili (NIS) AB politikalarının uygulanması ve gelişmesini yönlendiren ENISA’nın bir tüzel kişilik olarak 13 Mart 2004 ‘de kurulması;³⁵ AB ekseninde gerçekleştirilen siber saldırılara yönelik cezai yaptırımların artırılması için üye devletlerle iş birliğini hedefleyen 23 Şubat 2005 tarihli “Bilgi Sistemlerine Saldırıların Hakkında AB Konseyi Çerçeve Kararı”,³⁶ suçların tespiti ve soruşturulması için üye devletlerin yasal mevzuatlarında tanımlanan telefon ve e-posta

<http://aei.pitt.edu/5895/1/5895.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

³⁰ European Commission, “Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach”, 2001, pp. 9-15, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2001/EN/1-2001-298-EN-F1-1.Pdf>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

³¹ *Ibid.*, pp. 20-25.

³² Ağ ve bilgi güvenliği; bir ağın veya bir bilgi sisteminin, depolanan veya iletilen verilerin ve bu ağlar tarafından sunulan veya bunlara erişilebilen ilgili hizmetlerin kullanılabilirliğini, özgünlüğünü, bütünlüğünü ve gizliliğini tehlikeye atan olaylara veya kötü amaçlı eylemlere karşı direnme yeteneği ve sistemleri olarak tanımlanmaktadır. *Ibid.*, p. 9.

³³ *Ibid.*, pp. 26-27.

³⁴ European Parliament and Council, “Directive on the Concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector”, 2002, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0058&from=EN>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

³⁵ ENISA, “About ENISA”, 2020, <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa>, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

³⁶ European Council, “Council Framework Decision on Attacks against Information Systems”, 2005, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005F0222&from=EN>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

verilerinin saklanması sorumluluğunu getiren 15 Mart 2006 tarihli “Verilerin Saklanması Direktifi”;³⁷ ve ağ ve bilgi güvenliği politikasını canlandırma hedefi doğrultusunda kabul edilen 31 Mayıs 2006 tarihli “Güvenli Bilgi Toplumu İçin Strateji” belgesi³⁸ (*European Commission*, 2006) AB'nin siber güvenlik politikasının gelişiminde rol oynayan önemli mihenk taşlarıdır. Ayrıca, 2012 yılında AB Bilgisayar Acil Müdahale Ekibi'nin (*CERT-EU*) ve 2013 yılında siber suçlara ilişkin sınır ötesi faaliyetleri koordine eden, bu alanda teknik uzmanlık sağlayan ve yetkileri peyderpey arttırılan Avrupa Siber Suç Merkezi'nin (*European Cybercrime Centre-EC3*) kurulması AB'nin siber güvenlik politikası bağlamında önem arz etmektedir.

AB'nin siber güvenlik politikasının somut bir zemine oturması bağlamında ise 7 Şubat 2013 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan “Siber Güvenlik Strateji Belgesi” büyük bir rol oynamaktadır. Söz konusu belge çerçevesinde beş önemli hususa odaklanılmaktadır: siber direncin güçlendirilmesi, siber suçların azaltılması, ortak güvenlik ve savunma politikası (OGSP) doğrultusunda siber savunma politikasının ve kapasitesinin geliştirilmesi, AB için tutarlı bir uluslararası siber güvenlik politikasının oluşturulması, AB temel değerlerinin teşvik edilmesi ve siber güvenlik için endüstriyel ve teknolojik kaynakların geliştirilmesi.³⁹ 2013 yılındaki strateji belgesi sonrasında AB, siber alanda politikalarını güçlendirmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, 2015 yılında siber suçlarla mücadeleyi ön plana alan “Güvenlik Üzerine

³⁷ European Parliament and Council, “Directive on the Retention of Data Generated or Processed in Connection with the Provision of Publicly Available Electronic Communications Services or of Public Communications Networks and Amending”, 2006, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0024&from=GA>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

³⁸ European Commission, “Strategy for a Secure Information Society”, 2006, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:i24153a>, (Erişim Tarihi: 03.04.2020).

³⁹ European Commission, “Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace”, 2013, pp. 4-5, http://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybssec_comm_en.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

Avrupa Gündemi” ve malların, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımının sağlandığı; bireylerin, işletmelerin adil rekabet ve verilerin korunması koşulu altında çevrimiçi faaliyetlere sorunsuz bir şekilde erişebildiği ve dijital ekonominin güçlendirilmesi odaklı “Dijital Tek Pazar’a” ilişkin strateji kabul edilmiştir.⁴⁰ Öte yandan, ağ ve bilgi sistemlerinin güvenliğini artırmayı, siber güvenlik alanında üye devletler arasında iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan ve ilk yasal düzenleme olan NIS Direktifi 6 Temmuz 2016 tarihinde Avrupa Parlamentosu’nda kabul edilip, Ağustos 2016’da yürürlüğe girmiştir.⁴¹ AB’nin siber güvenlik politikasının güçlendirilmesine ilişkin bir diğer adım 2013 yılında yayımlanan siber güvenlik strateji belgesinin 2017 yılında revize edilmesi iken⁴² bu alanın yasal boyuta taşınması bağlamında son derece önemli olan bir diğer adım ise 2017 yılından itibaren üzerinde çalışılan ve 11 Mart 2019 tarihinde Avrupa Parlamentosu’nda onaylanıp, 27 Haziran 2019’da yürürlüğe giren “Siber Güvenlik Yasası’dır”. Söz konusu yasa çerçevesinde temel olarak iki hedefe odaklanılmaktadır: i) siber güvenlik tehditleri ve saldırılarıyla mücadelede üye devletleri desteklemek konusunda ENISA’nın yetkilerinin güçlendirilmesi ve daimi bir AB siber güvenlik ajansına dönüşmesi, ii) bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında tüm üye devletlerde geçerli olacak siber güvenlik sertifikasının oluşturulması.⁴³ Bu bağlamda AB Siber Güvenlik Yasası, dijital ortamın güvenliğini artırmayı amaçlayan Avrupa Birliği’nin

⁴⁰ European Commission, “The European Agenda on Security”, 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52015DC0185>, (Erişim Tarihi: 17.03.2020); European Commission, “A Digital Single Market Strategy for Europe”, 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

⁴¹ European Commission, “The Directive on Security of Network and Information Systems (NIS Directive)”, 2020, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/network-and-information-security-nis-directive>, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

⁴² European Commission, “Resilience, Deterrence and Defence: Building Strong Cyber Security for the EU”, 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52017JC0450>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020).

⁴³ European Commission, “Cyber Security Act”, 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017PC0477&from=EN>, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

genel siber politikasının önemli bir parçasıdır.

Tarihsel bir kronoloji ekseninde AB'nin siber güvenlik politikasının gelişimi doğrultusunda sosyo-ekonomik merkezli bir yaklaşım ön plandadır. Nitekim Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı ve 1 Ocak 1993'e kadar tek pazar oluşturulması hedefini ortaya koyan 1985 yılındaki Beyaz Kitap, "iç pazar/tek pazar" terimini kurucu antlaşmaya dâhil eden ve 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi (ATS), 1 Kasım 1993'de yürürlüğe girerek, Avrupa Birliğini kuran Maastricht Antlaşması⁴⁴ (AB Antlaşması-ABA) ile bu hususun daha belirgin hale geldiği görülmektedir.⁴⁵ Öte yandan, 1994 yılında yayımlanan Bangemann Raporu; istihdamın yaratılması, piyasa güçleri, fayda maksimizasyonu ve sosyal değişim gibi sosyo-ekonomik unsurların altını çizmekte ve bu unsurlar çerçevesinde politikalar belirlenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.⁴⁶ Bununla beraber, 1995 yılında yayımlanan "Verilerin Korunması Direktifi", ekonomik ve sosyal refahın güçlendirilmesi gerekliliğine vurgu yaparken 1996 yılında yayımlanan "İnternetin Yasal Olmayan ve Zararlı İçeriğine İlişkin Belge" ise büyüyen internet ekonomisi doğrultusunda ekonomik güvenliğe, internetin, ekonomik gelişimi güçlendirmesine, iç pazara yönelik yasal çerçeveye, rekabet kuralları doğrultusunda ağ ve bilgi sistemlerine ilişkin güvenliğin sağlanmasına odaklanmaktadır. Ayrıca söz konusu belgede internetin sosyal, kültürel ve eğitimsel alanlardaki güçlü etkisinin altı çizilmektedir.⁴⁷ Diğer

⁴⁴ ATS, güvenlik konseptinin ilk kez dile getirildiği ancak güvenliğe yönelik daha sembolik bir önemin vurgulandığı bir belge iken ABA ise ortaya koyduğu üç sütunlu yapıdan biri olan ve hükümetlerarası özellik taşıyan ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesinde güvenlik konusunu daha somut bir zeminde ele almaktadır.

⁴⁵ European Commission, "Completing the Internal Market"; Single European Act, 1987, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020); Maastricht Treaty, 1992, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2020).

⁴⁶ European Council, "Conclusions Corfu"; Bangemann, "Global Information Society".

⁴⁷ European Commission, "Illegal and Harmful", p. 3, 5, 7, 19.

tarafından, 2001 yılındaki “NIS Önerisinde” ekonomik ve sosyal kalkınmada ağ ve bilgi sistemlerinin temel bir unsur olduğu belirtilmektedir.⁴⁸ 2002 tarihli “Elektronik ve Haberleşme Sektöründe Gizliliğin Korunması Direktifinde” ise devletlerin ekonomik refahının sağlanması (md.11), piyasanın gelişimi (md.4), internetin pazar yapısını bozmamasına (md.6) ve pazar yapısını bozabilecek dijital sistemlere yönelik önlemlere (md.8) ilişkin atıflar bulunduğu görülürken⁴⁹ 2006 tarihli “ Güvenli Bilgi Toplumu İçin Strateji” belgesinde, Avrupa ekonomisi ve bir bütün olarak Avrupa toplumu için bilgi ve iletişim teknolojileri kaynaklı risklerin ciddiye alınması, ekonominin canlanması çerçevesinde büyüme ve istihdama yönelik bir “Avrupa Güvenlik Toplumu’nun” tesis edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.⁵⁰ 2013 yılında yayımlanan “Siber Güvenlik Strateji” belgesinde ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin sosyal etkileşim ve ekonomik büyüme için önemli bir belkemiği haline dönüştüğü ve finans, sağlık, enerji, ulaştırma gibi kilit sektörlerde önem arz ettiği ortaya konmaktadır.⁵¹ Öte yandan, 2015 yılındaki “Dijital Tek Pazar Stratejisi’nde” küresel ekonominin büyük bir hızla dijitalleştiği, dijital ekonominin Avrupa pazarını güçlendiren yeni kaynaklar ve istihdam yaratan bir unsur olduğu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik ve sosyal yapıyı etkilediği ortaya konarken⁵² 2016 yılında kabul edilen “NIS Direktifi’nde ise enerji, ulaşım, bankacılık, sağlık, finans ve dijital altyapı gibi sektörlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine dayanması bağlamında ekonomik ve sosyal yapının güvenliğinin sağlanmasının altı çizilmektedir.⁵³ Bununla beraber, 2013 yılındaki siber güvenlik strateji belgesinin 2017 yılında revize edilmiş versiyonunda

⁴⁸ European Commission, “Network and Information”, p. 2, 16.

⁴⁹ European Parliament and Council, “Personal Data”.

⁵⁰ European Commission, “ Strategy for a Secure”.

⁵¹ European Commission, “Cybersecurity Strategy”, p. 2.

⁵² European Commission, “ A Digital Single”.

⁵³ European Parliament and Council, “Directive on Network and Information Systems across the Union”, 2016, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:194:TOC, (Erişim Tarihi: 15.04.2020).

ekonominin, dijital teknolojiye bağımlı olduğu ve siber güvenliğin sağlanmasında ekonomik ve sosyal yapı odaklı önlemler alınması gerekliliği ele alınırken⁵⁴ 2019 yılında yürürlüğe giren “Siber Güvenlik Yasası”, diğer belgelerde olduğu gibi bir kez daha ağ ve bilgi sistemlerinin ekonomik büyüme ve sosyal refahın temeli olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁵ Son kertede, analiz edilen tüm bu belgeler çerçevesinde AB'nin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik yaklaşımı ve dolayısıyla siber güvenlik politikasının sosyo-ekonomik merkezli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Öte yandan, siber güvenliğe yönelik ilk izlerin görülmeye başlandığı 1985 yılından günümüze Birlik, beş temel hedef çerçevesinde siber güvenlik politikasını geliştirmeye yönelmektedir. Söz konusu bu beş temel hedef ise ekonomik fayda/maksimizasyonun sağlanması, temel hakların korunması, siber suçları/saldırıların önlenmesi, dijital sisteme yönelik güven unsurunun artırılması ve aktörler arasında iş birliğinin güçlendirilmesidir. Mevzubahis beş hedefe, çalışma boyunca incelenen dokümanların içerik analizine tabi tutulması çerçevesinde ulaşılmıştır. Elde edilen veriler ise şu şekildedir:

⁵⁴ European Commission, “Resillience”.

⁵⁵ European Commission, “Regulation on ENISA and on Information and Communications Technology Cybersecurity Certification and Repealing Regulation (Cybersecurity Act)”, 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0881&from=EN>, (Erişim Tarihi:01.05.2020).

Tablo 1_a: 2013 Strateji Belgesi Öncesi Ekonomik Unsur⁵⁶

1985 İç Pazarın Tamamlanmasına İlişkin İnisiyatif	1994 Bangemann Raporu	1995 Verilerin Korunması Direktifi	1996 İnternetin Yasal Olmayan Zararlı İçeriğine İlişkin Belge	2001 NIS Önerisi	2002 Gizliliğin Korunması Direktifi	2006 Güvenli Bilgi Toplumu İçin Strateji
Yeni bilgi teknolojileri, ekonomik büyümeye neden olacaktır. ⁵⁷	Bilgi toplumu, Avrupa vatandaşlarının yaşam kalitesini iyileştirme, sosyal ve ekonomik kalkınmayı güçlendirme ve uyumu artırma potansiyeline sahiptir. ⁵⁸	Ekonomik kalkınma ve refahın sağlanması gerekmektedir.	İnternet ekonomisi, bir dizi ekonomik sektörü kökten etkilemektedir. Aynı zamanda internet; sosyal, eğitimsel ve kültürel alanlarda da güçlü bir etkiye sahiptir. ⁵⁹	Bilgi ve iletişim güvenliği, ekonominin gelişiminde temel bir unsurdur. ⁶⁰	İnternet, geleneksel pazar yapısını bozmalıdır.	Avrupa ekonomisi bilgi ve iletişim teknolojileri kaynaklı riskleri ciddiye almaktadır.

Tablo 1_b: 2013 Strateji Belgesi ve Sonrası Ekonomik Unsur

2013 Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2015 Dijital Tek Pazar Stratejisi	2016 NIS Direktifi	2017 Revize Edilmiş Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2019 Siber Güvenlik Yasası
BIT ekonomik büyümenin belkemiğidir. ⁶¹	Avrupa dijital ekonomisinin maksimize edilmesi temel hedeflerden biridir.	İç pazar bağlamında BIT güvenliğinin sağlanması gerekmektedir (md.1).	Ekonomik gelişim büyük oranda dijital teknolojilere bağlıdır.	BIT ekonomik büyümeyi desteklemektedir (md.2).

⁵⁶ Tablo 1-5 arası yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur.⁵⁷ European Commission, "Completing the Internal Market", p. 31.⁵⁸ Bangemann, "Global Information Society", p. 11.⁵⁹ European Commission, "Illegal and Harmful", p. 3.⁶⁰ European Commission, "Network and Information", p. 18.⁶¹ European Commission, "Cybersecurity Strategy", p. 2.

Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Politikası:
Kurumsalcılık mı Tutarlılık mı?

Tablo 2_a: 2013 Strateji Belgesi Öncesi Güven UNSURLU

1994 Bangemann Raporu	1995 Verilerin Korunması Direktifi	1996 İnternetin Yasal Olmayan Zararlı İçeriğine İlişkin Belge	2001 NIS Önerisi	2002 Gizliliğin Korunması Direktifi
Yeni teknolojilerin kullanımını sağlamak için toplumda bunların güvenliğine ilişkin genel bir kabulün sağlanmasında çaba sarf edilmektedir. ⁶²	BIT'ne yönelik güven artırıcı önlemler alınması gerekmektedir.	Üye devletler dijital sistemlere ilişkin güven artırıcı önlemleri takip etmelidir. ⁶³	Güvenlik tehditlerinden endişe duyan birçok kullanıcının e-ticaretten kaçınma riski vardır Dijital sistemlere yönelik güvenin güçlendirilmesi gerekmektedir. ⁶⁴	Dijital sistemlere karşı güven artırıcı önlemler alınmalıdır (md.20).

Tablo 2_b: 2013 Strateji Belgesi ve Sonrası Güven UNSURLU

2013 Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2015 Dijital Tek Pazar Stratejisi	2016 NIS Direktifi	2017 Revize Edilmiş Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2019 Siber Güvenlik Yasası
Yeni teknolojilerle bağlanmak konusunda vatandaşların güvene ihtiyacı vardır. AB genelinde her 10 internet kullanıcılarından biri siber saldırı kurbandır. ⁶⁵	Dijital risklere yönelik güvenin artırılması gelecek jenerasyon için önemlidir.	Güvenli servis sağlayıcıları için gereken adımlar atılmalıdır (md.7).	Gelişen teknolojilere yönelik güven tesis edilmektedir. Tüketiciler, yeni teknolojilere güvendiği için zarar görmektedir.	Sertifika kullanımı, dijital sistemlere güven artmasına yol açacaktır. BIT bağlamında güven tesis edilmektedir (md.4,7).

⁶² Bangemann, "Global Information Society", p.12.

⁶³ European Commission, "Illegal and Harmful", pp. 15-16.

⁶⁴ European Commission, "Network and Information", p. 10, 15, 20-21.

⁶⁵ European Commission, "Cybersecurity Strategy", pp. 2-3.

Tablo 3_a: 2013 Strateji Belgesi Öncesi Temel Haklar UNSURLU

1995 Verilerin Korunması Direktifi	1996 İnternetin Yasal Olmayan Zararlı İçeriğine İlişkin Belge	2001 NIS Önerisi	2002 Gizliliğin Korunması Direktifi	2005 Dijital Sistemler AB Konsey Çerçeve Kararı	2006 Verilerin Saklanması Direktifi
Temel hak ve özgürlükler korunmalı ve saygı gösterilmeli.	İfade ve düşünce özgürlüğüyle beraber bir bütün olarak kişi haklarının korunması gerekmektedir. ⁶⁶	Dijital dünyadan kaynaklanan tehditlere karşı bireysel hakların korunması temel önceliklidir. ⁶⁷	Bireysel hak ve özgürlükler garanti altına alınmalıdır (md.1,2,3).	Temel haklara saygı gösterilmelidir (md.18)	Bireysel hak ve özgürlükler korunmalı ve buna yönelik yasal önlemler alınmalıdır (md.1,9,17).

**Tablo 3_b: 2013 Strateji Belgesi ve Sonrası
Temel Haklar UNSURLU**

2013 Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2015 Dijital Tek Pazar Stratejisi	2016 NIS Direktifi	2017 Revize Edilmiş Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2019 Siber Güvenlik Yasası
Bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü dâhil olmak üzere temel hakların teşvik edilmesi ve korunması gerekmektedir. ⁶⁸	Siber tehditler vatandaşların temel haklarına sorun teşkil etmektedir. Görsel-ışitsel sektördeki haklara saygı gösterilmesi, fikri mülkiyet haklarının, tüketicilerin gizlilik ve kişisel verilerin korunması önemlidir.	Temel haklara saygı gösterilmesi, tüketici ve firmaları siber tehditlerden korumak önemlidir (md.75).	Avrupa'nın refahını, toplumunu, değerlerini, hak ve özgürlüklerini korurken proaktif yaklaşım önemlidir. Dijital tek pazar, temel hakların korunmasına odaklanmıştır.	Fikri mülkiyet hakları korunmalıdır.

⁶⁶ European Commission, "Illegal and Harmful", pp. 10-11, 18.⁶⁷ European Commission, "Network and Information", p. 22.⁶⁸ European Commission, "Cybersecurity Strategy", p. 16.

Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Politikası:
Kurumsalcılık mı Tutarlılık mı?

**Tablo 4_a: 2013 Strateji Belgesi Öncesi
Siber Saldırıları Önleme Unsuru**

1996 İnternetin Yasal Olmayan Zararlı İçeriğine İlişkin Belge	2001 NIS Önerisi	2002 Gizliliğin Korunması Direktifi	2005 Dijital Sistemler AB Konsey Çerçeve Kararı	2006 Verilerin Saklanması Direktifi	2006 Güvenli Bilgi Toplumu İçin Strateji
Diğer tüm iletişim teknolojileri gibi, internet potansiyel olarak zararlı veya yasadışı faaliyetler bağlamında kötüye kullanılabilir. Siberle bağlantılı suçlar önlenmelidir. ⁶⁹	Ağ ve bilgi güvenliği ile ilgili önerilen politika önlemleri sadece mevcut telekomünikasyon ve veri koruma mevzuatı bağlamında değil, aynı zamanda siber suç politikaları ile ilgilidir. Siber tehdit tipolojisi ekseninde önlemler alınmalıdır. ⁷⁰	İç pazarı olumsuz etkileyecek dijital kaynaklı saldırıların önüne geçilmelidir (md.8).	Dijital sistemlere yönelik saldırılarla mücadele edilmelidir (md.8).	İç pazarın bozulmasına neden olan dijital kaynaklı saldırılar önlenmelidir (md.6).	Kolluk kuvvetleri arasındaki iş birliğini iyileştirmek için önerilerde bulunmak ve internetten yararlanan ve kritik altyapıların işleyişini zayıflatan yeni suç faaliyetleri ele alınmalıdır. ⁷¹

**Tablo 4_b: 2013 Strateji Belgesi ve Sonrası
Siber Saldırıları Önleme Unsuru**

2013 Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2015 Dijital Tek Pazar Stratejisi	2016 NIS Direktifi	2017 Revize Edilmiş Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2019 Siber Güvenlik Yasası
AB ekonomisi özel sektöre ve bireylere yönelik siber suç faaliyetlerinden etkilenmiştir. Siber alanda ekonomik casusluk ve devlet destekli faaliyetlerin artması, AB hükümetleri ve şirketleri için yeni bir tehdit kategorisi oluşturmaktadır. ⁷²	Siber tehditlerin önüne geçilmesine yönelik politikalar takip edilmelidir.	BIT'ten kaynaklanan riskler önlenmelidir (md.7).	Üye devletler tarafından siber suçların etkileri minimize edilmelidir.	Siber saldırı risklerinin önlenmesi için ENISA'nın yetki ve kapasitesi artırılmalıdır (md.16).

⁶⁹ European Commission, "Illegal and Harmful", p. 3.

⁷⁰ European Commission, "Network and Information", p. 19.

⁷¹ European Commission, "Strategy for a Secure", p. 5.

⁷² European Commission, "Cybersecurity Strategy", p. 3.

656

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35**Tablo 5_a: 2013 Strateji Belgesi Öncesi İşbirliği Unsuru**

1995 Verilerin Korunması Direktifi	1996 İnternetin Yasal Olmayan Zararlı İçeriğine İlişkin Belge	2001 NIS Önerisi	2005 Dijital Sistemler AB Konsey Çerçeve Kararı	2006 Güvenli Bilgi Toplumu İçin Strateji
Aktörler arası küresel iş birliği gerekmektedir.	İnternetin zararlı ve yasal olmayan içeriğinden kaynaklanan sorunlarla mücadelede küresel iş birliği gerekmektedir. ⁷³	Bir ülkede ilk saldırı işaretleri hakkında anında bilgi alışverişi yoluyla Birlik genelinde erken uyarı sağlamak için iş birliği şarttır. Bu nedenle, Avrupa Birliği içindeki CERT sistemi ile iş birliği acil bir konu olarak güçlendirilmelidir. ⁷⁴	Aktörler arası iş birliği geliştirilmelidir (md.5).	Ağın ve bilgi güvenliğinin küresel boyutu, hem uluslararası düzeyde hem de üye devletler ile koordineli olarak NIS konusunda küresel iş birliğini geliştirme çabalarını artırmaya zorlamaktadır.

Tablo 5_b: 2013 Strateji Belgesi ve Sonrası İşbirliği Unsuru

2013 Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2015 Dijital Tek Pazar Stratejisi	2016 NIS Direktifi	2017 Revize Edilmiş Siber Güvenlik Strateji Belgesi	2019 Siber Güvenlik Yasası
AB'de siber dayanıklılığı teşvik etmek için, hem kamu yetkilileri hem de özel sektör yeteneklerini geliştirmeli ve etkin bir şekilde iş birliği yapmalıdır. ⁷⁵	Etkin bir dijital tek pazar için aktörler arası iş birliği güçlendirilmelidir.	Siber krizlere yönelik etkin bir iş birliği grubu oluşturulmalıdır (md.4,5).	Siber güvenlik bağlamında uluslararası iş birliğinin tesisi önemlidir.	Üye devletler, AB kurumları ve ajansları arasında iş birliği güçlendirilmelidir (md.6).

Sonuç olarak, bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ilgisinin başlangıç noktasını teşkil eden 1985 yılından günümüze AB, ortaya koyduğu önemli belgeler ve kurumsal yapıların oluşturulması bağlamında siber güvenlik politikasını geliştirip, güçlendirmeye odaklanmaktadır. Bu noktada AB'nin hem bu alandaki direktif, strateji, çerçeve kararları gibi dokümanları ekseninde siber güvenliğe sosyo-ekonomik odaklı

⁷³ European Commission, "Illegal and Harmful", p. 17, 25.

⁷⁴ European Commission, "Network and Information", p. 21.

⁷⁵ European Commission, "Cybersecurity Strategy", p. 5.

yaklaştığı hem de siber güvenlik politikasının temel olarak beş temel amaç üzerine inşa edildiği görölmektedir. Bir diğer ifadeyle, 1985 yılından günümüze kadar ortaya konan dokümanlar ve özelde siber güvenlikle ilişkili belgeler çerçevesinde siber güvenliğe ilişkin sosyo-ekonomik yaklaşım ve beş temel hedef devam etmektedir.

4. Tarihsel Kurumsalcılık Teorisi ve Tutarlılık Yaklaşımının/ Modelinin Avrupa Birliği ve Siber Güvenlik Denklemindeki Analizi

Avrupa Birliği sahip olduğu resmî ve resmî olmayan kurumları çerçevesinde bir bütün olarak kurumsalcılık teorisinin sunduğu önermelerin uygulanması açısından önemli bir test sahasını teşkil etmektedir.⁷⁶ AB politika yapımında büyük öneme sahip olan kurumlar, sadece fiziki yapılar değil, resmî kurallar, prosedürler, aktörlerin davranışlarını ve politika seçimleri etkileyen uygulamalardır.⁷⁷ Bu minvalden hareketle, siber güvenlik alanında kurulan kurumların ve ortaya konan belgelerin AB'nin siber güvenlik politikası üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu doğrultuda tarihsel kurumsalcılığın altını çizdiği ve başta alınan kararların veya uygulanan politikaların daha sonraki kararlar/politikalar üzerinde etki ettiğini tanımlayan yol/izlek bağımlılığının doğrulandığı görölmüştür. Öyle ki analiz edildiği üzere, AB'nin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik ilgisinin ilk kez göröldüğu 1985 yılında yayımlanan Beyaz Kitap'tan 2019 yılında yürürlüğe giren Siber Güvenlik Yasası'na kadar geçen 34 yıl içerisinde, AB'nin siber güvenliğe yönelik yaklaşımı sosyo-ekonomik merkezlidir ve siber güvenlik politikası; ekonomik maksimizasyonun sağlanması, temel hakların korunması, siber suçları/saldırıların önlenmesi, dijital sisteme yönelik güven unsurunun artırılması ve aktörler arasında iş birliğinin güçlendirilmesini içeren beş temel hedefe dayanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, süreç içerisinde yapılan tercihlerin -sosyo-ekonomik yaklaşım sergileme ve beş ana hedef- daha sonraki zamanda da devam ettiği ve sonraki tercihler üzerinde etkili olduğu görölmektedir.

⁷⁶ Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, London: Palgrave, 2000, p. 114.

⁷⁷ Hall and Taylor, "Political Science", pp. 939-940.

Dolayısıyla geçen 34 yıl zarfında AB'nin siber güvenlik politikasındaki kurumsal ve siyasa tercihleri, tarihsel kurumsalcılığın ortaya koyduğu yol bağımlılığı ve hâkim yapıya uyum sağlanması zarfındaki kenetlenme etkisi çerçevesinde değişmeyen ve kalıcı bir düzlemde devam etmiştir.

Teorinin ortaya koyduğu politika yollarının, kararların ve tercihlerin kritik dönemeçler zarfında değişebileceği ve hatta yeniden tanımlanabileceğini ele alan kesintiye uğramış denge mekanizması çerçevesinde AB, siber güvenlik politikalarına etki edecek iki önemli kritik dönemeç/katalitik olay yaşamıştır. Bunlardan ilki, 2007 yılında gerçekleşen ve Rusya kaynaklı olduğu düşünülen Estonya'nın bilgi ve iletişim altyapısına yönelik siber saldırılar iken⁷⁸ ikincisi ise 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'dır. Mevzubahis iki kritik dönemeç çerçevesinde AB'nin siber güvenliğe ilişkin sosyo-ekonomik odaklı yaklaşımında herhangi bir değişim yaşanmamıştır. İlk kritik dönemeçte, AB kesintili denge mekanizması çerçevesinde politika değiştirmek yerine ulusal güvenlik tehdidi ve bir savunma meselesi olarak tanımlanan bu şok krize, var olan politikası çerçevesinde cevap vermiş ve söz konusu olayı tek pazarın işleyişine yönelik bir risk algısı bağlamında yorumlamıştır. Öyle ki bu yaklaşımının değişmemesi durumu, Maastricht Antlaşması ile hayata geçen sütunlu yapı sistemine son veren ve AB'ye tüzel kişilik kazandıran ve dolayısıyla AB mimarisinde köklü değişimler yapan Lizbon Antlaşması çerçevesinde de devam etmiştir. AB'nin hangi politika alanına dâhil olabileceğini ve söz konusu alanlara ne ölçüde katılabileceğini yetki kataloğu çerçevesinde belirleyen Lizbon Antlaşması çerçevesinde üç ana ve iki spesifik kategorizasyon söz konusudur.⁷⁹ Bunlardan ilki; gümrük birliği, iç pazarın

⁷⁸ Mehmet, E., Erendor, "Risk Toplumu ve Refleksif Modernleşme Çerçevesinde Siber Terörizm: Tanımlama ve Tipoloji Sorunu", *Cyberpolitik Journal*, 2016, Cilt 1, Sayı 1, 114-133, s. 120.

⁷⁹ ABİHA, 2012, md.2, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.04.2020); İlke Göçmen, *Avrupa Birliği Maddi Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 120; Mehmet H. Bayram, *Avrupa Birliği Hukuku Dersleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 93; Sanem Baykal ve İlke Göçmen, *Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 128.

işleyişindeki rekabet kurallarının oluşturulması, avro alanına yönelik para politikası, ortak balıkçılık politikası çerçevesinde biyolojik deniz kaynaklarının koruma altına alınması, ortak ticaret politikası gibi alanları kapsayan ve sadece AB'nin bağlayıcı düzenleme yapıp, tasarrufları kabul ettiği münhasır yetkidir.⁸⁰ Diğer, AB'nin yetkileri üye devletlerle paylaştığı; iç pazar, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum, çevre, tüketicinin korunması, taşımacılık, enerji gibi alanları içeren paylaşılan yetkidir.⁸¹ Üye devletlerin eylemlerini desteklemek, koordine etmek ve tamamlamak amacıyla AB'nin eylemde bulunabildiği ancak tasarruf çıkaramadığı insan sağlığının korunması ve iyileştirilmesi, kültür, turizm, eğitim ve sanayi gibi alanları tazammun eden destekleyici, koordine edici ve tamamlayıcı yetki ise üçüncü ana kategori altında bulunmaktadır.⁸² Öte yandan, spesifik kategorizasyon altında AB'nin üye devletlerin ekonomi ve istihdam politikalarını koordine edici eylemleri ve yetkilerinin oldukça sınırlı olduğu ortak dış ve güvenlik politikası yer almaktadır.⁸³ Sonuç olarak, bu kategorizasyon ekseninde AB yetkilerinin sosyo-ekonomik merkezli alanlarda olduğu görülmekte ve hem bu statik yapı hem de AB'nin içinde taşıdığı ve daha belirleyici özellik gösteren hükümetlerarası nitelik bağlamında AB'nin siber güvenlik alanında da sosyo-ekonomik bir yaklaşım sergilediği, kritik dönemeç ekseninde politika değişikliğine gidemediği ve bu noktada tarihsel kurumsalcılığın ortaya koyduğu kesintili denge mekanizmasıyla örtüşmediği görülmektedir.

Analiz edildiği üzere, bir kurumun faaliyetleri ekseninde olumlu geri bildirimler alabildiği ve söz konusu olumlu geri bildirimler zarfında kurumun yetkilerinin arttığı olumlu geri bildirim döngüsü ise tarihsel kurumsalcılığın odaklandığı bir diğer mekanizmadır. AB'nin siber güvenlik politikaları çerçevesinde faaliyet gösteren Avrupa Siber Suç Merkezi'nin (EC3) ve Avrupa Ağ ve Bilgi Güvenliği Ajansı'nın (ENISA)

⁸⁰ ABİHA, md. 2(3), 2(4).

⁸¹ ABİHA, md. 2(2), 4(2).

⁸² ABİHA, md. 2(5), 6.

⁸³ ABİHA, md. 2(3), 2(4).

yetkilerinin peyderpey artırılarak güçlendirilmesi ve 2019 yılında yürürlüğe giren Siber Güvenlik Yasası çerçevesinde ENİSA'nın daimi bir siber güvenlik ajansına dönüştürülmesi olumlu geri bildirim mekanizmasının işlerliğini doğrulamaktadır.

Öte yandan, tutarlılık yaklaşımının ana kurumsal prensiplerden biri haline dönüştüğü görülmektedir.⁸⁴ Nitekim Maastricht Antlaşması, söz konusu yaklaşımın altını çizmektedir. Buna göre: “ Birlik; dış ilişkiler, güvenlik, ekonomi ve kalkınma politikaları çerçevesinde bir bütün olarak dışsal faaliyetlerin tutarlılığını garanti altına almalıdır”.⁸⁵ Ayrıca, Maastricht Antlaşması'ndan itibaren Avrupa güvenliği ekseninde tutarlı bir yaklaşım geliştirmenin önemine değinilmektedir.⁸⁶ 2013 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan “AB Siber Güvenlik Strateji” belgesi ise tutarlılık yaklaşımının somut bir zemine oturtulmasına ilişkindir.⁸⁷ Ancak kritik bilgi altyapısının korunması, siber suçlar ve siber savunma şeklinde üç temel faaliyet alanını kapsayan belge çerçevesinde kademeli bir şekilde koordinasyonun geliştirilmesi amaçlansa da hala bu üç boyut birbirinden ayrı olarak ele alınmaktadır.⁸⁸ Diğer taraftan, Avrupa Güvenlik Gündemi'nde AB'nin iç güvenliği ve küresel güvenliğinin birbiriyle bağımlı ve bağlantılı olduğu, dolayısıyla AB'nin iç ve dış boyutlar çerçevesinde kapsamlı ve tutarlı faaliyetlere dayanması gerekliliğinin altı çizilmektedir.⁸⁹ 2016 yılında yayımlanan “Hibrit Tehditlere Karşı Ortak Çerçeve” içerisinde de tutarlılık yaklaşımının izleri görülmekte ve söz konusu belge doğrultusunda

⁸⁴ Cremona, “Coherence”, p. 13.

⁸⁵ Maastricht Treaty, Article C.

⁸⁶ European Council, “Tampere Council Conclusions”, 1999, https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm#c, (Erişim Tarihi: 02.04.2020); European Commission, “Practical Proposals”.

⁸⁷ Elaine Fahey, “EU’S Cybercrime and Cyber Security Rule-Making: Mapping the Internal and External Dimensions of EU Security”, *European Journal of Risk Regulation*, Vol 5, No 1, 46-60, pp. 48-49.

⁸⁸ George Christou, *Cybersecurity in the European Union. Resilience and Adaptability in Governance Policy*, Palgrave, London, 2016, pp. 27-32.

⁸⁹ European Commission, “The European Agenda”.

hibrit tehditlere karşı ilgili tüm aktörler arasında sinerjinin ve koordinasyonun yaratılması gerekliliğine değinilmektedir.⁹⁰ 2017 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan revize edilmiş “ Siber Güvenlik Strateji” belgesinde ise ENISA'nın daha güçlü bir danışmanlık rolü ifa edeceği ve bu bağlamda sektörel girişimler ve NIS Direktifi arasında tutarlılığı destekleyeceği ifade edilmektedir.⁹¹ Son olarak, 27 Haziran 2019'da yürürlüğe giren “Siber Güvenlik Yasası” ekseninde ENISA'nın faaliyetlerinin ulusal ve AB düzlemindeki politikalarla tutarlı olması gerektiği ve AB bağlamında daha koordineli bir siber güvenlik yaklaşımına olan ihtiyaç ortaya konmaktadır.⁹²

Görüldüğu üzere tutarlılık, AB'nin siber güvenliğe yönelik yaklaşım ve politikası zarfında ortaya konan önemli bir gerekliliği yansıtmaktadır. Mevzubahis gereklilik; üye devletlerin, kurumların ve uluslararası partnerlerin de dâhil olduğu tüm taraflar bağlamında bütüncül bir çabanın gösterilmesine ilişkin ortak bir yaklaşımı ifade etmektedir.⁹³ Nitekim siber güvenlik son derece hassas, kurumsal koordinasyon ve ortak yaklaşım tesis edilmesi gereken bir alandır. Ancak söz konusu alana ilişkin üye devletlerin yaklaşımlarındaki farklılık dikkati çekmektedir. Öyle ki üye devletlerden Almanya, Fransa, Hollanda ve İtalya mevcut AB siber güvenlik çerçevesinden daha öteye gitmek isterken birçok üye devlet, bölgesel iş birliğini tercih etmektedir. Öte yandan, Fransa siber güvenliğe askerî ve istihbarat odaklı yaklaşırken Almanya ve Hollanda sivil ve hukuk temelli yaklaşmakta, Estonya ise bu iki yaklaşım arasında denge kuran bir bakış açısı sergilemektedir.⁹⁴ Bununla beraber, eylemsel olarak da ortak adımların atılmadığı

⁹⁰ European Commission, “Joint Framework on Countering Hybrid Threats”, 2016, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>, (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

⁹¹ European Commission, “Resillience”.

⁹² European Commission, “Cyber Security Act”; European Commission, “Regulation on ENISA”.

⁹³ European Commission, “Cybersecurity Strategy”.

⁹⁴ Akyeşilmen, “Siber Politika”, s. 135.

görülmektedir. Nitekim Vişegrad devletleri⁹⁵ ve Avusturya özelinde kendi Bilgisayar ve Acil Müdahale Ekipleri (*CERT*) bağlamında iş birliğinin geliştirilmesi için 2013 yılında “Merkez Avrupa Siber Güvenlik Platformu” kurulmuştur.⁹⁶ Dolayısıyla, farklılaşan yaklaşımlar ve eylemler bağlamında tutarlılık ekseninde ortaya çıkan bu sorun, hem siyasi tercihler ve siber güvenlik ile ilgili faaliyetlerin yönetilmesindeki farklılık hem de diğer devletlerle bilgi paylaşımı için kurumsal bir çerçeve gerektiren mekanizma eksikliğiyle ilişkilidir ki bilginin toplanması ve paylaşımına ilişkin bir anlaşma da bulunmamaktadır. Ayrıca, devletler siber güvenlikte iş birliğinin sağlanması ekseninde farklı modellere sahiptir.⁹⁷ Üstüne üstlük, üye devletlerin mevcut ulusal siber güvenlik stratejileri incelendiğinde, bu alanın bir öncelik haline getirilmesi, gerekli altyapının sağlanmasına ilişkin finansal kapasite ekseninde de farklılıklar bulunduğu gözlemlenmektedir.

Diğer taraftan, siber güvenliğin sağlanmasında tutarlı olunmasına dair kurumsal koordinasyon ve ortak bir yaklaşımın geliştirilmesi için aktörler arasında iş birliği gerekliliğine ilişkin yapılan retorik vurgu göz önüne alındığında,⁹⁸ 2016 Ağustos ayında yürürlüğe giren NIS Direktifi’nde aktörler arası iş birliğini güçlendirmeye yönelik bir “İşbirliği Grubu (*Cooperation Group*)” önerisinin sunulması ve 2018 yılındaki Mutabakat Zaptı çerçevesinde ENISA, Avrupa Savunma Ajansı (EDA), EC3 ve CERT-EU’nun siber sorunların bertaraf edilmesine yönelik iş birliğini artırma kararı almaları tutarlılık yaklaşımını yansıtmaktadır.⁹⁹

⁹⁵ Vişegrad devletleri; askerî, ekonomik ve enerji alanlarında iş birliğinin sürdürülmesi amacıyla oluşturulan Vişegrad grubundaki Çekya, Macaristan, Polonya ve Slovakya’yı içeren dört Orta Avrupa devletini kapsamaktadır.

⁹⁶ National Security Authority, “Central European Platform for Cybersecurity”, 2018, <https://www.nbu.gov.sk/en/cyber-security/partnership/central-european-platform-for-cybersecurity/index.html>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

⁹⁷ Charles Guitton, “Cyber Insecurity as a National Threat: Overreaction from Germany, France and the UK?”, *European Security*, 2013, Vol 22, No 1, 21-35., p. 25, 27.

⁹⁸ European Commission, “Cybersecurity Strategy”; European Commission, “Resillience”; European Commission, “Cyber Security Act”.

⁹⁹ NIS Directive, 2016, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1148/oj>, (Erişim Tarihi:

Öte yandan, kritik bilgi altyapılarının özel sektörün elinde olduğu düşünöldüğu zaman, özel sektörle geliştirilen/geliştirilmeye çalışılan iş birliği belirgin bir öneme sahiptir. Nitekim, üye devletlerin kapasitelerinin ve altyapılarının uyumlaştırılması ve söz konusu aktörlerin kamu ve özel sektörle iş birliği zemini oluşturmasına vurgu yapılmaktadır.¹⁰⁰ AB kurumları ve üye devletlerin partneri olarak, gündem belirleyici ve farkındalığı artırıcı özelliğiyle siber güvenlik alanında merkezî bir rol ifa eden özel sektör arasında iş birliğinin güçlendirilmesi, sektörden sektöre farklılık arz etmektedir. Örneğin, finans sektörü iş birliğine oldukça açıkken telekomünikasyon sektörü ise bilgi değişiminin rekabet avantajının aşınmasına yol açabileceği endişesiyle daha kapalıdır.¹⁰¹ Bununla beraber, çıkarların farklılaşması nedeniyle özel ve kamusal sektör arasındaki iş birliği bağlamında da problemler söz konusudur. Bu noktada, kamusal sektör için güvenlik önceliklendirilirken özel sektör ise verimlilik ve kâr maksimizasyonuna yoğunlaşmaktadır.¹⁰² Dolayısıyla çıkarların farklılaşması ve uyuşmazlığı durumu yaşanmakta ve bu husus siber güvenlik alanına da yansımaktadır.

Özetle, hem ortak bir güvenlik anlayışı hem de kurumsal koordinasyon ve iş birliği ekseninde tutarlılığın güçlendirilmesine yönelik teşebbüslerin tam anlamıyla somut bir sonuca ulaşmadığı görölmektedir. Bu noktada, kurumlar arasında açık bir şekilde belirlenmiş sorumluluk alanları, hesap verebilirlik eksikliđi¹⁰³ ve

09.04.2020).

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Giampiero Giacomello, "Introduction: Security In Cyberspace", Giampiero Giacomello (Edt.), *Security in Cyberspace- Targeting Nations, Infrastructures, Individuals*, Bloomsbury Academic, London, 2014, 1-20, p. 3.

¹⁰² Myriam Dunn-Cavelty and Manuel Suter, "Public-Private Partnerships are no Silver Bullet: An Expanded Governance Model For Critical Infrastructure Protection", *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, 2009, pp. 1-3, https://www.files.ethz.ch/isn/106323/PPP_no_silver_bullet.pdf, (Erişim Tarihi: 29.04.2020).

¹⁰³ Annegret Bendiek, "European Cyber Security Policy", 2012, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP13_bdk.pdf, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

AB'nin uluslararası ve hükümetlerarası niteliği doğrultusunda parçalı bir mekanizma bulunduğu belirtilmektedir.¹⁰⁴ Öte yandan, kurumlar arası ve kurumların kendi içinde devam eden koordinasyon sorunu bulunmaktadır. Ek olarak, üye devletler ve AB kurumları arasında iş birliğinin güçlendirilememesine ilişkin ortaya çıkan sorun, üye devletler arasında yaşanan koordinasyon sorunu ile iç içe geçmekte ve daha da önemlisi üye devletler, AB'nin siber güvenlik alanında yetki gücünün güçlendirilmesi hususuna olumlu bakmamaktadır.¹⁰⁵ Ortak bir güvenlik anlayışının inşa edilmesine ilişkin çabaya ve retorik vurguya rağmen, AB'nin, üye devletleri bu alanda entegre olmanın önemi konusunda ikna etmekte yetersiz olduğu ve söz konusu alanda faaliyet göstermeye çalışan kurumların yetkilerinin ise oldukça kısır kaldığı görülmektedir. AB'nin siber güvenlik alanındaki tutarlılığına ilişkin ortaya çıkan durum ise tablo 6'da şematize edilmektedir.

Sonuç olarak, tarihsel kurumsalcılık teorisinin ortaya koyduğu mekanizmalarla büyük oranda örtüşen AB'nin siber güvenlik politikalarının, kurumsallaşma merkezli bir gelişim gösterdiği, ne var ki söz konusu politikanın bütüncül bir tutarlılığı yansıtmadığı görülmektedir. Aslında AB'nin siber güvenliğe ilişkin sosyo-ekonomik yaklaşımının ve beş temel hedefinin 34 yıldır devam etmesi, AB-siber güvenlik denklemindeki tutarlılığa ilişkin bir gösterge olarak kabul edilebilir. Ancak çalışmanın teorik kısmında ortaya konan Avrupa

¹⁰⁴ Alaxender Klimburg and Heli Tirmaa-Klaar, "Cybersecurity and Cyberpower: Concepts, Conditions and Capabilities for Cooperation for Action within the EU", 2011, p. 29, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2011/433828/EXPO-SEDE_ET\(2011\)433828_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2011/433828/EXPO-SEDE_ET(2011)433828_EN.pdf), (Erişim Tarihi: 21.04.2020).

¹⁰⁵ Üye devletlerin, AB'nin siber güvenlik alanındaki yetkilerinin güçlenmesini istememelerinin altında, hükümetlerarası yapının etkisi ile yüksek ve alçak politika ayrımı bulunmaktadır. Alçak politika alanlarına giren ve daha işlevsel olan ekonomi, finans, maliye gibi alanlarda hem aktörler arası iş birliğinin sağlanması daha kolaydır hem de AB'nin bu alanda yetki sahibi olmasına yönelik üye devletlerden olumsuz sesler yükselmemektedir. Ancak güvenlik, savunma gibi daha siyasi ve hassas olan yüksek politika alanlarında hem iş birliğinin sağlanması daha zordur hem de çıkarları doğrultusunda üye devletler bu alanlarda AB'ye yetki devretmeyi istememektedir.

Komisyonu'nun “çok daha etkili olma ve aktörler arası iş birliğinin oluşturulmasını” merkeze koyan tutarlılık kavramsallaştırması perspektifinde bakıldığında, kurumsal koordinasyon ve ortak güvenlik anlayışı ekseninde yatay, dikey ilişkiler bağlamında çelişkiler ve sorunlar bulunduğu görülmektedir. Öte yandan, her ne kadar AB siber güvenlik alanında tutarlılık yaklaşımını ön plana alan bir duruş sergilese de ve bu alanda faaliyet gösteren kurumların yetkileri artırılsa da heterojen yaklaşımlar ve AB'nin üzerine inşa edildiği içsel dinamikler nedeniyle söz konusu tutarlılık, önemli oranda retorik ve üye devletlerin imtiyazı altında kalmaktadır.

Tablo 6: Siber Güvenlik Alanında Tutarlılık¹⁰⁶

Tutarlılık	Yatay Eksen	Dikey Eksen
Kurumsal Koordinasyon	<p>AB kurumları arasında iş birliğinin gelişmesine yönelik atıfta bulunan resmi belgelerin, niceliksel olarak arttığı ve siber güvenlik alanında faaliyetler gösteren kurumların kurulduğu görülmektedir.</p> <p>Yakın iş birliğine ilişkin söylemler, teorik kalmakta ve somut anlamda pratik boyuta taşınmamaktadır.</p> <p>Tutarlılık; finansal kaynaklar ve alana yönelik uzmanlardaki yetersizlik ve karmaşık işbölümü nedeniyle sınırlı kalmaktadır.</p> <p>Özel sektör arasındaki koordinasyonun büyük oranda sağlandığına ilişkin somut veriler bulunmamaktadır.</p>	<p>AB ve ulusal (üye devletler) düzeyinde iş birliğinin geliştirilmesine ilişkin somut sorunlar bulunmaktadır.</p> <p>Siber güvenlik, üye devletlerin imtiyazı altında kalmaya devam etmektedir.</p> <p>Bölgesel ve bölge-altı işbirliklerinin geliştirilmesinde AB, parçalı bir yaklaşıma sahiptir.</p> <p>Siber güvenlik alanında ENISA ve EC3 yeni yetkiler kazanmıştır.</p> <p>Özel sektörün siber güvenlik alanında iş birliğinin sağlanmasına ilişkin istekliliği olmasına rağmen, bu durum sınırlı düzeyde sağlanmaktadır.</p>

¹⁰⁶ Helena Carrapico and Andre Barrinha, “The EU as a Coherent Security Actor?”, *JCMS*, 2017, Vol 55, No 6, 1254-1272, p. 1263.

<p>Ortak Güvenlik Anlayışı</p>	<p>AB ve ulusal düzlemde ortaya konan resmî belgeler çerçevesinde siber tehditler ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin teorik bazda ortak bir noktada buluşulmaktadır.</p> <p>Siber güvenliğe ilişkin ortak bir anlayış bağlamında üye devletlerin söylemleri ve taahhütleri belirgin değildir.</p> <p>Özel sektörün siber tehditlere ilişkin ortak bir anlayışa sahip olup olmadığına ilişkin somut veriler bulunmamaktadır. Önlem ve hazırlık faaliyetleri çerçevesinde benzer risk anlayışı bulunmamaktadır.</p>	<p>Siber güvenlikte merkezi bir rol oynamaları çerçevesinde üye devletlerin sorumlulukları artmaktadır. Ancak tüm üye devletler benzer tehdit ve sorunları yaşamamaktadır.</p> <p>Gelişim düzeyleri farklı olması nedeniyle üye devletler, siber tehditlere ilişkin benzer önlemler alamamakta ve bu tehditlere yönelik benzer karşılık verememektedir.</p> <p>Özel sektörün sadece bir bölümü, AB ve ulusal düzlemde ortaya çıkan kaygıları paylaşmaktadır.</p>
---------------------------------------	---	--

Sonuç

AB; dış politika, savunma ve güvenlik merkezli oluşturulan bir proje olmasa da zaman içerisinde Birliğin, ekonomik entegrasyondan siyasi entegrasyona geçiş amacıyla hareket kabiliyetini güçlendirmeye çalıştığı ve özelde siber uzay kaynaklı tehditler bağlamında öne çıkan siber güvenliğin sağlanması konusunda politikalar takip ettiği ve bu alana ilişkin yoğun bir retorik vurgunun olduğu görülmektedir. Bu minvalden hareketle, özünde AB'nin siber güvenlik politikalarını tarihsel kurumsalcılık ve tutarlılık yaklaşımı çerçevesinde analiz ederek, bir kurumsallaşmanın mı yoksa tutarlılığının mı baskın geldiğini sorunsallaştırma amacıyla ortaya konan bu çalışma zarfında elde edilen ilk bulgu, hem AB ekseninde hem de ulusal düzlemde siber güvenliğe ilişkin ortak bir kavramsallaştırma bulunmamasıdır. AB'nin bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin ilgisinin ilk başlangıç noktasını oluşturulan 1985 yılında Avrupa Komisyonu'nun yayımladığı Beyaz Kitap'tan 2019 yılında yürürlüğe giren Siber Güvenlik Yasası'na kadar geçen süredeki siber güvenlikle ilgili dokümanların incelenmesi doğrultusunda, AB'nin siber güvenlik politikasının ve bu alandaki hedeflerinin gelişim serüveni analiz edilmiştir. İncelenen belgeler çerçevesinde AB siber

güvenliğe, sosyo-ekonomik ve beş nihai hedef merkezli yaklaşmaktadır. Bu doğrultuda ikinci bulgu, AB'nin siber güvenlik alanına sosyo-ekonomik merkezli yaklaşımının ve ekonomik fayda/maksimizasyonun sağlanması, temel hakların korunması, siber suçları/saldırıların önlenmesi, dijital sisteme yönelik güven unsurunun artırılması ve aktörler arasında iş birliğinin güçlendirilmesini içeren beş nihai hedefinin, 1985 yılından günümüze devam ettiğinin görülmesidir. Bu durum ise tarihsel kurumsalcılık teorisinin ortaya koyduğu ve başta alınan kararların, daha sonrakiler üzerinde etkili olacağını vurgulayan yol bağımlılığı mekanizmasıyla örtüşmektedir. Diğer taraftan AB, siber güvenlik politikalarına etki edecek iki önemli kritik dönemeçten geçmiştir. Söz konusu ilk dönemeç, Estonya'ya yapılan siber saldırılar ve ikinci dönemeç noktası ise AB'nin kurumsal mimarisine önemli değişiklikler getiren Lizbon Antlaşması'dır. Estonya saldırısı sonrası AB yaklaşımında herhangi bir değişime yönelmemiş, üstüne üstlük, kurumsal yapıda büyük dönüşümlere yol açan ve bu noktada AB'nin yetkilerinin kullanımı konusunda önemli bir mihenk taşı olan Lizbon Antlaşması'nın yetki kategorizasyonu ekseninde de AB yetkilerinin sosyo-ekonomik merkezli alanlarda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, AB'nin bu kritik dönemeçlere rağmen politika değişikliğine gitmeyerek siber güvenlik alanında sosyo-ekonomik odaklı yaklaşım sergilemeye devam etmesi ise teori bağlamında kritik dönemeçlerde politika değişikliğine gidebileceği savının temellendirildiği kesintiye uğramış denge mekanizmasının doğrulanmadığını göstermektedir ki bu da çalışma zarfında elde edilen üçüncü bulguyu teşkil etmektedir. Dolayısıyla, AB'nin siber güvenlik alanında savunma odaklı bir politikaya yönelmesi, hem statik yapı bağlamında yetkilerinin sınırlarının değişmemesinden hem de bu alanda hükümetlerarası özelliğın baskın olmasından ötürü yakın gelecekte beklenebilir bir durum değildir. Öte yandan, siber güvenlik alanında faaliyet gösteren EC3 ve ENISA'nın yetkilerinin güçlendirilmesi çerçevesinde teorisinin sunduğu olumlu geri bildirim mekanizmasının işler olduğu sonucuna ulaşılması ise bir diğer bulguyu oluşturmaktadır.

Tutarlık yaklaşımı çerçevesinde ise gerek kurumsal koordinasyon ve iş birliği gerek ortak güvenlik anlayışı bağlamında hem AB ve ulusal düzlemde hem de özel sektör ekseninde sorunlar yaşandığı sonucuna

ulaşmıştır. Aslında AB, siber güvenlik alanında tutarlılığı merkeze koyan bir yaklaşıma haizdir ve bu alanda faaliyet gösteren kurumların yetkileri peyderpey artırılmaktadır. Lakin üye devletlerin söz konusu alanda AB'nin kontrolüne ve yetkilerinin güçlendirilmesine ilişkin mukavemet göstermeleri, AB'nin üzerine kurulduğu dinamikler ve homojen olmayan yaklaşımlar doğrultusunda mevzubahis tutarlılık, retorik kalmakta ve imtiyaz büyük oranda üye devletlerin tekelinde bulunmaktadır. Bu noktada, neredeyse tamamen üye devletlerin imtiyazı altında bulunan siber güvenlik alanında Birlik yetkilerine ilişkin önemli bir değişim meydana gelmedikçe, Birliğin sosyo-ekonomik bir bağlamda hareket etmeye devam edeceği rahatlıkla öngörülebilmektedir. Ancak siber güvenlik alanı salt devletlerin yetkisi altına bırakılamayacak kadar karmaşık ve ulusötesidir.

Son kertede, AB'nin siber güvenlik politikaları tarihsel kurumsalcılık kuramının ortaya koyduğu çıktılarla büyük oranda uyumu bağlamında kurumsallaşma merkezli bir gelişim göstermektedir. Fakat söz konusu politika ekseninde bütüncül bir tutarlılık söz konusu değildir. AB tutarlı olmaya çalışmakta ama bu husus, somut anlamda başarılı gözükmemektedir. Bu noktada hem genel anlamda hem de siber güvenliğin sağlanması özelinde tutarlı bir AB'ne dönüşüm ihtiyacı bulunmaktadır.

Summary

Cyber security constitutes a new and popular area in contemporary security studies. Although the academic literature has not been focused on cyber security adequately for many years, it has been observed that security and cyberspace intersect at a common point following the development of information and communication technologies in a ground-breaking dimension and the interest in this field has increased recently. However, studies on the cyber security policy of the European Union (EU), which is an important actor in the international platform, has quite limited. Moving from this perspective, the cyber security policy of the European Union and the equation arises in the context of the cyber security phenomenon and the European

Union are analysed examined for finding out whether the equation is built on institutionalism or consistency.

Despite the contributions made by cyber space to human beings, it brings many problems because it includes all the actors which are related to the internet and communication technologies and its uncertain limit. In the context of these problems, the importance of the cyber security phenomenon for the European Union is increasing day by day and the policies regarding this field are carefully followed. On that note, it is seen that the EU approached cyber security with a socio-economic centre in the 34-year period started from the publication of the White Paper by the European Commission in 1985 to the Cyber Security Law which came into force in 2019. In addition, it was concluded that it tried to strengthen its mobility in cyber security field in line with five ultimate goals which includes ensuring economic benefits/maximization, protecting fundamental rights, preventing cyber-crime/attacks, increasing confidence in the digital system and strengthening cooperation among actors. This situation coincides with the concept of the “path dependency” of the historical institutionalism theory. On the other hand, the EU has gone through two important critical turns, one of which was the cyber-attack on Estonia in 2007 and the Lisbon Treaty, which came into force in 2009. However, despite these two important turning points, it is seen that the EU has not made a policy change and continues to approach the field of cyber security in a socio-economic manner. This does not match the theory's “punctuated equilibrium” mechanism. Additionally, increasing powers of ENISA and EC3 operating in the field of cyber security shows the functionality of the “positive feedback loop” of the theory.

The EU tries to be a coherent actor in the field of cyber security within the framework of institutional coordination and common security understanding facility. However, there are problems in strengthening coordination and cooperation and establishing a common understanding of cyber security between and within the EU, national and private sector. The lack of accountability of EU institutions, the difference in financial capacity of member states, the different approaches of member states in this field and the resistance against strengthening the powers of the EU

and the dominance of intergovernmental quality as a whole put off its coherency. As the cyber space has a very complex and ambiguous structure, it is vital to construct a consistent, holistic and collaborative approach that covers all stakeholders in the EU context. However, coherence remains rhetorical and grant in the field of cyber security is largely monopolized by member states.

In the last instance, the EU's cyber security policies have progressed an institutionalization-centred in the context of a great deal of harmony with the outcomes of the historical institutionalism theory. However, there is no holistic coherence in this policy field. Although the EU wants to be coherent both in general and in cyber security, it has not succeeded in concrete terms yet.

Kaynakça Kitap

- AKYEŞİLMEN, Nezir, *Siber Politika ve Güvenlik*, Orion Yayınevi, Ankara, 2018.
BAYKAL, Sanem ve Göçmen, İlke, *Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
BAYRAM, H. Mehmet, *Avrupa Birliği Hukuku Dersleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015.
CHRISTOU, George, *Cybersecurity in the European Union. Resilience and Adaptability in Governance Policy*, Palgrave, London, 2016.
EILSTRUPP-SANGIOVANNI, Mette, *Debates on European Integration*, Palgrave, Houndmills, 2006.
GÖÇMEN, İlke, *Avrupa Birliği Maddi Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
PIERSON, Paul, *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*, Princeton University Press, NJ., 2004.
ROSAMOND, Ben, *Theories of European Integration*, Palgrave, London, 2000.

Makale

- BULMER, Simon, "The Governance of the European Union: A New Institutional Approach", *Journal of Public Policy*, 1993, Vol 13, No 4, pp. 351-380.
CARRAPICO, Helena and Barrinha, Andre, "The EU as a Coherent Security Actor?", *JCMS*, 2017, Vol 55, No 6, pp. 1254-1272.
CREMONA, Marise, "Coherence through Law: What Difference will the Treaty of Lisbon Make?", *Hamburg Review of Social Sciences*, 2008, Vol 3, No 1, pp. 11-36.
DARICILI, B., Ali, "Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikalarının Analizi; Türkiye'nin Siber Güvenlik Modeli için Öneriler", *TESAM Akademi Dergisi*, 2019, Cilt 6, Sayı 2, ss. 11-33.

ERENDOR, Mehmet, E., "Risk Toplumu ve Refleksif Modernleşme Çerçevesinde Siber Terörizm: Tanımlama ve Tipoloji Sorunu", *Cyberpolitik Journal*, 2016, Cilt 1, Sayı 1, ss. 114-133.

FAHEY, Elaine, "EU'S Cybercrime and Cyber Security Rule-Making: Mapping the Internal and External Dimensions of EU Security", *European Journal of Risk Regulation*, 2014, Vol 5, No 1, pp. 46-60.

GIACOMELLO, Giampiero, "Introduction: Security In Cyberspace", , Giampiero Giacomello (Edt.), *Security in Cyberspace- Targeting Nations, Infrastructures, Individuals*, Bloomsbury Academic, London, 2014, pp. 1-20.

GUITTON, Charles, "Cyber Insecurity as a National Threat: Overreaction from Germany, France and the UK?", *European Security*, 2013, Vol 22, No 1, ss. 21-35.

HALL, Peter and Taylor, Charles, "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, 1996, Vol 44, No 2, pp.936-957.

KRASNER, Stephen D., "Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics", *Comparative Politics*, 1984, Vol 16, No 2, pp. 223-246.

PIERSON, Paul, "Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics", *American Political Science Association*, 2000, Vol 94, No 2, pp. 251-267.

PIERSON, Paul and Skocpol, Theda, "Historical Institutionalism in Contemporary Political Science", Ira Katznelson , Helen Milner and Ada Finifter (Edt.), *Political Science: The State of the Discipline*, Norton Press, NewYork, 2002, pp. 693-721

POLLACK, Mark, "The New Institutionalism and EU Governance: The Promise and Limits of Institutional Analysis", *Governance*, 1996, Vol 9, No 4, pp. 429-458.

POLLACK, Mark, "The New Institutionalism and European Integration", Antje Wiener ve Thomas Diez (Edt.), *European Integration Theory*, Oxford University Press, NewYork, 2009, pp. 125-143.

POMORSKA, Karolina and Vanhoonacker, Sophie, "Europe as a Global Actor: Searching for a New Strategic Approach", *JCMS*, 2016, Vol 52, No 1, pp. 216-229.

SLIWINSKI, Feliks, "Moving beyond the European Union's Weakness as a Cyber Security Agent", *Contemporary Security Policy*, 2014, Vol 35, No 3, pp. 468-486.

THELEN, Kathleen, "Historical Institutionalism in Comparative Politics", *Annual Review of Political Science*, 1999, Vol 2, pp. 369-404.

İnternet Kaynakları

ABIHA, 2012, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.04.2020).

BANGEMANN, Martin, "Recommendations to the European Council Europe and the Global Information Society", 1994, http://www.channelingreality.com/Digital_Treason/Brussels_1995/Bangemann_report.pdf, (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

BENDIEK, Annegret, "European Cyber Security Policy", 2012, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP13_bdk.pdf, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

COLLIER, R. Berrins and Collier, David, "Framework: Critical Junctures and Historical Legacies", 1991, <https://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/Collier-Collier%20SPA%20Chap%201.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

- CRAIGEN, Dan, Diakun-Thibault, Nadia and Purse, Randy, “Defining Cybersecurity”, *Technology Innovation Management Review*, 2014, https://timreview.ca/sites/default/files/article_PDF/Craigen_et_al_TIMReview_October2014.pdf, (Erişim Tarihi: 18.02.2020).
- DUNN-CAVELTY, Myriam and Suter, Manuel, “Public-Private Partnerships are no Silver Bullet: An Expanded Governance Model For Critical Infrastructure Protection”, *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, 2009, https://www.files.ethz.ch/isn/106323/PPP_no_silver_bullet.pdf, (Erişim Tarihi: 29.04.2020).
- ENISA, “Overview of Cybersecurity and Related Terminology”, 2017, <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-positionpapers-and-opinions/enisa-overview-of-cybersecurity-and-related-terminology>, (Erişim Tarihi:03.05.2020).
- ENISA, “About ENISA”, 2020, <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa>, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).
- European Commission, “Completing the Internal Market”, 1985, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51985DC0310&from=EN>, (Erişim Tarihi: 09.02.2020).
- European Commission, “Illegal and Harmful Content on Internet”, 1996, <http://aei.pitt.edu/5895/1/5895.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- European Commission, “Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach”, 2001, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2001/EN/1-2001-298-EN-F1-1.Pdf>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).
- European Commission^a, “Some Practical Proposals for Greater Coherence, Effectiveness and Visibility”, 2006, https://ec.europa.eu/councils/bx20060615/euw_com06_278_en.pdf, (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
- European Commission^b, “Strategy for a Secure Information Society”, 2006, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:124153a>, (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
- European Commission, “Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace”, 2013, http://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybersec_comm_en.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).
- European Commission^a, “The European Agenda on Security”, 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52015DC0185>, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).
- European Commission^b, “A Digital Single Market Strategy for Europe”, 2015, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).
- European Commission, “Joint Framework on Countering Hybrid Threats”, 2016, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>, (Erişim Tarihi: 22.04.2020).
- European Commission^a, “Resilience, Deterrence and Defence: Building Strong Cyber Security for the EU”, 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52017JC0450>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020).
- European Commission^b, “Cyber Security Act”, 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal->

Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Politikası:
Kurumsalcılık mı Tutarlılık mı?

content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017PC0477&from=EN, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

European Commission, "Regulation on ENISA and on Information and Communications Technology Cybersecurity Certification and Repealing Regulation (Cybersecurity Act)", 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0881&from=EN>, (Erişim Tarihi:01.05.2020).

European Commission, "The Directive on Security of Network and Information Systems (NIS Directive)", 2020, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/network-and-information-security-nis-directive>, (Erişim Tarihi: 17.03.2020).

European Council, "European Council Conclusions Corfu", 1994, http://aei.pitt.edu/1444/1/corfu_june_1994.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

European Council, "Tampere Council Conclusions", 1999, https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm#c, (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

European Council, "Council Framework Decision on Attacks against Information Systems", 2005, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005F0222&from=EN>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

European Parliament and Council, "Directive on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data", 1995, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31995L0046>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

European Parliament and Council, "Directive on the Concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector", 2002, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0058&from=EN>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

European Parliament and Council, "Directive on the Retention of Data Generated or Processed in Connection with the Provision of Publicly Available Electronic Communications Services or of Public Communications Networks and Amending", 2006, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0024&from=GA>, (Erişim Tarihi: 11.03.2020).

European Parliament and Council, "Directive on Network and Information Systems across the Union", 2016, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:194:TOC, (Erişim Tarihi:15.04.2020).

Federal Ministry of the Interior, "Cyber Security Strategy for Germany", https://www.cio.bund.de/SharedDocs/Publikationen/DE/Strategische-Themen/css_engl_download.pdf?__blob=publicationFile, (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

HELMBRECHT, Udo, Purser, Steve and Ritter-Klejn, Maj, "Cyber Security: Future Challenges and Oportunities", 2012, <https://www.btg.org/wp-content/uploads/2012/01/ENISA-Cyber-Security-Report-2011.pdf>, (Erişim Tarihi:03.05.2020).

KLIMBURG, Alaxender and Tirmaa-Klaar, Heli, "Cybersecurity and Cyberpower: Concepts, Conditions and Capabilities for Cooperation for Action within the EU", 2011, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2011/433828/EXPOSE-SEDE_ET\(2011\)433828_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2011/433828/EXPOSE-SEDE_ET(2011)433828_EN.pdf), (Erişim Tarihi: 21.04.2020).

LOCKWOOD, Matthew, Kuzemko, Caroline, Mitchell, Catherine and Hoggett,

673
Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

- Richard, “Historical Institutionalism and the Politics of Sustainable Energy Transitions: A Research Agenda”, 2016, <https://core.ac.uk/download/pdf/43098859.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.02.2020).
- Maastricht Treaty, 1992, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2020).
- Ministry of Digital Affairs, “National Framework of Cybersecurity Policy of the Republic of Poland for 2017-2022”, 2017, <https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncssmap/strategies/governmental-program-for-protection-of-cyberspace-for-the-years-2011-2016-2013>, (Erişim Tarihi: 09.03.2020).
- MISSIROLI, Antonio, “Towards An Eu Global Strategy: Background, Process, References”, 2015, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Towards_an_EU_Global_Strategy_0_0.pdf, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).
- National Security Authority, “Central European Platform for Cybersecurity”, 2018, <https://www.nbu.gov.sk/en/cyber-security/partnership/central-european-platform-for-cybersecurity/index.html>, (Erişim Tarihi: 25.04.2020).
- NIS Directive, 2016, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1148/oj>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).
- Single European Act, 1987, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- Strategie Kybernetické Obrany ČR, 2018, <http://www.acr.army.cz/assets/informacni-servis/zpravodajstvi/strategie-kyberneticke-obrany.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.05.2020).
- TRAUNER, Florian, “The Internal-external Security Nexus: More Coherence under Lisbon?”, 2011, https://www.ies.be/files/op89_The_internal-external_security_nexus.pdf, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi

Assessment of Natural Gas Reserves in East Mediterranean with Economy and Security Dimension in Terms of Turkey

Hüseyin Tamer HAVA *

Öz

Doğu Akdeniz, geçmişten günümüze kadar olan her dönemde jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik öneme sahip olmuştur. Ulaşım, ticaret gibi konularda merkez bölge olma konumunu hiç kaybetmemiştir. Son zamanlarda bölgede bulunan önemli miktardaki hidrokarbon rezervlerinin bölgenin enerji merkezi olma potansiyelini artırması ve tüm tarafların uzlaştığı münhasır ekonomik bölgelerinin bulunmayışı buraya yönelik kıyasıya yaşanan mücadelenin giderek artacağını göstermektedir. Coğrafi konum olarak küresel enerji hareketliliğine sahne olan Türkiye'de bu mücadelenin bir parçasıdır. Bu doğrultuda elbette ki Türkiye'de bölgesel enerji merkezi olmayı hedeflemektedir. Ancak bu çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu perspektiften hareketle çalışmada, bölgede son zamanlarda yaşanan gelişmelerin yarattığı sonuçlar, jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik ve uluslararası güvenlik boyutlarıyla incelenerek çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, Uluslararası Ekonomi, Politik Ekonomi, Güvenlik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, Hava Astsubay Meslek Yüksek Okulu, ORCID: 0000-0002-5104-6688, e-posta: thava@msu.edu.tr, tamerhava@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 23.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 28.08.2020

Abstract

Eastern Mediterranean has had geopolitical, geoeconomic and geostrategic significance in every period from past to present. It has never lost its feature of being central in issues such as transportation and trade. Lately, the fact that the significant amount of hydrocarbon reserves increased the potential of the region to become an energy hub and the absence of exclusive economic zones with which all parties have agreed show that the fierce competition for this region will gradually increase. Situated in the global energy mobility as geographical location, Turkey is also a part of this competition. In line with this, of course, Turkey also aims to become a regional energy hub. However, this aim brings with it various risks. Based on this perspective, the results of recent developments in the region will be analyzed with geopolitical, geostrategic, geoeconomic and international security dimensions and solutions will be proposed.

Keywords: *Eastern Mediterranean, Energy Resources, International Economy, Political Economy, Security.*

Giriş

Ülkelerin toplumsal gelişmelerinin sürükleyici unsurlarının başında enerji kullanımı gelmektedir. Enerji kaynakları ve enerji sanayi üretiminin, sanayi ürünleri ise günlük yaşamımızın en önemli ve yaşamsal girdileridir. Bu nedenle de ülkenin ve enerji alanının yönetimlerini üstlenenler, toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, zamanında, temiz ve ucuz yollardan temin etmek, enerji arz güvenliği açısından bu kaynakları çeşitlendirmek zorundadır.¹

Bölgeye modern hayatın en temel ve vazgeçilemez parçalarından birini oluşturan enerji açısından bakıldığında ise, burada bulunan enerji kaynakları söz konusu ülkeler açısından daha kritik hale gelmektedir. Bu bağlamda, gelişen teknolojiyle birlikte tüketimin hızlanarak

¹ Necdet Pamir, “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, 57-73, s. 57, <https://docplayer.biz.tr/31939987-Enerji-politikalari-ve-kuresel-gelismeler.html> (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

ihtiyaçların artması sonucunda mevcut enerji kaynaklarının yetersiz kalması, devletleri zamanla yeni enerji kaynaklarının keşfedilmesine yöneltmiş ve deniz kaynaklarından yararlanma arzusunu ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede 20. yüzyıla kadar süregelen denizlerdeki kara suları ve açık deniz uygulamalarına, 20. yüzyılın sonlarına doğru iç sular, bitişik bölge, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge kavramları da ilave olmuştur.² 21. yüzyılın başlarında yoğunluk kazanan denizlerdeki yeni enerji kaynaklarının keşfi konusu, bu kaynaklara hâkim olabilmek adına ülkelerin o bölgede hâkimiyetini artırma çalışmalarına ve hatta bunun daha ötesinde ülkeler arasında çatışmalara dönüşmesine neden olmaktadır. Buna konu olan bölgelerin başında Doğu Akdeniz gelmektedir.

Doğu Akdeniz tarih boyunca köklü tarihi ve kültürü, ticaret merkezi misyonu ile her dönemde jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik açıdan kritik öneme sahip olan bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açılardan bakıldığında küresel hegemon ve bölgesel güçler kendi çıkarlarını korumak için bölgeye karşı sürekli duyarlı olmuştur. Bölgenin stratejik açıdan önemli noktası adeta gözetleme kulesi gibi olan Kıbrıs adasıdır. Kıbrıs adası geçmişten beri kritik önem arz ettiği gibi, günümüzde bölgede yaşanan mevcut gelişmelerde de başat rolünü korumaktadır. Türkiye için ise, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs meselesi hem ulusal çıkar hem de ulusal güvenlik meselesi olmuştur. Ancak hemen hemen bölgeye yönelik kararlı ve titiz politika söz konusu olmamıştır. Fransa başta olmak üzere Avrupa Birliği (AB), bölgede aktif olma niyetini adada siyasi çözüm bulunmadan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) Birliğe üye kabul ederek göstermiştir. Aksu'ya³ göre AB daha da ileriye götürerek Yunanistan ve GKRY'nin üyeliğe kabulünden sonra bu ülkelerin taraf olduğu deniz yetki alanlarına ilişkin sorunları içselleştirmiş, Ege Denizi ve Kıbrıs'tan oluşan bölgeyi

² Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 251-252.

³ Fuat Aksu, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye-AB İlişkileri", Sertaç Hami Başeren, (Yay. Haz.), *Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2013, 159-196, s. 162.

Birliğin sınırları içinde görmüşlerdir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF) ve İngiltere'nin bölgedeki varlığı ise son derece hissedilir boyutlardadır. İsrail de Akdeniz'e kıyısı olan bir devlet olması nedeni ile Doğu Akdeniz'de uygulanacak politikalarda etkin rol oynamaktadır. Yunanistan ve GKRY'nin stratejik ortak olarak hareket etmeleri ve politika oluşturmaları da denklemin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır.

Enerji kaynaklarına sahip olmanın ülkelere sağladığı avantaj, kullanımı en yaygın olan ve doğada diğer kaynaklara göre görece daha az bulunan petrol ve doğal gazı sahip olunması ile ciddi oranda artmaktadır. Bu çerçevede, Doğu Akdeniz bölgesinde 2000'li yılların başından bugüne kadar stratejik öneme sahip hidrokarbon yeraltı zenginlik rezervlerinin keşfi ve muhtemel beklenen keşifler, bölgeyi ön plana çıkarmış, buna bağlı olarak yetki alanlarının, arama-üretim ruhsat sahalarının belirlenmesi gibi konularda sorunları da beraberinde getirmiştir. Doğu Akdeniz bölgesinde tüm bu faaliyetler nedeniyle hareketlilik yaşanmakta ve uzlaşabilen ülkeler arasında anlaşmalar yapılmaktadır. Bölgede tek taraflı veya ikili anlaşmalarla ilan edilen Münhasır Ekonomik Bölgeler'in (MEB), ülkeler arasında tam bir mutabakat oluşmadan verilen ruhsatların ve bazı parsellerde çakışmaların olması gibi sebeplerin yeni krizleri doğuracağı açıkça görülmektedir. Siyaset, ekonomi ve güvenlik kavramlarının hepsinin etkin olduğu bu bölgede üretim faaliyetleri yürütmek ve devamlılık sağlamak için geniş bir mutabakat anlaşmasının gerçekleşmesi pek muhtemel gözükmemektedir.

Bölge devletleri, keşfedilen yeraltı enerji kaynakları ve bunların ekonomide değerlendirilmesi hususunu yürüttükleri dış politika esasları çerçevesinde belirlemektedirler. Bunun, aynı zamanda bölgede geniş güvenlik kaygılarının var olmasından kaynaklandığı da söylenebilir.

Bu çalışmada bölgede son zamanlarda yaşanan gelişmelerin yarattığı sonuçların jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik ve uluslararası güvenlik boyutlarıyla incelenmesi amaçlanmış ve çözüm önerileriyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Çalışma araştırma makalesi niteliğinde olduğundan, verilerin elde edilmesi belge tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Doğu Akdeniz'in jeopolitik, jeoekonomik, jeostratejik önemi ve Kıbrıs konusu ele alınmış, ikinci bölümünde ise; Doğu Akdeniz'de bulunan doğal gaz rezervlerinin büyüklükleri ve ekonomik değerleri, enerji pazarlarına ulaşım konularına değinilmiş ve Türkiye açısından durum değerlendirilmiştir. Daha sonra da Doğu Akdeniz'de bulunan doğal gaz rezervlerinin politik ekonomisi ve uluslararası alanda güvenlik boyutlarına etkisi tartışılmış ve çalışma elde edilen bulguların analizi ile sonuçlandırılmıştır.

1. Doğu Akdeniz'in Jeopolitik, Jeoekonomik, Jeostratejik Önemi ve Kıbrıs

Akdeniz, Dünya üzerinde bulunduğu yer itibari ile hem eski medeniyetlerin yaşadığı coğrafyaya yakın hem de kıtaların kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Akdeniz kelimesinin İngilizce karşılığı olan *Mediterranean* tanımlamasının sözlükteki karşılığı “Dünya'nın Ortası” anlamına gelmektedir.⁴ Akdeniz genel olarak bakıldığında Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bulunmasına rağmen, Akdeniz'in doğusu olarak tanımladığımız Doğu Akdeniz; Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının kesiştiği önemli bir kavşak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Akdeniz, jeopolitik teoriler olan Kara Egemenliği Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi, Deniz Hâkimiyet Teorisi ve Hava Hâkimiyet Teorisi ile önemi tescillenmiş bir bölgedir. Doğu Akdeniz'in en kritik ve önemli adası ise bölgenin merkezinde bulunan Kıbrıs adasıdır.⁵ Bu kapsamda tüm bu teorilerin Kıbrıs'ın jeopolitiğini açıklamakta yeterli olup olmadığı açıklığa kavuşmamıştır. Ancak Kıbrıs'ın coğrafyasının kara, hava ve deniz unsurlarıyla birlikte bir bütün olarak ele alınması gerektiği de açıktır.⁶ Diğer taraftan, dünyaya egemen olabilmek için çabalarını değiştiren

⁴ Levent Ağaoğlu, *Kıbrıs Dünyanın Merkezidir*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018, s. 24.

⁵ Dursun Yıldız, *Doğu Akdeniz'de Isınan Sular*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2009, s. 13-23.

⁶ Soyalp Tamçelik, “Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi (The Importance Of Cyprus Island in Geopolitical Theories)”, *Center for Turkish Studies Occasional Paper Series-Book 3*, 2011, 1-32, s. 10 http://pdxscholar.library.pdx.edu/turkishstudies_occasionalpaper/3 (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

bakış açılarıyla ele alan bu teoriler, bir anlamda küresel jeopolitiğe de yön vermiştir. Bununla beraber tarihsel süreç içinde başta bölgeye yakın uygarlıklar olmak üzere birçok uygarlık, dünya ticaretini kontrol edebilmek için bölgeye yönelik olarak kara ve deniz yollarını hâkimiyetleri altına almaya çalışmışlardır.⁷ Bu çerçevede dikkatler küresel ekonomik jeopolitiğe çevrilmiş, enerji kaynaklarının ve bunların ulaştırma hatlarının kontrol edilerek küresel ekonomik egemenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bu ise hangi coğrafi bölge/bölgelerin kontrol edilmesinin gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunun cevabı Avrupa ve Asya kıtaları olarak genel kabul görmektedir. Kendi içinde ise Doğu Akdeniz’de yoğunlaşmaktadır. Bunun paralelinde Doğu’nun da belirttiği gibi,⁸ bölgede keşfedilen hidrokarbon yatakları ve bu nedenle Kıbrıs konusunda yaşanan uyuşmazlıklar, dünyadaki önemli deniz ulaştırma yollarının Doğu Akdeniz’den geçmesi ve yaşanan diğer önemli gelişmeler nedeniyle bölgenin tarihsel süreçte taşıdığı önem günümüze gelindiğinde daha çok artmıştır. Bununla beraber, bölgede uzun yıllar boyunca çözülemeyen sorunlara doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve paylaşılması sorunu olarak bir yenisi daha eklenmiştir. Bu sorun bölgedeki mevcut sorunları daha da derinleştirme riskini taşımakla birlikte, aynı zamanda da çözümüne katkı sağlayabilecektir.

Dünya ticaretinin %80’den fazla bir bölümü deniz yolları ile yapılmaktadır. Doğu Akdeniz’in deniz yollarının kritik geçiş ve kavşak noktalarından birisinde yer alması önemini daha da artırmaktadır. Akdeniz bu özelliği sebebiyle tarihin her döneminde uluslararası ticaret ve uluslararası siyaset alanlarında güç mücadelelerine sahne olmuştur. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti, savaşlar zamanında Akdeniz’de ticareti

⁷ Cihat Yayıcı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, 2012, 4(6), 1-70, s. 3 <https://dergipark.org.tr/en/pub/bs/issue/3804/51021> (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

⁸ Sami Doğru, “Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2015, Sayı 119, 503-554, s. 506 <https://hdl.handle.net/20.500.12507/96> (Erişim Tarihi: 08.07.2020).

sekteye uğratan korsan faaliyetleri durdurmak ve denizlerde hâkimiyeti sağlamak amacıyla güvenlik tedbirleri almıştır. Mora Yarımadası'nın Venedik'ten geri alınması ile denizlerde emniyet tesis edilmesi sağlanmıştır.⁹

Denizlerde hâkimiyet sağlamak için hem sivil hem de askerî denizciliğe önem verilmesi, bu kapsamda güçlü bir donanmaya sahip olunması önemlidir. 19. yüzyılda Doğu Akdeniz'de güç mücadelesinde öne çıkan ülkeler; Osmanlı Devleti, İngiltere, Rusya ve Fransa olmuştur. Bu dönemde yaşanan savaşlarda donanmalar önemli roller üstlenmiştir. Eski, köklü ve büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan Akdeniz, uluslararası ticaretin ve güç mücadelelerinin merkezinde oluşan derin kültürü ile de tüm dünyayı etkilemiştir.¹⁰

Akdeniz uluslararası ticaretin tarihsel gelişimi açısından da önemli bir yer tutmaktadır. İpek yolu ticaretinde batıya uzanan hat üzerinde bulunan Doğu Akdeniz, her dönemde savaşlardan daha çok ticaretle ön plana çıkmıştır. Kıbrıs'ı veya Doğu Akdeniz'i çevreleyen diğer topraklarda egemenlikler değişse dahi, ticaret hızla canlanarak devamlılık göstermiştir. Akdeniz uygarlığını geliştiren sadece ticaret, konum, iklim gibi özellikleri olmamış, aynı zamanda birçok semavi dinin doğduğu, etkileşimde bulunduğu ve birlikte yaşadığı bir bölge olması da buna katkıda bulunan en büyük değerlerden birisi olmuştur. Keza, uluslararası alanda yaşanan siyasal güç mücadelelerinde avantajlı konuma geçmenin yollarından biri de ulaşım, ticaret ve taşıma yollarını elinde bulundurmadır. Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Hazar coğrafyasında bulunan petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının taşınması ve dünya pazarına ulaştırılması kritik bir öneme sahiptir. Süveyş Kanalı ve Güneydoğu Asya ekonomisinin ticaret kabiliyetlerinin gelişmesi de aynı şekilde Doğu Akdeniz'in ticari önemini artırmaktadır.

⁹ Yusuf Alperen Aydın, "18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ege (Adalar) Denizi ve Doğu Akdeniz'e Yönelik Güvenlik Parametreleri", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, 2015, Sayı 45, 161-184, s. 161-163.

¹⁰ Fatih Erbaş, "19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2016, Sayı 8, 133-158, s. 134.

Doğu Akdeniz’de kontrol kulesi gibi görev yapan, Anadolu’daki Toros Sıra Dağları’nın devamının denizde yükselmiş bölümü olan Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz’in, dolaylı olarak Anadolu’nun ikmal yollarının anahtarını elinde bulundurmaktadır. Dünya genelinde ve gelişmekte olan ülkelerin enerji talebinin artması enerji merkezlerine olan ilgiyi arttırmıştır. Ayrıca küresel terör faaliyetlerinin kaynağı ve yönetim merkezi olan topraklara küresel veya bölgesel güçlerin operasyonel anlamda da ilgileri artmıştır. Tüm bu çarpanlar düşünüldüğünde Doğu Akdeniz, kıyıları ve Kıbrıs önemli bir jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik gücü elinde bulundurmaktadır.¹¹ Bu vazgeçilmez özellikleriyle bölge, geçmişte olduğu gibi günümüzde de sadece bölgesel güçlerin değil, küresel güçlerin de ilgisini çekmektedir.

Bölgede hem askerî hem de ticari manada Kıbrıs adası kilit rol oynamaktadır. Kıbrıs, Türkiye için güney sahillerinin emniyetini sağlamak, herhangi bir seferberlik veya savaş durumunda ikmal hatlarının açık kalması bakımından çok büyük önem arz etmektedir. Türkiye açısından, Kıbrıs’ın düşman bir kuvvetin elinde bulunma senaryosunda güney sahillerine büyük miktarda kuvvet yerleştirmesi zorunluluğu öngörülmektedir. Türkiye için ileri üs konumunda olan Kıbrıs, ayrıca Orta Doğu’da bulunan Akdeniz devletlerine ekonomik, askerî ve politik baskı yapabilme olanağı da sunmaktadır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, savaşta ikmalin önemine dikkat çekerek Kıbrıs’ın ikmal yollarının tıkanmaması için mutlaka çaba sarf edilmesi ve önlem alınması gerektiğini vurgulamıştır. Küresel bir güç olan ABD, Kıbrıs ve bölge açısından birinci dereceden kaygılar taşımamakla birlikte, diğer güçlere karşı çıkarlarını korumak için bölgede etkinliğini ve varlığını göstermektedir. ABD’nin bölgede ticaretten daha çok güvenlik kaygıları yönüyle politika geliştirdiği görülmektedir. ABD’nin Doğu Akdeniz politikası daha çok Türk-Yunan ilişkileri, İsrail’in güvenliği ve Orta Doğu’nun istikrarı çerçevesinde şekillenmektedir. Diğer taraftan başta Fransa olmak üzere AB, bölgede ve Kıbrıs’ta nüfuz alanını

¹¹ Dursun Yıldız, *Akdeniz’in Doğusu (Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından)*, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 91-100.

artırmak istemektedir. Bunun nedenlerini ekonomik, stratejik ve prestij başlıkları ile açıklamak mümkündür. Avrupa, bölgenin ve Kıbrıs adasının artan jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik öneminden kaynaklı çıkarlarını korumak, hatta coğrafi yakınlıktan ötürü etkinliğini artırarak gerek güvenlik ve enerji gerekse Asya ve bölge çevresi ile ticarete daha ileri noktalara ulaşmak için girişimlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kıbrıs sorunu çözülmeden Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne alınması, diğer devletlerin üyeliğe alınma süreçleri ile karşılaştırıldığında görece hızlı bir şekilde gerçekleşmesi Avrupa Birliği'nin Kıbrıs meselesine bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, Avrupa'nın askerî etkinliğini de dolaylı olarak artırmasının beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkacağı da düşüncelerden uzak tutulmamalıdır. Kıbrıs adası üzerinde resmen toprak sahibi olarak askerî üs bulunduran, AB üyeliğinden ayrılmak üzere olan ve ABD'nin stratejik ittifakı İngiltere, adada sorunun çözümüne dair inisiyatif ve söz sahibi olması sebebi ile konuya daha hassas ve etkin katılım göstermektedir. İngiltere adada etkinliğini sürdürerek bölgesel çıkarlarını ve eski Büyük Britanya İmparatorluğu'ndan gelen bölgedeki etkin statüsünü korumak istemektedir. Rusya Federasyonu ise, dış politikasının önemli temellerinden birini oluşturan sıcak denizlere inmek ve hâkimiyet kurmak hedefini gerçekleştirmek, eski SSCB döneminde olduğu gibi küresel konularda inisiyatif ve karar alabilen bir devlet olduğunu gösterebilmek için bölgede aktif olan güçlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın bölgeye yaklaşımı karşılıklı çıkar ve bölgede etkin güç olmak üzerine kuruludur. Rusya, adanın BM kanalı ile silahsızlandırılmasını desteklerken NATO müdahalesine kesin şekilde karşı çıkmaktadır.¹² Bununla beraber bölgede mevcut olan çıkar çatışmaları, son yıllarda bulunan doğal gaz rezervlerinin kapasitelerin iştah kabartması nedeniyle daha çok ekonomik eksende cereyan etmektedir.

¹² Ali Kocamanoglu, *Türkiye Açısından Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi*, Deniz Basımevi, İstanbul, 2005, s. 231-240.

2. Doğu Akdeniz’de Bulunan Doğal Gaz Rezervleri, Enerji Pazarlarına Ulaşım ve Türkiye

Doğu Akdeniz’de bulunan doğal gaz rezervleri, bunların dünya pazarlarına ulaştırılması ve Türkiye açısından değerlendirmesinden önce Doğu Akdeniz olarak tanımlanan bölgenin sınırlarını ortaya koymak konunun daha kolay anlaşılabilmesi için önem taşımaktadır. Bu konuda farklı kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Başeren ve Yıldız’a¹³ göre, Tunus’un Bon Burnu’ndan İtalya’nın Sicilya adası batısında kalan Lilibeo Burnu’na çizilen hattın doğusundaki bölge Doğu Akdeniz olarak kabul edilmiştir. Doğu Akdeniz olarak tanımlanan bu bölgenin İtalya’dan başlayarak Kıbrıs’a (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti-KKTC ve GKRY) kadar uzanan şeritteki ülkelerden (Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus) oluştuğu söylenebilir.¹⁴

Akdeniz tarih boyunca jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik ve siyasi önemi açısından daima dikkat çeken bir coğrafi bölge olmuştur. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birleştiren Akdeniz, aynı zamanda Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin de açık denizlere ulaşabilmesi için tek su yolu olması nedeniyle uluslararası ticarete önemli bir kavşak durumundadır. Bu özellikleri nedeniyle dünyanın en önemli ticaret güzergâhlarından birisi olan Akdeniz’e hâkim olabilmek için büyük devletler sürekli bir mücadele içinde olmuştur. Özellikle son yıllarda Doğu Akdeniz olarak adlandırılan bölgenin önemi ciddi miktardaki doğal gaz rezerv potansiyeli nedeniyle artmış ve bölgede yer alan devletlerarasında çeşitli sorunlar çıkmasına neden olmuştur. Ancak Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin (ORSAM) yayımladığı

¹³ Sertaç Hami Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2010, 8(14), 133-135, s. 133; Yıldız, “Akdeniz’in...” (2008), a.g.e., s. 4.

¹⁴ Dursun Yıldız ve Doğan Yaşar, *Doğu Akdeniz’de Küresel Satranç*, Truva Yayınları, İstanbul, 2012, s. 18.

raporda da¹⁵ dikkat çekildiği gibi, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) MEB'nin ilanı ile Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelere egemenlik hakkını mutlak olarak vermediği ve diğer ülkelerin de burada bulunan haklarının saklı tutulduğu belirtilmektedir.

**Şekil: 1 İsrail ve GKRY Bölgesinde
Önemli Doğal Gaz Rezervi Sahaları¹⁶**

Jessica Robertson tarafından hazırlanan ve ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin (USGS-United States Geological Survey) yayınladığı raporda; Kıbrıs, Suriye, Lübnan ve İsrail arasında kalan Levant Havzası (*Levant Basin*) olarak adlandırılan bölgede tahminen 3,45 trilyon metreküp (122 trilyon kübik feetlik) doğal gazın, 1,7

¹⁵ Jale Nur Ece, "Kabotaj, Münhasır Ekonomik Bölge, Petrol ve Doğal Gaz Haklarımız", *ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Raporu*, Temmuz 2013, Rapor No: 33, 1-19, s. 11.

¹⁶ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "GKRY'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Ait Deniz Yetki Alanlarındaki Petrol ve Doğal Gaz Arama Çalışmaları ve Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmaları", *Social Sciences Studies Journal*, 2018, 4(26), 5697-5709, s. 5698.

milyar varil petrolün bulunduğu dikkat çekilmektedir.¹⁷ Söz konusu bölgeye Mısır MEB’indeki Zohr’un da dâhil olduğunu belirtmekte fayda vardır.¹⁸ Sadece bu miktardaki rezerv bile Doğu Akdeniz’deki doğal gaz kaynaklarının ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Diğer taraftan ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi, Nil Delta Havzası’nda yaklaşık 1,8 milyar varil petrolün, 223 trilyon metreküp doğal gazın ve altı milyar varil sıvı doğal gaz rezervinin olduğunu tahmin edildiğini *USGS Fact Sheet 2010-3027* adlı bilgi sayfasında yayınlamıştır.¹⁹ Bununla beraber, Kıbrıs Adası’nın çevresinde bulunan petrol rezervinin ise sekiz milyar varil, değerinin yaklaşık 400 milyar dolar civarında olduğu açıklanmıştır.²⁰ Girit’in güney ve güneydoğusundaki “Herodot” olarak adlandırılan alanda ise toplam 3,5 trilyon metreküplük doğal gaz bulunduğu belirtilmektedir.²¹ Bu bağlamda, Doğu Akdeniz’deki doğal gaz rezervlerinin toplam değerinin üç trilyon doları bulduğu ve günümüzdeki tüketim miktarı baz alındığında, tahminen 572 yıl Türkiye’nin doğal gaz ihtiyacını karşılayabilme potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir.²²

¹⁷ Jessica Robertson, “Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean”, *USGS Newsroom*, 04.08.2010, <https://archive.usgs.gov/archive/sites/www.usgs.gov/newsroom/article.asp-ID=2435.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

¹⁸ Erdal Tanas Karagöl ve Büşra Zeynep Özdemir, “Türkiye’nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz’in Rolü”, *SETA Raporu*, 2017, Yayın No: 92, 1-63, s. 10-13.

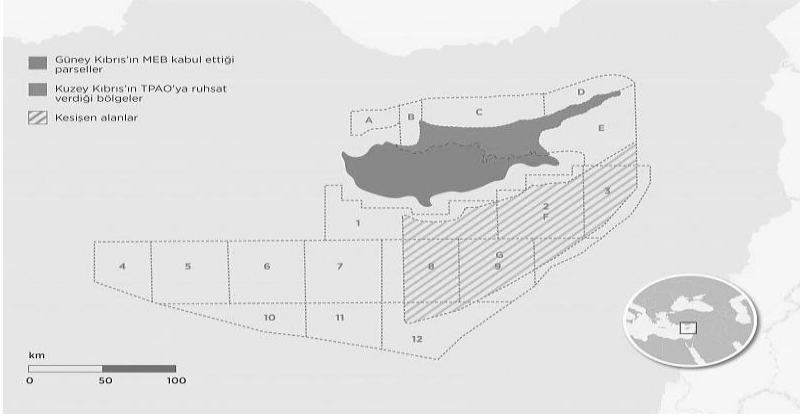
¹⁹ USGS, “Undiscovered Oil and Gas of the Nile Delta Basin, Eastern Mediterranean”, *USGS Fact Sheet 2010-3027*, May 2010, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027/pdf/FS10-3027.pdf> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

²⁰ Bahadır Selim Dilek, “Akdeniz’de Sanal Petrol Oyunu”, http://www.emo.org.tr/ekler/c03b704b8bd986e_ek.pdf?dergi=508 (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

²¹ Muzaffer Ertürk, “Doğu Akdeniz’de Türk-Yunan Enerji Uyuşmazlığı”, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 2017, 7(2), 15-26, s. 16.

²² Cihat Yayıncı, *Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Kavramı*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2019, s. 39.

**Şekil: 2 Doğu Akdeniz'de GKRY ve Kuzey Kıbrıs'ın
Parsel Dağılımları²³**

Doğu Akdeniz'deki doğal gaz keşifleriyle ilgili ilk çalışmalar 1980'li yıllarda Mısır kıyılarında yapılmaya başlanmıştır. Son dönemlerde hız kazanan doğal gaz arama çalışmaları sonucunda bölgede yapılan keşiflere ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere son yıllarda, özellikle 2009 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarını arama çalışmaları yoğunlaşmış oldukça önemli miktarlarda petrol ve doğal gaz yatakları keşfedilmiş, bölgeye kıyaslı olan devletlerin önemi artmıştır. Nitekim bölgede ilk büyük doğal gaz keşfi 2009 yılında İsrail MEB'si Tamar sahasında olmuştur. Bunun hemen ardından yine İsrail, Leviathan sahasında tahminen 509,7 milyar m³'lük daha büyük bir rezerv keşfetmiştir. Daha sonra 2015 yılında Mısır, Zohr sahasında 849,0 milyar m³'lük rezervle o zamana kadar olan en büyük keşfi yapmış ve hemen sonraki yıl ise

²³ Faruk Can, "Doğu Akdeniz: Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var, En Büyük Payı Hangi Ülkeler Alacak?", *EURONEWS*, 05.05.2019, <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak> (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

Nur sahasında tahminen Zohr sahasındaki rezerv kadar büyüklükte doğal gaz keşfedilmiştir. GKRY'nin tek taraflı olarak MEB'si kabul ettiği parsellerde sürdürdüğü arama çalışmalarında; 2018 yılında Calypso sahasında, 2019 yılında ise Glaucus-1 sahasında önemli doğal gaz rezervleri keşfedilmiştir. GKRY tarafından Glaucus-1 sahasındaki keşif için, Kıbrıs açıklarında şimdiye kadar bulunan en büyük rezerv olduğu açıklanmıştır.

Doğu Akdeniz'in enerji transferi konusunda sahip olduğu önemine ilaveten son zamanlardaki enerji kaynaklarının keşifleriyle ekonomik potansiyelinin artması ve hâlihazırda Doğu Akdeniz'in birçok yerinde arama çalışmalarının devam etmesi göz önüne alındığında, bölgenin bir enerji merkezi haline gelip ekonomik dengeler açısından öneminin giderek artacağı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle keşfedilen ve daha sonra keşfedilecek enerji kaynakları üzerinde bölge ülkeleri hak sahibi olabilmek için kıyasıya mücadele etmektedir. Ayrıca bu keşifler, enerji yönünden ağırlıklı olarak Rusya'ya bağımlı olan, yüksek enerji tüketimine sahip Avrupa ülkelerini de yakından ilgilendirmektedir.

Diğer önemli bir konu da bölgedeki enerji kaynaklarının pazara ulaştırılmasıdır. Buna ilişkin üç olası yol öngörülmektedir. Bunlardan ilki, GKRY ile Yunanistan arasında kurulacak bir boru hattıdır. Ancak bu alternatif özellikle mesafe fazlalığı nedeniyle uygulanabilir gözükmemektedir. İkincisi, doğal gazın Arap Gazı Boru Hattı vasıtasıyla İsrail üzerinden taşınmasıdır. Bu alternatif de hem 270 kilometrelik boru hattı ihtiyacı nedeniyle yine mesafe fazlalığı hem de bölgede süregelen çatışmalardan kaynaklanan güvenlik sorunlarından dolayı hayata geçirilmesi pek mümkün görülmemektedir. Üçüncüsü ise, doğal gazın Türkiye üzerinden geçirilecek bir boru hattı aracılığıyla taşınmasıdır. Bunun uzunluğu denizde yaklaşık 100 kilometredir. Buradaki uygulamanın Suriye-Ürdün kıyasına paralel ya da KKTC üzerinden olması en uygun olanları olarak öne çıkmaktadır.²⁴ Doğu Akdeniz'de

²⁴ Umut Kedikli ve Deniz Taşkın, "Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları", *Alternatif Politika*, Ekim 2015, 7(3), 399-424, s. 413.

çıkartılacak petrol ve doğal gazın uluslararası pazara ulaştırılmasında söz konusu alternatifler içinde en kısa, akılcı, en ekonomik ve en güvenilir hattın Türkiye üzerinden olacağı açıkça ortadadır. Ancak bu değerlendirmeyle birlikte Türkiye hattının açıkça daha avantajlı olduğu ortada olmasına rağmen, tamamen siyasi nedenlerle İsrail, Yunanistan ve GKRY, 02 Ocak 2020 tarihinde bir başka alternatif proje olarak Doğu Akdeniz Boru Hattı Anlaşması'nı (*EastMed Pipeline Agreement*) Atina'da imzaladı. Bu projede doğal gazın GKRY-Girit-Mora Yarımadası (Yunanistan)-İtalya güzergâhından geçirilecek boru hattıyla taşınması planlanmakta, maliyetinin 6-15 milyar dolar olacağı tahmin edilmekte; yılda 12 milyar metreküp gaz taşınması öngörülmektedir.²⁵ Ayakları yere basmayan ve ekonomik olmayan EastMed Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, tamamen Türkiye'yi bertaraf ederek Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarından hiçbir şekilde pay almamasına yönelik siyasi bir girişim olup, başarılı olma ihtimali uzak görünmektedir.

**Tablo: 1 Son Dönemde Doğu Akdeniz'deki
Doğal Gaz Keşifleri (1999-2019)²⁶**

Sahanın Adı	Tahmini Rezerv (milyar m ³)	Sahiplenen Ülke	Keşif Yılı
Noa	1,1	İsrail-Filistin	1999
Gazze Marine	28,3	Filistin	2000
Mari-B	42,5	İsrail-Filistin	2000
Dalit	14,2	İsrail-Filistin	2009
Tamar	283,3	İsrail-Filistin	2009
Leviathan	509,7	İsrail-Filistin	2010

²⁵ Sefa Karahasan, "Türkiye'ye Karşı 3'lü Hamle! İmzalar Atıldı", *HÜRRİYET Gazetesi*, 02.01.2020, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-turkiyeye-karsi-3lu-hamle-imzalar-atildi-41411242> (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

²⁶ Merve Aksoy Ercümen, "Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti", *İnsani Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, 09 Eylül 2016, https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html (Erişim Tarihi: 25.12.2019); Can, "Doğu...", 05.05.2019, a.g.y.

Dolfin	2,3	İsrail-Filistin	2011
Afrodit	198,2	GKRY	2011
Şemşon	8,5	İsrail-Filistin	2012
Tanin	34,0	İsrail-Filistin	2012
Kariş	51,0	İsrail-Filistin	2013
Zohr	849,0	Mısır	2015
Nur	-*	Mısır	2018
Calypso (6. Blok)	169,0-226,0	GKRY	2018
Glaucus-1 (10. Blok)	142,0-227,0	GKRY	2019

* Rezervin tahminen Zohr sahası büyüklüğünde olduğu belirtilmekte olup, fizibilite çalışmaları devam etmektedir.

Diğer taraftan Doğu Akdeniz, taşımacılık ve enerji taşımacılığında konum olarak da stratejik öneme sahiptir. Akdeniz, NATO'nun “*choke-point*” (tıkanma noktası) adını koyduğu Cebelitarık Boğazı, Sicilya Kanalı, Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı ve Süveyş Kanalı'ndan oluşan hayati geçiş noktalarını bünyesinde barındırmaktadır. Zira deniz yolu olarak Akdeniz'i kullanan gemilerin sayısı günde yaklaşık 4000'i bulmaktadır. Bunların da yarısından fazlası tankerlerden oluşmaktadır. Diğer bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bu tüm dünyada günlük gerçekleşen gemi trafiğinin neredeyse yarısı kadardır.²⁷ Hazar bölgesi ve Orta Doğu'dan Batı ülkelerine yapılan enerji ihracatı yine buradan yapılmaktadır. Nitekim Süveyş Kanalı, Arap Petrol Boru Hattı (SUMED), Kerkük-Ceyhan Boru Hattı ve 2006 yılında faaliyetine başlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı Suudi Arabistan, Irak ve Azerbaycan petrolünü bu bölge üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırmaktadır.

²⁷ Ulvi Keser ve Gökhan Ak, “Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz'de Yapılması Gerekenler”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Ocak 2018, 1(2), 95-107, s. 97 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaid/issue/35246/391038> (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

3. Doğu Akdeniz'de Bulunan Doğal Gaz Rezervlerinin Politik Ekonomisi ve Uluslararası Alanda Güvenlik Boyutlarına Etkisi

Doğu Akdeniz, günümüzde gelişen jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanı sıra denizde bulunan yeraltı enerji kaynakları ile jeoekonomik açıdan büyük bir değer içermektedir. Bundan ötürü, bölgede tek taraflı olarak kıta sahanlığı ve MEB alanlarının belirlenmesi konusunda kıyıdaş ülkeler arasında büyük itilaf yaşanmaktadır. 1982 BMDHS ile çeşitli yapıcı düzenlemelere uğrayan MEB tanımlaması ile; en çok 200 mil genişlikte kara ülkesinin doğal uzantısı olan ve deniz yatağı olarak adlandırılan alan, toprak altı ve üstü canlı veya cansız kaynakların kullanımı, işletme ve muhafazası, yönetim hakkı ilgili devlete verilmektedir.²⁸ Anlaşılacağı üzere MEB, hak sahibi devlete geniş hak ve yetkiler vermektedir. Bu durum, çıkar çatışmalarının olduğu Doğu Akdeniz'de MEB'in belirlenmesi sorunsalını aynı zamanda siyasi krizlere de dönüştürmektedir. Zira MEB'in belirlenmesinde "ilan" veya "antlaşma" şeklinde yöntemler bulunmaktadır. Bu bağlamda ilan yöntemi uygulamasında, 1982 BMDHS'nin 75'inci maddesine göre MEB ilan etmek için sahildevlet koordinatları ilan eder ve bir nüshasını BM Genel Sekreterliği'ne gönderir. Ancak antlaşma yönteminde, itilaf ve birden çok devletin bulunduğu durumlarda BMDHS'nin 74'üncü maddesine göre hakkaniyete uygun bir çözümün bulunması esas teşkil etmek üzere, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38'inci maddesi doğrultusunda uluslararası hukuka uygun olarak antlaşma yapılması gerekmektedir. Burada hakkaniyete uygun olması; ilgili tarafların varacağı bir uzlaşma, antlaşma esas alınarak çözüme kavuşturulması ve MEB'in tek taraflı ilan edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Doğu Akdeniz'de bulunan devletler, ortak bir antlaşma yerine tek taraflı ve ikili antlaşmalar ile MEB ilanı yapmış ve paylaşımlar gerçekleşmiştir. Tek taraflı antlaşmaları yapan GKRY,

²⁸ Nuray Karapınar, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar", *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, 2015, Sayı 20, 13-21, s. 19-20 http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/kutuphane/ekonomi-bultenleri/2015_20/3.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2020).

Libya, Suriye, Lübnan ve İsrail devletleri itilaf olduğu durumlarda tarafların hakkaniyet çerçevesinde bir uzlaşma ve antlaşma yoluna giderek uluslararası hukuk prensibini uygulamaya koymamışlardır. Bilimsel olarak kanıtlanan çok yüksek değere sahip hidrokarbon zenginliklerini 1990'lı yıllarda öğrenen GKRY, adada tek egemen yönetim olmamasına rağmen “Kıbrıs Cumhuriyeti” olarak 21 Mart 2003 yılında tek taraflı MEB ilan etmiştir. GKRY, 17 Şubat 2003’de Mısır, 17 Ocak 2007’de Lübnan ve 17 Aralık 2010’da İsrail ile ikili antlaşmalar yapmıştır. Burada iki husus dikkati çekmektedir. Birincisi; GKRY’nin adada tek egemen yönetim olmamasına rağmen MEB gibi kritik ve geniş haklar tanıyan önemli bir konuda adanın tamamı adına tek başına karar almasıdır. İkincisi ise; tartışmalı konularda tek taraflı ilan veya ikili antlaşmalar yerine ortak hakkaniyeti gözetilen bir antlaşmanın yapılmamasıdır.²⁹ Bu kapsamda Türkiye’nin görüşü, bölgeye kıyıdaş ülkelerin bir araya gelerek hakkaniyet çerçevesi içinde MEB konusunda anlaşmaları yönündedir. Ayrıca Türkiye, GKRY’nin Kıbrıs’ın temsilcisi gibi diğer kıyıdaş ülkelerle yaptığı MEB antlaşmalarını kabul etmemektedir. Bu kapsamda, Lübnan ve Mısır hükümetlerine yaptığı baskıyla Lübnan’a antlaşmayı onaylatmamış, Mısır’a da iptal ettirmiştir.³⁰ Ancak GKRY’nin uyguladığı bu uluslararası hukuk dışı politika, bölgedeki dengeyi Türkiye aleyhine çevirebilecek potansiyeldedir. Diğer taraftan, Doğu Akdeniz’deki enerji rezervlerinin değerinin trilyonlarca dolar olması, soruna bölge dışındaki Fransa gibi devletleri de müdahil etmiştir.³¹

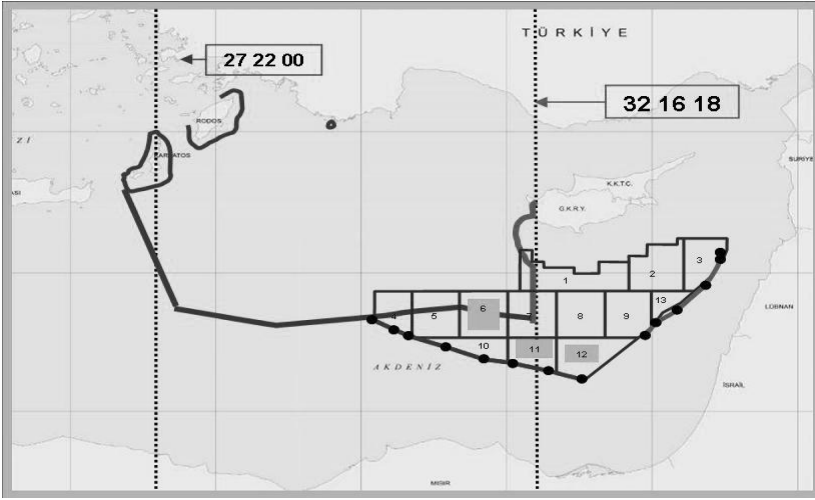
²⁹ Pınar Akarçay ve Gökhan Ak, “Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler”, *Çeşm-i Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Yaz 2018, 5(1), 140-157, s. 150, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cesmicihan/issue/38085/427535> (Erişim Tarihi: 09.07.2020); Yayıncı, “Doğu...” (2012), a.g.m., s. 13-17.

³⁰ Soyalp Tamçelik ve Emre Kurt, “Türkiye’nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı: Kıbrıs”, *Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kongresi Bildirileri Kitabı*, Hasret Çomak ve Ayşegül Gökcalp Kutlu, (ed.), Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, Nisan 2014, C. 3, 882-913, s. 898, https://www.researchgate.net/publication/312057624_Turkiye_nin_Munhasir_Ekonomik_Bolge_Algisi_ve_Yakin_Tehdit_Alani_Kibris (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

³¹ Soyalp Tamçelik, “Kıbrıs’ın Batı Dünyası Açısından Jeopolitik Önemi ve Siyasal Algılamaları”, 2. *Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiriler Kitabı- (21–25 Ekim 2010*

GKRY'nin ikili anlaşmaya bile gerek duymadan kendi başına aldığı kararların, Türkiye'nin sahip olması muhtemel MEB parsellerini açıkça tecavüzü anlamına gelen bu durum Şekil 3'deki haritada görülmektedir.

**Şekil: 3 Türkiye'nin Olası MEB'i ve GKRY'nin
1, 4, 5, 6, 7 Numaralı Parsellere Tecavüzünü Gösteren Harita³²**

Tarih boyunca güç mücadelelerine sahne olan ve bunun günümüzde de şiddetini arttırarak devam ettiği Doğu Akdeniz Bölgesi, uluslararası arenada kurulan çözüm platformlarının ne kadar sağlıklı çalışacağına test edileceği bir alan haline gelmiştir. Gerek nüfus, gerekse coğrafi ve ekonomik anlamda Doğu Akdeniz'in en önemli güçlerinden biri olan Türkiye, hem kendi hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin

İzmir, Ulvi Keser, (Kıbrıs Türk Kültür Demeği Adına Yay. Haz.), Motif Matbaacılık, Ankara, 2011, C. 3, 225-282, s. 255- 258 <https://websitem.gazi.edu.tr/site/soyalp/files> (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

³² Yayıncı, "Doğu..." (2012), a.g.m., s. 33.

uluslararası hukuka dayalı paylaşımından doğan haklarının temsilcisidir. Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC münhasır ekonomik bölgelerini açıklayarak, GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği toplamda 51.000 km² olan ve 13 parselden oluşan münhasır ekonomik bölgeye karşı çıkmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin açıkladığı münhasır ekonomik bölgeye göre; Mısır anakarası ile Türkiye anakarası arasında kalan bölge, kendi haklarından doğan Mısır ve Türkiye arasında paylaşılmalıdır. Dolayısıyla 1., 4., 5., 6. ve 7. parsellerin bir kısmının Türkiye'ye ait olması gerekmektedir. Ancak mevcut durumda bu parseller Güney Kıbrıs'ın fiili işgali altındadır. Güney Kıbrıs bu parseller üzerinde hak iddiasına dayalı mevcudiyetini sürdürürken, buradaki arama ve işletme faaliyetlerini; 2., 3. ve 9. parseller için İtalya'nın Eni ve Güney Koreli Kogas şirketlerine, 8. parseli İtalyan'ın Eni grubuna, 6. ve 11. parselleri Fransa'nın Total ve İtalya'nın Eni gruplarına, 10. parseli ABD'nin Exxon Mobil ve Katar Petroleum ortaklığına, 12. parseli ise ABD'nin Nobel, İngiltere'nin BG, İsrail'in Delek ve Avner şirketlerine vermiştir.³³

Bölgede yaşanan bu gelişmeler, bölge devletleri ve bölge devletleri ile siyasal ilişki içinde olan tüm devletler bakımından önem arz etmektedir. Türkiye ve KKTC de Doğu Akdeniz'deki bu gelişmelere tarafsız kalmayarak, buradaki uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını korumuştur. Bununla beraber Türkiye, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi'nde doğal ve herhangi bir ilana bağlı kalmadan, kendiliğinden (*ipso facto*) ve başlangıçtan beri (*ab initio*) kıta sahanlığı haklarına da sahiptir. Bundan ötürü, Türkiye ile kıta sahanlığına sahip kıyıdaş devletlerin, buralarda gerçekleştirecekleri faaliyetlerden önce Türkiye ile irtibata geçerek iş birliğini sağlamaları gerekmektedir.³⁴

³³ Gökhan Ak, "Kıbrıs Adası Çevresindeki Deniz Dibi Hidrokarbon Zenginliklerinin Adadaki Sorunun Çözümüne Muhtemel Etkileri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2013, Sayı 1 (Kıbrıs Özel Sayısı-I), 333-338, s. 335, <https://dergipark.org.tr/pub/mahder/issue/28390/301912> (Erişim Tarihi: 09.07.2020); Muhsin Barış Tiryakioğlu, "Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi-1", *Anadolu Ajansı*, 09.05.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137> (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

³⁴ Erdi Şafak, "Doğu Akdeniz'de Enerji Bağlamında Değişen Dengeler", *Yakın Doğu*

Doğu Akdeniz'de son yıllarda İsrail'de Leviathan, Tamar ve Mısır'da Zohr sahalarında bulunan doğal gaz rezervleri dikkatleri bölgedeki yeraltı enerji kaynaklarına yönlendirdi. Bölgede tüm tarafların razı olduğu nihai bir MEB anlaşması olmadığından, bölge ülkelerinin bu konudaki tutumları farklılık göstermektedir. Ayrıca, bulunan kaynakların ihtiyaç duyulan pazarlara nasıl ulaştırılacağı da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki devletler ve hükümetler, sergiledikleri politik duruş ve icra ettikleri dış politikaları çerçevesinde, ortaya çıkan bu ekonomik değerlerin kullanımı, paylaşımı ile ilgili kararlar almaktadır. Bununla beraber Türkiye, Doğu Akdeniz'de kurulan bu ittifakların ve anlaşmaların dışında bırakılmak istenmiş veya bırakılmıştır. Ancak, Türkiye çıkarlarını korumak için sismik arama ve sondaj faaliyetlerini kendi ilan ettikleri alanlarda donanmanın eşliğinde yürütmektedir.³⁵ Gerçekleştirilen bu faaliyetler, bölge devletlerince kabul görmemiş ve çeşitli boyutlarda krizlere neden olmuş, ancak Türkiye faaliyetlerine devam etmiştir.

Türkiye son dönemde Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri birer güvenlik meselesi olarak görmekle birlikte, GKRY'nin tek taraflı arama faaliyetleri yapmasını ve bulunan doğal gaz rezervleri sayesinde yaşanacak refahın sadece Güney Kıbrıs'ı kapsamasını ise ekonomik tehdit olarak görmüş, hem Türkiye'nin hem de Kuzey Kıbrıs'ın çıkarlarını korumak için gerekli adımları atmıştır. Diğer bir sorun ise bulunan kaynakların çıkarılması, kullanılması ve pazarlara iletilmesi konusunda ilişkilerin bozuk olduğu İsrail ile GKRY'nin aralarında yaptığı iş birliği olmuştur. Bu bölgesel iş birliğine yine ilişkilerin bozuk olduğu Mısır'ın da katılımı ile Türkiye'nin konuyu güvenlik bakımından da değerlendirmesine neden olmuştur.³⁶ Bölgedeki çözüm arayışı içinde olan

Enstitüsü Raporu, Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları, Lefkoşa/KKTC, 2019, Rapor No: 2/2019, 1-47, s. 44, http://yde.neu.edu.tr/wp-content/uploads/sites/142/2019/09/YDE_Do%C4%9FuAkdenizEnerji-17.09.2019.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

³⁵ Volkan Özdemir ve Hasan Barış "Uluslararası Ekonomi Politik Bir Değerlendirme Karadeniz ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu", *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, Yaz 2018, 13(22), 401-416, s. 410-413.

³⁶ Abdullah Muhsin Yıldız, "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenlikleştirilmesi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2015, 3(1), 1-25, s. 1.

devletler Türkiye ve KKTC'ni buradaki hakları bakımından haklı ya da haksız görseler bile, Türkiye GKRY'nin bölgedeki doğal kaynakların kullanımını tek taraflı olarak oldubittiye getirmesine müsaade etmemelidir.³⁷ Bununla beraber, Türkiye'nin bölgedeki sorunları aşabilmesi için özellikle bölgedeki iyi ilişki içinde olduğu kıyı devletleriyle siyasal ve ekonomik ilişkilerini artırmalı, kötü olanlarıyla ise ilişkilerini iyileştirme yönünde çaba sarf ederek gerek güvenliğini garanti altına almalı, böylece ekonomik refahtan payını almanın yolunu aramalıdır.

Şekil: 4 Türkiye ile Libya Arasında Akdeniz'de Belirlenen Deniz Yetki Alanları³⁸

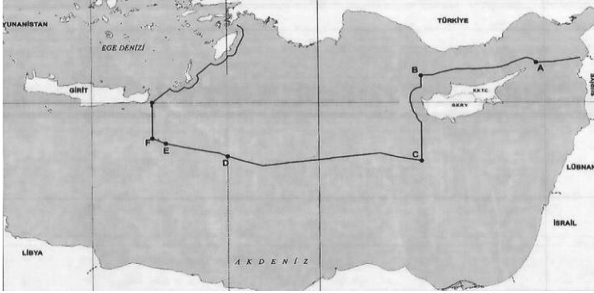

³⁷ Ulvi Keser ve Gökhan Ak, "Kıbrıs Adası Çevresindeki Deniz Dibi Hidrokarbon Zenginliklerinin Adadaki Sorunun Çözümüne Muhtemel Etkileri", Naciye Doratlı, (ed.), 8. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (25-27 Nisan 2012), Doğu Akdeniz Yayınları, 2013, C. 1, 143-161, s. 151, <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/4133> (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

³⁸ Yorgo Kırbaki ve Uğur Ergan, "Türkiye'den Doğu Akdeniz'de Şah Mat", *HÜRRİYET Gazetesi*, 02.12.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiyeden-sah-mat-41387100> (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

Doğu Akdeniz'de artan gerilim askerî tatbikatların yapılmasında da artışlara neden olmuştur. Bölgede müttefik olan ülkeler ortak tatbikatlar düzenleyerek askerî kabiliyetlerini geliştirmeye çalışmaktadır. Türkiye tek taraflı ilan edilen MEB'lere karşı kendi MEB'sini belirlemiş ve 10 Nisan 2019 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine vermiştir. Türkiye, olası gelişmelere karşı gerek askerî seçeneği gerekse uzlaşma yollarının tamamını değerlendirmiş ve gerekli adımları atmıştır.³⁹ Bu çerçevede, Türkiye ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında her iki ülke için uluslararası hukukun imkân tanıdığı hakların korunmasını amaçlayan “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” ve “Güvenlik ve Askerî İşbirliği Mutabakat Muhtırası” 27 Kasım 2019 tarihinde imzalandı. Bu muhtıraya göre Türkiye ile Libya arasında Akdeniz'de belirlenen deniz yetki alanları Şekil 4'de görülmektedir.

**Şekil: 5 Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki
Kıta Sahaneliği ve MEB'si⁴⁰**

³⁹ Nejat Tarakçı, “Güç Dengeleri Işığında Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi Nasıl Olmalıdır”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, İzmir, 2009, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51392/guc_dengeleri_isiginda_turkiyenin_dogu_akdeniz_stratejisi_nasil_olmalidir (Erişim Tarihi: 28.06.2020).

⁴⁰ HÜRRIYET Gazetesi, “Son Dakika: Yunanistan'ı Şoke Eden Tarihi Hamle Sonrası Türkiye O Haritayı Paylaştı!”, (02.12.2019), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-disisleri-bakanligi-paylasti-iste-turkiyenin-dogu-akdenizdeki-kita-sahanligi-ve-meb-sinirlari-41387569> (Erişim tarihi: 07.02.2020).

Türkiye'nin Libya ile imzaladığı “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”nın ardından Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığını ve MEB sınırlarını gösterir harita Şekil 5'de görülmektedir. Buna göre A ve B noktaları arası 2011'de Türkiye ile KKTC arasında yapılan anlaşmada belirlenen hat, C, D ve E noktaları ise Türkiye ve Mısır arasındaki “ana karalar arası ortay hattı” olarak işaretlenmiştir. E ve F olarak gösterilen noktalar da Türkiye ile Libya arasında imzalanan “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” ile belirlenen hattır.⁴¹ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri de dâhil olmak üzere uluslararası hukuka uygun olarak imzalanan mutabakat muhtırası dünyada büyük yankı uyandırarak şaşkınlık yaratmıştır. Libya ile yapılan bu önemli iş birliği, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki potansiyel enerji kaynaklarından alacağı payını artıracak ve küresel enerji arenasındaki elini güçlendirecektir.

Sonuç

Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, tarih boyunca jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemini korumuştur. Son dönemlerde bölgede zengin doğal gaz enerji kaynaklarının bulunması ve bunun sağlayacağı ekonomik faydanın paylaşılması konusu, çeşitli siyasi, ekonomik ve jeopolitik dengeler üzerinde duran bölgenin önemini daha da arttırmış ve oldukça zorlu politik güç mücadelelerine neden olmuştur. Bölgede denklemin sadece bir parametre üzerinden değil güvenlik, ekonomi, ticaret, dış politika gibi birçok parametreden meydana gelmesi, bölgenin hâlihazırda hassas bir zeminde oturması ve yeni bulunan enerji kaynakları gibi nedenlerle durum daha da girift bir hal almıştır. Doğu Akdeniz'de bulunan kaynakların nasıl ve ne yönde değerlendirileceğine dair karar, bölge devletlerince sadece ekonomik fayda kriteri ile belirlenmemektedir. Güvenlik, dış politika, ticaret gibi birçok parametre etkili olmaktadır. Bu noktada alınan kararlar ekonomik fayda temelinden çok ülkelerin dış politik çıkarları doğrultusunda belirlenmektedir.

⁴¹ HÜRRİYET Gazetesi, “Son...”, (02.12.2019), a.g.y.

Bu durum, bölgede politik bir ekonominin oluştuğunun göstergesi olmuştur.

Doğu Akdeniz'de önemli bölgesel güçlerden biri olan Türkiye ile MEB konusunda uzlaşmadan Güney Kıbrıs'ın tek taraflı MEB ilan etmesi, henüz çözüme kavuşmayan Kıbrıs adasının ihtilafı durumu da göz önüne alındığında, içinde bulunulan durum daha da karmaşıklaşmaktadır. Henüz münhasır ekonomik bölgelere dayalı rezerv çıkartılması ile ilgili uzlaşma sağlanmadan Güney Kıbrıs'ın kendi başına ilan ettiği parsellerde arama ve işletme ruhsatını vermesi siyasi krize sebep olmaktadır. Güney Kıbrıs'ın ruhsat için başta Fransa ve İtalya gibi devletler ile anlaşması bu ülkeleri de denklemin bir parçası haline getirmektedir. Kıbrıs adasındaki var olan ihtilafı durumun üstüne bir de enerji rezervlerinin paylaşılması sorununun eklenmesi ve dahası bölge devleti olmayan ülkelerin de duruma müdahil olması, bölgede siyasi krizi derinleştirerek çözümsüzlüğe doğru itmektedir.

Türkiye, haklarını korumak ve Kıbrıs adası sorununun çözümü için bölgede başlattığı doğal gaz arama faaliyetlerini kararlı bir şekilde sürdürmelidir. Bu çabaların sonucunda doğal gaz rezervlerine ulaşılması GKRY'ni çözüm için müzakere masasına oturmaya zorlayacak, ayrıca bölgede söz sahibi olmak isteyen diğer ülkelere karşı elini güçlendirecektir.

Bölgenin durumu güvenlik boyutları bakımından incelendiğinde, devletlerin reel çıkarlarına göre karar verdiği açıkça görülmektedir. Ayrıca yapılan anlaşmaların sadece ekonomik yönde olmayıp, güvenlik boyutlarının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sağlanan işbirlikleriyle Türkiye dışlanmaya çalışılmış, hatta dışlanmış ve bu nedenle Türkiye kendi MEB'sini ilan etmek durumunda kalmıştır. Bu durumun iyice derinleşmemesi için, Lozan anlaşmasıyla uluslararası alanda egemenliği kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuktan doğan haklarından hareketle diğer devletlerle eşit kabul edilerek, uluslararası hukukun ışığında uzlaşma sağlanarak ortak çözümlerin bulunması gerekmektedir. Çözüm ise, bölgedeki hak sahibi taraflar arasında uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak bir anlaşmanın yapılması ve dolayısıyla BMDHS'de belirtildiği gibi adil bir paylaşımın sağlanmasıdır.

Uzlaşma zemininde bir çözüm için Türkiye, uluslararası hukuktan doğan haklarını uluslararası platformlarda uluslararası hukukun öngördüğü şekilde dile getirmeli ve açıklamış olduğu ekonomik münhasır bölgenin hangi kriterlere göre belirlediğini açıkça ortaya koymalıdır. Bölgede alınan kararların sadece ekonomik gerekçelerle alınmadığı gerçeğinden hareketle, Türkiye İsrail'in güvenlik kaygılarını, İsrail ise Türkiye'nin Filistin bölgesi üzerine insani kaygılarını dikkate almalı ve iki ülke karşılıklı çıkar temelinde güvenlik noktasında uzlaşma sağlamalıdır. Türkiye'nin açıkladığı MEB planına göre rezervlerin paylaşılması noktasında bölgedeki hak sahibi devletler ile en önemli muhatabı olan Mısır ve Libya örneğinde olduğu gibi tekrar diyaloga geçilerek ikili ilişkilerle Güney Kıbrıs'ın dolaylı etkisini ortadan kaldırmalıdır. Doğu Akdeniz'de çıkarılan kaynakların Avrupa'ya iletilmesi noktasında Türkiye, gerekli girişimlerde bulunarak jeopolitik konumundan kaynaklı enerji merkezi olma seçeneğini değerlendirmeli ve bu doğrultuda gerekli altyapı çalışmalarını yapmalıdır. Doğu Akdeniz'de siyasi krizi daha da derinleştiren Kıbrıs meselesinde adanın tamamına nihai bir çözüm getirmek için GKRY'nin garantör ülkeleri olan İngiltere ve Yunanistan ile gerekli görüşmelerin zemini hazırlanmalıdır. Tüm bu süreçlerde Türkiye her türlü kuvvet çarpanını kullanılması seçeneğinin yanı sıra, uzlaşma için diyaloga açık olduğunu belirtmelidir. Türkiye'nin atabileceği bu adımların paralelinde, bölge devletlerinin de karşılıklı çıkarlarının tatmin edildiği kalıcı olabilecek bir çözüm için tek taraflı ilandan kaçınmaları, dolayısıyla uzlaşma zeminde buluşmaları gerekmektedir. Ancak bu konular gerçekleştirilebildiği takdirde bölgenin ekonomik potansiyelinden tüm ülkeler adil bir şekilde ve azami olarak faydalanabilecektir.

Summary

Eastern Mediterranean has had geopolitical, geoeconomic and geostrategic significance in every period. It has never lost its position as the central region in matters such as transportation and trade. Lately, the significant amounts of hydrocarbon reserves in the region have increased its potential to be an energy centre and there are no exclusive economic zones determined by agreement between countries; these phenomena indicate that conflicts in this region will increase.

In this region, which has global energy activity as a geographical location, Turkey is also a part of the conflict. In this respect, Turkey also aims to be a regional energy centre for sure. However, this also brings certain risks with it. From this perspective, this study aims to analyse the results of the recent developments in the region from geopolitical, geostrategic, geoeconomic and international security aspects and offer solutions to contribute to the literature.

The first part of the study focuses on the geoeconomic, geopolitical and geostrategic significance of the Eastern Mediterranean region and the Cyprus issue, while the second part discusses the size and economic values of natural gas reserves in the Eastern Mediterranean and evaluates the situation for Turkey. Afterwards, the political economy of natural gas reserves in the Eastern Mediterranean and the impact of international security dimensions are discussed, and proposals towards a solution are made.

A summary of the study is presented below:

The Eastern Mediterranean and Cyprus have historically maintained its geopolitical, geostrategic and geoeconomic significance. The fact that there are rich natural gas energy sources in the region and the matter of sharing the economic benefit it will provide have further increased the importance of the region which stands on various political, economic and geopolitical balances and has transformed it into various political power struggles. The fact that the equation in the region consists of not just one parameter but many parameters such as security, economy, trade and foreign policy causes the region to sit on a sensitive ground and the situation becomes even more intricate with new energy sources. The decision on how the resources in the region will be utilized are not determined only by the economic benefit criteria of the states in the region. Many parameters such as security, foreign policy, and trade are effective. At this point, the decisions taken are determined in the foreign political interests of countries rather than economic benefit. This has been an indication that a political economy is forming in the region.

The fact that Southern Cyprus has been declared a unilateral exclusive economic zone without reconciling on the exclusive economic

zone subject with Turkey, a major regional power in the Eastern Mediterranean, along with the conflictual status of the island of Cyprus which has not yet been solved have complicated the situation even more. The issue of Southern Cyprus licensing exploration and operation on the parcels it has declared to be its without consensus on the extraction of reserves based on exclusive economic zones has caused a political crisis. South Cyprus' agreement with states such as France and Italy for licensing makes these countries part of the equation. The addition of the non-sharing of energy reserves along with the existing conflictual island of Cyprus issue, and even the participation of countries that cannot become a regional state, deepen the political crisis in the region and push it towards insolvency.

In order to solve the Cyprus island problem, Turkey must continue its natural gas exploration activities in the region decisively. As a result of these efforts, accessing natural gas reserves will force Southern Cyprus to sit at the negotiation table for a solution, as well as strengthen its hand against other countries seeking a say in the region.

When the security aspects of the region are examined, states decide according to their real interests. It is understood that the agreements are not only in the economic, but also in the security aspect. The cooperation provided has left Turkey in an external position and Turkey had to declare its own exclusive economic zone. In order to resolve this situation before it deepened, the Republic of Turkey, the international sovereignty of which has been agreed upon with the Treaty of Lausanne, must be recognized as an equal to other states as a result of its rights arising from international law and has to find a solution in order to conclude an agreement in the light of international law. The solution is to share in a way that complies with international law and is fair as stated in UNCLOS, and to make an agreement between parties.

For a solution on the basis of reconciliation, Turkey must express its rights arising from international law on international platforms as stipulated by international law and explain the criteria under which the economic exclusive region it has announced has been determined. Based on the fact that decisions in the region are not taken only on economic grounds, Turkey should consider Israel's security concerns and Israel

should take into account Turkey's humanitarian concerns over the Palestinian region and the two countries must reach consensus on the basis of mutual interest. According to the exclusive economic zone plan announced by Turkey, the most important interlocutor in the sharing of reserves, as in the case of Egypt and Libya, should re-enter into dialogue and eliminate the indirect influence of Southern Cyprus with bilateral relations. At the point of transmission of these resources in the Eastern Mediterranean to Europe, Turkey should take the necessary initiatives to become an energy centre due to its geopolitical position, and the necessary infrastructure works should be carried out in this direction. For the Cyprus issue, which deepens the political crisis in the Eastern Mediterranean, the ground for the necessary negotiations with the UK and Greece, the guarantor countries, must be laid up to bring a final solution to the entire island. In addition to using all kinds of force multipliers in all these processes, Turkey should state that it is open to dialogue for reconciliation. In addition to these steps that Turkey can take, the states of the region must meet on the basis of reconciliation by avoiding unilateral declarations for a solution where mutual interests are satisfied which can only be permanent in this way. However, if this can be realized, all countries will be able to benefit fairly from the economic potential of the region.

Kaynakça

Kitaplar

- AĞAOĞLU, Levent, *Kıbrıs Dünyanın Merkezidir*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018.
KOCAMANOĞLU, Ali, *Türkiye Açısından Doğu Akdeniz'in Stratejik Önemi*, Deniz Basımevi, İstanbul, 2005.
PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
YAYCI, Cihat, *Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Kavramı*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2019.
YILDIZ, Dursun, *Akdeniz'in Doğusu (Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından)*, Bizim Yayınlar Kitabevi, İstanbul, 2008.
YILDIZ, Dursun, *Doğu Akdeniz'de Isınan Sular*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2009.

YILDIZ, Dursun ve Doğan YAŞAR, *Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç*, Truva Yayınları, İstanbul, 2012.

Kitap Bölümleri

AKSU, Fuat, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye-AB İlişkileri”, Sertaç Hami Başeren (Yay. Haz.), *Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 159-196.

Makaleler

AK, Gökhan, “Kıbrıs Adası Çevresindeki Deniz Dibi Hidrokarbon Zenginliklerinin Adadaki Sorunun Çözümüne Muhtemel Etkileri”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2013, Sayı 1 (Kıbrıs Özel Sayısı-I), s.333-338, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/28390/301912> (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

AKARÇAY, Pınar ve Gökhan AK, “Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler”, *Çeşm-i Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Yaz 2018, 5(1), s.140-157, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cesmichan/issue/38085/427535> (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

AYDIN, Yusuf Alperen, “18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ege (Adalar) Denizi ve Doğu Akdeniz'e Yönelik Güvenlik Parametreleri”, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, 2015, Sayı 45, s. 161-184.

BAŞEREN, Sertaç Hami, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2010, 8(14), s. 133-155.

DOĞRU, Sami, “Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahanlılığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 119, 2015, s. 503-554, <https://hdl.handle.net/20.500.12507/96> (Erişim Tarihi: 08.07.2020).

ERBAŞ, Fatih, “19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2016, Sayı 8, s. 133-158.

ERTÜRK, Muzaffer, “Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan Enerji Uyuşmazlığı”, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 2017, 7(2), s. 15-26.

KARAPINAR, Nuray, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar”, *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, 2015, Sayı 20, s. 13-21, http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/kutuphane/ekonomi-bultenleri/2015_20/3.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2020).

KEDİKLİ, Umud ve Deniz TAŞKIN, “Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları”, *Alternatif Politika*, Ekim 2015, 7(3), s. 399-424.

KESER, Ulvi ve Gökhan AK, “Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz'de Yapılması Gerekenler”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Ocak 2018, 1(2), s. 95-107, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaid/issue/35246/391038> (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

ÖZDEMİR, Volkan ve Hasan BARIŞ, “Uluslararası Ekonomi Politik Bir Değerlendirme Karadeniz ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu”, *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, Yaz 2018, 13(22), s. 401-416.

TAMÇELİK, Soyalp, “Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi (The Importance

Of Cyprus Island in Geopolitical Theories)", *Center for Turkish Studies Occasional Paper Series-Book 3*, 2011, s. 1-32, http://pdxscholar.library.pdx.edu/turkish_studies_occasionalpaper/3 (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

TAŞCIOĞLU, Ömer Lütfi, "GKRY'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Ait Deniz Yetki Alanlarındaki Petrol ve Doğal Gaz Arama Çalışmaları ve Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmaları", *Social Sciences Studies Journal*, 2018, 4(26), s. 5697-5709.

YAYCI, Cihat, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, 2012, 4(6), s. 1-70, <https://dergipark.org.tr/en/pub/bs/issue/3804/51021> (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

YILDIZ, Abdullah Muhsin, "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenlikleştirme", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2015, 3(1), s. 1-25.

Raporlar

ECE, Jale Nur, "Kabotaj, Münhasır Ekonomik Bölge, Petrol ve Doğal Gaz Haklarımız", *ORSAM (Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Raporu*, Temmuz 2013, Rapor No: 33, s. 1-19.

KARAGÖL, Erdal Tanas ve Büşra Zeynep ÖZDEMİR, "Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü", *SETA Raporu*, 2017, Yayın No: 92, s. 1-63.

ŞAFAK, Erdi, "Doğu Akdeniz'de Enerji Bağlamında Değişen Dengeler", *Yakın Doğu Enstitüsü Raporu*, Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları, Lefkoşa/KKTC, 2019, Rapor No: 2/2019, s. 1-47, http://yde.neu.edu.tr/wp-content/uploads/sites/142/2019/09/YDE_Do%C4%9FuAkdenizEnerji-17.09.2019.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

Bildiriler

KESER, Ulvi ve Gökhan AK, "Kıbrıs Adası Çevresindeki Deniz Dibi Hidrokarbon Zenginliklerinin Adadaki Sorunun Çözümüne Muhtemel Etkileri", Naciye Doratlı, (ed.), *8. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri-(25-27 Nisan 2012)*, Doğu Akdeniz Yayınları, 2013, C. 1, s. 143-161, <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/4133> (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

TAMÇELİK, Soyalp, "Kıbrıs'ın Batı Dünyası Açısından Jeopolitik Önemi ve Siyasal Algılamaları", *2. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiriler Kitabı-(21-25 Ekim 2010 İzmir)*, Ulvi Keser, (Kıbrıs Türk Kültür Derneği Adına Yay. Haz.), Motif Matbaacılık, Ankara, 2011, C. 3, s. 225- 282, <https://websitem.gazi.edu.tr/site/soyalp/files> (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

TAMÇELİK, Soyalp ve Emre KURT, "Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı: Kıbrıs", *Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kongresi Bildirileri Kitabı*, Hasret Çomak ve Ayşegül Gökalp Kutlu, (ed.), Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, Nisan 2014, C. 3, s. 882-913, https://www.researchgate.net/publication/312057624_Turkiye'nin_Munhasir_Ekonomik_Bolge_Algisi_ve_Yakin_Tehdit_Alani_Kibris (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

İnternet Kaynakları

CAN, Faruk, "Doğu Akdeniz: Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var, En Büyük Payı Hangi Ülkeler Alacak?", *EURONEWS*, 05.05.2019, <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak> (Erişim Tarihi:

25.12.2019).

DİLEK, Bahadır Selim, “Akdeniz’de Sanal Petrol Oyunu”, http://www.emo.org.tr/ekler/c03b704b8bd986e_ek.pdf?dergi=508 (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

ERCÜMEN, Merve Aksoy, “Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, 09 Eylül 2016, https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

HÜRRİYET Gazetesi, “Son Dakika: Yunanistan’ı Şoke Eden Tarihi Hamle Sonrası Türkiye O Haritayı Paylaştı!”, (02.12.2019), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-disisleri-bakanligi-paylasti-iste-turkiyenin-dogu-akdenizdeki-kita-sahanligi-ve-meb-sinirlari-41387569> (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

KARAHASAN, Sefa, “Türkiye’ye Karşı 3’lü Hamle! İmzalar Atıldı”, *HÜRRİYET Gazetesi*, 02.01.2020, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haber-turkiyeye-karsi-3lu-hamle-imzalar-atildi-41411242> (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

KIRBAKİ, Yorgo ve Uğur ERGAN, “Türkiye’den Doğu Akdeniz’de Şah Mat”, *HÜRRİYET Gazetesi*, 02.12.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiyeden-sah-mat-41387100> (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

PAMİR, Necdet, “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, s. 57-73, <https://docplayer.biz.tr/31939987-Enerji-politikalari-ve-kuresel-gelismeler.html> (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

ROBERTSON, Jessica, “Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean”, *USGS Newsroom*, 04.08.2010, <https://archive.usgs.gov/archive/sites/www.usgs.gov/newsroom/article.asp-ID=2435.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

TARAKÇI, Nejat, “Güç Dengeleri Işığında Türkiye’nin Doğu Akdeniz Stratejisi Nasıl Olmalıdır”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, İzmir, 2009, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51392/guc_dengeleri_isinginda_turkiyenin_dogu_akdeniz_stratejisi_nasil_olmalıdır (Erişim Tarihi: 28.06.2020)

TİRYAKİOĞLU, Muhsin Barış, “Doğu Akdeniz’de Enerji Denklemi-1”, *Anadolu Ajansı*, 09.05.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137> (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

USGS, “Undiscovered Oil and Gas of the Nile Delta Basin, Eastern Mediterranean”, *USGS Fact Sheet 2010-3027*, May 2010, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027/pdf/FS10-3027.pdf> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

Türkiye’de Silah İthalatının İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi

The Impact of Arms Imports on Economic Growth in Turkey

Şerif CANBAY* - Derya MERCAN**

Öz

Savunma harcamalarının ülke ekonomilerine katkısının olup olmadığı, varsa bu etkinin yönünün nasıl olduğu hususunda yapılmış bir çok çalışma mevcuttur. Savunma harcamaları içinde en büyük harcama kalemlerinden olan silah ithalatının geliştirmekte olan ülkelerin makroekonomik performanslarına olan etkileri uzun süredir tartışılan bir konudur. Bu çalışmanın amacı da geliştirmekte olan ülkelere olan Türkiye'nin ödemeler dengesinde büyük açıklara yol açan silah ithalatının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini saptamaya yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada Türkiye'ye ait 1990-2017 dönemi verilerinden hareketle silah ithalatının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini tespit etmek maksadıyla yapısal kırılmalı Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modele (ARDL) dayalı Sınır Testi yapılmıştır. Çalışmanın test sonuçlarında, kısa dönemde Türkiye’de silah ithalatı ile iktisadi büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış fakat uzun dönemde silah ithalatının iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Silah İthalatı, Savunma Harcamaları, Savunma Sanayii, İktisadi Büyüme, ARDL Sınır Testi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0001-6141-7510, e-posta: serifcanbay@duzce.edu.tr, canbay.serif@gmail.com.

** Dr, ORCID: 0000-0003-3011-4423 e-posta: dmercan@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 18.06.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 04.06.2020

Abstract

The effects of arms imports, which is the major defense spending item, on the macroeconomic performances of developing countries is a long-debated issue. Therefore, this study aims to determine the impact of arms imports on economic growth, which lead to large deficits in the balance of payments of Turkey. Among the defense spending items, the arms imports have the greatest impact potential on the economies of countries. For this purpose, Bounds Testing based on the structural break Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL) was performed to determine the impact of the arms import on economic growth, using the 1990-2017 period data of Turkey. According to the test results of the study, no statistically significant correlation was found between the arms imports in Turkey and economic growth in the short run, but it was found that the arms imports have a negative impact on the economic growth in the long run.

Keywords: *Arms Imports, Defense Spending, Defense Industry, Economic Growth, ARDL Bound Test.*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanması ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB)'nin başrol oyuncularından olduğu Soğuk Savaş dönemi ile birlikte savunma sanayine yönelik yatırımlarda dünya genelinde ciddi bir artış eğilimi söz konusu olmuştur. Savunma sanayisine yönelik bu ilgi yeni silah ve silah teknolojileri ile bunları alıcılarla buluşturacak yeni uluslararası bir pazar ağının da oluşumuna yol açmıştır. Bu yaşanan süreç dünya genelinde savunma harcamalarını hızlandırıcı bir etki meydana getirmiştir.

SSCB lideri Gorbaçov'un reformlarıyla başlayıp önce Doğu Avrupa'da etkisini gösteren arkasından Almanya'nın birleşmesine varan yolu açan gelişmeler sonrasında ise SSCB'nin dağılması ile sona eren Soğuk Savaş döneminde 1987 yılında zirveye ulaştığı savunma harcamaları daha sonraki yıllarda dünya genelinde azalmaya başlamıştır. Lakin savunma harcamaları dünya genelinde yine 1998 yılı ile birlikte artmaya başlamış ve özellikle ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan ve Irak'ta yürüttüğü sıcak çatışma bu artış trendini günümüze

kadar sürdürmüştür. Türkiye’de ise savunma harcamaları da yıllar itibarıyla incelendiğinde bütçe içerisindeki payı hep önemli bir yer tutmuştur. Soğuk Savaş bitmiş olmasına rağmen, tarih boyunca hep karışıklıklara sahne olan Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya üçgeninin ortasında yer alan Türkiye, bu stratejik konumu nedeniyle askerî harcamalarını kısamamıştır.

Dünya güç dengesi içerisinde söz sahibi ülkeler dış politikaları gereği bazı müttefik ülkelere özellikle savunma amaçlı yardımlarda bulunurlar. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında savunma harcamalarının yüksek oluşu, buna karşılık iç kaynakların yetersizliği dış kaynak ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede, “güvenlik yardımı” adı altında yapılan askerî ve ekonomik amaçlı yardımlar çok büyük bir önem taşımaktadır. Fakat bu tür ilişkiler genellikle yardım alan ülkeleri yardım eden ülkelere birçok alanda bağımlı kılmaktadır. Dolayısıyla yerli savunma sanayii ulusal güvenliğin muhafazası için ülkelerin bağımsız politikalar uygulayabilme olanağı sağlamaktadır. Bununla birlikte savunma sanayii ürünleri ithalatçısı ülkelerin bazı durumlarda ürüne sahip olabilmesi için para yeterli olmayabilir. Özellikle ülkelerin menfaatlerinin çatıştığı dönemlerde bazı silah ihracatçısı ülkeler parası peşin ödeyerek alınmak istense dahi silah tedarikine müsaade etmeyebilmektedir. Aynı zamanda devletleri savunma sanayii alt yapılarını oluşturmaya iten nedenlerden bir diğeri ise maruz bırakıldıkları silah ambargolarıdır. Türkiye bu silah ambargolarını 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ve 1990’lı yıllarda da en önemli silah kaynağı olan ABD ile silah ticareti ve savunma iş birliği alanında sorunlar yaşamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı’nın akabinde uygulanan silah ambargosunun ardından 1990’lı yıllarda taahhüt edilen silah sistemleri, ABD yönetiminin, Ermeni ve Rum lobilerinin faaliyetleri sonucunda, terörle mücadelede insan hakları ihlali gibi çeşitli gerekçelerle teslim edilmemiştir.¹ Türkiye İkinci Dünya Savaşı’ndan

¹ Oktay Alniak, “Türk Savunma Sanayi Hakkında Genel Değerlendirme”, *Savunma Sanayisindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu*, 5–6 Haziran, Kara Harp Okulu, Ankara, 1997, s. 57-58.

sonra, savunmasını geniş ölçüde askerî yardımlara ve dış kaynaklı silahlara bağlamış ve 1974 yıllarındaki Kıbrıs olayları sonucunda ulusal savunmanın, askerî yardımlar gibi dış tedarik kaynaklarına bağımlılığının oluşturduğu stratejik sakıncaları acı tecrübelerle öğrenmiştir.² Yaşanılan bu olaylar silah ve askerî teçhizatların ithal yolla özellikle de tek kaynaktan sağlanmasının büyük bir risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye 1950'lere kadar savunma sanayinde başarılı olmuş bazı girişimleri 1950'li yıllardan sonra birtakım sebeplerden dolayı sürdürmemiştir. 1950'den 1974'e kadar olan süreçte Türkiye silah ve silah sistemleri ihtiyaçlarını ABD, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerden kısmen hibe ile kısmen eski teknolojilere sahip kullanılmış silahları alarak karşılamıştır. Türkiye bu sürece kadar edinmiş olduğu savunma sanayii kabiliyetlerini de yitirme noktasına gelerek silah ve silah sistemleri üretimlerinde tam anlamıyla dışa bağımlı kalmıştır. Türkiye'ye Kıbrıs meselesi sebebiyle 1974 yılında uygulanan ambargo akılları başa getirmiş ve savunma sanayii alanında alt yapı kurma çalışmalarına başlatma kararı almalarına sebep olmuştur. Türkiye bu gelişmelerden sonra tek yönlü bağımlılığı, çok yönlü bir yapıya dönüştürme ve mümkün olduğunca azaltma gereğini iyice anlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin savunma sanayii alt yapısını oluşturabilmek için yapacağı çalışmalar ve harcamalar kaçınılmaz olmuştur.

Bu çalışmanın amacı savunma harcamalarını bir bütün olarak değil sadece silah ithalatı kalemi üzerinden iktisadi büyüme üzerindeki etkisini tespit etmektir. Çalışma savunma harcamalarının iktisadi büyüme ilişkilerini saptamaya çalışan birçok çalışmadan farklı olarak savunma harcamaları yerine silah ithalatının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerine ulaşmaya yöneliktir. Çalışmada kurulan model bu yönüyle diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Modelin kurgulandığı dönem ise bilhassa Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silah, silah sistemleri ve askerî teçhizatlarını millî imkânlar ile üretilebilmesini sağlamak amacı

² Muammer Şimşek, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii*, SAGEB Yayınları, Ankara, 1989. s. 1-2.

ile 1989 yılında Millî Savunma Bakanlığı’na bağlı olarak kurulmuş olan Savunma Sanayii Müsteşarlığı’nın faaliyete geçirildiği dönemden günümüze uzanan dönemi içermektedir. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada öncelikle teorik çerçeve ve literatür incelemesi başlığı altında silah ithalatı ve savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerine etkilerini inceleyen çalışmalara yer verilecektir. Sonrasında ise Türkiye’nin 1990-2017 dönemi silah ithalatı ve iktisadi büyüme verilerinden hareketle zaman serisi analizi yapılacak olup, sonuçlar üzerinden iktisadi ve politik çıkarımlar yapılacaktır.

1. Teorik Çerçeve ve Literatür İncelemesi

Savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkileri hakkında iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımlardan ilki savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi pozitif dışşallıkların da etkisiyle pozitif yönde etkilediğini savunan Arz Yanlı “Askerî Keynesci” yaklaşımdır. Diğer yaklaşım kaynakların daha verimli alanlara yatırılmamasını eleştirerek savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi negatif etkilediğini ifade eden Talep Yanlı “Neo-Klasik Teorik” yaklaşımdır. Bazı çalışmalarda ise bu değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı yönünde sonuçları ortaya koyan bulgulara da rastlanılmaktadır.³

Savunma harcamalarının ülkelerin makroekonomik performanslarına yönelik etkilerini araştıran çok sayıda çalışma mevcuttur. Yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkilerin tespitine yönelik yapılmış çalışmalardır. Savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkilerin tespitine yönelik ilk çalışmalardan biri Benoit (1978)’e aittir. Benoit, aralarında Türkiye’nin de yer aldığı 44 az gelişmiş ülkenin 1950-1965 dönemine ait verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada iktisadi büyüme ile savunma harcamaları arasında doğru yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Benoit (1978)’in modelinden hareketle çalışmalarını sürdüren Frederikson ve Looney (1983), 24’ü kaynak bolluğu içinde, dokuzu ise

³ Süleyman Özmucur, *The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey*, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1995, s. 1.

kaynak sıkıntısı içinde olan 33 gelişmekte olan ülke üzerinde yaptığı çalışmanın sonunda, kaynak bolluğu yaşayan ülkelerde savunma harcamaları iktisadi büyümeyi olumlu yönden etkilerken, kaynak sıkıntısı yaşayan ülkelerde bu etkinin olumsuz yönde olduğu bulgularına ulaşmışlardır.⁴ Deger ve Smith (1983) ise 50 az gelişmiş ülke üzerinde 1965-1973 dönemi verileri yardımıyla yürüttüğü çalışma sonucunda savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olduğunu lakin bu etkiden daha fazla olarak tasarruflar üzerinde negatif etkisinin varlığını tespit etmişlerdir.⁵ Biswas ve Ram (1986), 1960-1970 ve 1970-1977 dönemi verileriyle 58 gelişmekte olan ülke için yürüttükleri çalışmanın bulguları neticesinde savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında istatikselsel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmişlerdir.⁶ Deger (1986), 50 az gelişmiş ve gelişmekte olan 50 ülke üzerinde 1965-1973 yılları verileriyle yapmış olduğu çalışmasının sonucunda, savunma harcamalarının gelişmekte olan ülkeler için iktisadi büyümeyi olumlu etkilediğini fakat çalışma bir bütün olarak ele alındığında savunma harcamalarının iktisadi büyüme hızını azalttığı bulgularına erişmiştir.⁷ Joerding (1986), 57 gelişmekte olan ülkenin 1962-1977 dönemine ait veriler yardımıyla yaptığı çalışmada iktisadi büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.⁸ Gyimah-Brempong (1989), 39 Sahraaltı Afrika ülkesine ait 1973-1983 dönemlerini kapsayan veriler üzerinde yapmış olduğu çalışma neticesinde savunma harcamaları ile iktisadi büyüme

⁴ Emile Benoit, "Growth and Defense in Developing Countries", *Economic Development and Cultural Change*, 1978, 26(2), 271-280.

⁵ Saadet Deger ve Ron Smith, "Military Expenditure and Growth in Less Developed Countries", *Journal of Conflict Resolution*, 1983, 27(2), 335-353.

⁶ Basudeb Biswas ve Rati Ram, "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence", *Economic Development and Cultural Change*, 1986, 34(2), 361-372.

⁷ Saadet Deger, "Economic Development and Defense Expenditure", *Economic Development and Cultural Change*, 1986, 35(1), 179-196.

⁸ Wayne H. Joerding, "Economic Growth and Defense Spending: Granger Causality", *Journal of Development Economics*, 1986, Cilt: 21(1), 35-40.

arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır.⁹ Chowdhury (1991) tarafından yapılan çalışmada ise 55 gelişmekte olan ülkenin 1961-1987 yıllarına ait verilerden hareketle yapılan çalışmada 15 ülke için savunma harcamalarından iktisadi büyümeye tek yönlü, yedi ülkede iktisadi büyümeden savunma harcamalarına tek yönlü, üç ülkede çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.¹⁰ Ayrıca diğer 30 ülke için herhangi bir nedenselliğe rastlanamamıştır. LaCivita ve Frederiksen (1991) ikilisi 21 ülke için 1952-1982 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları çalışma sonunda savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.¹¹ Payne ve Ross (1992)’da ABD’nin 1960-1980 dönemi verileri yardımıyla yürüttükleri çalışmada, savunma harcamaları ile ekonomik performans arasında bir nedensellik olmadığını tespit etmişlerdir.¹² Yine Mintz ve Stevenson (1995) 103 ülkenin 1950-1985 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları çalışmaları sonucunda çoğu ülke için savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde etkisinin anlamsız olduğu ortaya çıkmıştır.¹³ Dunne ve Vougas (1999) Güney Afrika’nın 1961-1995 dönemini ele alarak yürüttüğü çalışmada savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde negatif bir etkisi olduğunu sonucuna varmışlardır.¹⁴ Yunanistan özelinde çalışma yürüten Kollias ve Makrydakis (2000), 1955-1993

⁹ Kwabena Gyimah-Brempong, “Defense Spending and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: An Econometric Investigation”, *Journal of Peace Research*, 1989, Cilt: 26(1), 79-90.

¹⁰ Abdur R. Chowdhury, “A Casual Analysis of Defense Spending and Economic Growth”, *The Journal of Conflict Resolution*, 1991, Cilt: 35(1), 80-97.

¹¹ Charles J. LaCivita ve Peter C. Frederiksen, “Defense Spending and Economic Growth an Alternative Approach to The Causality Issue”, *Journal of Development Economics*, 1991, Cilt: 35(1), 117-126.

¹² James E. Payne ve Kevin L. Ross, “Defense Spending and The Macroeconomy”, *Defence Economics*, 1992, Cilt: 3(2), 161-168.

¹³ Alex Mintz ve Randolph T. Stevenson, “Defense Expenditures, Economic Growth and The Peace Dividend: A Longitudinal Analysis of 103 Countries”, *Journal of Conflict Resolution*, 1995, Cilt: 39(2), 283-305.

¹⁴ Paul Dunne ve Dimitrios Vougas, “Military Spending and Economic Growth in South Africa: A Causal Analysis”, *Journal of Conflict Resolution*, 1999, Cilt: 43(4), 521-537.

dönemini kapsayan veriler yardımıyla savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir.¹⁵ Diğer bir çalışma ise iki komşu ülke olan Türkiye ve Yunanistan'ın 1960-1996 dönemi verileriyle savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla çalışma yürüten Dunne, Nikolaidou ve Vougas (2001)'a aittir. Yazarlar, Türkiye için savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi negatif, Yunanistan için ise savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.¹⁶ Dakurah, Davies ve Sampath (2001), gelişmekte olan 62 ülkeye ait 1975-1995 dönemi verileri ile yaptıkları çalışmanın sonucunda 23 ülkede tek taraflı, yedi ülkede için çift taraflı diğer ülkelerde ise savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.¹⁷ Yine Türkiye ve Yunanistan'a ait 1960-2001 verilerini kullanan Dritsakis (2004), her iki ülkede iktisadi büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuşlardır.¹⁸ Kollias, Manolas ve Paleologou (2004), 15 AB ülkesinin 1961-2000 dönemini kapsayan verileriyle yaptığı analiz sonucunda savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında ülkeler açısından farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sonuçlara göre bazı ülkelerde değişkenler arasında bir ilişki olmadığı yönünde bulgular elde edilmişken bazı ülkelerde ise iktisadi büyümeden savunma harcamalarına ya tek yönlü ya da çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit

¹⁵ Christos Kollias ve Stelios Makrydakis, "A Note on the Causal Relationship between Defence Spending and Growth in Greece: 1955-93", *Defence and Peace Economics*, 2000, 11(1), 173-184.

¹⁶ Paul Dunne, Eftychia Nikolaidou ve Dimitrios Vougas, "Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey", *Defence and Peace Economics*, 2001, 12(1), 5-26.

¹⁷ Angson Henry Dakurah, Stephen P. Davies ve Rajan. K Sampath, "Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries: A Causality Analysis", *Journal of Policy Modeling*, 2001, 23(6), 651-658.

¹⁸ Nikolaos Dritsakis, "Defense Spending and Economic Growth: An Empirical Investigation for Greece and Turkey", *Journal of Policy Modeling*, 2004, 26(2), 249-264.

edilmiştir.¹⁹ Yıldırım ve diğerlerinin (2005), Orta Doğu ülkeleri ile Türkiye’nin 1989-1999 dönemini kapsayan verileriyle yaptığı analizde, savunma harcamalarının iktisadi büyüme pozitif yönde etkilediği bulgularına ulaşmışlardır.²⁰ Yıldırım ve Öcal (2006) ise iki komşu ülke olan Pakistan ve Hindistan için 1949-2000 dönemini kapsayan veriler yardımıyla yapmış olduğu çalışmada, Pakistan için savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında herhangi bir ilişki tespit edilemezken Hindistan’da savunma harcamalardan iktisadi büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.²¹ Yine iki komşu ülke olan Türkiye ve Yunanistan’a ait 1956-2003 verilerini kullanarak bir analiz yürüten Kalyoncu ve Yücel (2006), sadece Türkiye için iktisadi büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.²² Silah ithalatının ve savunma harcamalarının iktisadi büyümeye etkisini ele alan Yakovlev (2007), Türkiye’nin de yer aldığı 28 ülkeye ait 1965-2000 dönemi verilerini kullanarak yürüttüğü çalışma sonucunda savunma harcamalarının ve silah ithalatının iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini saptamıştır.²³ ABD’nin 1948-2007 dönemi verileri üzerinden bir çalışma yürüten Ateşoğlu (2009), savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği yönünde sonuçlar elde etmiştir.²⁴ Ateşoğlu (2009) gibi

¹⁹ Christos Kollias, George Manolas, ve Suzanna-Maria Paleologou, “Defence Expenditure and Economic Growth in The European Union A Causality Analysis”, *Journal of Policy Modeling*, 2004, 26(5), 553-569.

²⁰ Jülide Yıldırım, Selami Sezgin ve Nadir Öcal, “Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data Analysis”, *Defence and Peace Economics*, 2005, 16(4), 283-295.

²¹ Jülide Yıldırım ve Nadir Öcal, “Arms Race and Economic Growth: The Case of India And Pakistan”, *Defence and Peace Economics*, 2006, 17(1), 37-45.

²² Hüseyin Kalyoncu ve Fatih Yücel, “An Analytical Approach on Defense Expenditure and Economic Growth: The Case of Turkey and Greece”, *Journal of Economic Studies*, 2006, 33(5), 336-343.

²³ Pavel Yakovlev, “Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth”, *Defence and Peace Economics*, 2007, 18(4), 317-338.

²⁴ H. Sönmez Ateşoğlu, “Defense Spending and Aggregate Output in The United States”, *Defence and Peace*, 2009, 20(1), 21-26.

ABD ekonomisinin 1954-2005 dönemi için çalışma yürüten Heo (2010) ise Ateşoğlu (2009)'un bulgularının aksine ABD'de savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlamamıştır.²⁵ Başar ve Unlu (2012), 36 ülkenin 1997-2004 dönemi verileriyle yaptığı çalışma sonucunda savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu gözlemlemişlerdir.²⁶ Na ve Bo (2013) ise Bangladeş, Hindistan, Pakistan, Nepal ve Sri Lanka için 1990-2006 yılları verilerini kullanarak yaptığı çalışma sonucunda savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediğine dair bulgular elde etmişlerdir.²⁷ Dunne ve Tian (2013)'da bir önceki çalışmaya benzer bir sonuç elde etmiştir. Yazarlar 106 ülkede 1988-2010 dönemi verileri yardımıyla yaptıkları analiz sonuçlarında kısa ve uzun dönemde savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.²⁸ Duyar ve Koçoğlu (2014), altı Sahraaltı Afrika ülkesi için 1990-2012 dönemi verileri yardımıyla yaptığı çalışmada, savunma harcamaların iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu saptamışlardır.²⁹ Korkmaz (2015), 10 Akdeniz ülkesi için 2005-2012 dönemlerini kapsayan çalışmasında savunma harcamalarının iktisadi büyüme negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.³⁰ Türkiye ve ABD'nin 1961-2015 yılları verileri ile çalışan

²⁵ Uk Heo, "The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in The United States", *Political Research Quarterly*, 2010, 63(4), 760-770.

²⁶ Selim Başar ve Serkan Künü, "Savunma Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 10, 1-30.

²⁷ Hou Na ve Chen Bo, "Cooperation for a Peaceful and Sustainable World Part 2: Military Expenditure and Economic Growth in South Asia", *Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development*, 2013, 20, 213-223.

²⁸ Paul Dunne ve Nan Tian, "Military Expenditure, Economic Growth and Heterogeneity", *Defence and Peace Economics*, 2013, 26(1), 15-31.

²⁹ Metin Duyar ve Mustafa Koçoğlu, "Askerî Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Sahra Altı Afrika Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2014, 7(33), 703-722.

³⁰ Suna Korkmaz, "The Effect of Military Spending on Economic Growth and Unemployment in Mediterranean Countries", *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2015, 5(1), 273-280.

Korkmaz ve Bilgin (2017), ABD’de iktisadi büyüme ile savunma harcamaları arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir. Fakat Türkiye için değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.³¹ Tuncay (2017), Türkiye, Tunus, Yunanistan, Bulgaristan, Mısır, Azerbaycan, İran ve İsrail’in bulunduğu 7 ülkenin 1996-2014 dönemi verileri ile yürüttüğü çalışmanın sonuçlarına göre savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir.³² Yantur ve Gürson (2019) ise ABD, Fransa ve Japonya’nın 1960-2017 dönemine ait çalışma sonucunda ABD’de savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde herhangi bir etkisi saptanmazken, Fransa ve Japonya için olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca uzun dönemde ABD, Fransa ve Japonya ekonomilerinde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.³³

Savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri Türkiye özelinde yürüten bazı çalışmalarda mevcuttur. Ele alacağımız bu çalışmaların ilki Kollias (1997)’a aittir. Kollias (1997), Türkiye’nin 1954-1993 yılları arasındaki verilerini kullanarak yaptığı çalışmada iktisadi büyüme ile savunma harcamaları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememiştir.³⁴ Sezgin (1997) ise 1950-1993 yılları arasındaki veriler yardımıyla Kollias (1997)’in çalışmasının sonuçlarının aksine savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etki ortaya çıkarttığını tespit etmiştir.³⁵ Sezgin yine 2001 yılında

³¹ Özge Korkmaz ve Tuba Bilgin, “Askerî Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Karşılaştırmalı Analizi”, *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 2017, 18, 289-316.

³² Özhan Tuncay, “Finansal Serbestleşme Sonrası Dönem Savunma Harcamalarının Ekonomik Analizi”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2017, 3(1), 23-37.

³³ Pelin Yantur ve Ali Poyraz Gürson, “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Araştırma: ABD, Japonya ve Fransa Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2019, 8(1), 163-182.

³⁴ Christos Kollias, “Defence Spending and Growth in Turkey 1954–1993: A Causal Analysis”, *Defence and Peace Economics*, 1997, 8(2), 189-204.

³⁵ Selami Sezgin, “Country survey X: Defence spending in Turkey”, *Defence and Peace Economics*, 1997, 8(4), 381-409.

yürüttüğü diğer çalışmada 1956-1994 yılları arasındaki verileriyle yaptığı çalışmada önceki sonucuna benzer olarak savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.³⁶ Karagöl ve Palaz (2004) ise 1955-2000 dönemi verileri ile yürüttüğü çalışmanın sonucunda savunma harcamalarından iktisadi büyümeye doğru tek yönlü negatif bir ilişki bulmuştur.³⁷ Görkem ve Işık'ın (2008) ise 1968-2006 dönemi verilerini kullandığı çalışmada savunma harcamaları ve iktisadi büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi saptayamamışlardır.³⁸ Karagianni ve Pempetzoglu (2009)'da 1949-2004 dönemi verileri ile yaptığı analiz sonucunda savunma harcamalarından iktisadi büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.³⁹ 1950-2006 dönemini ele alan Yılcı ve Özcan (2010) ise iktisadi büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik tespit etmişlerdir.⁴⁰ Kaya (2013)'da 1970-2010 dönemi verileriyle yürüttüğü çalışmasında savunma harcamalarından iktisadi büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.⁴¹ Son olarak Topal (2018)'in 1960-2016 verileri ile yaptığı analizin sonuçlarına göre savunma harcamaları uzun dönemde iktisadi büyümeyi negatif

³⁶ Selami Sezgin, "An Empirical Analysis of Turkey's Defence-Growth Relationships with a Multi-Equation Model (1956-1994)", *Defence and Peace Economics*, 2001, 12(1), 69-86.

³⁷ Erdal Karagöl ve Serap Palaz, "Does Defense Expenditure Deter Economic Growth in Turkey? A Cointegration Analysis", *Defence and Peace Economics*, 2004, 15(3), 289-298.

³⁸ Hilal Görkem ve Serkan Işık, "Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008, 25(2), 405-424.

³⁹ Stella Karagianni ve Maria Pempetzoglou, "Defense Spending and Economic Growth in Turkey: A Linear and Non-Linear Granger Causality Approach", *Defence and Peace Economics*, 2009, 20(2), 139-148.

⁴⁰ Veli Yılcı ve Burcu Özcan, "Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2010, 11(1), 21-33.

⁴¹ Semanur Soyuyiğit Kaya, "Türkiye'de Savunma Harcamalarının İktisadi Etkileri Üzerine Nedensellik Analizi (1970-2010)", *Trakya University Journal of Social Science*, 2013, 15(2), 17-38.

yönde etkilemektedir. Fakat 1970’li yılların ortalarından itibaren savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin kalmadığı yönünde sonuçlar elde etmiştir.⁴²

Yapılan bu çalışmalar neticesinde savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin yönü farklılık arz etmekle birlikte net bir kaniya varılamamaktadır. Bunun en önemli sebebi ise çalışmalarda kullanılan yöntem, dönem, ülke ve ülke grubundaki farklılıklardır. Bu ilişkinin yönünün tespitindeki güçlüğü yanı sıra savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde meydana getirdiği etkileri göz ardı etmek de mümkün değildir. Bilhassa gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan bu harcamalar iktisadi büyüme üzerinde farklı etkiler ortaya çıkarmaktadır. Burada önemli olan husus bu tür harcamaların devlet bütçesinde meydana getirdiği yükü en aza indirmeye çalışmaktır. Dolayısıyla savunma harcamaları içerisinde önemli yer tutan silah üretimine ve ithaline yapılan harcama kalemi için yerli savunma sanayiine yönelik yatırımların artırılması ve desteklenmesi önem arz ettiği literatürde ifade edilmektedir. Böyle bir durum ise ülke kaynaklarının yurtdışına akışını engelleyip yerli üreticileri üretime ve yatırıma motive etmesi iktisadi büyümeyi hızlandırıcı etki oluşturabileceği vurgulanmıştır.

2. Veri ve Model

Türkiye’ye ait Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve silah ithalatı arasındaki ilişkileri incelediğimiz bu çalışmada 1990-2017 dönemi kapsayan veriler kullanılmaktadır. Bağımlı değişken olan GSYİH’ya ait veriler Dünya Bankası resmî internet sitesinden, bağımsız değişken olan silah ithalatı verileri ise Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Silah ithalatı içinde uçak, hava savunma sistemleri, denizaltıya karşı silah sistemleri, zırhlı araçlar, ağır silahlar, motorlar (hava, deniz ve kara vasıtaları), füzeler, sensörler, uydular vb. araç ve teçhizatlar yer almaktadır. Serilerin

⁴² Mehmet Hanefi Topal, “Türkiye’de Askerî Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi (1960-2016)”, *Maliye Dergisi*, 2018, 174, 175-202.

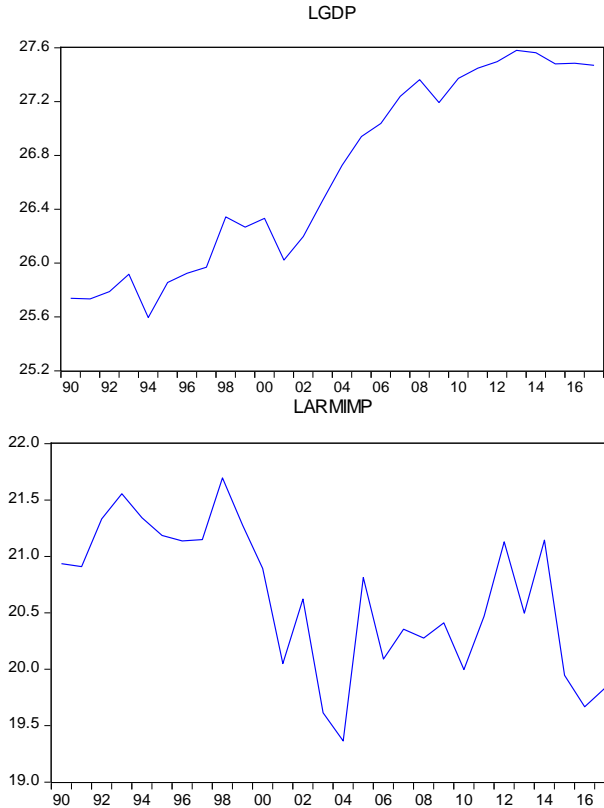
720

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

doğrusal olması ve katsayıların esneklik şeklinde yorumlanabilmesi için değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır.

Zaman serisi analizleri yapılırken öncelikle değişkenlerin zaman serisi özellikleri olup olmadığının incelenmesi gerekir. Bu kapsamda, değişkenlere ait zaman serisi grafikleri çizdirilmeli; mevsimsellik, trend, kırılmalar vb. zaman serisi bileşenlerinin olup olmadığı incelenmelidir. Değişkenlere ait grafikler Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Değişkenlere ait Grafikler

Şekil 1’e bakıldığında ele alınan dönem için her iki değişkende artış eğilimi ve kırılmaların varlığı dikkat çekmektedir. Mevcut olan kırılmaların döneme ait ekonomik ve siyasal gelişmelerin etkisinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu durum göz ardı edilmemesi gereken bir durum olup mevcut kırılmaların değişkenler üzerinde hangi tarihlerde etkili olduğunu tespit etmek gerekmektedir.

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkileri şu şekilde modellenmiştir:

$$LGDP_t = \beta_0 + \beta_1 LARMIMP_t + \alpha_i Kırılmalar + u_t \quad (1)$$

1 nolu modelde belirtilen bağımlı değişken LGDP, GSYİH’nın logaritmik dönüştürülmüş halini bağımsız değişken LARMIMP ise silah ithalatını temsil eden değişkenlerdir. Kırılmalar değişkeni ise Bai ve Perron (2003) testinden elde edilen kırılma tarihlerine kukla değişkenlerini, α_i ise kukla değişkenlerinin katsayısını ifade etmektedir. Değişkenlerin sonunda gösterilmiş olan t indisi değişkenlere ait serilerin zaman serisi olduğunu ifade etmektedir. β_0 modelin sabit terim katsayısını, β_1 ise modelin eğim katsayısını gösterme olup β_1 LARMIMP’deki %1’lik değişimin LGDP değişkeni üzerinde oluşturacağı değişimi göstermektedir. Modelin hata terimi ise u_t ’dir.

3. Yöntem ve Bulgular

Silah ithalatının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada değişkenler arasındaki ampirik ilişkiler üç aşamalı bir yolla incelendi. Birinci aşamada çalışmanın bağımlı değişkeni olan LGDP’deki Şekil 1’de görülen kırılmaların anlamlılığı istatistiki olarak Bai ve Perron (2003)⁴³ testi kullanılarak test edilmeye çalışılacaktır. İkinci aşamada tek kırılmalı *Augmented Dickey Fuller* (ADF) birim kök testiyle değişkenlerin durağanlık düzeyleri incelenecektir.

⁴³ Teste ait detaylı bilgilere Bai ve Perron (2003) çalışmasından ulaşılabilir.

Üçüncü ve son aşamada ise Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış Modeline (ARDL) dayalı sınır testi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin olup olmadığı incelenecektir.

3.1. Bai ve Perron Yapısal Kırılma Testi

Şekil 1'e bakıldığında incelenen dönem içinde her iki değişkende kırılmaların olduğunu ve mevcut kırılmaların değişkenler üzerinde hangi tarihlerde etkili olduğunu tespit etmek gerektiğini daha önce de vurgulamıştık. Bağımlı değişkenin LGDP olmasından dolayı sadece bu değişken için kırılma tarihleri araştırılmış ve bu tarihler ARDL modeline eklenmiştir. İşte yapısal kırılmaları tespit edilmesi amacıyla bu çalışmada Bai ve Perron (2003) yapısal kırılma testi yapılmış olup test sonuçları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Bai ve Perron (2003) Test Sonuçları**

LGDP		
Kırılma Testi	Hesaplanan İstatistik	%5 Kritik Değerler**
0 vs. 1 *	26.69	11.47
1 vs. 2	11.32	12.95
2 vs. 3 *	18.14	14.03
3 vs. 4	7.68	14.85
4 vs. 5	4.96	15.29

* Anlamli kırılma sayısını göstermektedir.

** Sabitli ve trend model dikkate alınarak hesaplanmıştır.

LGDP değişkeninin anlamli kırılma tarihleri: 1994, 2001, 2007

Tablo 1'de görüldüğü üzere LGDP değişkeninde 1994, 2001 ve 2007 tarihlerinde anlamli yapısal kırılmaların olduğu görülmektedir. Bu tarihler Türkiye'nin ciddi iktisadi krizlerle uğraştığı dönemlerdir. Özellikle 1994 yılında bütçe ve cari açık çok ciddi düzeylere ulaşmış ve mevcut hükümetin özelleştirme planları da istenildiği şekilde işlememesi piysaların iyice daralmasına yol açmıştı. Bu süreçle birlikte

ülkeden sermaye çıkışlarının hızlanması doların yaklaşık 14 kat artmasına ve krizin körüklenmesine sebep olmuştur. 2001 yılında Türkiye’de Milli Güvenlik Kurulu (MGK)’da yaşanan siyasal gerginlikle başlayan 2001 krizi de 1994 krizine benzer bir şekilde daralmış olan piyasadan sermaye çıkışlarıyla körüklenmiştir. Özellikle bankacılık sektöründe başlayan kriz reel sektörün tamamına yayılan bir etki meydana getirmiştir. 2007 yılı ise ABD merkezli başlayıp küresel çapta bir krize dönüşecek 2008 krizinin başlangıcıdır.

3.2. Tek Kırılmalı ADF Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerinde öncelikle modele dâhil edilen değişkenlere ait serilerin durağan olup olmadığı araştırılmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde yani durağan olmayan serilerle yapılacak testler güvenilir olmayan sonuçları ve sahte regresyon sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu problemi önlemek amacıyla serilerin durağanlığını sınamak amacıyla geliştirilmiş olan birçok birim kök testi mevcuttur. Çalışmada tek kırılmalı birim kök testi neticesinde değişkenlerin bütünlüşme dereceleri tespit edilmek istenmiştir. Tablo 2’de çalışmada yer alan değişkenlere ait tek kırılmalı ADF birim kök testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 2: Tek Kırılmalı ADF Birim Kök Testi*

Değişken Adı	Hesaplanan t-istatistik Değeri	Olasılık Değeri	Kırılma Tarihi
LGDP	-3.523	0.802	2004
Δ LGDP	-7.290**	0.001	2001
LARMIMP	-4.474	0.248	2000
Δ LARMIMP	-8.971**	0.001	2005

* Sabitli ve trendli modelde Sabitte ve trende kırılmalar dikkate alınarak birim kök testi yapılmıştır.

** %1 anlamlılık düzeyine göre durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 2’deki tek kırılmalı ADF birim kök testi sonuçlarında değişkenlerin farkları I(1) alındığı takdirde %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmektedir. Ayrıca LGDP değişkeni için

2001 ve 2004’de, LARMIMP için de 2000 ve 2005’de kırılmaların olduğu tespit edilmiştir. Mevcut kırılmalar özellikle Türkiye’nin 1999 yılında başlayıp 2000’li yılların ortalarına kadar süregelen siyasi ve ekonomik kriz dönemlerine denk geldiği görülmektedir.

3.3. ARDL Sınır Testi ve Tanımlayıcı İstatistikler

ARDL Sınır testi, Pesaran, Shin and Smith (2001)⁴⁴ tarafından geliştirilmiş değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri inceleyen bir testtir. Ayrıca ARDL Sınır testi diğer eşbütünlüşme testlerine nazaran farklı düzeylerde durağan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri de inceleyebilmektedir. Fakat bu testte öncelikle bağımlı değişkenin I(1) ve diğer değişkenlerin en fazla I(1) seviyesinde durağan olması gerekmektedir.

$$\begin{aligned}
 LGDP_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} LGDP_{t-i} \\
 + \sum_{i=0}^n \theta_{2i} LARMIMP_{t-i} + \alpha_i \text{Kırılmalar} \\
 + e_t \quad (2)
 \end{aligned}$$

2 nolu model çalışmada yer alan değişkenlere ait bir ARDL modeli eşitliğidir. Modelde bulunan Θ 'lar bağımsız değişkenlerin katsayı matrisini sembolize etmektedir. Model içindeki m, n ve l sembolleri ise değişkenlerin alabileceği farklı gecikme sayılarını göstermektedir. Ayrıca model içinde yer alan i ise gecikme sayısını, e_t ise modelin hata terimini ifade etmektedir. Modeldeki gecikme sayıları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) vasıtasıyla belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışma için LGDP değişkeninde tespit edilen kırılmalar ARDL modeline dışsal değişken şeklinde eklenerek analizler gerçekleştirilmiştir.

⁴⁴ M. Hashem Pesaran, Yongcheol Shin ve Richard J. Smith, “Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 2001, 16(3), 289-326.

Analizler neticesinde uygun modelin ARDL (1, 1) modeli olduğu saptanmış ve modelin uygun olup olmadığının sınanması amacıyla tanımlayıcı testler yapılmıştır. Tablo 3’de ARDL (1, 1) modelinin tahmin ve tanımlayıcı testlere ait sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 3: ARDL (1, 1) Model Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
LGDP (-1)	0.889*	0.039	22.722	0.0001
LARMIMP	-2.020	0.047	-0.436	0.6669
LARMIMP (-1)	-0.066	0.047	-1.406	0.1750
D1994	-0.417*	0.122	-3.418	0.0027
D2001	-0.430*	0.1228	-3.506	0.0022
D2007	0.111	0.118	0.938	0.3590
C	4.841*	1.817	2.663	0.0149

Tanımlayıcı İstatistikler

Test	Hesaplanan İstatistik	Olasılık
Breusch-Godfrey Otokorelasyon	1.215	0.544
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans	3.133	0.719
Jarque-Bera Normalilik	0.514	0.773
Ramsey RESET	0.967	0.337

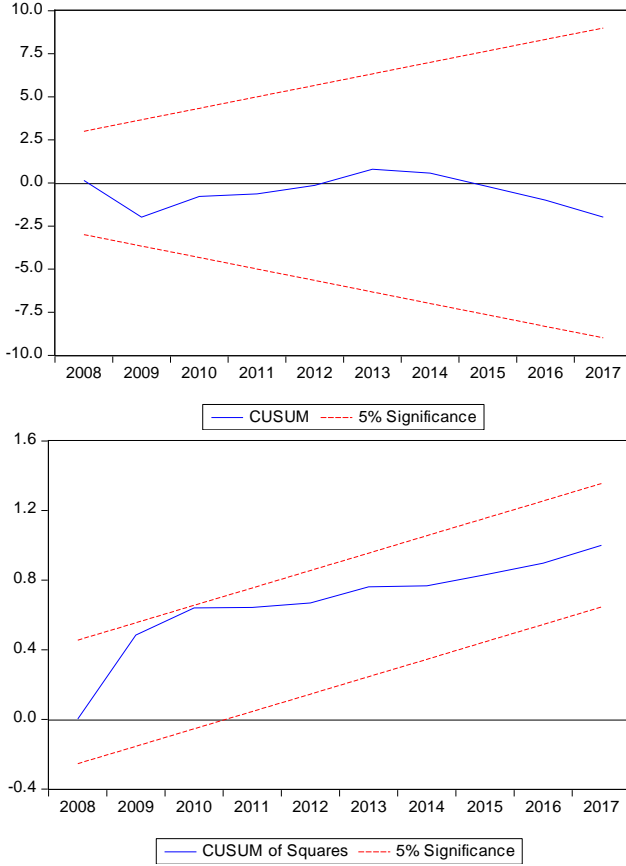
*%5 anlamlılık düzeyine göre anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3’de ARDL (1, 1) modeli için otokorelasyon ve değişen varyans sorunları tespit edilmemiştir. Ayrıca hata terimlerinin normal dağıldığı ve modelde herhangi bir problem rastlanmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

ARDL (1, 1) modeli için mevcut katsayıların istikrarlı olup olmadığına yönelik CUSUM ve CUSUMQ analizleri yapılmıştır. Şekil 2’de de görüleceği üzere CUSUM ve CUSUMQ’ler %5 güven

aralıkları içinde olup ele alınan dönem için elde edilen katsayıların istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Şekil 2: Katsayı İstikrarlılık Test Sonuçları

ARDL modeli belirlendikten sonra yapılması gerek ilk iş sınır testi için eşitliği oluşturmaktır.

$$\Delta LGDP_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} \Delta LGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \theta_{2i} \Delta LARMIMP_{t-i} + \theta_3 LGDP_{t-i} + \theta_4 LARMIMP_{t-i} + \alpha_i \text{Kırılmalar} + e_{1t} \quad (3)$$

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri saptamak için yapılan sınır testi için oluşturulan eşitlik 3 no’lu eşitlikte olduğu gibi gösterilmiş olup bu teste ait hipotezler aşağıda ifade edildiği gibidir;

$H_0: \theta_3 = \theta_4 = 0$ (eşbütünleşme yoktur),

$H_1: \text{En az bir } \theta \neq 0$ (eşbütünleşme vardır).

Hipotezler, Wald F istatistiği ile modelde bulunan $\theta_3 = \theta_4 = 0$ katsayılarının eşanlı olarak sıfıra eşit olup olmadığı sınanarak sınır testine ait istatistik değeri saptanmaktadır. Hipotezlere yönelik karar verebilmek için saptanan bu istatistik değeri Pesaran, Shin and Smith makalesinde⁴⁵ belirtilen alt sınır I (0) ve üst sınır I (1) değerleriyle kıyaslanmaktadır. Hesaplanan istatistik değeri I (1) kritik değerinden büyükse H_0 reddedilir ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

K	F istatistiği	%1 Kritik Değerler	
		I(0)	I(1)
1	7.699*	4.94	5.58

⁴⁵ M. Hashem Pesaran, Yongcheol Shin ve Richard J. Smith, “Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 2001, 16(3), s. 300.

Tablo 4’de ARDL sınır testi sonuçlarına göre elde edilen F istatistik değeri (7.699), I (1) kritik değerinden (5.58) büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç LARMIMP değişkeninin LGDP değişkenini uzun dönemde etkilediği anlamına gelmektedir. Bu bulguyu dikkate alarak Türkiye’nin silah ithalatının uzun dönemde GSYİH’ya etkisinin olduğu söylenebilir. Bu aşamaların ardından hata düzeltme mekanizmasının çalışıp çalışmadığı ve değişkenler arasında uzun ve kısa dönemde nasıl bir etkileşim olduğu sınanmalıdır. Hata düzeltme mekanizmasının çalışıp çalışmadığı 4 no’lu model yardımıyla test edilmektedir.

$$\begin{aligned} \Delta LGDP_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} \Delta LGDP_{t-i} \\ + \sum_{i=0}^m \theta_{2i} \Delta LARMIMP_{t-i} + \theta_3 ECM_{t-1} \\ + e_{2t} \quad (4) \end{aligned}$$

4 no’lu model içinde bulunan ECM (-1)’ye ait katsayının 0 ile -1 arasında ve istatistiki olarak anlamlı oluşu değişkenler arasındaki dengesizliklerin kısa dönemde düzeldiğini göstermektedir. Tablo 5’de hata düzeltme modeline ait kısa ve uzun dönem sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: Kısa Dönem ve Uzun Dönem Katsayıları

Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
$\Delta LARMIMP$	-0.014	0.039	-0.378	0.709
$\Delta D1994$	-0.463*	0.083	-5.526	0.001
$\Delta D2001$	-0.405*	0.088	-4.562	0.001
$\Delta D2007$	0.072	0.076	0.956	0.350
ECM (-1)	-0.104*	0.021	-4.782	0.001

Uzun Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
ΔLARMIMP	-0.788*	0.377	-2.088	0.049
ΔD1994	-3.769*	1.677	-2.246	0.036
ΔD2001	-3.891*	1.626	-2.392	0.026
ΔD2007	1.005	1.115	0.901	0.378
C	43.747*	7.825	5.590	0.001

*%5 anlamlılık düzeyine göre anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5’de görüldüğü üzere kısa dönem için LARMIMP değişkeni ile LGDP değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Uzun dönemde ise LARMIMP değişkeninin LGDP üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Uzun dönemde LARMIMP değişkeninde meydana gelen %1’lik artış LGDP değişkenini yaklaşık %0.78 oranında azaltmaktadır. Ayrıca mevcut sonuçlara göre ECM (-1) katsayısı 0 ile -1 arasında ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu katsayının anlamlı olması modelde hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını yani kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde dengeye geldiğini göstermektedir.

Sonuç

Savunma harcamalarının iktisadi büyümeye olan etkisi literatür taramasından da anlaşılacağı üzere bu harcamaların şekli, hükümetlerin uygulamış oldukları politikalar, ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesi ve ele alınan dönem gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Savunma harcamaları Brzoska’nın çalışmasında belirttiği gibi birçok harcama kaleminden oluşmaktadır.⁴⁶ Savunma harcama kalemleri içerisinde ekonomiyi olumsuz yönde etkileme potansiyeli olan en önemli harcama kalemi ise silah üretimine ve ithalatına yapılan harcamalardır.

⁴⁶ Michael Brzoska, “World Military Expenditures”, Keith Hartley ve Todd Sandler, (ed.), *Handbook of Defense Economics*, Elsevier, Amsterdam, 1995, s. 48-49.

Türkiye'nin silah ithalatının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini 1990-2017 yılları için araştıran bu çalışma silah ithalatının iktisadi büyüme üzerinde kısa dönemde herhangi bir etkisi olmadığını fakat uzun dönemde silah ithalatının iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilediğine dair sonuçlar ortaya koymaktadır. Bilhassa gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamaları daha çok ithalat yoluyla tedarik edilmektedir. Dolayısıyla bu tür gelişmişlik seviyesine sahip olan ülkelerin savunmaya yönelik yapacakları harcamalar ödemeler dengesini bozucu ve iktisadi büyümeyi engelleyici nitelik taşımaktadır. Bu çalışma da gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan Türkiye'nin silah ithalatının iktisadi büyümeyi negatif etkilediği yönünde bulguları ortaya koymaktadır.

Silahların ithal edilmesi özellikle gelişmekte olan ülkeler için değerli döviz rezervlerinin tahliyesine neden olmaktadır. Böyle bir durum ise silah ithalatının fırsat maliyetinin kendisinden yüksek olabileceğini göstermektedir. Türkiye gibi savunma harcamalarını azaltamayacak bir coğrafyada bulunan bir ülkenin mevcut kaynaklarını dışa aktarmayı önleyici bazı tedbirler alması gerekmektedir. Bu tedbirlerin en öncelikli olanı yerli bir savunma sanayi alt yapısının teşkil edilmesi olmalıdır. Genel olarak değerlendirildiğinde güçlü bir yerli savunma sanayi sektörünün varlığı iki açıdan gereklidir. Bunların birincisi ulusal güvenliğin muhafazasıdır. Bunun için gizlilik içeren silah ve yazılım teknolojilerinin yerli savunma sanayi sektörleri ile üretilmesi bu gerekliliğin yerine getirilmesi açısından atılacak ilk adımdır. İkinci gereklilik ise ekonomik açıdan olup yüksek maliyetli silah, teçhizat ve sistemlerin silahlı kuvvetler envanterine girebilmesi için kaynakların yurtdışına aktarılmaması hususudur. Ayrıca savunma sanayii sektöründe gösterilen faaliyetlerin yoğunluğu diğer sanayi sektörlerini de tetikleyerek teknoloji ve üretim kabiliyetlerini artırması ile sonuçlanabilecektir. Savunma sanayiine yatırım, başlangıçta maliyeti yüksek gibi görünse de uzun vadede istihdamı ve silah ihracatı yoluyla iktisadi büyümeye, ödemeler dengesine ve sanayileşmeye olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

Summary

There are a vast number of studies focused on the impact of defence spending on the economies of countries and the direction of this impact, if any. The effects of arms imports, which is the major defence spending item, on the macroeconomic performances of developing countries is a long-debated issue. Therefore, this study aims to determine the impact of the arms imports on economic growth, which lead to large deficits in the balance of payments of Turkey as a developing country. Among the defence spending items, the arms imports have the greatest impact potential on the economies of countries. Thus, the fundamental distinguishing feature of this study from many other similar studies is the inclusion of the arms import variable in the model, instead of the defence spending variable. The model covers the period starting from the establishment of the Undersecretariat for Defence Industries under the Ministry of National Defence in 1989, which has been established to ensure the production of weapons, weapon systems and military equipment for the Turkish Armed Forces using national facilities in particular. For this purpose, first of all, studies investigating the impact of arms imports and defence spending on economic growth were discussed in the theoretical framework and literature review sections of the study. Then, Bounds Testing based on the structural break Autoregressive Distributed-Lag Model (ARDL) was performed to determine the impact of the arms import on economic growth, using the 1990-2017 period data of Turkey. According to the test results of the study, no statistically significant correlation was found between the arms imports in Turkey and economic growth in the short run, but it was found that the arms imports have a negative impact on the economic growth in the long run. In the conclusion section of the study, some of the economic and political implications for Turkey were discussed based on the test results.

732

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

KAYNAKÇA

Kitaplar

ÖZMUCUR, Süleyman, *The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey*, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1995.

ŞİMŞEK, Muammer, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii*, SAGEB Yayınları, Ankara, 1989.

Makaleler

ALNIAK, Oktay, “Türk Savunma Sanayi Hakkında Genel Değerlendirme”, Savunma Sanayiiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu, 5-6 Haziran 1997, Kara Harp Okulu, Ankara.

ATEŞOĞLU, H. Sönmez, “Defense Spending and Aggregate Output in The United States”, *Defence and Peace*, 2009, Cilt: 20(1), 21-26.

BAŞAR, Selim ve KÜNÜ, Serkan, “Savunma Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, Cilt: 10, 1-30.

BENOIT, Emile, “Growth and Defense in Developing Countries”, *Economic Development and Cultural Change*, 1978, Cilt: 26(2), 271-280.

BISWAS, Basudeb ve RAM, Rati, “Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence”, *Economic Development and Cultural Change*, 1986, Cilt: 34(2), 361-372.

BRZOSKA, Michael, “World Military Expenditures”, Keith Hartley ve Todd Sandler, (ed.), *Handbook of Defense Economics*, Elsevier, Amsterdam, 1995, 45-67.

CHOWDHURY, Abdur R., “A Casual Analysis of Defense Spending and Economic Growth”, *The Journal of Conflict Resolution*, 1991, Cilt: 35(1), 80-97.

DEGER, Saadet, “Economic Development and Defense Expenditure”, *Economic Development and Cultural Change*, 1986, Cilt: 35(1), 179-196.

DAKURAH, Angson Henry, DAVIES, Stephen P. ve SAMPATH, Rajan K, “Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries: A Causality Analysis”, *Journal of Policy Modeling*, 2001, Cilt: 23(6), 651-658.

DEGER, Saadet ve SMITH, Ron, “Military Expenditure and Growth in Less Developed Countries”, *Journal of Conflict Resolution*, 1983, Cilt: 27(2), 335-353.

DRITSAKIS, Nikolaos, “Defense Spending and Economic Growth: An Empirical Investigation for Greece and Turkey”, *Journal of Policy Modeling*, 2004, Cilt: 26(2), 249-264.

DUNNE, Paul ve TIAN, Nan, “Military Expenditure, Economic Growth and Heterogeneity”, *Defence and Peace Economics*, 2013, Cilt: 26(1), 15-31.

DUNNE, Paul ve VOUGAS, Dimitrios, “Military Spending and Economic Growth in South Africa: A Causal Analysis”, *Journal of Conflict Resolution*, 1999, Cilt: 43(4), 521-537.

DUNNE, Paul, NIKOLAIDOU, Eftychia ve VOUGAS, Dimitrios, “Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey”, *Defence and Peace Economics*, 2001, Cilt: 12(1), 5-26.

DUYAR, Metin ve KOÇOĞLU, Mustafa, “Askerî Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Sahra Altı Afrika Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,

2014, Cilt: 7(33), 703-722.

FREDERIKSEN, Peter C. ve LOONEY, Robert E., “Defense Expenditures and Economic Growth in Developing Countries”, *Armed Forces & Society*, 1983, Cilt: 9(4), 633-645.

GÖRKEM, Hilal ve IŞIK, Serkan, “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008, Cilt: 25(2), 405-424.

GYIMAH-BREMPOG, Kwabena, “Defense Spending and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: An Econometric Investigation”, *Journal of Peace Research*, 1989, Cilt: 26(1), 79-90.

HEO, Uk, “The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in The United States”, *Political Research Quarterly*, 2010, Cilt: 63(4), 760-770.

JOERDING, Wayne H., “Economic Growth and Defense Spending: Granger Causality”, *Journal of Development Economics*, 1986, Cilt: 21(1), 35-40.

KALYONCU, Hüseyin ve YÜCEL, Fatih, “An Analytical Approach on Defense Expenditure and Economic Growth: The Case of Turkey and Greece”, *Journal of Economic Studies*, 2006, Cilt: 33(5), 336-343.

KARAGIANNI, Stella ve PEMPETZOGLOU, Maria, “Defense Spending and Economic Growth in Turkey: A Linear and Non-Linear Granger Causality Approach”, *Defence and Peace Economics*, 2009, Cilt: 20(2), 139-148.

KARAGÖL, Erdal ve PALAZ, Serap, “Does Defense Expenditure Deter Economic Growth in Turkey? A Cointegration Analysis”, *Defence and Peace Economics*, 2004, Cilt: 15(3), 289-298.

KAYA, Semanur Soyyiğit, “Türkiye’de Savunma Harcamalarının İktisadi Etkileri Üzerine Nedensellik Analizi (1970-2010)”, *Trakya University Journal of Social Science*, 2013, Cilt: 15(2), 17-38.

KOLLIAS, Christos ve MAKRYDAKIS, Stelios, “A Note on the Causal Relationship between Defence Spending and Growth in Greece: 1955-93”, *Defence and Peace Economics*, 2000, Cilt: 11(1), 173-184.

KOLLIAS, Christos, “Defence Spending and Growth in Turkey 1954–1993: A Causal Analysis”, *Defence and Peace Economics*, 1997, Cilt: 8(2), 189-204.

KOLLIAS, Christos, MANOLAS, George ve PALEOLOGOU, Suzanna-Maria, “Defence Expenditure and Economic Growth in the European Union a Causality Analysis”, *Journal of Policy Modeling*, 2004, Cilt: 26(5), 553-569.

KORKMAZ, Özge ve BİLGİN, Tuba, “Askerî Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Karşılaştırmalı Analizi”, *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 2017, Cilt: 18, 289-316.

KORKMAZ, Suna, “The Effect of Military Spending on Economic Growth and Unemployment in Mediterranean Countries”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2015, Cilt: 5(1), 273-280.

LACIVITA, Charles J. ve FREDERIKSEN, Peter C., “Defense Spending and Economic Growth an Alternative Approach to the Causality Issue”, *Journal of*

- Development Economics*, 1991, Cilt: 35(1), 117-126.
- MINTZ, Alex ve STEVENSON, Randolph T., "Defense Expenditures, Economic Growth and the Peace Dividend: A Longitudinal Analysis of 103 Countries", *Journal of Conflict Resolution*, 1995, Cilt: 39(2), 283-305.
- NA, Hou ve BO, Chen, "Cooperation for a Peaceful and Sustainable World Part 2: Military Expenditure and Economic Growth in South Asia", *Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development*, 2013, Cilt: 20, 213-223.
- PAYNE, James E. ve ROSS, Kevin L., "Defense Spending and the Macroeconomy", *Defence Economics*, 1992, Cilt: 3(2), 161-168.
- PESARAN, M. H., SHIN, Yongcheol ve SMITH, Richard J., "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 2001, Cilt: 16(3), 289-326.
- SEZGİN, Selami, "An Empirical Analysis of Turkey's Defence-Growth Relationships with a Multi-Equation Model (1956-1994)", *Defence and Peace Economics*, 2001, Cilt: 12(1), 69-86.
- SEZGİN, Selami, "Country Survey X: Defence spending in Turkey", *Defence and Peace Economics*, 1997, Cilt: 8(4), 381-409.
- TOPAL, Mehmet Hanefi, "Türkiye'de Askerî Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi (1960-2016)", *Maliye Dergisi*, 2018, Cilt: 174, 175-202.
- TUNCAY, Özhan, "Finansal Serbestleşme Sonrası Dönem Savunma Harcamalarının Ekonomik Analizi", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2017, Cilt: 3(1), 23-37.
- YAKOVLEV, Pavel, "Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth", *Defence and Peace Economics*, 2007, Cilt: 18(4), 317-338.
- YANTUR, Pelin ve GÜRSON, Ali Poyraz, "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Araştırma: ABD, Japonya ve Fransa Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2019, Cilt: 8(1), 163-182.
- YILANCI, Veli ve ÖZCAN, Burcu, "Yapısal Kırımlar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2010, Cilt: 11(1), 21-33.
- YILDIRIM, Jülide ve ÖCAL, Nadir, "Arms Race and Economic Growth: The Case of India and Pakistan", *Defence and Peace Economics*, 2006, Cilt: 17(1), 37-45.
- YILDIRIM, Jülide, SEZGİN, Selami ve ÖCAL, Nadir, "Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data Analysis", *Defence and Peace Economics*, 2005, Cilt: 16(4), 283-295.

İnternet Kaynakları:

- SIPRI Resmî İnternet Sayfası, <http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php> (Erişim Tarihi: 14.04.2019).
- The World Bank Resmî İnternet Sayfası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Erişim Tarihi: 14.04.2019).

YAYIN İLKELERİ

Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen çalışmalar daha önce yayımlanmamış ve ilgili alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar olmalıdır. “Yayın Etiği ve Değerlendirme Süreci”nde yer alan parametreler dışında deskriptif ya da ilgili konusunda mükerrer olan çalışmalar değerlendirme safhasına alınmayacaktır.

Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriye dayanan çalışmalar, ilgili bildiri kitabında yayımlanmamış olması ve bu durumun Editörler Kuruluna belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Yayımlanmak üzere *Güvenlik Strateji Dergisi* elektronik posta hesabına iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen biçimsel özellikleri haiz ve konu/alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Yazarlar, Yayın Kurulu tarafından reddedilen çalışmalarını hakem raporları çerçevesinde gözden geçirerek *Güvenlik Stratejisi Dergisi* editörlüğüne yeniden sunabilir. Bu çalışmalardan yeterli değişiklik yapılmadığı tespit edilenler yazarlarına iade edilir ve süreç sona erer. Yeterli değişiklik yapıldığı tespit edilen çalışmalar ise yeni sunulan çalışma olarak tekrar değerlendirme sürecine alınır.

Güvenlik Stratejileri Dergisine yabancı dilde makale gönderen yazarlar, çalışmalarını anadili söz konusu dil olan ve alanında yetkinliği bulunan bir akademisyene “son okuma” yaptırıp bunu ibraz etmekle yükümlüdür. Son okuma yazarların talebi üzerine, son okumayı yapacak olan anadil okuyucusuna ücretini yazarın ödemesi karşılığı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* tarafından yaptırabilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisinde yayımlanan çalışmalarda ifade edilen görüşler yazarların şahsi bilimsel değerlendirme ve görüşleri olup, mensubu oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü’nün ve Millî Savunma Üniversitesi’nin kurumsal kimliğini bağlamaz ve bu kurumların görüşü olarak lanse edilemez.

Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* doğal hakemleri sayılmaktadır. Yayın Kurulu’nun talebi üzerine yazarlar en az bir defaya mahsus hakemlik yapmakla mükelleftir.

Makale Metin Şekil Esasları

- 1.** *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında yer alan güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen makaleler dil ve anlatım açısından bilimsel kıstaslara uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
- 2.** Gönderilen makale metni (öz, *abstract*, kaynakça, geniş özet-*summary*- ve dipnotlar dâhil) asgari 6000, azami 10.000 kelime olmalıdır. Belirtilen sınırların üzerinde veya altında olan çalışmalar değerlendirilmeden yazara iade edilir.
- 3.** Makalelere Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 150 kelimelik öz ve baş anahtar kelime (İngilizce *abstract* ve *keywords*) eklenmelidir. Öz, makalenin kaleme

735

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusunu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Öz yazımında “bir kısa, iki uzun cümle” prensibine riayet edilmelidir. (Almanca veya Fransızca olarak hazırlanan makalelerde Türkçe ve İngilizce *öz/abstract* ve anahtar kelime/*keywords* yanı sıra makalenin yazıldığı dilde de yukarıdaki ilkelerle öz ve anahtar kelime eklenmelidir.) Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde geniş özete (*summary*) yer verilmelidir. Geniş özet, öz kısmında yer verilen hususlara ilave olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir. Türkçe hazırlanan makalelerde söz konusu geniş özet İngilizce; İngilizce hazırlanan makalelerde geniş özet Türkçe yazılmalı; Almanca ve Fransa hazırlanan makalelerde ise geniş özet hem İngilizce, hem Türkçe olarak hazırlanmalıdır.

4. Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakteri kullanılarak 11 punto yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto yazılmalıdır. Metnin paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 iken dipnotlarda paragraf özellikleri iki yana hizalı ve 1 satır aralığında olmalıdır. Sayfa numaraları sayfa altında verilmelidir.

5. Yazar adı, İngilizce ve Türkçe olarak yazılan makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Makalelerde ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu yazılmalı ve (giriş ile sonuç dışında) rakam ile numaralandırılmalıdır.

6. Metnin içindeki alıntılar çift tırnak ile gösterilmeli; üç satırı geçen alıntılar yeni bir paragraf olarak, içerden, tek aralık ve iki yana yaslı şeklinde yazılmalıdır. Alıntı içerisindeki alıntılar tek tırnak içerisinde gösterilmelidir. Metin içinde vurgulanmak istenen kelimeler koyu veya altı çizili yapılmamalı, çift tırnak içerisinde yazılmalıdır.

7. Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda aşağıdaki Yazım Kurallarına uyulmalıdır. Bu kurallara riayet etmeyen çalışmalar, doğrudan reddedilecektir.

8. Birden fazla kez aynı kaynağa atıfta bulunulduğunda; ilk atıfta künye tam olarak verilmeli, ikinci atıfta yazarın soyadı ve çalışmanın kısaltılmış başlığı kullanılmalıdır. Birbirini takip eden dipnotlarda aynı kaynağa yapılacak atıflarda ise “a.g.e.”, “a.e.” kullanılmalıdır. (Yabancı dildeki makalelerde “Ibid.” kullanılmalıdır.)

9. Dipnotlarda atıflar şu şekillerde verilmelidir:

9.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklerle uygun olarak sırayla verilmelidir.

Tek yazarlı kitap:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

İki yazarlı kitap:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Çok yazarlı kitap:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Çeviri kitap:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, yayımlandığı yıl, sayı ve cilt numarası, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Tek yazarlı makale:

Feridun Akkor, “NATO’da Güvenlik Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

İnternet Dergisinde Makale:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 21.11.2019)

9.3. Tezlere yapılan atıflarda, yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir.

Atasay Özdemir, *Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran’ın Nükleer Programına Yaklaşımları*, Doktora Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü İstanbul, 2013, s. 52.

10. Ekler yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer almalıdır. Tablo, Grafik ve şekiller, Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablo veya şeklin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablo ve şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmış ise mutlaka kaynak belirtilmelidir.

11. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş ve yazarın soyadının önce yazıldığı kaynakça verilmesi gerekmektedir.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* (JSS) shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles, which are descriptive expect for the stated parameters in the “Publication Ethics and Evaluation Process” or which are repetitive in their field, will not be taken into evaluation.

Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors inform the editors so.

If the article submitted to the Journal’s e-mail address comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, it is sent to (at least two) referees who are experts in the field. The Authors may re-submit their articles revised according to the reports of peer-reviewers or editors. If the article is considered to be ill-revised, it is rejected and the process is over. If the article is considered to be revised properly, it is taken as a newly submitted article into the process.

Authors, who send articles in a foreign language to the Journal, are obliged to get their work proof-read by a native speaker academic who is considered as an expert on their field and to provide an evidence of this proof-reading. The proof-reading process may also be carried out by the editors of the Journal by out-sourcing a native speaker, provided that the payment for proof-reading is paid by the author.

Opinions expressed in the articles published in the Journal are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Institute of Strategic Studies or Turkish National Defence University.

The authors whose articles have been published in the *Journal of Security Strategies* are considered as natural peer-reviewers of the Journal and they are obliged to perform a peer-review at least once upon the request of the Editors.

Formatting Principles for Articles

1. The publication language of *Journal of Security Strategies* is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The article submitted shall have minimum of 6000 words and maximum of 12,500 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes. The articles which are below the minimum or above the maximum counts of words are returned to the authors without being evaluated.
3. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 150 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question, and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly.

739

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 35

The article shall also have a summary no longer than 750 words at the end of the text. The summary shall include the points and arguments, which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract.

4. Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* shall be written using the program Microsoft Word in 11 font size in the text and 9 font size in the footnotes. Paragraph properties of the text shall be aligned and line spacing of 1,5 line and paragraph properties of the footnotes shall be aligned and line spacing of 1 line. The page numbers shall be at the bottom of the page.

5. Name of the author shall be placed under the title of the article; his/her title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 font size. Footnotes for other explanations shall be provided in numbers at the bottom of the page. The article shall have two-level subheadings and these subheadings shall written bold and numbered (except for introduction and conclusion).

6. Citations in the text shall be shown with double quotes (“...”) and citations with more than three lines shall be written as a new paragraph as a inward, singled spaced and aligned paragraph. Citations within citations shall be shown with a single quote (‘...’). The words to be emphasized within the text shall not be written in bold or underlined but shall be written with double quotes (“...”).

7. The references to the resources used in the article shall be made according to guidelines presented below. Articles, which do not comply with these guidelines, will be rejected directly.

8. Multiple references for the same publication shall be made by fully complying the guidelines below in the first reference and then by using the surname and the shortened name of the study. For multiple references in subsequent footnotes, the phrase “ibid” shall be used.

9. The references in the footnotes shall be written as follows:

9.1. For references to the books, name and surname of the author, name of the book, (volume number, if available), (translator, if any), publisher, place of publication, date of publication and page number shall be given in accordance with the following examples.

Books with single author:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

Books with two authors:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Books with more than two authors:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala, et all., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Translated books:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. For references to the articles, name and surname of the author, “name of the article” (translator, if any), name of the periodical in which it is published, year of publication, volume no./issue no., page range in the periodical, and page number of the reference given shall be given in accordance with the following examples. Entries from encyclopedias shall be given reference as if they are articles.

Article with one author:

Feridun Akkor, “NATO’da Güvenlik Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Chapter/Article in compilation books:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

İnternet Dergisinde Makale:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Date of Access: 21.11.2019).

9.3. For reference to the theses, no italics shall be used for titles of non-published theses. Name and surname of the author, name of thesis, degree of the thesis, institution or institute to which the thesis is presented, place and date of the thesis, page number shall be given in accordance with the following example.

Atasay Özdemir, *The Approaches of the Major Actors in the International System to Iran’s Nuclear Programme*, Ph.D. Thesis, Turkish War Colleges, Strategic Research Institute, İstanbul, 2013, p. 53.

10. Attachments shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables and figures shall be organized and numbered according to their own types (e.g. Table: 1, Figure: 1, etc). Along with the number of the table or figure, an informative title for the table or the figure shall be written on the top centre of it. If tables, figures, graphics or pictures are quoted from somewhere else, the source shall be referenced.

11. Resources shall be sorted alphabetically and according to their types (books, articles, internet resources, etc.) in a bibliography at the end of the article and the entries shall be written with the surname of the author first.

